

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI EĞİTİMİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PEYAMİ SAFA'NIN ROMANLARINDA DEĞERLER ÇATIŞMASI

ULAŞ BİNGÖL

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. MEHMET EMİN ULUDAĞ

DİYARBAKIR

2011

ÖZET

Türkiye'nin yakın tarihini aydınlatan en önemli bilgi kaynaklarından biri de romanlardır. Romanlar bir taraftan tarihe ışık tutarken diğer taraftan tarihi süreç içerisinde değişen değerleri aydınlatır. Romanlarında değişen değerlerle birlikte toplumda yaşanan çatışmaları işleyen romancılardan biri Peyami Safa'dır.

Bu çalışmada, Peyami Safa'nın *Şimşek*, *Sözde Kızlar*, *Mahşer*, *Bir Akşamdı*, *Canan*, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*, *Bir Tereddüdün Romanı*, *Fatih-Harbiye*, *Biz İnsanlar*, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız* romanlarında değer çatışmaları tespit edilip incelenmiştir.

Peyami Safa, romanlarında ahlakî, siyasî, estetik, dini, sosyal ve kültürel değer çatışmalarını işler. Bu çatışmaların gelişmesinde cinsiyet, yaş, siyasî ve ideolojik düşünce farklılığı etkilidir. Safa'nın incelenen eserlerinde değer çatışmaları; Doğu-Batı meselesi, siyasî ve ideolojik fikir ayrılıkları ve eski-yeni anlayışları ekseninde ortaya çıktığı görülür.

Kahramanların iyi ve kötü şeklinde tasvir edilmesi ve kahramanların karşı karşıya gelmesi, söz konusu romanlarda gerilimin artmasını tetikler. Yozlaşmış kişilerin ahlakî, dini, sosyal ve kültürel değerlere aykırı davranmasına idealleştirilen kahramanlar karşı çıkar. Yazar, romanlarında sözcüleri vasıtasıyla idealleştirdiği kahramanları çatışmalardan haklı çıkaran bir çatışma yönetimini uygular.

Roman kişileri arasında daha çok doğruluk, dürüstlük, saygı, mertlik ve sadakat gibi ahlakî değerler; ailenin kutsallığı, gelenek ve göreneklere bağlılık gibi sosyal ve kültürel değerler; hak, hukuk, özgürlük, eşitlik gibi siyasî değerler; Allah'a inanmak, İslami yaşama saygı gibi dini değerler; güzellik, sadelik ve uyum gibi estetik değerlerle ilgili çatışmalar yaşanır.

ABSTRACT

Novels are one of the most important sources of information that illuminates the recent history of Turkey. On the one hand they keeping the light history, on the other hand they enlighten the changing values in the historical process. Peyami Safa is one of the authors who work value conflicts in society with changing values in his novels.

In this study, republican term novelists Peyami Safa's novels in which *Şimsek*, *Sözde Kızlar*, *Mahşer*, *Bir Akşamdı*, *Canan*, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, *Bir Tereddüdün Romanı*, *Fatih-Harbiye*, *Biz İnsanlar*, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* and *Yalnızız* value conflicts can be detected and analyzed.

Peyami Safa works moral, political, aesthetic, religious, social and cultural value conflicts in his novels. Gender, age, political and ideological disagreement is effective in this conflicts development. The question of East-West, the political and ideological conflicts, age difference and old-new understanding axis is seen to occur in Safa's studied works of value conflicts.

Heroes who portrayed as good and bad and the encounter of these heroes trigger tension in the novels. Idealized heroes against to the people who corrupt act to contrary the moral, religious, social and cultural values. The author justified to idealized heroes with spokesmen in conflicts, so he implements conflict management in his novels.

Novel's heroes conflict with each other about moral values such as integrity, honesty, respect, courage and loyalty, social and cultural values such as the sanctity of the family, loyalty to the customs and traditions, political values such as rights, law, liberty and equality, religious values such as to believe in God, respect of Islamic life, aesthetic values such as beauty, simplicity and harmony.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :.....

Üye :.....

Üye-Danışman :.....

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Türk edebiyatının önemli romancılarından biri, 1899–1961 yılları arasında yaşayan Peyami Safa’dır. Safa, her büyük romancı gibi insan psikolojisine ve sosyal aksaklıklara eğilir. Ama onun eserleri hakkında yapılan birçok araştırma, daha çok roman kahramanlarının psikolojik tahlilleriyle veya Doğu-Batı meselesiyle sınırlı kalmıştır. Doğu-Batı meselesine sıkça değinilmesine rağmen değer çatışmalarının özellikleri ve bu çatışmaların romanların kurgularıyla ilişkisinin göz ardı edildiği görülür. Hâlbuki Safa, eski değerlerin yıkıldığı veya yok sayılmaya çalışıldığı bir dönemde romanlarını kaleme alır. Bu nedenle çalışmada, Safa’nın her biri yazıldıkları devrin panoraması olan romanlarında, değer çatışmalarını ele aldık.

Peyami Safa, kendi adıyla yayımladığı *Şimşek*, *Sözde Kızlar*, *Mahşer*, *Bir Akşamdı*, *Canan*, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*, *Bir Tereddüdün Romanı*, *Fatih-Harbiye*, *Biz İnsanlar*, *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu* ve *Yalnızız* romanlarında beşeri ilişkilerde sıklıkla karşılaşılan değer çatışmalarını işler. Bu romanlardaki ahlaki, siyasi, dini, estetik, sosyal ve kültürel değer çatışmalarını inceledik. Değer çatışmalarını, kaynaklandıkları nedenlere göre tasnif ederek tespitlerin daha düzenli olmasını sağlamaya çalıştık. Kahramanlar arasındaki geçimsizliklerin farklı şekillerde ortaya çıkması, böyle bir yol seçmemizde etkili oldu.

Çalışmamız giriş, yedi bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın amacının iyi anlaşılabilmesi için “değer” kavramını ve “değer-çatışma” ilişkisini anlattık. Değerler hakkında araştırma yapan bilim adamlarının genel görüşlerine değinerek değer türlerinden bahsettik. Daha sonra roman türü içinde değer çatışmalarının işlevine değindik.

İkinci bölümde, söz konusu romanlarda değer çatışmalarını Doğu-Batı meselesi bağlamında ele aldık. Tespit ettiğimiz değer çatışmalarının çoğunun Doğu-Batı meselesi ekseninde gelişmesi bu bölümü öne almamızda etkili oldu.

Üçüncü bölümde, siyasî ve ideolojik değer çatışmalarını, dördüncü bölümde eski-yeni anlayış farklılığının neden olduğu değer çatışmalarını, beşinci bölümde cinsiyet farklılığından kaynaklanan değer çatışmalarını, altıncı bölümde nesiller arası değer çatışmalarını tespit edip inceledik. Yedinci bölümde, çalışmada kullandığımız romanların olay örgülerini verdik.

Tespitleri, Safa'nın ilk yazdığı romandan başlayarak ve yazarın fikrî eserlerinde değer çatışmaları hakkındaki düşüncelerine başvurarak yorumladık. Böylece zaman içerisinde Safa'nın sosyal ve siyasi değişimler karşındaki duruşunu da ortaya koymuş olduk. Her bölümün sonunda değer çatışmalarının romanlara dağılımını tablolarla gösterdik. En son bölümde tespit ettiğimiz bütün değer çatışmalarının romanlara oransal dağılımını verdik. Romancılığı hakkında birçok çalışma yapılan Peyami Safa'nın insan psikolojisini anlatmadaki kabiliyetini, aynı zamanda değer çatışmalarını işlemede gösterdiği bu çalışmayla ortaya konulacağına inanıyoruz.

Tezin yazılma sürecinde her türlü yardımını ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin Uludağ'a teşekkür ederim. Tezi hazırlarken sürekli görüşlerine başvurduğum ve ilmi disiplininden faydalandığım değerli hocam ve bölüm başkanım Prof. Dr. Sadettin Özçelik'e, tez konusunun belirlenmesinde ve hazırlanmasında yardımcı olan Doç. Dr. Kemal Timur'a teşekkür etmeyi borç bilirim. Çalışmanın her aşamasında, beni araştırmaya teşvik edip cesaretlendiren ve yaptığı çalışmalarla kendisini örnek aldığım değerli hocam Prof. Dr. Himmet Uç'a minnettarım. Ayrıca yardımlarından dolayı bölümdeki öğretim üyeleri ve değerli dostum İmran Atılmış'a teşekkür ederim.

Ulaş BİNGÖL

Diyarbakır

Aralık 2011

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
ONAY SAYFASI.....	V
ÖN SÖZ.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	XII
PEYAMİ SAFA İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	XV
1. DEĞER KAVRAMI ve DEĞER ÇATIŞMALARI.....	1
1. 1. Değer Kavramı.....	1
1. 1. 1. Ahlakî Değerler.....	3
1. 1. 2. Siyasî Değerler.....	5
1. 1. 3. Estetik Değerler.....	6
1. 1. 4. Dinî Değerler.....	7
1. 1. 5. İktisadî Değerler.....	7
1. 1. 6. Sosyal ve Kültürel Değerler.....	8
1. 2. Değerler Çatışması.....	10
1. 2. 1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Yazılan Belli Başlı Romanlarda Değer Çatışmalarına Genel Bir Bakış.....	15
2. DOĞU-BATI MESELESİ BAĞLAMINDA DEĞER ÇATIŞMALARI.....	18
2. 1. Şimşek'te Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	24
2. 2. Sözde Kızlar'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	27
2. 3. Mahşer'de Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	32
2. 4. Bir Akşamdı'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	38
2. 5. Canan'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	41
2. 6. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	43
2. 7. Fatih-Harbiye'de Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	44
2. 8. Bir Tereddüdün Romanı'nda Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	48

2. 9. Biz İnsanlar'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	50
2. 10. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	57
2. 11. Yalnızız'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları.....	58
3. SİYASÎ ve İDEOLOJİK DEĞER ÇATIŞMALARI...	65
3. 1. Şimşek'te Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	66
3. 2. Sözde Kızlar'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	67
3. 3. Mahşer'de Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	68
3. 4. Bir Akşamı'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	73
3. 5. Canan'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	74
3. 6. Bir Tereddüdün Romanı'nda Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	76
3. 7. Biz İnsanlar'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	79
3. 8. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	85
3. 9. Yalnızız'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları.....	91
4. ESKİ-YENİ ANLAYIŞLARI BAĞLAMINDA DEĞER ÇATIŞMALARI	99
4. 1. Şimşek'te Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	99
4. 2. Sözde Kızlar'da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	102
4. 3. Mahşer'de Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	106
4. 4. Bir Akşamı'da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	106
4. 5. Canan'da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	109
4. 6. Bir Tereddüdün Romanı'nda Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	110
4. 7. Biz İnsanlar'da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	113
4. 8. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları.....	114
5. CİNSİYET FARKLILIĞINDAN KAYNAKLANAN DEĞER ÇATIŞMALARI	117
5. 1. Şimşek'te Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları.....	119
5. 2. Sözde Kızlar'da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları.....	123

5. 3. Bir Akşamdı'da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları.....	125
5. 4. Canan'da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları.....	128
5. 5. Yalnızız'da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları.....	130
6. 1. NESİLLER ARASI DEĞER ÇATIŞMALARI.....	136
6. 1. 1. Sözde Kızlar'da Nesiller Arası Değer Çatışmaları.....	137
6. 1. 2. Canan'da Nesiller Arası Değer Çatışmaları.....	140
6. 1. 3. Fatih-Harbiye'de Nesiller Arası Değer Çatışmaları.....	144
6. 1. 4. Biz İnsanlar'da Nesiller Arası Değer Çatışmaları.....	146
7. 1. İNCELENEN ROMANLARIN OLAY ÖRGÜLERİ.....	156
7. 1. Şimşek.....	156
7. 2. Sözde Kızlar	157
7. 3. Mahşer.....	158
7. 4. Bir Akşamdı	160
7. 5. Canan	161
7. 6. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu.....	162
7. 7. Fatih-Harbiye	163
7. 8. Bir Tereddüdün Romanı.....	164
7. 9. Biz İnsanlar	164
7. 10. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu.....	166
7. 11. Yalnızız.....	167
SONUÇ.....	169
KAYNAKÇA.....	172

KISALTMALAR

age. : adı geçen eser

bk.: bakınız

BA: Bir Akşamdı

Bİ: Biz İnsanlar

BRT: Bir Tereddüdün Romanı

C. : cilt

CN: Canan

Çev. : Çeviren

Der. : Derleyen

DHK: Dokuzuncu Hariciye Koğuşu

Haz. : Hazırlayan

FH: Fatih Harbiye

MNK: Matmazel Noraliya'nın Koltuğu

MR: Mahşer

S. : Sayı

s. : sayfa

SK: Sözde Kızlar

ŞK: Şimşek

vb.: ve benzeri

vd. : ve diğerleri

TDK: Türk Dil Kurumu

TS: Türkçe Sözlük

Yay. :Yayınları

YZ: Yalnızız

GİRİŞ

Değer kavramı, her bilim dalına göre farklı anlamları kapsayan geniş bir konudur. Toplum bilimleri açısından değer, bir kişinin olay, olgu ve durumlar karşısında takındığı tutum ve davranışların genel adıdır. Sosyal hayatın temel unsurlarından biri olan değerlerin ifade ettikleri anlamlar; yere, zamana, kültüre ve kişiye göre değişebilir. İnsanların değerlerden yoksun olarak birbiriyle ilişki kuramayacağı, bu konuda inceleme yapan Brent Simpson, Erol Güngör, Hayati Hökekleli ve Orhan Hançerlioğlu gibi bilim adamlarının ortak yorumudur. Değerler; ahlakî, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel, dini ve estetik gibi alanlara göre ele alınırlar. Kültürel, dini, siyasî veya bireysel nedenlerden dolayı insanların benimsediği değerlerin birbiriyle çelişmesi, değer çatışmalarını tetikler. Toplumsal değişmelerin hızlandığı dönemlerde, değer çatışmalarının arttığı görülür.

İnsanı konu alan her roman; ahlakî, kültürel, siyasî, estetik, ekonomik ve dini konulara değinir. Bu da roman türü içerisinde, kahramanların kabul ettiği değerlerin kaçınılmaz olarak ele alınmasını sağlar. Kahramanın hal ve hareketleri, düşünceleri ve tepkileri değer yargılarıyla doğrudan ilişkilendirilirken, soyut olan değerler roman kişilerinin eylemleriyle somutlaşır.

Cumhuriyet Dönemi yazarlarından biri olan Peyami Safa (1899–1961), yirminci yüzyıldaki önemli siyasî ve sosyal değişmelerin yaşandığı yıllarda eserlerini kaleme alır. Hayatı fakirlik ve ıstıraplarla geçen Safa, “*Benim şuurum bir facia atmosferi içerisinde doğdu*”¹ diyerek kendini tanıtır. Geçimini sağlamak için “Server Bedi” takma adıyla edebi yönden zayıf, aşk ve cinayet romanları yazar. Edebi yönü zengin romanlarını “Peyami Safa” adıyla yayımlar. II. Meşrutiyet, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Devir’lerinde yaşayan yazar, bu dönemlerde meydana gelen olayların bireyler üzerindeki tesirleri eserlerine yansıtır. Söz konusu romanlarında, yanlış

---

¹ Peyami Safa’nın bu facia atmosferinden kast ettiği, iki yaşındayken babasının ve kardeşinin Sivas’ta on ay içerisinde ölmesiyle annesinin duyduğu derin üzüntüdür. Hatta hayatı boyunca sürekli korku ve endişe duymasında ilk çocukluğunun büyük bir etkisi vardır. Bu konuyla ilgili bk. AYVAZOĞLU, Beşir (2007), *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul: Kapı Yayınları, s. 83.

Batılılaşmanın sebep olduğu yozlaşmanın toplum ve bireyler üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaya çalışır. Toplumsal sorunların insanda meydana getirdiği karmaşayı, Doğu-Batı Meselesi ve bireylerin ikilemleri çerçevesinde işler. Bireysel ve toplumsal sorunları, eserlerinde yansıtmaya özen gösteren Safa'nın romanlarında işlediği konulardan biri de değer çatışmalarıdır. Yazarın yaşadığı dönemlerde meydana gelen siyasî ve sosyal değişmelerin bilinmesi, çalışmada elde edilen bulguların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Safa'nın çocukluk ve gençlik yıllarını yaşadığı 1899 ile 1918 arası, altı yüzyıllık bir imparatorluğun yıkılmasına rastlar. Bu kaos dönemini hazırlayan sebepler şöyle gelişmiştir: Osmanlı devletini kurtarmak için on sekizinci yüzyılın başından beri devam eden yenilikler, amacına ulaşmaz ve dağılmanın önüne geçilemez. On dokuzuncu yüzyılda meydana gelen siyasî gelişmelerle birlikte, modernleşmeyi kurtuluşun çaresi olarak gören aydınların sayısı artar. II. Mahmut zamanında, devletin idari yapısında yapılan birtakım yenilikler, sosyal ve kültürel alanda kendilerini hissettirir (Zürcher 2009: 67). Mustafa Reşit Paşa'nın çabalarıyla 1839'da hazırlanan Tanzimat Fermanı'nın (Hatt-ı Hümayun) ve Kırım Savaşı sonrasında 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı'nın amacı da imparatorluğun çöküşünü engellemektir. Modernleşme çabaları, üst üste gelen savaşlar ve siyasî istikrarsızlık nedeniyle istenilen sonucu vermez.

İmparatorluğun yıkılmasının önüne, meşrutiyet ile geçileceğine inanan Yeni Osmanlıların çabalarıyla devletin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi 1876'da yürürlüğe konulur ve Meşrutiyet ilan edilir. II. Abdülhamit'in 93 Harbi nedeniyle Kanun-i Esasi'yi askıya alması ve meclisi tatil ettirmesi, Yeni Osmanlıların çabalarını yarıda bırakır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri sonucu meclis 1908'de tekrar açılır. 31 Mart olayı ile II. Abdülhamit'i tahtan uzaklaştırarak devletin yönetimini tamamen eline alan İttihat ve Terakki Cemiyeti, üst üste girdiği savaşları kaybeder ve imparatorluğun yıkılmasına neden olur (Lewis 2008: 305). I. Dünya savaşında Almanya'nın yanında yer alan Osmanlı İmparatorluğu, savaşı kaybeder. 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, Anadolu'nun İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesine yol açar. Dört yıl süren işgaller sonrasında, temel ideolojisi modernleşme ve milliyetçilik olan Türkiye Cumhuriyeti kurulur.

Osmanlı devletinin son yüzyılında, savaşların yanında, sosyal alanlarda görülen değişimler Cumhuriyet Devri'ndeki gelişmelere yön verir. On dokuzuncu yüzyılda, Avrupa ile sıkı temaslar neticesinde kültür ve edebiyat alanında hızlı bir dönüşüm yaşanır. Batı medeniyeti, eğitim için Avrupa'ya gönderilen öğrenciler vasıtasıyla yakından takip edilir. Osmanlı devlet adamlarının çareyi Batılılaşmada görmeleri, kendi hayat tarzlarını değiştirme isteklerini beraberinde getirir. Batı'nın günlük kültürü etkin bir biçimde imparatorluk kültürüyle temas eder (Mardin 2004: 13). Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da sosyal hayatta Batılılar gibi yaşama (alafranga) moda haline gelir. Fakat Batılılaşmanın felsefi arka planı göz ardı edilerek sadece kılık kıyafet ve bazı alışkanlıklar ile sınırlı kalınarak gerçekleştirilmesi, toplumda milli ve manevi değerlerine kayıtsız kalan yozlaşmış tiplerin ortaya çıkmasına yol açar. Robert P. Finn, bu dönemde Avrupa medeniyetinin etkisiyle sıradan İstanbulluların davranışlarında bile ciddi değişimler yaşanmaya başladığını söyler (Finn 1984: 20). Halk, gazete ve dergiler aracılığıyla yeni fikirler öğrenir ve hayat tarzında birtakım değişikliğe gider. Batı tarzı eğitim veren okullarda yetişen yeni nesiller kendi değerlerini sorgulamaya başlayarak yeni değer arayışlarına girişirler.

I. Meşrutiyet'ten sonra aydınlanma, hak ve hürriyet gibi siyasî konular sıklıkla dile getirilir. Devletin dağılmasının önüne, hak ve hürriyetlerin korunması ve Avrupa gibi bilim ve teknikte ilerlemeyle geçileceğini düşünenlerin sayısı giderek artar. Yeni Osmanlılar ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel ilkelerinden biri de devleti, Batı devletlerinin bilim ve tekniğinin seviyesine ulaştırmaktır. Bu fikir Cumhuriyet döneminin temel hedeflerinden olan muasırlaşmaya da kaynaklık eder ve birçok inkılâp bu doğrultuda yapılır. Niyazi Berkes, Cumhuriyet döneminde hukuk, eğitim, yazı, dil gibi yaşam ve kültür alanlarında yapılan inkılâpların yüz elli yıllık gelişmelerin kaçınılmaz sonucunda gerçekleştirildiğini belirtir (Berkes 1978: 511). On sekizinci yüzyılda askeri alanda başlayan modernleşmenin, 1923'te kurulan Cumhuriyetin de temel ilkesi olduğu görülür.

Siyasal ve sosyal değişmelerin hızlandığı Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet Dönemi edebiyatımıza da yön verir. Batı edebiyatından yapılan tercümelemlerle roman yayın hayatına girer ve on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerli romanlar yazılır. İlk yerli romandan (Taaşuk-u Talat ve Fitnat) 1950'lere

kadar yazılan romanların çoğunda Batılılaşma, kuşak çatışması, sosyal yozlaşma ve değer çatışmaları işlenir (Moran 2008a: 24). Peyami Safa da devrinin genel eğilimine uyarak *Mahşer*, *Sözde Kızlar*, *Canan*, *Şimşek*, *Fatih-Harbiye* ve *Biz İnsanlar* romanlarında Batılılaşma meselesini ele alır. *Bir Akşamdı*, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* ve *Bir Tereddüdün Romanı*'nda kişilerin çevreleriyle yaşadıkları sorunların iç dünyalarında meydana getirdiği karmaşalara değinir. *Yalnızız* ve *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda ise konu daha çok fikir çatışmaları üzerinde yoğunlaşır. Safa, değişmekte olan toplumun yozlaşmış bireylerini romanlarına aktarmakla kalmaz; onları hem eleştirir hem de kendisini temsil eden kahramanlar vasıtasıyla sorunlara çözümler sunar. Safa'nın bu yönünü, Gıyasettin Aytaş: “*Türkiye'nin geçirdiği ve geçirmekte olduğu kültür-medeniyet değişmesinin toplum hayatının çeşitli safhalarındaki tezahürlerinin yarattığı buhranları, uzlaşma ve çatışmaları ele almış, bunların tahlilci, tenkitçi, telifçi ve teklifçi bir bakışla işlemiştir*” (Aytaş 2003) şeklinde açıklar.

Safa, romanlarında yaşadıklarını ya da başkalarının yaşadıklarını anlatmaya özen gösterdiğini verdiği bir mülakatta dile getirir: “*Her romanımda kendi hayatımdan parçalar vardır. Bazıları 'Dokuzuncu Hariciye Koğuşu' gibi otobiyografik yalnız kendi hayatımdır. Ötekilerde başka insanların hayat tecrübeleri ve maceraları vardır*” (Tekin 2003: 65). Safa, kişilerin birbirleriyle çekişmelerini anlatarak çağdaş roman tekniğini uygulamaya çalışır. Semih Gümüş, çağdaş romanda olaylar ve mekânlar yerine, kişilerin başka kişilerle olan ilişkileri, çatışmaları ve kişilerin birbirlerine olan konumlarının işlediğini belirtir (Gümüş 1991: 26). Safa, dönemin siyasî ve sosyal olaylarını roman kahramanlarının özel çekişmeleriyle beraber vererek çağdaş roman tekniğini kullandığı söylenebilir.

PEYAMİ SAFA İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde doğrudan Peyami Safa'nın hayatı ve eserleriyle ilgili çalışmalara yer verilecektir. Cahit Sıtkı Tarancı, Mehmet Tekin, Güney Koreli Türkolog Nan A. Lee, Beşir Ayazoğlu, Erhun Göze, Vecdi Bürün ve Ramazan Gülendam Peyami Safa'nın hayatı ve eserleri hakkında önemli araştırmalar yapmışlardır.

Safa'nın hem biyografisini hem de romanlarının bir tahlili niteliğindeki ilk çalışmayı Cahit Sıtkı Tarancı hazırlamıştır. 1940'ta Semih Lütfi Kitapevi'nde basılan *Peyami Safa, Hayatı ve Eserleri* adındaki bu çalışmada, Safa'nın hayatı hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Ayrıca çalışmada, Safa'nın o tarihe kadar yazdığı romanlarının tahlili yapılmıştır.

Safa, hayatı ve eserleri konusunda, çalışma yapanlardan biri de Mehmet Tekin'dir. Tekin, *Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerine Bir Araştırma* (Konya 1999), *Romancı Yönüyle Peyami Safa* (Konya 1999), *Peyami Safa ile Söyleşiler* (Konya, 2003) adlı çalışmalarında Safa'nın romancılığını ve edebi kişiliğini ele alır.

Güney Koreli Türkolog Nan A. Lee'nin *Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Sorunsalı* (İstanbul 1997) adlı çalışmasında, Peyami Safa'nın gerek romanlarında gerek fikri eserlerinde Doğu-Batı sorunsalına yaklaşımını inceler.

Beşir Ayvazoğlu, *Peyami, Hayatı Sanatı Felsefesi ve Dramı* (İstanbul, 1998) ve *Doğu-Batı Arasında Peyami Safa* (İstanbul, 2000) adlı çalışmalarıyla Safa'nın hem biyografisini hem edebi kişiliğini ortaya koyar.

Ergun Göze, Peyami Safa ve Nazım Hikmet arasındaki polemikleri *Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası* (1981) kaleme almıştır. Ayrıca Peyami Safa'nın Nazım Hikmet ile ilgili tartışmalarını anlattığı yazılarını *Kavga Yazıları* (1997) adıyla yayına hazırlar.

Vecdi Bürün, *Peyami Safa ile 25 Yıl* (İstanbul, 1978) adlı çalışmasında Safa'nın bütün hayatıyla ilgili bilgi verir.

Ramazan Gülendam, Peyami Safa'nın romanlarından ve köşe yazılarından hareketle eğitim anlayışıyla ilgili düşüncelerini *Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa* (2006) adlı çalışmasında ortaya koyar.

Peyami Safa'nın romanları hakkında hazırlanan ve çalışmamızla da yakın ilişkisi olan belli başlı yüksek lisans ve doktora tezleri şunlardır:

Mehmet Tekin, *Peyami Safa'nın Romanlarının Yapı ve Anlatım Bakımından İncelenmesi* (1986) adlı doktora tezinde Safa'nın on bir romanını yapı ve anlatım açısından ele almıştır.

Mehmet Önal, "*Peyami Safa*" *İmzalı romanlarda Fiktif Yapı* (1989) adlı doktora tezinde Safa'nın romanlarının kurgusunu incelemiştir.

Süreyya Elif Aksoy, *Peyami Safa'nın Romanlarında Modernleşme ve Mekân* (2009) adlı doktora tezinde, Safa'nın romanlarında modernleşmenin mekânlar üzerindeki etkisini incelemiştir.

Zülfikar Uğur Yıkan, *Peyami Safa'nın Server Bedi İmzalı Romanları* adlı yüksek (2004) lisans tezinde, Safa'nın polisiye romanlarını incelemiştir.

Cenk Şirinoğlu, *Peyami Safa'da Dejenre Toplum* (2008) adlı yüksek lisan tezinde, Safa'nın romanlarında kahramanların yozlaşmalarını ele almıştır.

Mehmet Düzce, *Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Değişim ve Din* (2008) adlı yüksek lisans tezinde, Safa'nın romanlarında din konusunu incelemiştir.

Berna Uslu, *Peyami Safa'nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları* (2009) adlı yüksek lisan tezinde, Safa'nın romanlarında kahramanların psikolojik durumunu incelemiştir.

Zehra Şirin, *Peyami Safa'nın Ahlak Anlayışı* (2010) adlı yüksek lisans tezinde, Peyami Safa'nın ahlak ile ilgili görüşlerini ele almıştır.

Peyami Safa'nın hayatı ve eserleriyle ilgili birçok makale, yüksek lisans ve doktora tezleri mevcuttur. Ancak bunların hepsinden ayrıntılı bir şekilde bahsetmek çalışmanın amacını aşar.

1. DEĞER KAVRAMI ve DEĞER ÇATIŞMALARI

1. 1. Değer Kavramı

Değer kelimesi, “*bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*” (TS 2005: 483) anlamlarına gelir. Değerler, toplumların genel yapılarıyla ilişkili bir şekilde ortaya çıkar, gelişir ve değişir. Sosyal bilimler açısından değer, “*İnsanların, değerlendirmeye tabi tuttukları nesne, hadise veya olgu ile ölçü arasında kurduğu ilişkiler*” (Seyyar 2003: 99) biçiminde tanımlanabilir. Değerler, hangi davranışın iyi ve doğru olduğunu belirterek insanların hal ve hareketlerini yönlendirir. Orhan Hançerlioğlu, ruh bilimsel açıdan değerlerin, nesne ve olayların bireysel ve öznel olarak taşıdıkları anlamları karşıladıklarını belirtir (Hançerlioğlu 1993: 102).

Toplumsal birlikteliğin temellerinden olan değerler, kültürden kültüre değişiklik gösteren ve içinden çıktıkları toplumun özelliklerinden izler taşıyan kabullenmeler olarak anlamlandırılabilir. Kişinin karakterinin oluşması üzerinde etkili olan değerler, başka bir yönüyle de tabiat-insan etkileşimine dayanan kalıp davranış tarzları olarak ele alınabilir. Kültür olgusu, insanların yaşadıkları çevreyi yaşanılabilir bir yere dönüştürme faaliyetleri sonucu ortaya çıkar. İnsanların, “*dünyayı işlerken ortaya koydukları her şey kültür içerisinde değerlendirilir*” (Akarsu 2002). Bu bağlamda kültür içerisinde ele alınan değerlerin; sanat, din, ekonomi ve ahlak ile ilgili genel tutumları ifade ettikleri düşünülebilir. Bireylerin günlük hayatta karşılaştığı durumlar, nesnelere veya olaylar hakkında yargıda bulunması değerlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Sosyolog Anthony Giddens, değerleri toplumda insan için neyin değerli, önemli ve istenilir olduğunu ifade eden davranış biçimleri olarak tanımlar. Ona göre insanlar değerler sayesinde toplum içerisinde nasıl davranmaları gerektiğini öğrenirler (Giddens 2005: 22).

Özcan Köknel, değerlerin özelliklerini ortaya koyarken bireylerin değerler vasıtasıyla toplumla uyumlu yaşadıklarını vurgular:

“Değer, güdülerle dünyaya gelen insanın yaşamını sürdürmek için yapacağı davranışların bilişsel ve duygusal öğelerini yansıtan soyut bir kavramdır. Değerler

yaşam boyu değişir ve gelişir. Değerler bireyin içinde bulunduğu çevreye ortama uyumu sağlar” (Köknel 2007: 28).

Felsefe açısından bakıldığında, değerlerin tarih boyunca sorgulandığı ve hangi değerlerin mutlak değer olduğunun ortaya konulmaya çalışıldığı görülür. Mahmut Tezcan, felsefenin değerlerin niteliği ve değerler arasındaki hiyerarşiyle ilgilenmesinden dolayı böyle bir durumun ortaya çıktığını belirtir (Tezcan 2010: 242).

Kişinin değerlerin ölçütü olarak var olduğuna inanıldığı gibi N. Hartmann ve onun paralelinde düşünen filozoflar, değerlerin insanlardan bağımsız olarak bulduklarını, insanların sonradan bunları bulguladığını düşünürler. Platon da kavram gerçekliği gibi bir “değer alan”ından söz eder ve insanlardan ayrı olarak değerlerin bulunduğunu iddia eder (Akarsu 2002). Örneğin, özürlü insanlara iyi davranma, bütün toplumlarda ahlakî bir değer olarak görülebilir. Kişiden kişiye kapsamı değişse de iyi davranma insanlardan bağımsız olarak var olan ahlakî bir değer olarak kabul edilir. Her iki fikir anlayışında da insanların değerlerden ayrı yaşayamayacağı ve her yeni durumda yeni değerlerle var olacağı tezi ağır basar.

Her şeyin ölçüsü olarak bireyi gören Nietzsche, insan için “değer yaratan, değerler koyan” der. O, değerlerin insanlarla var olduğunu, nesnelere ve kavramlara değerler yüklendiğini iddia eder. Örneğin, para insanların madeni bir nesneye veya kâğıt parçasına anlamlar yüklemesiyle oluşmuş bir değerdir. Para, zamanla ekonomik geçerliliğini kaybedebilir ve insanlar başka bir ekonomik değeri olan nesneyi kullanabilirler. Bu gibi durumlarda, ölçüt olarak insan kabul edildiğinden değerlerin değişebilirliği ön plana çıkar.

Ahlakî değerler hakkında inceleme yapan Ali Seyyar, toplumsal hayatta birlikteliğin devam etmesi için gerekli gördüğü değerleri, şu şekilde tasnif eder:

“1. Hedef ve Vasıtalar Açısından Değerlerin Tasnifi: Nihâî değerler, vasıtalı değerler

2. Mahiyet Açısından Değerlerin Tasnifi: Manevî değerler, kültürel değerler ahlakî değerler, sosyal değerler

3. Değerlendirme Kriteri Açısından Değerlerin Tasnifi: Objektif değerler, şahsî değerler” (Seyyar 2003: 99).

Değerleri tasnif eden diğer bir bilim adamı da Orhan Hançerlioğlu’dur. Hançerlioğlu, değerleri başlıca iki alanda ele alır:

“1. Ruh Bilimsel Değer Alanı: Bu alan içindeki değerler, bireyler için öznel anlamlar ifade ederler. Anı değerleri, fayda değerleri ve kullanma değerleri ruh bilimsel değer alanında bulunur. Bu tür değerleri ekonomik değerler ile karıştırmamak gerekir”(Hançerlioğlu 1993: 103).

“2. Ekonomik Değer Alanı: Bu değer alanı, malların değiştirme değeri ve piyasaya göre kullanım değerini ifade eder” (Hançerlioğlu 1981: 53).

Değerler psikolojisi hakkında araştırma yapan Erol Güngör, toplumsal hayatta en genel değerlerin ahlakî türden olduğunu belirterek değerleri şöyle tasnif eder: Genel ahlakî değerler, sosyal değerler, siyasî değerler, iktisadî değerler, estetik değerler, teorik değerler, dinî değerler (Güngör 2010: 91).

Değerler ile ilgili birçok tasnif olmakla beraber genel itibariyle ahlakî, siyasî, dinî, estetik, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerden bahsedebiliriz.

1. 1. 1. Ahlakî Değerler

Ahlakî değerler, günlük hayatta her toplumda farklı biçimlerde kendilerini hissettiren genel tutumlardır. Ahlak, “*bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri*” (TS 2005: 43) olarak tanımlanan, kanunların zorlamasına dayanmadan insanların uymayı vazife bildikleri kurallardır. Ahlakî değerler, toplumların yaşayış biçimlerinden, siyasî ve ekonomik yapılarından bağımsız olarak gelişmezler. Erol Güngör, bu değerlerin insani değer sistemlerinden ayrı bir yer teşkil etmediğini belirterek ilmi ve siyasî değerlerin birer ahlakî değer hükmünde kendini gösterdiğini ifade eder (Güngör 2010: 42).

İnsanların topluluk halinde yaşamaya başlaması, olay ve nesnelere yorumlaması ahlakî değerlerin ortaya çıkmasını sağlar. İyilik, doğruluk, şefkat, yardımseverlik gibi hemen hemen bütün toplumlarda bulunan ortak tutumlar ahlakî değerlerden bazılarıdır. Bunlar, bireylerin yaşadıkları çevreyle ilişkilerini belirler ve davranışlarına yol gösterir. İnsanlar, ahlak kurallarına toplumun diretmesiyle uyarlar ve bu davranış biçimlerini, günlük yaşamlarında uygulamaya çalışır. Ahlak, kanunlarda olmayan farklı bir yaptırım gücüne sahiptir. Bireyler, ahlakî değerlere uymadıkları ya da onları benimsemedikleri zaman yaşadıkları toplumda bir gerginliğe sebep olurlar.

Diğer değerlerle ilişkili olmakla beraber ahlakî değerlerin ortaya çıkması ve işleyişleri farklıdır. Avşar Timuçin “*ahlakî değerleri, önce iktisadi değerlerden sonra da estetik değerlerden ayrı tutmamız gerekir. Doğrunun yasaları, iyinin yasaları ve güzelin yasaları başka başkadır. Değişik değerlerin belirlenmesinde değişik koşulların etkin olması doğaldır*” (Timuçin 2002) diyerek ahlakî değerlerin iktisadi ve etik değerlere göre ayrı özelliklerinin olduğunu dile getirir.

Yaşam biçimleri, siyasî olaylar ve inanç formları nedeniyle bir toplumun ahlakî değerleri başka bir toplumunkinden bazı yönlerden farklı olabilir. Küreselleşmenin hızlandığı yirminci yüzyılda, birbiriyle çelişen anlayışların karşılaşma alanlarının artması, ahlakî değer uyumsuzluğundan kaynaklanan sosyal çatışmaların yaşanmasını tetikler. Örneğin, Türkiye toplumunun ahlak anlayışında yaşlanmış anne ve babayı huzurevine bırakmak hoş karşılanmayan bir durumdur. Yaşlıları koruyup kollamak ahlakî bir değer olarak kabul edilir ve toplum kişilerden bu değerlere göre davranmalarını bekler. Bazı Avrupa ülkelerinde ise yaşlı insanların huzurevlerine bırakılmasında toplumsal bir ayıplanmanın yaşanması, genel itibariyle söz konusu değildir. Bunun gibi farklı ahlakî eğilimlerin karşılaşma zemini, değerlerin uyumsuzluğundan kaynaklanan sosyal çatışmalara yol açabilir.

Peyami Safa, romanlarında ahlakî değerler ile ilgili yozlaşmalara sıklıkla değinir. Romanlarındaki kahramanlar, ahlakî davranışlarına göre sınıflandırılabilir: iyi, dürüst, mert veya yalancı, hilekâr, düzenbaz gibi.

1. 1. 2. Siyasî Değerler

Siyaset felsefesinin alanına giren politika, devlet, haklar ve adalet ile ilgili hükümler siyasî değerler içerisinde ele alınır. Bireylerin sosyalizm, liberalizm, muhafazakârlık gibi siyasî görüşler çerçevesinde devlet ve bürokrasiye karşı takındıkları tavırlar birer siyasî değerdir.

Mutlak krallıklar döneminde, siyasetle devlet adamlarının ilgilendiği, sıradan bireylerin siyasetin dışında kaldığı bilinir. 1789'da Fransız devriminin getirdiği demokratik anlayış ve sonrasında kurulan partiler her bireyi dolaylı da olsa siyasetle tanıştırır. Eskiden köylü veya amele olan sıradan halk, artık devlet nazarında oy kullanan vatandaşdır (Aulard 1987: 120). Kendi yöneticisini seçme hakkını elde eden bireylerin, benimsedikleri dünya görüşüne göre hareket etmeleri siyasî değer olgusunun üst zümreden alt zümreye inmesini sağlar. Benedict Anderson, on dokuzuncu yüzyılda yayılan milletçi eğitim sistemlerinin insanların siyasete olan merakının artmasını etkilediğini belirtir (Anderson 2007: 88). Yirminci yüzyılda demokratik yönetim biçimlerinin yayılmasıyla da siyaset günlük hayatta kendini daha fazla hissettirir.

Siyasî değerler, ahlakî değerlerle birebir ilişki içindedir ve bu değerlerin diğer değerlere göre daha düzenli bir yapısı vardır. Her siyasî görüşün kendine göre bir ahlakî davranış tarzı vardır. Örneğin, bir kişinin siyasî makamını şahsî menfaatleri doğrultusunda kullanması o kişide hem ahlakî değerlerin hem de siyasî değerlerin yerleşmediği fikrini uyandırır. Siyasî fikirler, kendi değer alanını oluşturarak insanlara en iyi dünya düzenini sunacağını öne sürer. Bu çerçevede siyasî fikirler ve ideolojiler, insanların nasıl davranmaları gerektiğini ortaya koyarak siyasî değer olgusunun doğmasını sağlar.

“En iyi yönetim şeklinin ne olduğu?”, “Devlet-yurttaş ilişkisinin nasıl olması gerektiği?” gibi sorular yanıtlanırken siyasî değerler ortaya konulur. Bu değerler, siyasî görüşlere paralel olarak gelişen bireyin kendini bağlı hissettiği siyasî partinin bakış açısını yansıtan hükümler şeklinde ele alınabilir. Bir düşünürün veya bir siyasetçinin toplum, devlet, siyaset ve ekonomiye ilişkin görüşlerini ortaya koymasıyla siyasî görüşler meydana gelir. Sözgelimi Marksizm, Marx ve Engels'in siyaset, ekonomi ve

toplumla ilgili düşüncelerini bir kuram halinde açıklamalarıyla ortaya çıkmış bir siyasî görüştür. Siyasî bir ideoloji olarak Marksizm'in kendine has bir değerler sistemi bulunur. Bu siyasî görüşü savunan bireyler, Marx'ın ve Engels'in sistemleştirdiği değer yargılarıyla olay ve olgulara yaklaşırlar, devlet ve siyaset mekanizmasıyla olan ilişkilerini bu değer yargılarına göre düzenlerler.

Peyami Safa, romanlarında sözcüleri aracılığıyla Marksizm, sosyalizm, kapitalizm ve milliyetçilik gibi siyasî görüşleri yorumlar. Hemen hemen bütün romanlarında siyasî bir ideolojiye bağlı birkaç kahraman canlandırır. Safa'nın romanlarında, idealleştirilen kahramanlar genelde milliyetçi ideolojiyi benimseyenlerdir.

1. 1. 3. Estetik Değerler

Estetik değer kavramı, insanların sanat ve edebiyat eserlerine karşı hissettikleri hoşlanma, haz alma gibi tutumlarını ifade eder. Sanat, insanın temel uğraşlarından olduğu için insan kadar eski kabul edilir ve en ilkel toplumlarda bile görülür. Sanat, insanlarla birlikte gelişen, toplumsal hayatın ortaya çıkmasından evvel insanların mağara duvarlarına çizdiği resimlere kadar geçmişi götürülebilen bir etkinliktir. Baran Akarsu, bu bağlamda sanatın geçmişini çok eskilere götürmenin, estetik değerlerin diğer değerlerden önce var olduğunu kabul etmek anlamına geldiğini ileri sürer. (Akarsu 2002).

Sanatçı, sanatını icra ederken insanlarda güzellik duygusunun oluşmasını göz önünde bulundurarak işe başlar. Ortaya koyduğu eserler; okuyucu, dinleyici veya izleyici tarafından yorumlanır ve bir değerlendirmeye tabi tutulur. İnsanların sanat eseri hakkında dile getirdikleri iyi, hoş ve güzel gibi hükümler birer değer yargısıdır. Estetik, güzeli araştıran bir bilim olmasına rağmen sadece güzeli ele almaz. *“Bu bilimin sınırları içine güzellik değeri gibi başka değerler de, sözgelişi, yüce, trajik, komik, zarif, ilginç, çocuksu ve hatta çirkin değeri de girer”* (Tunalı 2007: 15). Bu değerler; toplumdan topluma, bireyden bireye değişiklik gösteren türdendir. Sanatta nesnellik söz konusu olmadığından, bireylerin sanat yapıtları hakkında verdikleri hükümlerin birbirinden farklı olması kaçınılmazdır.

Safa, romanlarında estetik değerlere siyasî ve ahlakî değerler kadar yer vermez. Yazarın incelenen romanlarında, yozlaşmış kişilerin estetik değerleri ile ideal kahramanların estetik değerlerinin mukayese edildiği görülür.

1. 1. 4. Dinî Değerler

Dinî değerler, insanların bağlı oldukları dinler veya kabul ettikleri inanç sistemleri ekseninde olay, olgu ve durumlara karşı takındıkları tavırlardır. Dinler, belli kurallar çerçevesinde şekillenen sistematik öğretilerdir. Bu kurallar, kişilerin günlük hayatlarında nasıl davranmaları gerektiğini, nesnelere ve olaylara değerler yüklemelerini sağlar. Hırsızlık yapmanın günah olduğunu söylemek kişinin dinî bir değer yargısını yansıtır. Aynı şekilde, yoksul insanlara yardım etmenin bir sevap olarak kabul edilmesi bireylerin inandıkları dinin bir değer hükmüdür. Bu değerler, dinlerin genel yapıları nedeniyle bireyler tarafından koşulsuz kabul edilir ve değiştirilmeleri nadiren söz konusu olur.

Dinlerin değer yargıları, birbiriyle örtüşebileceği gibi farklı da olabilir; hatta birbiriyle de çelişebilir. Örneğin, Hristiyanlar insanların günahkâr doğdukları için dünyaya gelir gelmez vaftiz olarak günahlardan arınması gerektiğine inanırlar. Vaftiz olmak, Hristiyanlıkta bir değer olarak bulunurken Musevilikte ve İslamiyette böyle bir dinî değer yoktur.

Peyami Safa, dinleri yanlış yorumlayanlar ve dinî kaideleri reddedenler ile İslam dinin değerlerine bağlı kişiler arasındaki çekişmelere yer verir. İslamiyet ile diğer dinler arasındaki değer farklılıklarına değinmek yerine dinî kaideleri yanlış uygulamaya çalışanları eleştirdiği görülür.

1. 1. 5. İktisadi Değerler

İktisadi değerler, nesnelere kullanımını ve doğrudan maddenin insanlar gözündeki parasal ya da başka bir maddeyle ölçülmesi biçiminde algılanır. Orhan Hançerlioğlu, iktisadi değerleri şu şekilde tarif eder : *“Nesnelere değıştirme değerini, bir malın diğer malı alma gücünü, insanların nesnelere maddesel olarak yükledikleri*

anlamları, pahalı ucuz gibi yargılarını yansıtır” (Hançerlioğlu 1981: 78). İktisadi değerlerle ilgili öne çıkan genel kabul, maddelerin insanların nezdinde parasal olarak “ne kadar” ettiği. Bu değerler, insanların önceden belirledikleri nesnelere üzerinde bir fiyat konusunda uzlaşmalarıyla ortaya çıkan değerlerdir. Maddenin kullanımına, doğada az bulunmasına bağlı olarak insanlar ona, aralarında bir değer atfederler. Bunu yaparlarken kâğıt ya da madeni ve iktisadi bir araçsallığı olan parayı kullanırlar. Modern toplumların hepsinde insanların madde değişiminde ve maddeye değer biçtiklerinde kullandıkları para, değer değil iktisadi bir değiştirme aracıdır. İktisadi değer, insanların maddeler hakkında parasal olarak takındıkları tavırlardır.

Diğer değer, yargılarının bireyler üzerindeki etkinlik düzeyine göre iktisadi değerler şekillenir. Estetik hazza sahip biri için Mona Lisa tablosunun ekonomik değeri paha biçilmez iken, başka birisi için Mona Lisa tablosu kâğıt üstünde çizilmiş kadın resminden ibarettir ve paha biçilmezliği söz konusu olmayabilir.

Safa, söz konusu romanlarında tümüyle maddeye bağlı bir değerler sistemine bağlı olan kişileri kötü şekilde karakterize eder. Her şeye ekonomik kıymeti nispetinde değer biçen anlayışın karşısına manevi değerleri savunan kahramanları çıkarır. Çalışmada, doğrudan iktisadi değerlerle ilgili bir çatışma tespit edilmediğinden romanlar yorumlanırken iktisadi değerlere değinilmedi.

1. 1. 6. Sosyal ve Kültürel Değerler

Sosyal ve kültürel değerler, toplumların yaşayış özelliklerini yansıtan maddi ve manevi düzeyi olan tutum ve davranışlardır. Kültür, bir milletin daha önceki nesillerden alarak gelecekteki nesillere aktardığı, maddi ve manevi değerlerin tümünü kapsar. İnsanlar, bilgi ve değerlerle yoğrulmuş düzenli ve amaçsal bir örgütlenme çerçevesinde sosyal bir yapı meydana getirirler. Bu yapının en önemli ve kapsayıcı unsurlarından biri kültürdür. Mehmet Kaplan, kültürü edebiyat ile mukayese eder ve kültürün daha kapsamlı olduğunu belirtir:

“Kültür kelimesi edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mana taşır. Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musiki, dans, heykel, ilh. Kültür sahasına girdiği gibi, güzel

sanatların dışında insanoğlunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silah, alet vesaire de kültür sahasına girer” (Kaplan 2004: 11).

Her milletin kültürü diğer milletlerinkinden farklı olup kendine özgüdür. Toplumsal düzenleri ve inanışları çerçevesinde bireyler, kültürleri meydana getirerek milletleri oluşturdukları için kültür ile millet kavramları arasında sıkı bir ilişki vardır. Gelenek ve görenekleri de kapsayan kültürler, kendilerine has değerleri içlerinde barındırırlar. Bu değerler, bireylerin toplum içerisinde davranışlarının ve algılayışlarının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin Doğan Cüceloğlu, Amerika’da on sekiz yaşına gelen gençlerin ailelerinden ayrılıp farklı bir evde yaşamalarının takdir edilecek bir davranış olarak görüldüğünü söyler. Amerikan kültüründe gençlerin kendini ayakları üstünde kalmaya ve ayrı yaşamaya teşvik edildiğini belirtir (Cüceloğlu 2003: 251). Türk toplumunda böyle bir duruma, en azından geleneksel Türk ailesinde, rastlamak zordur. Türkiye’de gençlerin evlenene kadar aileleriyle yaşamaları, anne ve babanın yanında kalmanın kültürel bir değer kabul edilmesinden kaynaklanan bir durum olduğu söylenebilir.

Sosyal ve kültürel değerler, yemek alışkanlıklarından giyim kuşama, mimariden halk oyunlarına kadar çok geniş bir alanda var olan tutumlardır. Bu değerler, tarih içerisinde olgunlaşarak günümüze kadar gelir ve insanların yaşayış tarzlarının neticesinde oluşurlar. Sosyal ve kültürel değerler üzerinde dinlerin ve doğa koşullarının şekillendirici etkileri vardır. Dinler; giyim, yemek, evlilik ve aile hayatı hakkında insanlara yönlendirici kurallar sunarak sosyal ve kültürel değerlere de bir anlamda yön verir. Doğa da iklim koşulları gibi yönlendirici etkilerle insanların giyinme, barınma ve yeme tarzlarını şekillendirir.

İnsanları diğer canlılardan ayıran önemli özelliklerinden biri kurumsal bağları olan bir toplum meydana getirebilmeleridir. Toplum, bireylerin belirli kurallarla ve değerlerle birbirine bağlı yaşamasını zorunlu kılar. Zaten birey tek başına değerleri ve kuralları oluşturamadığı gibi diğer insanlarla kendiliğinden ve mecburi bir ilişki içerisine girer. Ferdinand de Saussure, değerlerin yerleşebilmesi için toplumsal hayat tarzının gerekli olduğunu ifade eder: “*Değerleri yaratan yalnızca toplumsal kullanım ve genel onaydır. Birey tek başına hiçbir değer yerleştiremez*” (Saussure 1976: 26). Sosyal

ve kültürel değerler, insanların toplum olmak için birlikte yaşamalarının neticesinde ortaya çıkar ve içinden çıktıkları toplumdaki gelişmeler paralelinde değışirler.

Peyami Safa, gerek romanlarında gerek fikrî eserlerinde üzerinde durduğu konuların biri sosyal ve kültürel değerlerdir. O, bu değerleri milli ve manevi değerler adıyla da ele alır. Türkiye’deki modernleşme sürecinde sosyal ve kültürel değerlerde meydana gelen yozlaşmalar, yazarın romanlarının ana temalarından biridir.

Değer türleriyle ilgili birçok tasnif yapılmakla beraber, değerler arasında bir geçişin söz konusu olduğu söylenebilir. Dinlerin, toplumların günlük yaşamları üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda dinî değerler ile ahlakî ve sosyal değerler arasında ilişki göze çarpar. Örneğin doğru konuşmak hem dinî hem ahlakî bir değer olarak ele alınabilir. Ahlakın toplumdan topluma değışebilirliği söz konusudur. Toplumlara birbirinden farklı kılan bir etken de kültürdür. Bu bağlamda, toplumsal özelliklerle bir kalıba giren ahlakî ve sosyal değerlerin kültürel değerlerle iç içe girdiğini söylemek mümkündür. Kültürlerin estetik algılayışlar üzerindeki etkisine bakıldığında, estetik ve kültürel değerler arasında bir bağın varlığı göze çarpar. Değerlerin birçok tasnifinin olmasının nedeni, değerler arasında bahsedilen geçişlilikle alakalıdır.

1. 2. Değer Çatışmaları

Çalışmanın amacı Peyami Safa’nın romanlarında ahlakî, siyasî, dinî, estetik, sosyal ve kültürel değerler çatışmasının tespiti olduğundan “değer- çatışma” ilişkisinin özellikleri ve kapsamının ortaya konulması gerekir. Çatışma kavramı; felsefe, sosyoloji, kültür, psikolojik ve edebiyat açısından ele alınıp değerler çatışmasının kavramsal boyutuna değinilecektir.

Çatışmanın tanımı ve türü ilgili alanın teorik çerçevesine göre farklılık gösterir. Türkçe sözlükte çatışma kelimesi; çatışma eylemi, silahlı büyük kavga, arbede, uyumsuzluk, geçimsizlik ve farklı iki amaca sahip tarafların mücadelesi gibi anlamlara gelir (TS 2005: 401). Budak, çatışmayı en genel anlamıyla birbiriyle uyuşmaz iki güç

(düşünce, duygu, dürtü, vs.) arasındaki karşıtlık şeklinde ifade eder. Çatışmaya ego ile id ve iki nevrotik eğilim arasında görülen durumları örnek verir (Budak 2009: 171).

Felsefi bir terim olarak ele alındığında çatışma; önermelerin, kanunların kendi aralarında çelişik olması anlamına gelir. Kant, çatışmayı saf aklın kendi içinde zorunlu olarak düştüğü çelişki şeklinde adlandırır (Bolay 2009: 60). Felsefede ortaya atılan tezlere karşı verilen antitezler çatışma durumunu oluşturur. Dabney Townsend, bu sayede felsefi kuramların çarpışarak ilerlediğini belirtir. Ona göre kuramların savunulmaya değer olup olmadıklarını anlamak için bunlara saldırılır. Özellikle duygu ve aklın çatışmasının felsefenin en eski sorunlarından biri olduğunu ifade eder (Townsend 2002: 18).

Max Weber, toplumda nitelik bakımından seçkin bireyleri ayıklanmalarına yardımcı olduklarından çatışma ve yarışmayı olumlu görür:

“ Tipik ya da büyük çaplı her çatışma ya da yarışma, her şeye karşın, bireysel durumların belirleyici rastlantıları ya da talihleri nasıl ve ne denli çok sayıda olursa olsun, uzun sürede her şeye karşın, çatışmada yengin çıkma bakımından genellikle önemli olan kişisel niteliklere daha büyük ölçüde sahip olanların “ayıklanmasına” götürür” (Weber 1995: 69).

Simmel, Weber'den farklı bir noktadan bakarak toplumsal çatışmanın nedenini modernleşme ve moda kültüründe arar. Ona göre moda kültürü toplumda sürekli bir değişimi tetikler. Bireyler, bu değişime ayak uyduramadıklarında, moda kültürünün değiştirdiği toplumla çatışma yaşarlar. Modern insanlar, kesintisiz değişmeden kaynaklanan asabi bir kişiliğe bürünürler. Toplumsal hayatın hızı ve çeşitliliği bireylerde uyum sorunlarına yol açar (Simmel 2003: 24). Çağdaş toplumlarda insanlar sürekli bir şeylerin peşinde koşarlar. Onu elde etmek için sürekli geçimsizlik neticesinde başkalarıyla çatışma yaşarlar. Krishnamurti, insanların istediklerini elde ettikten sonra bu kez elde tutmak için başkalarıyla mücadele ettiklerini ileri sürer (Krishnamurti 2002: 43). Bireyler, bitmeyen bir rekabet içerisinde olmaları nedeniyle güven duygularını kaybeder ve toplumda yalnız kalmaya yönelirler.

Çatışmayı sosyoloji alanı içerisinde değerlendiren Mahmut Tezcan, toplumsal gruplar arasında çatışmanın görüldüğünü söyler. Çatışma ile yarışmayı karşılaştırıp, çatışmanın daha bilinçli, kişisel, doğrudan ve yıkıcı olduğunu iddia eder. Ona göre, çatışmada taraflar birbirini reddeder ve imha etme ya da etkisiz bırakma yoluna başvururlar. Bu durum kuşaklar arası, meslekler arası veya cinsiyetler arası olup her toplumda görülebilir. Sosyal nitelikteki tüm guruplar içerisinde kaçınılmaz olarak bulunan karşı gelmenin çatışmayla ilişkili olduğunu vurgular. Karşı gelmeyi, bir tarafın diğer tarafın hedefe ulaşmasına engel olması anlamında kullanır (Tezcan 2010: 90).

Eylem olarak çatışma, her ne kadar birbirine karşıt kişi veya kişilerin mücadelesini ifade etse de kavram olarak ele alınan “çatışma” daha fazla anlamları kapsar. Bu bağlamda, her çatışmayı savaş ve arbede olarak değerlendirmek çatışmanın sınırlarını daraltmak olur. Tolga İnsel, çatışmayı siyasî ve sosyal açıdan değerlendirerek savaş ile çatışmanın birbirinden farklı olgular olduğunu vurgular. Ona göre savaşı, çatışmadan ayıran en önemli fark savaşıran iradelerin birbirlerini düşman bellemeleri ve her birinin belirli bir uğurda hareket etmesidir (İnsel 2009). Savaşta tarafların amacı, birbirlerini fiili olarak ortadan kaldırmak iken, çatışmada düşünsel anlamda birbiriyle bir geçimsizlik söz konusudur.

Değerler çatışmasının, toplumsal hayatta görülen çatışma içerisinde önemli bir yerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bireylerin siyaset, sanat, kültür ve din ile ilgili değerlere sahip olmaları, değerlerin günlük hayatta etkinliklerini artırır. Sosyoloji, felsefe, kültür ve siyaset açısından bakıldığında çatışmaların, bir kısmının değerler üzerinden gerçekleştiği görülür.

Değerler çatışmasından kast edilen, en az iki değer bir arada bulunamaması durumudur. Toplumda var olan değer farklılıkları, bireylerin birbirleriyle geçimsizlik ve uyumsuzluk yaşamalarına neden olabilir. Bu duruma şu örnekler verilebilir; her toplumda sıkça rastlanan genç nesiller ile yaşlı nesiller arasındaki kuşak çatışmasının bir yönü, gençler ile yaşlıların benimsedikleri değerlerin birine karşıt olmasına dayandığı görülür. Genç nesillerin kabullendikleri ahlakî değerlerin, yaşlı insanların kabul ettikleri değerlerden ayrı olması kuşak çatışmasına yol açabilir. Aynı şekilde kültürler arası görülen çatışmalar, değer farklılıklarıyla ilintilidir. Nilüfer Göle, bu durumla ilgili şu

örneği verir: Müslüman coğrafyalarında kadınların örtünmesi dinî bir değer kabul edilirken, Avrupa toplumlarında örtünme kadın-erkek eşitliğine aykırı bulunur ve çağdışı kabul edilir (Göle 2010: 75). Kültür çatışmasını tetikleyebilecek olan bu durum değerlerin uyuşmamasının bir sonucu olarak ele alınabilir. Ali Seyyar, değerler çatışmasına yol açan faktörleri şu şekilde sıralar:

“-Toplumun genel olarak kabul ettiği değerler ile kişilerin davranışları arasında uyumsuzluğun olması,

-Toplumdaki çeşitli alt grupların değerlerinin birbirleriyle ya da hâkim kültürle uyum sağlayamaması,

-Örgün eğitim değerlerinin genel olarak toplumun değerleri ile uyuşmazlığı,

-Aile içi değerlerin kurum kültürü ve örgüt ahlakı ile bağdaşmaması,

-Devlet idare biçiminin, dinî değerlere, örf ve adetlere ters düşmesi” (Seyyar 2003: 99).

Çalışmanın evrenini oluşturan romanlarda, değer çatışmaları tespit edilirken bu beş durum göz önünde tutulacaktır.

Çatışma kavramına edebiyat açısından bakıldığında, çatışmanın psikolojik ve sosyolojik boyutları üzerinde durulduğu fark edilir. Gürsel Aytaç, edebiyatta daha çok çatışmanın sosyolojik yönüne işaret ederek edebi eserde çatışmayı karşıt şeylerin çarpışması ve tartışılmasıyla karşıt değerlerin ortaya konulması olduğunu belirtir (Aytaç 2003: 333). Himmet Uç’a göre sosyolojik olarak hayatın ana temalarından biri olarak değerlendirilen çatışma romanda daha özel bir alana işaret eder. Uç, romanın ayırt edici özelliklerinden birinin karşıtlıklardan oluşması olduğunu ifade eder. Protagonist (başkahraman) ve antagonist (düşman, rakip) bu karşıtlığın başıdır. Gerilim, mücadele, çekişme, rekabet gibi hisler çatışmanın yaşanma nedenleridir. Çatışma, bir romanın en hareketli ve kapalı kısmıdır. Uç, çatışmayı iç (internal) ve dış (external) diye ikiye ayırır. İç çatışma, çatışmanın psikolojik boyutu ile ilgili olup roman kahramanlarının iç dünyalarındaki karmaşalar ve çelişkilerle kendini gösterir. Dış çatışma ise çatışmanın sosyolojik boyutu ile ilgili olup harici güçlerin başkahraman ile yaşadıkları çekişmeleri kapsar (Uç 2006: 95, 97).

Bir kurmaca metinde, karşıtlıklar çatışma durumunun oluşmasını hazırlar. Boris Tomaşevski, çatışmanın dramatik bir hareket oluşturduğunu, çünkü karşıt iki ilkenin uzun süre bir arada bulunmasının olanaksız olduğunu ve ikisinden birinin öbürüne üstün geleceğini belirtir (Todorov 2010: 256). Romanda veya öyküde kahramanların çıkarları birbiriyle ne kadar çelişirse gerginlik de o derece artar.

Terry Eagleton, romanda çatışma konusuna Marksist edebiyat eleştirisi penceresinden bakar. Sosyal sınıflar arasında yaşanan çekişmelerin romanlara yansımalarını inceleyen Eagleton, on dokuzuncu yüzyıl İngiltere’inde George Eliot, Charles Dickens, Henry James, James Joyce, Joseph Conrad ve Lawrence’in eserlerinden örnekler verir. Sanayi Devrimi ile birlikte fabrikalarda çalışan işçilerin şehirlere birikmesi yeni sosyal yapıları oluşturur. Sosyal sınıflar arasındaki eğitim, sağlık ve çalışma koşullarının dengesizliği çatışmaları tetikler. Eagleton, İngiliz romancıların bu çatışmaları romanlarında işleyişlerini şöyle açıklar:

“Dickens yozlaşmış şehir değerlerine karşı iyiliksever tipleri çıkarırken, George Eliot şehrin değerlerine karşı kırsal İngiltere’yi çıkarır. Bunların birbirleriyle çatışmalarına sık sık değinilir. Eliot’un yapıtları Viktorya çağının ortalarında görülen ideolojik çatışmayı çözmeye yöneliktir; özgür ruhun dizginlenemez evrimi odaklanmış gittikçe susturulan romantik bireycilik ile ideolojik yapılar arasında çatışmayı. Conrad’ın yapıtlarında ise şehir kültüründeki ideal ile gerçek, madde ile ruh arasındaki çelişki işlenirken, Lawrence burjuva toplumu içindeki çelişkileri yapıtlarına yansıtır” (Eagleton 2009: 178, 182).

İyi bir romancının, insanın sosyal gerçeğini yansıtmakla mükellef olduğu düşünülür. Onun objektif olabilmesi, insanın sosyal gerçeğine çeşitli bakış açılarından bakabilmesi ile mümkündür (Kantarcioglu 2007: 13). Toplumsal hayatın bir parçası olan çatışmayı yazıya aktarması, romancının üstlendiği görevin bir sonucu olarak görülebilir. Romanda çatışma, romanın konusuna göre değişik tarzlarda işlenilebilir. Kahramanın vatan savunması için savaşa gitmesi ile sevdiği kişinin yanında kalma isteğinin oluşturduğu zıtlık, köyden şehre gelmiş bir kahramanın karşılaşacağı köy değerlerine aykırı değerler, kuşaklar arasında anlayış farklılıkları romanda işlenilebilecek muhtemel çatışma durumlarıdır.

1. 2. 1. Cumhuriyet Dönemine Kadar Yazılan Belli Başlı Romanlarda Değer Çatışmalarına Genel Bir Bakış

Roman, on dokuzuncu yüzyılda Avrupalı yazarlardan yapılan çevirilerle Türk edebiyatına bir tür olarak girer. Yapılan çevirilerden sonra 1871’de Batı edebiyatlarına göre daha geç bir tarihte ilk yerli roman *Taaşuk-u Talat ve Fitnat*, Şemsettin Sami tarafından yazılır. Bu tarihten cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen elli iki yıllık bir süre zarfında birçok romancı yetişir. Tanzimat, Servet-i Fünun, Meşrutiyet ve Milli Mücadele Dönemleri’nde yazan romancıların ortak bir yanı eserlerinde değerler çatışmasına değinmeleridir.² Bu devirlerde kaleme alınan romanlarda, işlenen değerler çatışmasının genel hatlarına bakıldığında birbirleriyle paralellik gösterdiği görülür.

Yeni gelişen Türk edebiyatının, Doğu ile Batı medeniyetlerinin karşıtlıkları içerisinde ortaya çıktığı bu alanda araştırma yapan Ahmet Hamdi Tanpınar, Kenan Akyüz ve İnci Enginün’ün ortak görüşüdür. Devletin Batı ile olan yoğun münasebetleri sonucunda toplumsal hayatta ve edebiyat alanında önemli değişimler gerçekleşir. Batı medeniyetini yakından tanıyan Osmanlı aydınları, öğrendikleri bilgileri halk ile paylaşma gereği duyarlar. Bunu yapmanın en kısa yolu ise gazete ve edebi türler ile olabildiğince fazla kişiye ulaşabilmektir. Türkçeye tercüme edilen ilk romanların ve ilk özel gazetelerin aynı yılların ürünü olması, Osmanlı aydınının halka ulaşma çabalarının sonucu olarak değerlendirilebilir.³ Yerli romanlar ile gazetelerin tarihsel gelişimi, aynı zemin üzerinde ilerlediği için aynı amaca hizmet etmişlerdir. Örneğin *Taaşuk-u Talat ve Fitnat*’ta görücü usulü evlenme gibi birtakım sosyal ve kültürel değerlerin eleştirisi yapılır. Şinasi de Tercüman-ı Ahval’de tefrika edilen *Şair Evlenmesi* adlı ilk Türkçe piyesinde de görücü usulü evlenme gibi bazı gelenek ve göreneklerin kişilerin seçme özgürlüklerini kısıtladığı, mesajını verir. İnci Enginün, Şinasi’nin Tercüman-ı Ahval ile

² Bu konuyla ilgili bk. ARIK, Şahmurat (2001), *Cumhuriyete Kadarki Türk Romanında Değerler Çatışması*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

³Yusuf Kamil Paşa, ilk çeviri roman olan Tercüme-i Telamak’ı 1862’de yazar. Agâh Efendi’yle Şinasi’nin çıkardığı ilk özel gazete Tercüman-ı Ahval ise 1860’da basılır. Bk. KORKMAZ, Ramazan (2004) *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839–2000*, s. 20–21.

daha sonra çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde olabildiğince halkı aydınlatmak ve halkın düşüncelerini yazıya aktarma endişesini taşıdığını belirtir (Enginün 2006: 44).

Aşk, Doğu-Batı meselesi, eski-yeni anlayışları, nesil çatışması, ahlakî değerler, cariyelik ve kadın sorunu, hak ve hürriyetler Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yazılan romanlarda işlenen belli başlı konulardır. Yazarlar, bu konuları işlerken toplumda var olan farklı yaşam tarzlarının neden olduğu karşıtlıklardan faydalanarak değerler çatışmasına değinirler. Tanzimat Dönemi romancılarından Şemsettin Sami, Ahmet Mithat Efendi, Sami Paşazade Sezai ve Recaizade Mahmut Ekrem yukarıda bahsedilen konuları eserlerinde anlatan ilk Türk romancılarıdır. Şemsettin Sami, *Taaşşuk-u Talat ve Fitnat*'da görücü usulü evlilik, kadın-erkek eşitsizliği, kadınların eğitimi gibi sosyal ve kültürel konuları ele alır. Ahmet Mithat Efendi, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'de; Recaizade Mahmut Ekrem *Araba Sevdası*'nda yanlış Batılılaşmanın neden olduğu ahlakî ve kültürel değerler çatışmasını işler. Nurullah Çetin, özellikle Ahmet Mithat Efendi'nin romanları ve diğer eserleriyle vezirlerin ve bürokratların bir dizi reform paketleriyle gerçekleştirdikleri siyasî Tanzimat'ın sosyal, medeni ve eğitimsel boyutlarını topluma aktarmaya çalıştığını vurgular (Çetin 2000). Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*'nda alafranga meraklısı Bihruz'un yaşadığı toplumun ahlakî, sosyal ve kültürel değerlerini çağdışı kabul ederken kendisinin düştüğü komik durumu anlatır. Sami Paşazade Sezai, *Sergüzeşt*'te dönemin Türk toplumunda o dönemde var olan cariyelik kurumunun eleştirisini yaparak birtakım sosyal ve kültürel değerlerin değiştirilmesi gerektiğini dile getirir.

Tanzimat Dönemi'nde Batılılaşmayı yanlış algılayan kişilere ilk Türk romancılarının verdiği tepki, eserlerinde bu gibi kişileri komik bir şekilde ele almalarıdır. *Felatun Bey ile Rakım Efendi*'deki Felatun, *Araba Sevdası*'nın başkahramanı Bihruz Batılılaşmayı kılık kıyafet değişikliğinde gören, Türk toplumunun sosyal ve kültürel değerleriyle aralarına mesafe koymaya çalışan tiplerdir. Hem Bihruz hem Felatun, Avrupa kültürüne uyum sağlamaktan uzak bir görüntü çizdikleri gibi kendi milletlerine de yabancıdırlar. İki romanında böyle kişileri işlemesi, Ahmet Mithat'ın ve Recaizade Mahmut'un vermek istedikleri mesajla alakalı olduğu düşünülebilir. Tanzimat Dönemi romancıları, Avrupa'daki gelişmeleri halka aktarmak gibi bir vazifeyi üstlenmelerine rağmen Türk toplumunun ahlakî, sosyal ve kültürel

değerlerini korumak ihtiyacı duyarlar. Ahmet Mithat, Felatun'un karşısına Batı'yı taklit etmek yerine ondan yaralanan Rakım Bey'i çıkararak Batılılaşmanın nasıl olması gerektiğini ortaya koyar.⁴

Servet-i Fünun Dönemi'nde Halit Ziya ve Mehmet Rauf, çağdaş anlamda ilk Türk romanlarını yazarlar⁵. Halit Ziya, *Aşk-ı Memnu*'da, diğer romanlarında olduğu gibi, bireyin şahsî mutluluğunu işler. Batılılaşma sürecinde bir ailedeki sosyal ve kültürel değişmelerin bireyler arası ilişkilere yansması sonucu meydana gelen ahlakî değer çatışmaları bu romanda öne çıkar. Mehmet Rauf'un *Eylül*'ünde romanın temel kurgusunu, bireysel mutluluklar oluşturur ve kahramanların birbiriyle yaşadıkları kişisel değer çatışmasına değinilir.

II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele Dönemleri'nde yazılan romanlarda genelde değer çatışmalarından siyasî olanları ön plana çıkar. Ahmet Mithat Efendi'nin *Jön Türk*, Halide Edip'in *Handan*, *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye*, Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*, Refit Halit'in *İstanbul'un İç Yüzü* romanı bu dönemlerdeki siyasî gelişmeleri anlatmaları bakımından önemlidir. Sosyalizm, saltanat, istibdat, bağımsızlık, hak ve hürriyetler ekseninde değerler çatışması bu romanlarda ele alınır.

---

⁴ Bu konuyla ilgili bk. OKAY, Orhan (1991), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 61–155.

⁵ Bu konuyla ilgili bk. PARLATIR, İsmail (2006) *Servet-i Fünun Edebiyatı*, Ankara: Akça Yayınları, s. 306–486.

2. DOĞU-BATI MESELESİ BAĞLAMINDA DEĞER ÇATIŞMALARI

Bu bölümde, Peyami Safa'nın romanlarında Doğu-Batı meselesi ekseninde kahramanlar arasında yaşanan değer çatışmalarına değinilecektir. Safa'nın ilk yayınladığı romandan son yazdığı romana kadar Doğu-Batı meselesi karşındaki duruşunun değer çatışmalarıyla ilişkisi ortaya konulacaktır. Değer çatışmaları, yorumlanmadan önce konunun daha iyi anlaşılması için Doğu-Batı medeniyet farklılaşması üzerinde durulacaktır.

Türkiye'de Doğu-Batı meselesi, edebiyattan siyasete, dinden kültüre son iki yüzyılda çok geniş alanda etkili olmuş bir konudur. Devletin ilim ve teknik bakımından geri kalmışlığını telafi etmeye çalıŐılırken dinî ve kültürel bir değişimin gerekip gerekmediği, Tanzimat'tan günümüze sürekli gündeme gelir. Bu mesele hakkında başta gelen tartışmalardan biri de modernleşme ile Batılılaşmanın (garplılaŐma, westernizasyon, alafrangalık) aynı Şeyler olup olmadığı ve ikisi arasındaki ilişkinin ne olduğudur. Murat Belge, Batılı devletlerin modernleşmeyi gerçekteŐiren ilk ülkeler olmasından dolayı modernleşme ile Batılılaşmanın farklı Şeyler olmadığını ve Batılılaşmanın, Türkiye'de baştan beri bu biçimde algılandığını söyler (Belge 2009b: 96). Ahmet Cevizci de bilim, teknik ve sanatta Avrupa'yı takip eden devletlerin modernleŐirken aynı anda BatılılaŐtıklarını, bu yüzden modernleşme ile Batılılaşmanın birbirinden ayrı düşünölemeyeceğini savunur (Cevizci 2005: 209). Bu görüşler ışığında bakıldığında, Batılılaşma sürecinin teknik ve ilimle sınırlı kalmadığı, kültürel bir etkileŐim boyutunun da olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim devletin modernleŐmeye başladığı dönem ve sonrasında sosyal ve kültürel değişimler de hızla artar.

Doğu-Batı meselesinin siyasî ve sosyal bir sorun olarak ortaya çıkıŐı, on dokuzuncu yüzyılın birinci çeyreğindeki birtakım gelişmelere kadar götürölebilir. II. Mahmut zamanında modernleŐmek isteyen imparatorluğun, kendisinden bu konuda önde olan Batılı devletlerin idari yapılarını ve tekniğini taklit etmesi, günlük hayatta giderek bir kültür özentisine dönüşür. Batılılaşma, imparatorluğun kaybettiği askeri üstünlüğünü tekrar elde etmek için Osmanlı bürokratlarının çabalarıyla yapılan yenilikler ve Tanzimat Fermanı'ndan sonraki gelişmelerle yayılır. Siyasî bir endişe ile

başlayan Batılılaşma, toplumsal alanda da etkisini gösterir ve kültürel bir özelliğe bürünür.

Halil İnalçık, Osmanlı devletinde ilk Batılılaşma hareketlerinin, daha erken bir tarihte, Avrupa'nın askeri üstünlüğünün kabul edildiği on sekizinci yüzyılın başlarında gerçekleştiğini belirtir. Ona göre bu yüzyılda Fransa ve Prusya'dan, ordunun modernizasyonu için getirilen askeri uzmanlar imparatorlukta Batılılaşmayı başlatırlar (İnalçık 1998). Bu bağlamda, Batılılaşma ile modernleşmenin iç içe geçmiş iki kavram olarak uzun süreden beri değerlendirildiği görülür. Fakat modernleşme için daha çok teknik boyutu ile ilgiliyken, Batılılaşma tekniğin yanında günlük hayatta, edebiyatta ve birtakım alışkanlıklarda kültürel bir benzeme sürecine de işaret eder. Bu sürecin bir problem olarak ortaya çıkması ise yüzyıllardır İslami kültürle yaşayan Osmanlı toplumunun düşman bellediği Avrupa milletlerini, hangi alanlarda taklit edeceği ve bunun sınırlarının ne olacağıdır. Doğu-Batı sorununa yol açan konulardan biri, yukarıda bahsedildiği gibi bilim ve teknikte ilerlemenin kültürel bir dönüşümü gerektirip gerektirmediğidir. İlber Ortaylı'ya göre böyle bir tartışma ortamının oluşmasında Avrupa ile Osmanlıların farklı kültürden beslenmesinin etkisi vardır. Buna rağmen Türk toplumunun Batılılaşmayı diğer toplumlara göre daha kolay yaptığını iddia eder:

“Batılılaşma her şeyden önce şiddetli olan bir eylemdir. Hiçbir toplum, yaşayışının, kültürel kalıplarının, sınıf ilişkilerinin, otorite ilişkilerinin bu gibi devrimlerle değiştirmesini kolay kolay kabul edemez, itiraf etmek gerekir ki bu işin en kansız ve kolay olduğu ülkelerden biri –Batılılaşmayı uzun bir zamanda gerçekleştiriyor olsa da- Türk toplumu olmuştur” (Ortaylı 2008: 17).

Ortaylı'nın üzerinde durduğu modernleşmenin uzun süreli bir periyotta gerçekleşmesi, edebiyatı ve sanatı etkilemekle kalmaz, aynı zamanda yönlendirir. Batılılaşma çabaları, özellikle edebiyat çevrelerinde önemli gelişmeleri ve tartışmaları beraberinde getirir. Avrupalı yazarlardan yapılan tercüme ve ilk yerli gazetelerin yayınlanmasıyla kültürel değişim zemini oluşur. Bu dönemde edebi çevrelerde eski-yeni, Doğu-Batı gibi fikir kutupları ortaya çıkar. Kemal Karpat, on dokuzuncu yüzyılda modern edebiyatı savunanlar ile geleneksel edebiyatı savunanlar arasında yaşanan zıtlıkların iki hayat felsefesi arasında kaçınılmaz bir şekilde başladığını ve gitgide

siyasî bir boyut kazandığını ifade eder (Karpaz 2009: 37). Bu siyasî zıtlasma, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam eder ve devletin karşılaştığı önemli bir sorun olarak uzun yıllar gündemde kalır.

On dokuzuncu asırda, Avrupa'dan alınan roman türünde ilk değinilen konuların başında Doğu-Batı meselesi ile kadın-erkek eşitsizliğinin gelmesi, Batılılaşma sorunun toplumsal etkisi açısından önemlidir.⁶ Şerif Mardin, Tanzimat Dönemi romanlarının Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış kaynaklar olduğunu, hâlbuki bu devrin romanlarının yazıldıkları zamana ait İstanbul'un durumu hakkında önemli bilgiler verdikleri söyler (Mardin 2004: 30). Doğu-Batı meselesi; Tanzimat, Servet-i Fünun ve Milli Edebiyat Dönemi romanlarında sıkça işlenir ve genel itibarı ile alafranga tiplerin kötü yanları eleştirilir. Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Hüseyin Rahmi, Halide Edip, Yakup Kadri ve Peyami Safa eserlerinde Batılılaşma meselesine değinen belli başlı romancılarıdır.

Peyami Safa'nın romanlarında değer çatışmalarının büyük bir bölümünü Doğu-Batı meselesi çerçevesinde işlediğini söylemek mümkündür. Gerek nesiller arası gerek eski-yeni anlayış farklılıklarından kaynaklı değer çatışmalarının kökeninde Batılılaşma cereyanının neden olduğu kültürel ikilemlerin etkisi vardır. Safa'nın romanlarının ana kurgusu, iki zıt değer dünyası içindeki kişilerin çekişmesinin oluşturduğu çıkmazda, yazarın sözcülüğünü yapan bir kahramanın yol göstermesi şeklindedir. Yazar, romanlarında olduğu gibi fikrî eserlerinde de Doğu-Batı meselesi üzerinde düşünceler geliştirerek farklı iki dünya görüşünden bir senteze varmaya çalışır. Bu konuda, yazar hakkında detaylı incelemelerde bulunan Güney Koreli Türkolog Nan A. Lee şu tespitte bulunur:

“Cumhuriyet Dönemi önemli yazarlarından olan Peyami Safa, felsefe, psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerle de ilgilenerek çok sayıda eser vermiştir. Ancak Peyami Safa'nın titizlikle üzerinde durduğu asıl konu Doğu-Batı meselesidir. Yazar, gerek fikrî eserlerinde gerek edebi eserlerinde genellikle doğu-batı ikilemini ele almıştır ki bu ikilemi onun fikrî eserlerinin temelını oluşturur” (Lee 1997).

---

⁶Güzin Dino, İlk Türk romanlarının bu iki konu üzerinde yoğunlaştığını ifade eder. Bk. DİNO, Güzin (2008), *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul: Agora Kitaplığı, s. 106–144.

Safa, Doğu ile Batı'nın sadece coğrafi bir kara parçasından öte ayrı birer medeniyet olduğunu, insanların kafalarının da bir yönüyle Doğu'yu bir yönüyle Batı'yı temsil ettiğini ifade eder. Ona göre Doğu, maneviyat üzerine inşa edilmiş ve kadercidir. Buna mukabil Batı, madde üzerinde yükselmiş ve akıl ile hareket eder. Önemli olan birbirlerine zıt bu iki dünya felsefesinden bir senteze ulaşabilmektir. Yazarın bu konudaki ana düşüncesi, Doğu'nun sadece İslam kültüründen; Batı'nınsa yalnız Hristiyan geleneğinden ibaret olmadığıdır. Doğu medeniyetini, İslam diniyle birlikte Brahmanizm ve Budizm yüzyıllar içerisinde meydana getirir. Batı medeniyetini de Hristiyanlıkla beraber Yunan kültürü uzun bir sürede bu güne ulaştırır. Her iki medeniyetin de dinler sayesinde yükseldiğini ve her iki kıtada da eskiden kurulan nizamların tekrar elde edilmesinin çok zor olduğunu vurgular:

“Ne olursa olsun, ortaçağdan beri insanlık, Avrupa birliği ve nizamını kuran Hristiyanlığın, Yakındoğu birliğini ve nizamını kuran Müslümanlığın ve Uzakdoğu nizamını kuran Brahmanizm'in ve Budizm'in müşterek ölçüleri yerine, henüz bunlar kadar devamlı bir şey koyabilmiş değildir. Ve koyuncaya kadar da en az 400 seneden beri süren bu buhrandan kurtulamayacaktır” (Safa 1999a: 144).

Safa, baştanbâşa maddeye bağlı bir değerler sistemi üzerinde ilerleyen Batı'nın ahlakî bir bozukluk yaşadığını savunur. Modernleşmeyle birlikte Batı'da insanların manevi değerleri kaybetmeleri, merhamet ve sevgi duygularının körelmesine yol açtığını ileri sürer. O, bu günkü Avrupa'nın maneviyattan yoksun olduğunu, bilim ve teknik alanında ilerlediği halde bir buhran yaşadığını düşünür:

“Avrupa medeniyeti, bu gün kendisini kıvrandıran buhranın artık her zekâyâ teslim olmuş bedahetini hazırlayan safhalarını yaşamıştır. Batı'da bu buhranın total karakterini inkâr eden yoktur ve bu, orta malı bir hakikattir. Onun teknik zaferi ile manevi bozgunu arasındaki bu tersine nisbet zamanımızdaki medeniyet buhranın kaynağıdır” (Safa 1999a: 65).

Yazar, Batı'yı buhran içerisinde gördüğü gibi Doğu'yu da aşırı fatalist (kaderci) olmakla eleştirir. Doğu medeniyetinin dinî telkinleri yanlış uygulanmasına bağlı olarak duraksadığına inanır. O, Batı'da teknik ve ilmi seviyenin yükselmesine karşın, insanların manevi zedelendiğini savunur. Avrupa'da Hristiyanlığın manevi düşüşünü engellemek için din adamlarının bilim adamlarıyla birlikte muazzam bir çaba

gösterdiğini söyler. Bu konuda, Doğu ülkelerinde büyük sıkıntıların yaşandığını Türkiye örneğinden hareketle anlatır: “*Türkiye’de böyle bir gayret yoktur. Din müesseselerimiz perişan haldedir. Manevi irşat ve telkin organlarında, cihazlardan ve elemanlardan mahrumuz. Bütün sosyal müesseselerimiz buhran içindedir*” (Safa 1999a: 248). Safa, Batı’nın daha düzenli bir yapı göstermesini ve ilerlemesini, bütün bir Avrupa’nın din konusundaki birliğine; Doğu’nun gerilemesini ve karmaşık bir görüntü vermesini, dini bir bütünlüğün olmamasına bağlar. O, Batı devletlerinin hemen hepsinin Yunan kültüründen ve Hristiyanlıktan beslendiğini, bunun sonucunda kendi aralarında ortak bir medeniyet meydana getirdiklerini dile getirir.

Peyami Safa, Doğu ile Batı medeniyetin birbirlerine karşı konumlarının neler olduğunu tespit etmeye çalışır. Batı medeniyetinin materyalist felsefesini eleştirirken Doğu’nun kadercî dünya algılayışının da yanlışlarından ve tekdüzeliğinden bahseder. Batı ile Doğu’nun birbirlerini tanımalarını ve ortak bir paydada birleşebilmeleri gerektiğini birçok yazısında kaleme alır.⁷ Avrupa’da rasyonel düşünebilme alışkanlığının kazanılmasını, Batı medeniyetinin Doğu medeniyetine üstünlük sağlamanın asıl sebebi olarak görür. Batı ile Doğu arasında ilmi ve kültürel ilerlemenin anlatıldığından çok fazla olduğunu açıklar:

“Avrupa’da beni hayrete düşüren şey, onlarla bizim aramızdaki farkın resimde ve kitapta görünen bütün dereceleri aşacak kadar büyük olmasıdır. Tanzimat’tan beri Türkiye’ye bu farkı lazım olduğu kadar anlatılamamıştır... Bildiğimiz maddelerden her birini yüz misli büyüklüğe, yüz misli güzelliğe, yüz misli halisiyete ve mükemmeliyete darb edelim: İşte Avrupa!” (Ayvazoğlu 2007: 275).

Safa, Türkiye’de Batı uygarlığının yanlış yorumlanmasından dolayı sosyal ve siyasî problemlerin oluştuğu fikrindedir. Ona göre Tanzimat’tan beri Batılılaşma taraftarları ile diğer görüşte olanlar arasında bir düşünce ayrılığı mevcuttu. Bu konudaki düşüncelerini *Türk İnkılâbına Bakışlar* kitabına şöyle anlatır: “*Tanzimat ‘asri’ bir hareket olduğu için İslamcıları, ‘gayrı milli’ bir hareket olduğu için de Türkçüleri kaybetmiştir. Fakat Gülhane Hattı milli bir hareket olsaydı, Türkçüleri ve Dini bir hareket olsaydı İslamcıları kazanabilirdi*” (Safa 1995: 44). Safa, toplumda büyük

⁷ Bu konuyla ilgili bk. Ayvazoğlu, Beşir (2000), *Doğu-Batı Arasında Peyami Safa*, İstanbul: Ufuk Kitapları.

kitlelerin ilgisini çekmeden ilerleyen Batılılaşmanın dar bir çerçevede ve belli kesimlerin tekelinde kaldığından yakındır.

Safa, öncelikle Doğu-Batı meselesinin kökenlerine iner daha sonra çözüm önerilerini sunar. Ona göre bu problemin oluşmasında Avrupa ile Türkiye arasındaki temel düşünce farklılıkları en belirleyici rolü oynar. O, Avrupa'nın ilim ve teknikte terakki etmesini sağlayan koşulları, din ve tarih bağlamında ele alır. Onun fikrî eserlerinde dile getirdiği başlıca tezlerinden biri, Batılılaşmayı gerçekleştirenlerin, halktan kopuk hareket etmelerinin ve taklitten öteye gidememelerinin toplumda iki kültürlü bir düzenin oluşmasını tetiklediğidir.

Doğu'yla Batı kültürlerinin farklılıkları üzerinde kurulan genel kurgu, incelenen romanların ortak özelliklerinden biridir. Yazar, romanlarında protagonistlerin (başkahraman) önüne aşmak zorunda kaldığı antagonistleri (kötü kahraman) çıkarır. Antagonist kişiler; Batı eğitimi almış, hain, kurnaz, yalancı ve memleketinin sorunlarına duyarsız özellikleri ile olay örgüsü içinde önemli bir yer tutarlar. Safa'nın, bu kişileri kullanarak Doğu'yu temsil eden kahramanları bazı merhalelerden geçirip romanlarının sonunda okuyucuya toplumda görmek istediği insan profilini sunduğu söylenebilir.

Doğu-Batı meselesi hakkındaki tartışmalara, çekişmelere ve çatışmalara dejenere tiplerin sosyal ve kültürel değerlere karşı takındıkları tavırların yol açtığı görülür. Bireylerin karakterleri, davranışları, tutumları ve inançları öne çıkarılarak Doğu ve Batı medeniyetlerinin mukayesesi yapılır. Bu da romanların yapısı içerisinde bir değerler analizini beraberinde getirir. *Şimşek, Sözde Kızlar, Mahşer, Canan, Bir Akşamdı, Bir Tereddüdün Romanı, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye, Biz İnsanlar, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız*'da Doğu-Batı meselesi çerçevesinde değer çatışmaları işlenir. Doğu ile Batı'nın kültürel farklılıkları ahlakî, dinî, sosyal ve estetik değer çatışmalarına zemin hazırlar.

2. 1. Şimşek'te Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Şimşek'te, yazar fikrî eserlerinde savunduğu dünya görüşüne uygun bir teknik geliştirerek Doğu-Batı meselesiyle ilgili bir tez ortaya koyar. Romanın kurgusu ve kahramanların birbirine karşı konumu, yazarın felsefesiyle paraleldir. Romanın başkahramanı Müfit, zayıf ve hastalıklı vücuduyla Doğu'yu; yalancı, hilekâr ve çapkın Sacit Batı'yı temsil eder. Pervin de iki erkeğin arasında bocalayarak olaylar içinde gerilimi artırır. Nitekim iki farklı kutbu temsil eden Sacit ile Müfit'in çekişmesinin nedeni Pervin'e sahip olmaktır. Safa, *Şimşek*'te Doğu-Batı meselesi bağlamında ahlakî, dinî, estetik, sosyal ve kültürel değer çatışmalarını işler.

Batılılaşma meselesi, madde-mana yani akıl-kalp zıtlığı ekseninde ele alınır. Mana ile kalp Doğu'yu temsil eden Müfit'in kişiliğinde, madde ile akıl Batı'yı simgeleyen Sacit'in kişiliğinde canlandırılır. İki erkeğin çatışması o kadar önemsenir ki Ali olayın İstanbul'la, Türklükle alakalı bir durum olduğunu düşünür. Ali, savaşa benzettiği bu çekişmeden galip çıkanın kaderinin, ülkenin gelecekteki vaziyeti hakkında ipuçları verdiğini belirtir. Bu konuyla ilgili, romanın belli bölümlerinde bilinç akışı tekniği kullanılarak Ali'nin zihninde geçenler anlatılır. Bu kısımlar, Peyami Safa'nın felsefesi hakkında bilgiler barındırdığından önemlidir. Yazar, bazı yerlerde hem Doğu'yla hem Batı'yla ilgili fikirlerini verirken kendini gizleme başarısını gösteremez. Bu konuyla ilgili tecrübesizliğini verdiği bir mülakatta şöyle ifade eder: “*Şimşek gibi acemice ve sathi tahlil denemelerinden sonraki romanlarımda insan ruhunun güneşsiz, hatta yıldızsız taraflarına nüfuz etmek için sarf ettiğim gayretlerin arttığını biliyorum*” (Tekin 2003: 63).

Ali gibi Pervin de Müfit ile Sacit'i karşılaştırırken iki kültürün değer farklılıklarını vurgulamaya çalışır. Genç kız, daha çok iki erkeğin fiziksel özelliklerinin iç dünyalarına yansımalarını tahlil eder. Örneğin, ikisinin gözleri hakkında düşündükleri, Batı ile Doğu medeniyetlerinin değerlerinin bir terazide tartılması gibidir:

“Dört çift göz, çifter çifter, hayalinde parlıyordu. Mukayese yaptı. Sacit'in gözleri canlı, parlak, metin, fakat... Nasıl derler? Sathiydi. Müfit'in gözleri yorgun, soluk, zayıf, ama

derin, ierlekti, bebeklerine baktıkça insanı karanlıklara çekiyor, olduğu yerden alakasını kesiyor, gözlere karartı veriyordu” (ŞK: 13).

Pervin, Sacit’in gözlerinin ilgi çekici fakat yüzeysel bir izlenim verdiğini, buna karşın Müfit’in gözlerinin soluk ve zayıf olmakla beraber anlamlarla yüklü olduğunu düşünür. Genç kızın bu duyguları, Doğulu insanın zayıflığına rağmen manayı barındırdığına; Batılı insanın ise görünüşüyle dikkati üzerinde topladığı halde manadan yoksunluğuna işaret eder. Pervin’i ikilemde bırakan şeyse madde ile mananın ne Sacit’te ne de Müfit’te imtizaç etmesidir.

Müfit ile Sacit arasında değer çatışmaları, ahlakı, sosyal ve kültürel alanda yoğunlaşır. İki kahramanın sunulma tarzı, Safa’nın Garb’a ve şark’a bakışıyla doğrudan ilintilidir. Batı insan tipini temsil eden Sacit’i anlatılırken sıkça üzerinde durulan maddi zevkleri esas alan hayat tarzının yol açtığı birtakım yozlaşmalara Safa’nın diğer eserlerinde de rastlanılır. Peyami Safa, Avrupa’daki toplumsal okş “20. Asır, Avrupa ve Biz”de şöyle izah eder:

“Baştanbaşa maddeye bağlı bir değerler sistemi içinde ahlakın uğrayacağı inkılâp, dostluğu bir alış veriş, aşkı bir cins ticaret, aileyi-kalırsa- bir şikâyet haline sokacak, bütün hayır ve fazilet duygularını, merhamet ve şekati ortadan kaldıracaktır” (Safa 1999a: 75).

şimşek’te de değer yargularının ölçütü maddiyata bağlı olan Sacit, aşkı, aileyi ve dostluğu önemsiz görerek yeğeniyle sosyal ve kültürel değerler hakkında çatışır. Sacit, Pervin’e aşık olduğundan değil, cinsi isteklerini doymak için sahip olmaya çalışır. Genç kızın Müfit’e aşık olmasını eleştirir: “Ben kadın olsaydım, Müfit gibi bir erkeğe gülerdim; bu bizim kadınların seviyece bayağlılıklarını mı gösterir acaba” (ŞK: 79). Sacit, Doğu’yu temsil eden Müfit’in sadakat, dürüstlük ve bağlılık gibi ahlakı değerlerine karşı bir görüntü çizer. Evlenmek, düzenli bir aile kurmak yerine genç kızları kandırmak onun için en büyük tutkudur. Sacit, Müfit’le Doğu-Batı kültürel farklılaşmasının yol açtığı ahlakı değer atışması yaşar.

Sacit, ahlakla münasebetinin olmadığını, kuralsız yaşamayı sevdiğini herkese anlatır. Donjuanlığı ile övünen bu adam, yeğeninin Doğulu zihniyette sahip olmasından hoşlanmadığını Ali'ye söyler: “ *Bu çocuk; küçükten beri zaafın timsalidir. Bu bir Şark çocuğu, ne diyeyim meclis çocuğudur canım*” (ŞK: 80). Sacit, mensubu olduğu toplumun hem ahlakî hem kültürel değerleriyle çatışır. Onun nazarında Müfit'in zayıflığının kaynağı, sağlıklı ikili ilişkilerin sürmesi için vazgeçilmez olan dürüstlük ve doğruluk gibi ahlakî değerlere riayet etmesidir.

Şimşek'te, Doğu'yu temsil eden Müfit, dayısıyla mücadele edemeyeceğini ve eşinin kendisine dürüst davranmadığını anlayınca mutlu olmayı umduğu hayallere sığınır. Genç adam, bu dünyada huzurun olamayacağı düşüncesine kapılır ve ideallere sahip insanların boşuna çabaladıklarına inanmaya başlar. Müfit'in bu davranışlarının Doğu'nun kültürel ve dinî değerleriyle bir bağının olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi İslam itikadına göre asıl huzur öbür dünyadadır. Kişinin sonsuza dek hayatta kalacakmış düşüncesinin ona getireceği bir fayda yoktur. Müfit'in de tam olarak dinî değerlere göre hareket ettiği söylenirse de olay ve olguları yorumlamasında dinî değerlerin etkisi görülür. Karşılaştığı zorluklar karşısında tevekkül etmesini bilir. Örneğin hastalığının nüksettiği ve dayısından zarar gördüğü bir anda şunu yapar: “ *Bir Asyalının dünyaya bakışıyla arkasına dayanıp, derin bir nefes alarak, başını geriye bırakarak, tam bir tevekkül içinde gözlerini süzerek biraz sonra bir daha hatırlamayacağı hayallere daldı*” (ŞK: 35). Sacit, yeğeninin bu davranışlarını saçma bulur ve dinî değerler konusunda onunla çatışır.

Ali, Müfit'in hislerine, Sacit'in iradesine göre hareket etmesini, kalp ile iradenin mücadelesine benzetir. Müfit, Pervin'in dürüstlüğünden şüphelendiği halde uzun süre hiçbir şey yapmadan durur. Sacit ise Pervin'den faydalanmaya devam etmek ve yeğeninin köşkteki hakkını istememesi için onların başka bir yere gitmelerine karşı çıkar. Ali, bu durumu şu şekilde ele alır:

“Müfit'le dayısının gizli ve sessiz mücadelelerinin sonunu merak ediyordu. Bu, iki zıt mizac arasında öyle bir cidal ki bir tarafta (Sacit'te), ihtiyacın azamisi, cehdin azamisi, ihtirasın azamisi, iktidarın azamisi, iradi ve uzvi kudretin azamisi var; öte tarafta (Müfit'te) bütün temayüller münfail, bütün hırslar, bütün hırslar gayelerine vasıl olmadan

ricat halinde, ruhun umumi kuvvetleri perişan, irade meyus ve cesaret münhezim, bütün şahsiyet ekseriya tevekkül içinde bulunur; Sacit büyük seciyeleri ile bir Garplı, Müfit bir Şarklı adam timsalidir” (ŞK: 63).

Roman kahramanlarının farklı ahlakî, sosyal ve kültürel değerlere sahip olmaları, çekişmelerin artmasına neden olur. Sacit, alafranga hayranı ve yaşadığı kültürün değerleriyle uyum sağlayamayan biridir. Müfit ise dinî, ahlakî ve kültürel değerleriyle tam bir Şarklı olmasına rağmen dayısına karşı koymaktan aciz bir görüntü çizer. Ali, bu problemleri duruma yönelik şöyle bir öneri sunar:

“Bu dünyada mutlaka bir kâmil insan enmuzecine ihtiyaç varsa bence bu ihtirasla feragatin en son derecelerini taşıyan bir şark-garbi ruhu olabilir. Azami derece isteyen, en şiddetli ihtiras taşıyan ve bir Amerikalı hırsıyla çalıştıktan sonra, mutlaka uğrayacağı sukutuhayal karşısında bir şarklı bir feragat ve tevekkül gösteren insanın ruhu” (ŞK: 184).

Yazarın temsilcisi, var olan zıtlıklardan bir senteze varmaya çalışır. Hem Doğu hem Batı medeniyetlerinin değerlerine sahip bir insan portresini çizerek kendi felsefesini ortaya koyar. Onun toplumda görmek istediği insan tipi, tevekkül etmesini de hırslı bir şekilde hedefine ulaşmasını da bilir. *Şimşek*'te Doğu-Batı meselesinin sebep olduğu değer çatışmalarının asıl nedeni, kişilerin iki kültürün imtizacını gerçekleştirememesidir.

2. 2. Söзде Kızlar'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Sözde Kızlar'da, değer çatışmaları yanlış Batılılaşanlar ile modern eğitim aldığı halde dinine ve kültürüne bağlı kahramanlar arasında şekillenir. Doğu-Batı meselesi ekseninde gelişen çekişmeler İstanbul'un dejenere muhiti ile Anadolu'dan gelenlerin birbirini çekememesiyle ortaya çıkar. Avrupa'nın eleştirilmesi yerine, Batı medeniyetini yanlış algılayanların ahlaksızlıkları dile getirilir. Doğu-Batı meselesi bağlamında ahlakî, dinî, sosyal ve kültürel değer çatışmaları işlenir.

Genç kız Mebrure, Yunan işgalinden kaçıp geldiği İstanbul'da alafranga kültürünün tesirindeki kişilerle kaybettiği babasını bulana kadar bir müddet beraber

kalması gerekir. Uzaktan akrabaları Nafi Bey'in köşkünde Nevin, Behiç, Nazmiye Hanım ve onların davetlerine katılan yakın dostlarıyla birlikte sürdürdükleri hayat, ahlakî, sosyal ve kültürel değerlerden kopuktur. Mebrure, bir ara buradan ayrılmayı ister, ancak gidecek bir yeri olmadığından bu düşüncesinden vazgeçer. Nafi Bey'in köşkü, yaşadıkları kültüre yabancılaşmış insanların yuvası olarak dejenere hayatı simgeler. Nadir Bey'in annesi Hayriye Hanım'ın ev hakkında anlattıkları yozlaşmanın ne boyutta olduğunu gösterir: “*Şişli'deki Nazmiye Hanım dediniz mi, parmakla gösterirler. Ne cibilliyetsiz insanlarmış şaştım*” (SK: 72).

Mebrure, evde verilen bir parti sırasında tanıştığı Nadir Bey ve arkadaşı Fahri'nin sosyal ve kültürel değerlere sadık insanlar olduklarını görünce onlara yakınlaşır. Bu arada evin çapkın erkeği ve Batı'yı temsil eden Behiç, eve yeni gelen genç kıza sahip olmak için çeşitli yollar deneyerek onu baskı altında tutmaya çalışır. Doğu-Batı meselesi, Doğu ve Batı'yı temsil eden iki erkeğin arasında kalan kızın ikilemleri çerçevesinde ele alınır.

Sözde Kızlar'da, Doğu-Batı medeniyet farklılığının yol açtığı değerler çatışmasının sosyal ve kültürel alanlarda yoğunlaştığı görülür. Ev halkının yaşam tarzı, başlı başına Türk toplumunun değeriyle çatışmaya zemin hazırlar. Nevin, köpeği Napolyon'u Avrupalıların yaptığı gibi evin içinde her sabah besler, Türkçe yerine Fransızca konuşmayı tercih eder. Mebrure'in gazetelerde memleketin vaziyeti hakkında haberleri okumasına kızarak makyajın inceliklerini öğrenmesi gerektiğini anlatır. Nevin, Avrupalıların makyaj yapma alışkanlıklarına hayranlığını şu sözleriyle dile getirir: “-*Eğer sürmenin üstüne bunu sürmezsen renk tabii olmaz. Bütün Avrupa aktrisleri bu kulörü kullanıyorlar*” (SK: 38). Kültürler, toplumların ahlaktan estetiğe kadar birçok değerlerinin şekillenmesini sağlar. Nevin'in Avrupalılar gibi makyaj yapmak istemesi ve Doğu insanın kullandığı sürmeyi beğenmemesi, yaşadığı toplumla estetik değerler konusunda bazı farklı düşüncelere sahip olduğu görüntüsünü verir. Mebrure ise güzelleşmek için makyaj yapan insanların yüzüne bile bakılamayacağını düşünerek Nevin'e karşı çıkar.

Hilekâr, yalancı ve maddî zevkten başka bir şey düşünmeyen vasıflar Batılılaşmayı yanlış algılayanlar için kullanılır. Bu konuda Nazmiye Hanım'ın dostu

Nizamettin Bey, tanıtılırken kullanılan cümleler dikkat çekicidir: “*Avrupa sefaretinde dolaşa dolaşa iyice Frenkleşmiş olan Nizamettin Bey, tiyatro muhabbetinden bahsediyor*” (SK: 53). Frenkleşmenin (Batılılaşma), memleket için kötü sonuçlar doğurduğunun üzerinde durulur. Frenkleştiği denilen Nizamettin Bey, şehvani duygularının peşinden koşmaktan başka bir şey yapmaz. Kahramanlar, Avrupa medeniyetinin cazibesine kapılarak kültürel ve ahlakî değerler ile ilgili birtakım dönüşümler geçirirler. Yanlış Batılılaşma bireyleri öyle bir dereceye getirir ki artık Avrupa’nın zevkleri bile onları tatmin etmez. Behiç, Avrupa’ya gidip geldikten sonra düşünce ve davranışlarında meydana gelen değişiklikleri Mebrure’ye söyler:

“Avrupa’yı tanırım, orada beni eğlendirecek hiçbir şey yok. Avrupa’nın her zevki, her eğlencesi kalıp ve kola içindedir. Her şey muayyendir, hatta kadınların kalpleri bile muayyen kanunlarla hissederler. Aşkın bile evvelden çizilmiş programları, muayyen safhaları vardır. Avrupa taşlaşıyor ve onu taklit eden İstanbul’da öyle” (SK: 130).

Peyami Safa’nın Batı hayranlarını kötü karakterde tasvir etmesinin bazı nedenlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle, *Sözde Kızlar*’daki olayların geçtiği Mütareke Dönemi İstanbul’unun genel durumuna bakmak gerekir. Anadolu işgal edilirken başkentte bazı çevrelerin buna ilgisiz kaldığı bilinir. Yazarın da bu çevrelere bir tepki verdiği ve diğer romanlarındaki Doğu-Batı sentezine bu romanında pek de başvurmadığı görülür. Çatışmaların odağındaki kişilerden Behiç, yanlış Batılılaşan İstanbul’u, Mebrure ile Fahri Anadolu’yu temsil eder. Safa, İstanbul’u kaotik, Anadolu’yu huzurlu bir yer olarak tasvir ederek milli mücadeleyi yönetenlerin yanında olduğunu gösterir.

Batı’yı ve Doğu’yu temsil eden kahramanlar kullanıldığı gibi bu iki medeniyeti simgeleyen mekânlar da kullanır. Yaşadıkları yere göre kişilere özellikler verilerek mekân ile kahramanların benimsedikleri sosyal ve kültürel değerler arasında bir bağ kurulur. Şişli ve Beyoğlu’nda yaşayanlar, İstanbul’un Doğulu semtlerini geri kalmakla suçlayıp hor görürler. Nazmiye Hanım, alışveriş yaptığı Mahmutpaşa ile Beyoğlu’nu kıyaslar: “*Naciye ile Mahmutpaşa, Eminönü, Galata... Her yeri dolaştık. Ben zaten*

*İstanbul*⁸ tarafında alışverişe yeminliyim. Zarif yünleri yine Beyoğlu'nda bulduk. Mahmutpaşa'dakiler hep kaba şeyler” (SK: 109). Nazmiye Hanım'ın Mahmutpaşa'da satılan alaturka ürünlere yakıştırdığı kaba kelimesi onun Doğu kültürüne bakışını yansıtır. Behiç de annesi gibi Doğu geleneğiyle özdeşleşmiş olan Cerrahpaşa'yı, Belma'nın intihar etmesini duyunca aşağılar: “...*Cerrahpaşa'da yaşayıp ne yapacaktı? Akıllı davranmış, aferin, memnun oldum*” (SK: 194). Ona göre bu semtte yaşamak, yaşamak olmadığı için Belma canına kıyarak kurtulmuştur. Behiç, bir ara kendinden bahsederken Mebrure'ye Cerrahpaşa ve geleneklerine bağlı diğer mahalleri tanımadığını belirtir:

“İstanbul'da Cerrahpaşa'da isminde bir yer var mıdır, varsa neresidir, bu yere şimendiferlerle mi, araba ile mi, tramvayla mı gidilir bilmem. Viyana'nın her sokağını tanırım, ismini ezbere sayabilirim, fakat İstanbul semtlerini hiç görmedim gezmedim” (SK: 64).

Bu düşünceleriyle Behiç, mensubu olduğu toplumun kültürel ve sosyal değerleriyle çatışır. Behiç'in ve çevresindekilerin sergilediği davranışlar olumsuz toplumsal sapmaya örnek verilebilir. “*Toplumsal sapma, toplumun benimsediği değer ve normların dışında hareket etmektir*” (Tezcan 2010: 250). Ev halkı, milli kültür içerisinde kendi alt kültürlerini meydana getirerek milli kültürle olan bağlarını koparırlar.

Nazmiye Hanım ile Behiç'in İstanbul'un milli ve dinî değerlerine bağlı semtlerini aşağılamaları, yanlış Batılılaşmayla ilişkilidir. Batı kültürüne hayranlık duyan Nazmiye Hanım ve Behiç, geleneklerine göre yaşayan insanların oturduğu yerler ile aralarına mesafe koyarak Avrupa'da kültüründe bulunmayan her değere karşı gelirler. Anne ile oğla karşın Mebrure, aynı şehirdeki iki semt arasındaki zıtlıkları anlamaya çalışır: “*Ve İstanbul denince, Şişli'deki evle Cerrahpaşa'dakinin farkını, birinin öteki üzerindeki meş'um tesirini hatırlayacaktı*” (SK: 199). Ona göre Avrupa medeniyetiyle özdeşleşen Şişli'nin Cerrahpaşa üzerinde uğursuz bir tesiri vardır. Bu tesir, özellikle Belma ve Salih gibi gençlerin sosyal ve kültürel değerlere aykırı davranmalarını tetikler.

⁸ *Sözde Kızlar*'da “İstanbul tarafı” tabiri Beyoğlu ve Şişli dışındaki alafranga kültürün yayılmadığı semtler için kullanılır.

Sözde Kızlar'da, Doğu-Batı meselesiyle ilintili olarak kahramanlar dinî değerler hakkında tartışılır. Mebrure, Şişli'deki alafranga insanların ahlaksız yaşam tarzları nedeniyle dinî değerlerden epey uzak kalır. Fahri'nin ona Manisa hakkında söyledikleri, genç kızın dinî duygularının yeniden canlanmasını sağlar: “-*Bana Manisa'yı ne güzel hatırlattınız. O ezanları ben de severdim bilir misiniz? Kaç kereler, pencereden başımı uzatarak, mahallemizin köşesindeki mescide müezzinin çıkmasını beklerdim*” (SK: 121). Mebrure, Nafi Bey'in evindeki dine karşı ilgisiz ortamdan uzaklaşma ihtiyacı duyar. Babasını bulduktan sonra Fahri'yle beraber Anadolu'ya gidip hayal ettiği hayatı yaşamayı planlar.

Belma, aktris olabilmek uğruna mukaddes bildiği her şeyi bir çırpıda atabileceğini etrafındakilere itiraf eder. Siret, henüz çocuk yaşta Güzide'yle yaşadığı gayrimeşru ilişkinin ortaya çıkması nedeniyle onunla evlenmeyi kabul eder. Onun asıl planladığı, genç kızla evlenip talak⁹ yoluyla tekrar boşanmaktır. Dinî boşanma geleneği sayesinde, hem ceza yemekten kurtulacağını hem de Güzide'den boşanabileceğini düşünür. Batılı olmaya özenen Siret, dinî bir kaideyi kendi menfaatleri doğrultusunda kullanarak dinî değerler konusunda toplumla çatışır.

Dinî değerlerden uzaklaşmanın felaketine yol açtığını düşünen Belma, başına gelen olayların hepsini Batı hayranlığına bağlar. Behiç'le tanıştıktan sonra gerçek adı Hatice'yi Belma olarak değiştirerek Müslüman değerlere sırt çevirir. İntihar etmeden önce düştüğü durumun müsebbibinin kendisi olduğunu Mebrure'ye anlatır. Nadir, Belma intihar ettikten sonra Batılılaşmayla beraber gençlerin dinî değerlerden koştuklarını, Türk kültürüne kayıtsız kaldıklarını düşünür:

“Tangolar, halis Türk, dinî bütün Müslüman mahallelerinde yeni kadınlara verilen isimdi. Birkaç sene evvel, dekolte bir moda yüzünden işitilen bu isim, memleketin en kibar mahallelerine kadar her yere yayılmış, onlarca pek iğrenç bir zihniyete lakap yerinde kullanılmış, bugüne kadar unutulmamıştı. Onlarca tango demek, dinini, milliyetini sevmeyen; mahallesine ailesine, isyan eden; ırzını, namusunu satan, her

⁹ Talak, kelime anlamı itibariyle serbest bırakmak ve boşamak demektir. Aslında Siret'in bahsettiği türden bir “Talak” türü yoktur. Bu konuyla ilgili olarak bk. KARAMAN, Hayreddin (1982), *Mukayeseli İslam Hukuku I*, İstanbul: Şefik Matbaası, s. 325-334.

günahı işleyen ve böyle, Allah tarafından, bin türlü hastalıklarla, hırıldaya hırıldaya gebertilen melun karı demektir” (SK: 187).

Tango tabiri, muhafazakâr semtlerde Avrupalılara özenen kişiler için kullanılır. Tangolar, dininden, milliyetinden ve kültüründen kopmakla kalmazlar, aynı zamanda mensubu oldukları toplumdan utanırlar. Onlar, dinî yasakları çiğnemekten zevk alıp dinî değerlere saygılı kişileri, Belma ve Salih’in yaptığı gibi, modern olamamakla suçlarlar.

2. 3. Mahşer’de Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Mahşer’de, olaylar I. Dünya savaşı devam ederken İstanbul’un kaos ortamında geçer. Çanakkale muharebelerinden gazi olarak dönen Nihat, uğruna kanını akıttığı toplumun bazı kesimlerinin yozlaşmış hallerini görünce hayal kırıklığı yaşar. Milleti ayakta tutan manevi dinamiklerin yıkıldığı bu ortamda çıkış yolu arar. Karnını bile doyuramayacak kadar çaresizliğe düşen Nihat, bir iş başvurusu sırasında Seniha Hanım adında bir kadınla tanışır. Kadın, ona Beyoğlu’ndaki evlerinde kızına Fransızca dersi verme teklifini önerir. Genç adam, işi kabul edip ertesi gün Seniha Hanım’ın verdiği adrese gider. Burada alafranga bir hayat yaşayan Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey’in milliyetlerine ve dinlerine karşı lakayt tutumlarını görür. Evde tanıştığı Mahir Bey’in yeğeni Muazzez’in onlar gibi olmadığını fark eder ve onunla dostluk kurar. Bir tarafta Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey’in temsil ettiği Avrupa medeniyetiyle diğer tarafta Nihat’ın temsil ettiği Doğu medeniyeti arasında ahlakî, estetik, sosyal ve kültürel değer çatışmaları yaşanır.

Batılılaşma sürecinde, kendi toplumlarından nefret eden tiplerin ilk Türk romanlarında sıkça işlendiği görülür. *Araba Sevdası*’nda Bihruz, *Felatun Bey ile Rakım Efendi*’de Felatun gibi kahramanlar milli kültürlerini hor gördükleri için bir kimlik krizi yaşarlar. Hem Bihruz hem Felatun, Türkçe yerine Fransızca konuşmayı tercih edip çevreleriyle aralarına mesafe koymaya çalışır. *Mahşer*’de de buna benzer alafranga tutkunu kişilerin kimlik krizinin işlendiği görülür. Nihat, Fransızca dersi verdiği Seniha Hanım’ın kızı Perizat’ın Türkçe konuşmak istememesine şaşırır. Bunun çok vahim bir durum olduğunu Muazzez’e söyler. Genç adam, küçük kızın doğum günü için verilen partide mebuslar ile Alman subaylarının ahlaksızlıklarına şahit olunca Perizat’ın Türkçe

konuşmak istememesinin asıl nedenini öğrenir. Seniha Hanım ile Mahir Bey'in mensubu oldukları toplumun sosyal ve kültürel değerlerinden kopuk yaşamlarının çocuğun Türkçeyi sevmemesinde etkili olduğunu düşünür. Memleketin gidişatını doğrudan yönlendireceğine inandığı bu hatayı düzeltmeye çalışır: *“Nihat’i en ziyade korkutan bu çocuktur... Bütün şu birkaç aylık istikbalinin ona, Perizat’ın şanlı al bayrağını okuyup okumamak arzusunun bağlı olduğunu anlıyordu”* (MR: 39). Bihruz ile Felatun’un Fransızca konuşma tutkuları bir özentiye küçük kızın Türkçeyi konuşmak istememesi, bir kimlik karmaşasının da ötesine geçmiş gibidir. Ailesinin Avrupalı hayat tarzı, onu mensubu olduğu toplumdaki yabancılaştırmakla kalmaz nefret etmesine de yol açar. Bu açıdan bakıldığında ailenin toplumla sosyal bir değer çatışması yaşadığı söylenebilir.

Sosyal ve kültürel değerlerden kopuk kişiler ile bu değerlere bağlı olanlar arasındaki en önemli fark, memleket sorunlarına karşı takındıkları tavırla ilgilidir. Batı hayranı dejenere kişiler, sosyal bir değer olarak halkın menfaatinin koruyup kollamak yerine şahsî çıkarlarının peşinde koşarlar. Nihat, Seniha Hanım’ın evinde tanıştığı mebus Alâeddin Bey ve diğer misafirlerin ülkenin ve milletin sorunlarına bigane kalmalarına anlam veremez. Milletin sorunlarıyla ilgilenmesi gereken mebusların çıkarlarını korumak için Mahir Bey gibi iş adamlarıyla ortaklık yapmasına oldukça kızar. Batı kültürünü eğlenceden ibaret zanneden bu insanlar, zenginliklerini sürdürmek için her türlü yolsuzluğu yaparlar. Genç adam, Mahir Bey’in evindeki ortama benzer yerlerde bulunduğu halde bu ortamı ilk defa bu kadar yakından tanıma fırsatı yakalar: *“İstanbul’da sosyete dedikleri şeyin bir lahana biber turşusu gibi karışık olduğunu bilmiyordu. Bütün bu kalabalıkta hiç kimseyi tanımadığı için kendini bir dağ başında imiş gibi yapayalnız buldu”* (MR: 45).

Seniha Hanım ve kocasının eve gelen misafirlerle çıkar ve cinsellik üzerine kurulu karmaşık bir ilişkileri vardır. Mahir Bey, vagon ticaretinden kazanacağı paralar uğruna eşinin Alâeddin Bey’le olan gayrimeşru ilişkisine ses çıkarmaz. Alman subaylarıyla dostluğunu kuvvetlendirmek için Seniha Hanım’ın cazibesine güvenir. Bütün bunlar, Nihat’ın Çanakkale’de uğruna savaştığı değerleri sorgulamasına neden olur: *“ -Üç senedir... Meğer... Biz kimler için harp edip durmuşuz! Birden birdenbire, ‘Vatan’, ‘Millet’, ‘Fazilet’ kelimeleri, üç soytarının isimleriymiş gibi onu güldürmüştü”*

(MR: 53). Genç Adam, cephede savaş devam ettiği halde alafranga tutkunu kişilerin zevk içerisinde hayatlarını sürdürmelerini nefretle karşılar. Ailenin ahlaksız yaşam biçimini tahlil ettikçe fazilet, insanlık, aşk gibi yüce değerlerin hileye, yolsuzluğa dönüştüğünü görür. Nihat, Batılılaşma sevdalısı bu ailenin milli benliklerinden koştuklarından hiçbir ilkeye sahip olmadıklarını, Muazzez'e anlatır: *“Ne niçin yaşıyorlar? Vatanları yok, vicdanları yok, Allah'a da, güzelliğe de, fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık peki para için mi yaşıyorlar”* (MR: 93)? Genç adamın onları bu denli eleştirmesi, sosyal ve kültürel değerlerine bağlılığından kaynaklanır. Burada Nihat aslında Peyami Safa'nın yerine de konuşur. Safa, hayatı boyunca sosyal ve kültürel değerlerin korunması gerektiğini hem romanlarında hem diğer eserlerinde dile getirir. Yazar, *Mahşer*'de olayların yaşandığı zemini bir bataklığa benzetir. Bu bataklığın oluşmasında bireylerin Batı hayranı olmasının etkili olduğu görülür. Alâeddin Bey, Seniha Hanım ve Mahir Bey'in anlayışına göre Fatih'te insanların yoksulluk çekmesinin veya Çanakkale'de gençlerin ölmesinin hiçbir ehemmiyeti yoktur. Onlar için asıl önemli olan kazanacakları para ve sosyal statüleridir. Yazar, bu gibi kişilerin karşına Nihat gibi ahlakî ve dinî değerlere bağlı Batı eğitimi almış Doğulu birini çıkarır. Genç adam, olayların gelişmesi esnasında birtakım ikilemler yaşasa da milliyetinin huzura kavuşması gayesinden vazgeçmez.

Seniha Hanım'ın evinde alafranga kültürü içerisinde büyümesine rağmen, Mahir Bey'in yeğeni Muazzez, ahlakî, sosyal ve kültürel değerlere bağlıdır. Genç kız, daha küçük yaşta annesi ve babasını kaybeder. Dayısı, Muazzez'e ailesinden miras kalan apartmanı, tapu dairesindeki memurlara rüşvet yedirerek üzerine alır. Mahir Bey, yeğeninin herhangi bir hak iddia etmemesi için onu yanından hiç ayırmamıştır. Nihat'ın da dikkatini çeken bu kız giyinişiyle ve ahlakıyla evdekilerden çok farklıdır: *“Başkalarında uzvi arzularından fazla, bedîi iştihaklar uyandırmaya çalışan tuvaleti tercih ediyor. Modaya rağmen uzunca yakaları, uzunca etekleri ve koyu renkleri seviyor. Göze çarpmaktan müctenib”* (MR: 89). Nihat, genç kızın davranışlarını beğenir ve onu evin dejenere ortamından kurtarmaya karar verir. Mahir Bey ve Seniha Hanım'ın, Muazzez'i Alâeddin Bey'le evlendirmeye zorlamaları üzerine genç adam onu evden kaçırarak Fatih'e götürür.

Mahşer'de, Doğu-Batı meselesine farklı yaklaşımda bulunan muharrir Kerim Bey'dir. Nihat'la Seniha Hanım'ın evinde tanışan bu bilge adam, Doğu toplumlarının ahlakla ilgi bazı takıntılarının olduğunu düşünür. Muharrir, Doğu'nun ahlak telakkisinin, halkın birçok kere hükümetler tarafından eziyet görmesine neden olduğunu belirtir. Nihat'a dinî yorumlama konusunda, Doğu ile Batı'yı kıyaslar ve Avrupa'nın, dinin yanlış yorumlamasından kaynaklı sorunların üstesinden geldiğini anlatır:

“Ahlakçılar, cemiyetçiler, yanlış bir nazariye olarak zekây-ı sevk-i tabiiler aleyhine kullanmışlar. Bu fikrin menşei dinlerdir. Nefs-i emareyi ruhun düşmanı sanmışız. Tabi kuvvetlere karşı akli harp açmışız. Başka memleketlerde aklın cinsi temayüllere galebesine devlet teşkilatının kuvveti sayesinde az çok muvaffak olunur. Burada o da yok, kanunsuz ve mahkemesiz bir memleketteyiz. Tarihimizde suiistimalsiz geçen bir dakika yoktur” (MR: 103).

Kerim Bey, Doğu memleketlerinde bilimsel olarak açıklanmaya çalışılan benlik ve ego gibi kavramlara karşı çıkıldığını vurgular. Ona göre Batılı devletler, aklın şehvetin önüne geçmesine bizzat yardımcı olmuşlardır. Muharrir, Nihat'a Bizans'ın bile bugünkü İstanbul'dan daha ahlaklı olduğunu, ahlaksızlıkların devleti yönetenlerden geldiği için toplumun yozlaştığını söyler. Doğuluların Batılılara göre daha faziletli olduğuna inanmasına rağmen Asya'da hükümete saygının istismara açık olduğunu da ifade eder. Kerim Bey, konuşmalarıyla romanın değişik bölümlerinde tekrar ortaya çıkarak Nihat'ın bazı ikilemlerin üstesinden gelmesine yardımcı olur.

Mahşer'de, Seniha Hanım ve Mahir Bey gibi alafranga hayranları, sonradan türeyenler olarak tanıtılır. Nihat, bunlara karşı mücadele edeceğine ve muhakkak başarılı olacağına olan inancını, Muazzez'in onu bırakmasıyla yitirir. İstanbul sokaklarında avare avare gezerken sonradan türeyenlerin bu memleketin hakiki sahipleri oldukları hissine kapılır. Hainler ile alafrangaların işbirliği yaparak Türkiye'yi ele geçirdiklerini düşünen genç adam, mevcut duruma isyan eder. Pratik yaşam anlayışına göre ferdi çıkarlarının peşinde koşan biri, diğer insanların mutluluğu için mücadele etmez. Mukadder Yakupoğlu, ahlakî değerlere sahip kişilerin, bu yaşam telakkisine isyan ettiğini belirtir:

“Pratik yaşam biçimi aldatıcıdır, çünkü insana bir amaç sunmaz. Bir gün bitecek günleri iyi geçirmek üzerine kurulu ve diğer insanların yaşamına kayıtsız kalmayı öğütleyen ve özü ahlakî bir norma dayanmayan pratik yaşam biçimi insanı ruhsal sefaletle götürür. Bu nedenle bu yaşama biçimine isyan etmek ahlakî bir görevdir” (Yakupoğlu 2009: 97).

Ahlakî değerlere riayet eden Nihat da toplumdaki yozlaşmalara isyan eder. Fakat kötü gidişatı değiştiremeyeceğini anlayınca tek çıkışın intihar etmek olduğuna kanaat getirir. Kendine taş bağlayarak denize atlar, fakat ölümden son anda kurtulur. Romanın sonunda muharrir Kerim Bey’le tekrar karşılaşır. Muharrir, onun bu kaotik ortamdan dolayı ıstırap çekmesinin kendi suçu olmadığını, bu yüzden bazı düşüncelerini değiştirmesi gerektiğini belirtir. Nihat’a Doğu’nun hayat telakkisinin kendisini yönlendirdiğini, Avrupa’da yaşamış olsaydı intihar etmeyi hiç düşünmeyeceğini anlatır. Batı devletlerinin sosyal düzenlerini kurmalarına karşın, Türkiye’nin kültürel bir birlikten yoksun olduğunu, bunun da bazı sorunların yayılmasına neden olduğunu iddia eder. Kerim Bey, Doğu’yla Batı’yı mukayese eder ve Batı’nın daha ileri bir medeniyet kurmasını, insanlarda fedakârlık ile dürüstlük duygularının hâkim olmasına bağlar:

“Daha doğrusu burada (Doğu’da) fedakârlık yoktur... Başkalarını dolandıran adam farkında olmadan kendini dolandırmış olur. Bir Avrupalı böyle düşünür. Söz verince randevusuna dakikası dakikasına yetişen, her vaat ettiği şeyi yerine getiren Avrupalı, yine kendi menfaatine çalıştığını bilir. Avrupa memleketleri var ki, biliyorsunuz, tramvaylarında kondüktör değil, biletçi bile yoktur” (MR: 305).

Muharrir, bireyin halkın menfaatini gözetmesinin kendine fayda sağlayacağına inanmamasının Doğu toplumlarına has bir problem olduğunu düşünür. Nihat’a yapılması gerekenleri sıralayarak ideal bir Doğu toplumu tasarlar.

Değer çatışmalarına yol açan bir neden de mekânın, kahramanların davranışları üzerindeki yönlendirici etkisidir. *Mahşer*’de, Doğu-Batı kültür farklılaşmasının mekânlar üzerindeki dönüştürücü etkisine değinilir. Beyoğlu caddeleri, apartmanları ve gece hayatı Batı’yı temsil ederken, fakirlikle kıvranan Fatih de Doğu’nun ilim ve teknikte geri kalmışlığını simgeler. Bu iki semtte yaşayanların olay ve olguları yorumlamaları, hayat tarzları birbirinden farklıdır. Beyoğlu’nun dejenere ortamından bıkan Muazzez, bu durumu Nihat’a anlatır:

“Bilmezsiniz... Yalnızlığı o kadar özlüyorum ki. Bu apartman hayatı beni bitirdi. Vallahi eski Türkleri takdir ediyorum. Büyük konakların o geniş rahat sofalarında, odalarında ne iyi yaşamış olacaklar. Böyle dört duvar arasına sıkışmakta ne zevk var bilmem ki” (MR: 48).

Avrupa etkisiyle estetik değerlerde de birtakım değişimler olur. Apartman gibi yapılar Batı ile yoğun münasebetler neticesinde özellikle Avrupa konsolosluklarının bulunduğu Beyoğlu ve çevresinde inşa edilir. Muazzez, milli kültürü yansıtan evlerin daha rahat ve güzel olduğunu belirterek estetik değerler konusunda Batılılaşmaya karşı bir tavır takınır.

Semtler arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklar, kahramanların sosyal ve kültürel değerler hakkında çatışmalarına zemin hazırlar. Osmanlı devleti zamanında Batı kültürünün giriş kapısı gayrimüslimlerin çoğunlukla yaşadığı Beyoğlu'dur. Buradakiler, alafranga tesirine İstanbul'un diğer yerlerine göre daha hızlı ayak uydurmuşlardır. Nihat, bu semtin farklı bir yer olduğunu, burasının kendisine yabancı geldiğini düşünür:

“Bir an içinde, o dükkândan gelen ecnebi nağmeler, bu bir kasa içi gibi kapkaranlık sokak, bu taş binalar arasında Nihat, kendi memleketinde olduğunu unuttu; Beyoğlu'nun birçok sokakları gibi burada da aykırı bir yabancılık, ecnebi memleketlerin sokaklarına mahsus, bir Türk'e Türkiye'de Türk olduğunu unutturan bu gizli ve galip ruha karşı, milli bir kin duydu” (MR: 123).

Beyoğlu'nun Türkiye'de yabancı memleketlerden bir yer olduğuna inan Nihat, Batılılaşma sürecinin ülkeyi Avrupa'ya benzetmesine karşı çıkar. Semtin dış görünüşüyle beraber ruhu da değişime uğramıştır. Genç adamın duyduğu müziğin bile kendi kültürüyle herhangi bir alakası yoktur. Binaların dik duruşları Nihat'ın psikolojisini derinden etkiler. O, bu beton yapıların ülkeyi içten ele geçirmiş düşmana benzettir. Dükkânlarda bira içen Alman neferlerinin kendi milli marşlarını haykırmalarına hayret eder. Nihat için burada yaşayan Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey'in bir yabancından herhangi bir farkı yoktur.

2. 4. Bir Akşamdı'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Bir Akşamdı'da, Doğu-Batı meselesi çerçevesindeki çatışmalara değişik bir yöntemle yaklaşılır. Avrupa hayranı bir kız ile bir erkeğin ahlakî, dinî, sosyal ve kültürel değerlere uyum gösterememesi romanın temel kurgusunu oluşturur. Batılılaşmanın yanlış algılanmasının ve uygulanmasının bireylerin dünyasında meydana getirdiği kimlik krizi *Bir Akşamdı*'nın ayırt edici özelliklerindedir.

Meliha, İzmit'te ailesiyle yaşamaktan bıkmış, yeni bir hayat peşinde koşmak isteyen on sekiz yaşında genç bir kızdır. Meliha'nın babası, ihtiyar ve hasta haliyle Doğu medeniyetinin ilim ve teknikte geri kalmışlığını temsil ettiği; bir asker olan uzaktan akrabaları Kamil de dinçliği ve öz güveniyle Batı'yı simgelediği düşünülebilir. Genç kız, Kamil'le beraber arzuladığı hayatı yaşamak için İstanbul'a kaçar. Fakat Kamil'in alafranga hayat tarzının hâkim olduğu Şişli'deki evinin beklediği gibi bir yer olmadığını görür. Kamil'le evlendikten sonra İstanbul'un hayal ettiğinden çok farklı olduğunu anlar. Kocasının onu başka kadınlarla aldattığını öğrenince psikolojisi bozulur. Kamil, Kurtuluş Savaşı'na katılmak için evden ayrıldıktan sonra, Meliha kocasını başka erkeklerle aldatmaya başlar. *Bir Akşamdı*, Meliha'nın alafranga hayat tarzında hayal ettiklerini bulamaması sonucu memleketine geri dönmesiyle son bulur.

Bir Akşamdı'da, Doğu-Batı meselesi ekseninde ahlakî, dinî, sosyal ve kültürel değerler çatışması yaşanır. Genç kız, İzmit'e annesinin hasta ve yaşlı babasına kötü davranmasından dolayı mutsuz bir hayat sürer.¹⁰ Babasının hastalığı ve annesinin hoppalığı yüzünden mensubu olduğu kültürden kaçarak içinde yaşadığı toplumun sosyal değerleriyle çatışır. İzmit'teki kerpiç evdeki geleneksel hayat tarzı içinde yaşamaktan kurtulmanın çaresinin, görünüşüyle güven veren Kamil'le birlikte kaçmak olduğuna karar verir:

“Meliha yaşamak istiyordu. Kaç kere bunu istedi. Fakat böyle, İzmit'in kerpiçten bir evinde yaşamak değil, hayır, o başka türlü yaşamak istiyordu. Nasıl yaşamak. Bilmiyor,

¹⁰ Bu konuyla ilgili bk. USLU, Berna (2009), *Peyami Safa'nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

fakat yaşamak istiyor. Akşamları da bu pencereden körfeze bakar ve kendi kendine sorardı. Ne olacak? Ben nasıl yaşayacağım? Şüphesiz Meliha yaşayacak ve bir türlü yaşayacaktı, insan ölünceye kadar yaşar, fakat nasıl” (BA: 10)?

Meliha'nın yaşamak istediği hayat tarzı, tam olarak belirtilmese de romanın ilerleyen bölümlerinde, genç kızın Batılılar gibi olmak istediği görülür. Avrupalıların İzmit'teki gibi sıkıcı hayatlarının olmadığını, rahat ve huzurlu yaşadıklarını düşünür. Genç kız, İstanbul'un Avrupai yaşam tarzı hakkında Kamil'e sürekli sorular sorarak merakını gidermeye çalışır. Ne var ki, Kamil'le evlendikten sonra İstanbul'un onun zihninde canlandırdığı yere benzemediğini öğrenir. Batı medeniyetine yönelerek elde edeceğini umduğu saadeti bulamayınca annesiyle birlikte İzmit'e, ahlakî değerler hakkında birtakım dönüşümler geçirerek döner. Peyami Safa, diğer romanlarında da kahramanların alafrangaya olan hayranlıklarından pişman bir şekilde milli değerlere dönmelerini işler. *Fatih-Harbiye*'de Neriman, *Canan*'da Lami, *Biz İnsanlar*'da Orhan, Avrupa hayat tarzından istediklerini bulamayınca Doğu medeniyetine yozlaşmadan dönerler. Meliha, zayıf bir karaktere sahip olduğundan yozlaşmış bir şekilde İzmit'e, Doğu medeniyetine geri döner. Genç kızın alafranga tutkusu sonucu erkekler hakkındaki fikirlerinin değişmesi şöyle anlatılır: “*Eskiden bir erkeğe müspet veya menfi, ama basit bir duygu ile bakardı... Şimdi yalnız beğenmekle kalmıyor: Hayran, arzulu, kindar, müstehzi, takdîrkâr, mütearrız ve korkak*” (BA: 250).

Meliha'nın yaşadıkları, balıkların durumuna benzetilir: “*Her genç kızın rüyası vardır. Meliha da o genç kızlardan biridir ki ara sıra gözleri dalar, kendini rüya içinde bulur, amma denizin içindeki balık denizi nasıl bilmezse o da bu rüyasını hiç anlamaz, ne istediğini bilmez*” (BA: 17). Genç kızın bir kelebek gibi yuvadan uçup gitmek istediği belirtilir. Fakat bu kelebeğe dokunacak ilk erkek ondaki bütün hassasiyetleri yok edecektir. Romanda, Meliha gibi kızların, asrın düsturu olan zevk almak için yaşamın peşinde koştuğu vurgulanır.

Bir Akşamı'da, Batı'yı temsil eden Kamil, Romalı generallere ve Napolyon'a özenen, çok büyük işler başarma peşinde olan asri bir donjuandır. Onun kolay tatmin olmaması, sürekli yeni maceralar peşinde koşmasını tetikler. Kamil, aynı anda birden fazla kadınla ilişki kurabilen, ahlakî, sosyal ve kültürel değerlere aykırı hareket eden bir

subaydır. Meliha'yı ailesinden koparıp İstanbul'a getirmeyi büyük bir muvaffakiyet görerek eşe sadakat, dürüst davranmak gibi ahlakî değerlerden uzak bir yaşam sürer.

Doğu-Batı meselesi hakkında Kamil'in arkadaşı Cevat, bazı tahlillerde bulunur. Batı medeniyetinin on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında yaşadığı birtakım buhranları ortaya koyar. Ona göre Batı medeniyeti imansız olduğu için her türlü ahlaksızlığın merkezi haline gelmiştir. Avrupa'da bu karmaşa ortamı ahlak, ekonomi ve sanatla ilgili yeni anlayışların ortaya çıkmasını sağlar:

“On dokuzuncu asrın sonunda insanlık, bütün Allah'larını öldürmüştür. Bu asır inanmaz, imansız ve mefkûresizdir. Yaşamının gayesini ancak yaşamaktan ibaret zannettiren telakkinin umumileşmesi, maziden kalma bütün kıymetleri alt üst etmiştir. Bu hercümercin iktisadi hayata tecellisi: Komünizm, bedii hayatta tecellisi: Dadaizm, ahlakî hayata tecellisi: bir alay Donjuan” (BA: 137).

Kamil ile Meliha'nın sadece maddi zevk almak için yaşamaktan başka bir amacı olmayan dünya görüşünün kaynağı alafranga hayat tarzıdır. Cevat, Batı tesirinde gelişen hayat nazariyesinin geleneklere ve kutsal sayılan her değere saldırdığını belirtir. Meliha'nın ailesini bırakmasının, Kamil'in de daha genç yaştan beri ailesiyle olan bütün bağlarını koparmasının benimsedikleri Avrupai anlayışla ilintili olduğu söylenebilir. İki mensubu oldukları milletten uzaklaşmaya çalışarak sosyal, ahlakî ve dinî değerler konusunda toplumla çatışır. Toplumsal bir kurum olarak aileyi yok saymaları sosyal değer çatışmasına, Kamil'in Meliha'yla bir süre nikâhsız yaşaması dinî değer çatışmasına, karı kocanın karşılıklı olarak birbirini aldatması da ahlakî değer çatışmasına örnek verilebilir.

Bir Akşamı'da, Doğu ve Batı kültürlerinin bireylerin karakterleri üzerinde farklı etkilerinin olduğuna yer yer değinilir. Kamil 'in eski eşi Bert ile Meliha karşılaşırken bu durum ortaya konulur:

“Bert Meliha gibi hareket etmeyi hatırandan geçirmiyor, çünkü erkeklere galip gelmek için onların oyunlarını tekrar etmek değil, aksini yapmak lazımdır. Bert intikam saatini bilir. Bu Paris'te yetişmiş bir kadının İzmit'ten gelen bir kadından farkıdır” (BA: 214).

Bert, aklıyla hareket ederek Kamil'i tekrar elde etmenin yolunu arar. Nitekim Kamil, onu çocuğuyla beraber yeni bir eve yerleştirir ve bütün masraflarını karşılar. Meliha ise hissiyatına uyar ve kocasını başka erkeklerle aldatarak intikam almaya çalışır.

2. 5. Canan'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Canan'da, birbirine zıt değerlere sahip iki ailenin hayat tarzlarıyla Batılılaşma sürecinde ortaya çıkan iki kültürlü sosyal yapı verilir. Türkiye'den biri değilmiş gibi tanıtılan Şakir Bey, ailesiyle beraber Kadıköy'deki köşkünde her akşam misafir ağırlayarak Avrupalı bir yaşam sürer. Amerikan şapkası takar, ecnebler gibi sakalını keser. Dinî değerlerine bağlı Abdullah Bey ise ailesiyle beraber Vaniköy'de mütevazı bir yalıda oturur. Gerilimin yükselmesine neden olan, köşk ile yalıda yaşayanların dünya görüşlerinin birbiriyle çelişmesidir.

Abdullah Bey'in damadı Lami, Şakir Bey'in köşkünde gördüğü Canan'a aşık olur. Canan, alafranga hayranı insanlar içerisinde büyümüş, mücevhere, paraya ve şöhrete müptela biridir. Daha küçükken getirildiği sarayda “*gelecekte sultan olacaksın*” denilerek şımartılan bu kız, hayatı boyunca emelleri peşinde koşar. Lami, bu kadınla evlenmek için eşi Bedia'yı terk eder ve yalıdan ayrılır. Bu olayın Doğu-Batı meselesi açısından önemli bir yönü olduğu söylenebilir. Alafranga hayata ilgi duyan Lami, ailesini bırakarak içinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel değerlerine aykırı davranır. Genç adam, hafifmeşrep bir kadın yüzünden eşine sadakat göstermeyerek onunla ahlakî değerler konusunda çatışır.

Canan'da, kahramanların kabul ettiği değerler yaşadıkları yerlere göre şekillenir. Şakir Bey, mekânların kişilerin hayata bakış tarzlarını nasıl biçimlendirdiğini Bedia'ya anlatır. Genç kadına Lami'nin ondan ayrılmasının gayet tabii bir durum olduğunu söyler: “*Eğer siz Kadıköy'de otursaydınız, Lami'nin hareketlerini daha tabii görürdünüz. Şu bizim modern sayılan muhitlerimizde, böyle şeyler her zaman oluyor*” (CN: 18). Şakir Bey, genç adamın davranışlarının medeni ve olağan olduğunu düşünür. Lami'nin evliyken başka bir kadınla yaşamasını medeni bularak dinî ve ahlakî değerler hakkında Bedia ile çatışır.

Doğu-Batı meselesi, Lami'nin Canan ile olan evliliğinin yol açtığı karmaşayla somutlaşır. Canan, kocasını Selim, Ali ve Şakir Bey'in yakın dostu müsteşar Orhan Bey'le aldatır. Genç adam, Canan'dan şüphelendiği halde evliliğini sürdürmeyi devam eder. Arkadaşı Selim, onu uyarmasına rağmen Lami, karısına karşı sevgisini yitirmez. Kendisini avutmak için de sürekli şunları düşünür:

“...biz gençler Avrupalılar gibi yaşamaya niyetleniriz. Onlar gibi cemiyet hayatı yapmaya imreniriz. Fakat bir kere evlendik mi zevcemizi hemen kıskanır uçan kuştan bile gizlemeye çalışırız. Ne için? Sonra kendi kendini de inandırdı ki böyle toplanmalarda hiçbir tehlike yoktur. Çünkü her şey göz önündedir, fena niyetler belli olur, insan ihtiyatlı davranmaya mecbur kalır. Hem bu adi muhakemeleri Canan için abes buluyor. Onun tarafından sevildiğine hiçbir şüphesi yoktu” (CN:147).

Gençler, alafranga hayatın tesiri altında kalarak toplumun değer yargılarına, duyarsızlaşırlar. Lami, Türk toplumunun karı-koca ilişkisine yaklaşımlarını eleştirir. Avrupa'da kadınlarla erkeklerin beraber parti vermelerinin herhangi bir sakıncası yokken Türkiye'de bu tür şeylerin hemen dedikodu malzemesi yapıldığını ifade eder. Genç adam, dönemin Türk toplumunun sosyal ve kültürel değerlerine karşı bir tavır takınır. Selim'e Canan'ın kendisini sevdiğini ve karısına iftira edildiğini söyleyerek olan bitene gözünü kapatır.

Canan'da, yazarın sözcüsü bir İngiliz okulunda eğitim alan Selim'dir. Lami'nin ikilemde kaldığı anlarda ortaya çıkar ve Türkiye'deki bazı aksaklıkları Avrupa'yla karşılaştırarak çözümlenmeye çalışır. Selim, kadınların Batı'da daha eğitilmiş olduğunu, Doğu'da yanlış Batılılaşma yüzünden ilimle ve sanatla ilgilenmediklerini Lami'ye söyler:

“...(Türkiye'de) Güzel kadın gösteremezsin ki kendileriyle bir gece uzun müddet yalnız mücerret şeylerden, ilimden ve sanattan bahs edilsin, eğer böyleleri varsa bu mutlaka tenkit şekli altında bazı erkekleri ve kadınları çekiştirmek içindir” (CN: 148).

Selim, Avrupa devletlerinin ileri bir medeniyete nasıl ulaştığı anlaşılmadığı için asrileşme cereyanının taklitten öteye gitmediğini düşünür. Lami'yi, Batı'yı körü körüne taklit eden karısı hakkında uyarır. Canan'ın kendi zevkini her şeye ve herkese tercih

ettiğini, aile kurumunu gülünç bulduğunu belirtir. Sosyal ve kültürel bir değer olan aile kurumuna bağlılık ve ahlakî bir değer olan kocaya sadakat Canan'da mevcut değildir.

Selim, Lami'ye nikâh, aile, namus gibi kavramların, tek gayesinin eğlenmek olduğu bugünkü Avrupa'nın yüksek sınıflarında ortadan kalktığını yakın dostu anlatır. Batı'daki yeni adetlerin toplumların ahlakî değerlerinde kırılmaları tetiklediğine inanır:

“Aileye gelince, bu mefhum, yüksek ve münevver sınıfın adetleri arasından çekiliyor. Orta sınıf da, bu gün yarın o vaziyete gelecek. Vasati Avrupa'da, şimdi, cinsi kıskançlık, tarihten bir sahife olmuştur. Hukuk daima adetlerin peşinden gider, önünden gitmez. Avrupa'da aileye ait ‘Moeurs’ler kati istihalesini geçiriyor. Bu istihale bitince, vâzı kanunlar da aile hukuku telakkilerini değiştireceklerdir” (CN: 205).

Canan'da, çatışmalar Doğu-Batı arasında bocalayan Lami'nin eski eşi Bedia'ya dönmesiyle biter. Genç adam, Canan'ın Selim'in anlattığı tarzda hafifmeşrep bir kadın olduğunu anlayınca bir vakitler huzurlu sakin bir hayatının olduğu yalıya geri gelerek kendi toplumunun değerleriyle barışır.

2. 6. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda, Doğu-Batı meselesi bağlamında değerler çatışması Hasta Çocuk ile uzaktan akrabası Paşa'nın Erenköy'de bulunan köşkündeki insanlar arasında geçer. Romanda köşk alafranga adetlerinin yerleştiği yer olarak tasvir edilir. İsmi verilmeyen çocuk, köşke istirahat etmek için geldiğinde kendisinden dört yaş büyük Paşa'nın kızı Nüzhet'e aşık olur. Paşa'nın kızıysa onunla evlenmek isteyen Doktor Ragıp Bey'le Avrupa'ya gitmeyi hayal eder.

Doktor Ragıp Bey, Türkçeden ziyade Fransızcaya itibar eden Batı hayranı bir kişidir. Bir gün yemekten Hasta Çocuk ve Doktor Ragıp Bey arasında yabancı dil konuşma konusunda, sosyal ve kültürel değer çatışması yaşanır. Hasta Çocuk, Türkçe yazmak dururken doktorun Fransızca reçete yazma merakını eleştirir. Paşa da doktorun Fransızca reçete yazmasını destekleyerek Fransa'nın Tanzimat'tan beri Türk kültürü üzerindeki tesirinden bahseder. Ragıp Bey, Türkçenin kifayetsizliğinden dem vurarak

Batı hayranlığını açıkça beyan eder. Hasta Çocuk sofradaki tartışmalı havayı şöyle anlatır:

“Ben o zamanın fikirleriyle bu iki adamdan fazla mücehhez olduğunu anlamanın nefse itimadıyla kuvvetli müdafaa ediyorum. Fakat sofrada en son hükmü verecek yüksek bir efkâr-i umumiye yoktu. Benim mücerret nazariyelerime karşı muarızlarımın müptezel teşbihler ve müşahhas delillerle müdafaa ettikleri tez, bu cahil efkâr-ı umumiyeti aldatabilirdi” (DHK: 73).

Çocuk, Paşa’yla Ragıp Bey’in en basit sosyal bir olayı bile anlayamayacak kadar yabancı tesirlerin altında kaldıklarını düşünür. Ona göre bu tür insanların sosyal ve kültürel değerlerden kopuk yaşamalarının sorumlusu yabancı okullardır. Hükümetin bu okulları denetim altına almasına çok sevinir. Buraların işgal edilmesi ile Türkiye’de manevi kapitülasyonların kaldırıldığına inanır.

Dokuzuncu Hariciye Koğuşu’nda, ana tema bir çocuğun hasta bacağına kesilme riskine karşı yaşadığı ruhsal çöküntü olmasına rağmen köşkün sosyal ve kültürel değerlerden kopuk ortamı üzerinde durulur. Nüzhet’in Hasta Çocuk’u bırakıp Ragıp Bey’le Avrupa’ya gitmeyi tercih etmesinin sembolik bir anlamı olduğu düşünülebilir. Genç kız, sadece hasta çocuğu bırakmakla kalmaz, bir anlamda Doğu kültürünün değerlerinden de kopar.

2. 7. Fatih-Harbiye’de Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Fatih-Harbiye, Peyami Safa’nın Doğu-Batı meselesi üzerinde en fazla durduğu romanlarından biridir. Romanda geleneklerine bağlı Fatih semti ile modern hayatın Türkiye’deki giriş kapısı Beyoğlu’nun kültürel karşıtlıkları arasında bocalayan genç kız Neriman’ın ikilemleri işlenir. Doğu ile Batı medeniyetleri; inanç, müzik, toplumsal değerler ve yaşam tarzı bakımından mukayese edilir. Gençlerin Batı hayranlığı ve geleneklerden kopma nedenleri irdelenir.

Neriman, Avrupa’yı temsil eden Macit ile Doğu’yu temsil eden sözlüsü Şinasi arasında tercih yapamamaktadır. Genç kız, Fatih’te babası Faiz Bey’le yaşadığı evden sıkılır ve Haliç’in karşı yakasındaki Beyoğlu’nda alafranga kültüre özenir. Beyoğlu’nun

Avrupalı yaşamına çoktan uyum sağlamış olan Macit, baloya daha önce birlikte gittiği Neriman'ı tekrar davet eder. Balo daveti, uzun süre genç kızın gidip gitmeme konusunda tereddüt yaşamasına yol açar. Sonunda Neriman, babası Faiz Bey'in telkinleri sayesinde baloya gitmekten vazgeçer. *Fatih-Harbiye*'de Doğu-Batı meselesi bağlamında estetik, dinî, ahlakî ve sosyal değerler çatışması işlenir.

Romanda, Doğu ve Batı uygarlıkları kahramanların karakterleri ve fiziki özellikleriyle canlandırılır. Macit ile Şinasi'nin davranışları, giyinişleri ve uğraşları birbirinden tamamen farklıdır. Neriman, iki adamı model oldukları uygarlıklar çerçevesinde yorumlar. Macit'in kıyafetleri ve temiz elleriyle sözlüsünden daha bakımlı olduğunu düşünür. Alafranga tipi temsil eden bu adamın uzun elleri, hafif manikürlü parmakları sürekli aklına gelir. Genç kıza göre Macit, hiçbir kusuru olmayan her yönüyle mükemmel bir insandır. Neriman'da, son zamanlarda Şinasi hakkında ise nefrete yakın bazı fikirler gelişmiştir. Sözlüsünün vakur ve muzdarip yüzünü hatırladıkça büyük bir utançla başını eğmeye başlar. Genç kızın iki erkek arasında sıkışması, iki ayrı medeniyetin zıt telkinleri arasında ruhi bir mücadele geçirmesini tetikler. O, bunun sonucunun ne olacağını kestiremez ve Macit'in mi Şinasi'nin mi galip geleceğini merak eder.

Neriman, Şinasi'yle beraber Darülelhan'da alaturka musiki derslerini alırken, biraz da Macit'in etkisiyle, Doğu'ya ait her şeyden bıkar. Sözlüsüyle evlenip mutlu olabileceğini düşündüğü halde tarif edemediği bazı hislere kapılır. Genç kızın yaşadığı ikilemler şöyle anlatılır:

“ Şinasi de koca olarak bu eve gelebilir ve herkesin paylaştığı müşterek bir saadet içinde Neriman vicdan azabı duymadan mesut olabilirdi. Fakat ne idi, ara sıra Neriman'ı yakalayan o kuvvetli arzu ki bunların hepsine karşı nefret, isyan uyandırıyor ” (FH: 43).

Neriman'ın tarif etmekte güçlük çektiği bu duyguyu, daha sonra kendisi itiraf eder. Genç kız, Fatih'te babasının yanında kalmaktan ziyade, köprü'nün karşı yakasında (Beyoğlu'nda) alafranga bir hayat sürmek ister. Beyoğlu'nu, sıradan bir semtin ötesinde

farklı bir dünya olarak görür. Kendisi gibi halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu için bu semte gelmek, Kâbil'den New York'a gitmeye benzer.

Romanda, estetik, sosyal ve kültürel değer çatışmaları ön plana çıkar. Neriman, Şinasi ile Macit'in görüşlerini karşılaştırır ve Doğu'yu temsil eden sözlüsünü, *kaba* diye niteler. O, bu tavrıyla Şark'ın karakteristik özelliklerini taşıyan Şinasi'yle estetik değerler konusunda çatışma yaşar. Estetik değer yargılarından birini, iki erkeğin ellerini kıyaslayarak ortaya koyar: “*O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi, tertemiz incecik, tırnakların üzerinde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık, öbürü batık... Ne imiş? Kemeçe çalarmış*” (FH: 26). Alafranga tutkunu Neriman, Darülelhan'da alaturka musikisinin kaldırılması taraftarıdır. Kemeçe ve ud gibi yerli müzik aletleri yerine kemanın kullanılması gerektiğini düşünerek Türk toplumunun sosyal ve kültürel değerleriyle çatışır. Ayrıca Neriman, sözlüsünden habersiz yabancı bir erkekle baloya gitmeyi planlayarak ahlakî değerler açısından mensubu olduğu toplum ile çatışır.

Fatih-Harbiye'de, Batılılaşma hareketinin bireylerin kendi medeniyetlerinden uzaklaşmalarına neden olduğu, Neriman'ın davranışları üzerinden gösterilir. Genç kızın alafranga tutkusu, mimariden ahlaka, giyinişten musikiye kadar Doğu uygarlığıyla ilgi her şeye karşı bir soğukluk hissetmesine yol açar. Fahriye'ye mezarlık hakkında söyledikleri, mensubu olduğu toplumun kültürüne yabancılaşmasının boyutunu gösterir: “*Allah aşkına bak! ... Yol üstünde mezarlık olur mu? Koskoca cadde... Ortasında mezarlık... Mezarlar arasında yaşıyoruz*” (FH: 28). Neriman'ın mezarlıklara karşı böyle bir tavır takınmasında, Beyoğlu dükkânlarının gösterişli camekânlarının etkili olduğu düşünülebilir.

Doğu ile Batı arasındaki sosyal ve kültürel değerler karşıtlığı nesnelere üzerinde somutlaştırılır. Bu yapılırken de iki kültürün günlük hayattaki değer yargılarından faydalanılır. Neriman, Garplıları çalışkanlık ve uyanık halleriyle köpeklere, Şarklıları miskin ve tembellikleriyle kedilere benzetir. Ona göre Müslümanların evlerinde kedileri, Hristiyanlarınsa köpekleri beslemesinin önemli bir anlamı vardır. Genç kız, Müslümanların kendileri gibi yiyip içen kedi gibi tembel olduklarına, Hristiyanların ise köpek gibi çalışkan olduklarına inanır. Neriman, bu düşüncesini babası Faiz Bey'e de

açar. Baba, kızının düşüncelerine katılmakla beraber bazı noktalarda yanıldığını söyler. Yaşlı adam, Doğu'nun hiçbir şey yapmıyormuş gibi tembel gözükmesine rağmen asıl işi olan düşünmeyi gerçekleştirdiğini, kızının köpeğe benzettiği Batı'nın ise birçok şey yapmasına karşın düşünmekten mahrum olduğunu savunur. O, iki uygarlığın yaptıkları işe göre değerlendirilmeleri gerektiğini ileri sürer. Neriman, babasıyla giriştiği tartışmadan galip çıkamayacağını görünce odadan ayrılır. Faiz Bey'in yanından ayrıldığında “... *Ben miskin mahlûklardan nefret ediyorum*” (FH: 49) diyerek yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel değerleriyle çatışır.

Fatih-Harbiye'de, Batılılaşma hareketinin daha çok kadınları etkisi altına aldığı görülür. Lozan Antlaşması'ndan sonra yeni kurulan devletin resmi ideolojisi haline gelen muasırlaşmanın Neriman gibi kadınlar için bir dayanak olduğu belirtilir. Genç kızın alafranga kültüre özenmesinde, İstanbul'un hızla değişen çehresinin önemli bir etkisinin olduğundan bahsedilir. Yürürlüğe giren yeni kanunlar, açılan sinemalar ve tiyatrolar, Neriman'ın Batı kültürüne yaklaşmasına yardımcı olur. Şinasi, sözlüsündeki ani değişimleri gözlemler ve onun neden birden değiştiğini anlamaya çalışır. Genç kız, Şinasi'ye niçin eskisi gibi olmadığını anlatır:

“Niçin mi? Çünkü ben artık bir Fatih kızı olmak istemiyorum, anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlamıyor musun” (FH: 67)?

Neriman, Türk toplumunun dinî, sosyal ve ahlakî bütün değerlerinden bir anda kurtulmak ister. Ona göre, Fatih'teki Doğu kültüründen sıyrılmak pis ve eski bir elbiseyi üstünden atmak gibidir. Genç kız, ihtiyar babasına tahammül edemediği gibi ezandan da uzaklaşmak ister. Babasına saygı göstermeyerek mensubu olduğu toplumun hem ahlakî değerlerine hem dinî değerlerine karşı bir tavır takınır. Şinasi, Neriman'ın bu tutumlarını arkadaşı Ferit'le mütalaa eder. Sözlüsünün medenileşmek istediğini ve Şark'a ait her şeyden kurtulmak için çabaladığını anlatır. Ferit, Türkiye'de medenileşmenin yanlış algılandığını ifade ederek Neriman'ın durumunu tahlil eder: “*Bizde medeniyet fikri bir kültür meselesi olarak anlaşılmaz. Hele kadınlar bunu bir*

fantezinin hududu içinde görüyorlar” (FH: 94). Ferit, kadınların medeniyeti gözleriyle anlamaya çalıştıklarını, bu yüzden giyim ve kuşamları değişince medenileşeceklerini hayal ettiklerini söyler. Avrupa’daki kadınlar için medenileşmek bir ideal iken Türkiye’dekiler için sadece bir fantezidir. Bu doğrultuda Neriman’ın Batılılaşma merakını şu şekilde izah eder:

“Neriman’ın yeni şekillere karşı incizabı, yeni bir kültüre karşı incizabı demektir. Ut ve keman şekillerinin sembolize ettikleri iki ayrı kültür vardır... Fakat bizim kadınlarımız, şuursuz olarak beriki kültürü seviyorlar ve onlarda şuurlu hale gelen bugünlük yalnız şeklin estetiğidir. Bundan dolayı garplaşma temayülleri henüz pek sathidir” (FH: 116).

Ferit, Batılılaşmanın bunca yıldır yüzeysel kalmasının nedenini, şekilsel bir değişimin yaşanmasına bağlar. Neriman’ın ud yerine kemanı tercih etmesini eleştirerek, bugün Avrupa’da Türk musikisine yönelmelerin olduğunu iddia eder.

Fatih-Harbiye’de, Doğu-Batı medeniyet sorunu Ferit’in yaptığı sentezle çözüme kavuşturulur. Ferit, Şark ile Garp’ı insanlığın külçesini terkip eden iki ayrı kutup olarak görür. Ona göre terakki eden Batı yarın Doğu’nun hayal gücüne ihtiyaç duyacaktır. O, Türkiye’deki Batılılaşma hareketinin nasıl olması gerektiği hakkında şu fikirleri öne sürer:

“Şarkla Garbın mültekasında olan Türkiye, Garptan tesir almakta tereddüt etmemelidir. Ancak, bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlal etmeyecek derecede kalmalı, halis kültürümüzün köklerine kadar nüfus etmemelidir” (FH: 119).

Bu şekilde Neriman gibi gençler, milli ve manevi değerlerinden uzaklaşmayacak ve ülke doğru yolda terakki edecektir.

2. 8. Bir Tereddüdün Romanı’nda Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Bir Tereddüdün Romanı, I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’de ve Avrupa’da insanların yaşadığı ruhsal çöküntüyü anlatır. Peyami Safa’nın adına konuşan romanın

kahramanı Muharrir, yazdığı kitaba hayran kalan Mualla'ya dünyanın genel gidişatı hakkında bilgi verir. Doğu-Batı meselesini daha çok Avrupa medeniyetinin neden olduğu savaşların, bireylerin dünyalarında meydana getirdiği yıkımlar ekseninde ele alır. Muharrir ile alafranga hayranı Vildan arasında Doğu-Batı meselesi bağlamında sosyal ve kültürel değerler çatışması yaşanır.

Muharrir, karşılaştığı her soruna Doğu ile Batı meselesinde olduğu gibi iki zıt kutup olarak bakar. İnsan ruhunun yeniden yol bulabilmesi için iki farklı dünya arasında bocalamasının sona ermesi gerektiğini düşünür. O, Şark ile Garp'ın değerlerinin bir arada bulunduğu bir toplum hayal eder. Mualla'ya bu hayalinden bahseder:

“Daha doğrusu birer çalgılı kahve veya bar taklidi haline gelen danslı meclisleriyle bugünkü ailenin ve kırk defa büyütülmüş bir kümeden farklı olmayan harem hayatıyla eski ailenin gülünç taraflarını atarak ananenin hoşuma giden taraflarını istinat eden bir ev yapmak hayali içinde yaşamaya başladım” (BTR: 48).

Muharrir, bugün modern hayatı temsil eden Batı medeniyetinin aile yapısının çöküşünden yakındır. Eğlenme merakının, Avrupa'da evleri birer meyhaneye çevirdiğini ve bunun neticesinde insanların sosyal ve kültürel değerlerden giderek koptuğunu düşünür. Aynı şekilde, Doğu'da kadınların ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü, bu yüzden evlerin haremlik selamlık haline dönüştüğünü iddia eder. Muharrir, birbirine zıt iki değer sisteminin imtizaç ettiği bir dünya görüşünün vücut bulması gerektiğini savunur. Romanın diğer bir kadın kahramanı Vildan da onun gibi düşüncelere sahiptir. Vildan, dünyada medeniyet kurucuları olarak Yunanlılar ve Romalılardan başka kimsenin olmadığını söylemesine rağmen Doğu kültürüne saygı duyar:

“Ben bu dünyada Latin ve Grekken başka medeniyet yapan unsur tanımıyorum. Fakat beni gene körü körüne bir Garp medeniyeti aşığı zannetmeyiniz. Sizin Şark anlayışınız hoşuma gidiyor. Garp valörleriyle Şarka bakıyorsunuz. O vakit Asya yeni bir cazibe altında görünür. Sarığın değil, şapkanın altında Asya'ya bakmak yeni bir şey. Fakat sarıklı olmak şartıyla” (BTR:113).

Vildan, Avrupalılar gibi giyinmekte herhangi bir sıkıntı olmadığını, düşüncelerini kaybetmeden modernleşmenin asıl gaye yapılması gerektiğini belirtir.

Muharrir, bu kadının kültürler arasında ikilemler yaşadığını görerek onunla tartışır. Vildan, İstanbul'a başka bir insan olmak için geldiğini, gittiği her memlekette oranın değerlerini tanımaya çalıştığını ifade eder. Eldiven giyerken bile şahsiyetinde bazı değişimler yaşadığını Muharrir'e anlatır.

Batı toplumlarıyla Doğu toplumlarının farklı anlayışlara sahip olmalarının oluşturduğu zıtlık, Vildan'ın yaşadığı tereddütlerin kaynağıdır. Muharrir, Vildan'a bugünkü dünyada gelenek ve göreneklerin yok olduğunu, kendisinin Roma'yla İstanbul arasında kaldığını söyler. Modernleşmenin Avrupa'da meydana getirdiği kaos ortamından dolayı, insanların dinî nikâhla evlenmek yerine serbest aşk yaşamayı tercih ettiklerini ifade eder. Muharrir, okuduğu bir kitaptan alıntı yaparak din, ahlak ve siyasetle ilgili mevcut değer sistemlerinin insanların hırsları nedeniyle yıkıldığından bahseder:

“ Sonra bütün bir âlemin, bütün eski Avrupa ve Asya medeniyetlerinin, bütün bu güzel mazinin vücuduyla da ruhuyla da suya düştüğünü anlatıyor ve teessüs etmiş kıymet sistemlerinin yıkılmağa mahkum olduğunu kurtulamayacağını iddia ediyor: Artık Allah, artık aristokrasi, artık burjuvazi, artık şahıs, mülkiyet, artık vatan, artık millet yok! Diye bağırıyor, fakat amele sınıfının da bunlarla beraber gideceğini ve komünizmin de kapitalizmle beraber mahvolacağını ilan ediyor. O halde nereye gidiyoruz” (BTR: 202)?

Bir Tereddüdün Romanı'nda, savaş sonrası dünyanın gidişatı hakkında karamsar bir tablonun ortaya koyulduğu görülür. İnsanlar, belirsizlikler içerisinde ne yapacaklarını bilmediklerinden sahip oldukları ahlakî, dinî ve sosyal değerlerden kopmaya başlarlar. Hem Vildan'ın hem Muharrir'in mutsuzluklarının kaynağının, Doğu ile Batı medeniyetleri içerisinde kendilerini her iki kültüre de ait hissedememelerinin olduğu düşünülebilir.

2. 9. Biz İnsanlar'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Biz İnsanlar'da, Mütareke Dönemi İstanbul'unun kaotik ortamında, Batılılaşmayı yanlış algılayan kesimler ile Anadolu'daki mücadeleyi destekleyenler arasındaki gerilim anlatılır. Olaylar, İstanbul-Anadolu farklılaşmasının neden olduğu

çatışmalarla gelişir ve Doğu-Batı meselesi bu farklılaşmanın oluşturduğu çekişmeler çerçevesinde ele alınır. Avrupa'nın işgalci kuvvetleri ve milli değerlerinden uzaklaşan bazı kesimler, Doğu'ya ait her şeye aşağılayıcı bir gözle bakar. Orhan ile Necati gibi gençler, bu karmaşanın içerisinde, sosyal ve kültürel değerlere uygun davranarak Batı'nın işgalci zihniyetine karşı gelirler. Romadaki mücadele zamanla iyi-kötü, madde-mana, Doğu-Batı şekline bürünür.

İlk çatışma, sosyal ve kültürel değerler konusunda meydana gelir. Pozitivist fikirlere sahip olan Orhan, öğretmenlik yaptığı okulda yaşanan bir taş atma hadisesinden sonra Avrupa medeniyetini sorgulamaya başlar. Tahsin adındaki fakir bir öğrenci, kendisine “eşek Türk” diye hakaret eden Cemil'i kafasından taşla yaralar. Genç öğretmen, bu hakareti bir çocuğun kendi kendine öğrenemeyeceğini düşünür. Çocuğu ailesine götürdüğünde hakaretin asıl kaynağının Cemil'in annesi Samiye Hanım olduğunu öğrenir. Bu kadın, kocasından miras kalan yalıda işgal öncesinde Almanlarla, daha sonra işgal kuvvetleriyle beraber partiler düzenler. Hatta yalıya İstanbul'u işgal eden Fransızların bayrağını asar. Kadın, Orhan'a “eşek Türk” hakaretini Cemil'e kendisinin öğrettiğini söyler: *“Eşek Türk! Eşek olmasa bunu yapar mı? Doğru söylemiş. Elbet. Bu sözü benden öğrendi. Eşek Türk! Bu rezalet çocuğumun başına Türk mektebinde geldi”* (Bİ: 38). Kadının alafranga kültüre olan hayranlığı, kendi milletini hakir görece kadar ilerlemiştir. Genç öğretmen, kadının Türk milletini aşağılamasına karşı çıkar ve Tahsin'in suçsuz olduğunu, sadece kendini savunduğunu belirtir.

Yalı halkı, karşılaştıkları her sorunda İtilaf devletlerinden yardım alırlar. Orhan, bu olayda da okul müdürünün Samiye Hanım'ın işgalci subayların yardımıyla Tahsin'i okuldan attıracağını duyunca işinden istifa eder. Taş atma olayının bütün sorumluluğunu üzerine alır ve Tahsin'in okulda kalması şartıyla görevini bırakır. Genç öğretmen, yalı halkının küçük bir çocuğa bile bu kadar kin duymasının nedenini arkadaşı İhsan'dan öğrenir:

“Bu Halim Bey (Samiye Hanım'ın kocası) de alafranga mizaç bir herifmiş. Evine ecnebler dolarmış. Harpte boğaza şey geldiği zaman, o Alman zırhlısı, Göben, ziyafetler filan... Halim de karasını almış alıp zırhlıya gidermiş... Fakat karı daha fazla ecnebi meftunu... Bak namusu için bir şey söyleyiyorum ha... Vebali boynuna...

Kadın, yalnız, adeta Türklere düşman. İngilizler, Fransızlar buraya gelince, Halim bey de vefat etmiş, kadın yalıya doldurur ecnebileri... Dahası var, bak nereden nereye, yalıya Fransız bayrağı çeker” (Bİ: 46)?

Samiye Hanım'ın eşi Halim Bey, çıkarları için yalıyı ecnebilerin eğlence yerine dönüştürmüş alafranga tutkunu biridir. Öldükten sonra karısı da onun yolunu takip ederek Fransız ve İngiliz subayları adına partiler düzenlemeye devam eder. Bu kadın, evdeki bütün hizmetçileri “eşek Türk” diyerek çağırır ve onları aşağılar. Yalıda çalışan Tahsin'in babası Mustafa'ya da “vahşi Türk, eşek Türk” gibi hakaretlerde bulunur. Mustafa, Bir gün kadının hakaretlerine dayanamayarak ona yumruk atar. Samiye Hanım, işgalci subay dostlarının gücünü kullanarak Tahsin'in babasını hapse attırır. Kadın, kendi milletinden insanlara hakaret ederek mensubu olduğu toplumla sosyal ve kültürel değerler konusunda çatışır.

Orhan, İhsan'ın bahsettiklerinden sonra yalı halkının milletine düşman kesilmesinin vahim sonuçlar doğuracağını düşünür. Genç öğretmene göre Tahsin'in taş atmasında babasının öcünü almak istemesi ve bu kozmopolit zengin aileye karşı öfkesini dindirme arzusu etkili olmuştur. Yalıdan nefret eden sadece Tahsin değildir. Yalı halkının Anadolu'da savaş devam ederken işgalcilerle işbirliği yapmasından çevredekiler de epey rahatsız olur. Bazı balıkçılar ve köylüler tepkilerini yalının camlarını kırarak gösterirler.

Diğer bir değer çatışması, Orhan ile Sabri Bey arasında din hakkında yaşanır. Okul müdür muavini Sabri Bey, taş atma olayının teferruatını öğrenmek için o gün bahçede nöbetçi olan Orhan'la görüşür. Muavin; genç öğretmeni, Tahsin'i ve milli davayı savunmaması gerektiği konusunda uyarır. Samiye Hanım'ın gücünden korkan Sabri Bey, ona olayı büyütmemesini söyleyip kendi işiyle ilgilenmesi gerektiğini anlatır. Bunun üzerine Orhan ile müdür muavini, dinî değerler konusunda tartışmaya başlarlar. Genç öğretmen, müdürün İstanbul'un işgalini ve yozlaşan yalı halkının ahlaksızlıklarını kadere bağlamasına kızar: “*Biraz daha mantiki konuşalım. Sende hissiyat-ı diniye, hissiyat-ı milliyeden evvel gelir, bunu biliyorum; fakat Cemil'in ve ailesinin milliyetimize küfür etmeleri dini hislerin bile mahsulü değil. Sadece Garbperestlik*” (Bİ: 60). Orhan, Batılılaşma merakının toplumda derin yaralar açtığını,

bunun neticesinde Samiye Hanım gibi ahlakî değerleri yozlaşan kişilerin toplumda türediğine inanır. Sabri Bey'e milletinin değerlerini savunmaktan vazgeçmeyeceğini söyledikten sonra odadan ayrılır.

Biz İnsanlar'da, olaylar işgal sırasında geçtiğinden Doğu-Batı meselesi daha çok ezen-ezilen, haklı-haksız şeklinde ele alınır. İşgalci kuvvetler, bunca yıldır toplumun bazı kesimlerinin özendiği Avrupa medeniyetinin gerçek yüzünü açığa vururlar. Romanda milliyetçi söylemin ön plana çıkmasının nedeni de işgalcilere verilen tepkiyle ilintilidir. Orhan, memleketin içinde bulunduğu kötü durumdan hiçbir umudu kalmayan Bab-ı Ali'yi ve alafranga tutkunu insanları sorumlu tutar. Batı medeniyetine hayran olan bu kesimler, işgale boyun eğmekten başka bir çare düşünmezler. Genç öğretmen, okuldaki diğer öğretmenlere Tahsin'in Cemil'e saldırmasının Anadolu'yla İstanbul'un mücadelesine bir örnek olduğunu söyler. İstanbul'un Avrupa'ya boyun eğdiğinden Anadolu'nun öfkelerini üzerine çektiğini belirtir. Yalının da bu öfkeden nasibini aldığını inanan genç adam, Samiye Hanım'ın alafranga özentisinin millete karşı gözünü kör ettiğini ifade eder: *“Cemil'in anası da böyle düşünüyor. Onun gözünde Avrupa'ya başını teslim etmeyen Türk eşektir. Evinde kendi bayrağı yerine Fransız bayrağı asmayan Türk eşektir. Buna kızan ve homurdanan Türk eşektir”* (Bİ: 70).

Orhan, Tahsin'in Cemil'i taş ile yaralamasının birçok olayla ilişkili olduğunu düşünür. Küçük çocuğa bu taşı attıran sebepler ile memleketin vaziyeti arasında bir bağın varlığını ortaya koyar. Genç öğretmene göre taşın bir ucu Halim Bey'in karısı ile Tahsin'in babası Mustafa arasındaki ihtilafa, diğer ucu da halkla zengin sınıf arasındaki çekişmeye dayanır. Arkadaşı Necati daha çok birincisinin, komünist fikirli Süleyman ise ikincisinin hadiseyi tetiklediğini savunur. Orhan ise ikisine katılmakla beraber olayı millet ile medeniyet (Batı) arasındaki hesaplaşma şeklinde değerlendirir.

Biz İnsanlar'da, Avrupa'nın maddi zevk anlayışının olabildiğince eleştirilmesiyle toplumsal yozlaşma arasında bir paralellik olduğu görülür. Yaşanan karmaşalardan ve ahlaksızlıklardan Batı'ya özenen kişilerin sorumsuzca davranışlarına değinilir. Bu konuda Vedia'nın doğum gününde Orhan ile Samiye Hanım sosyal ve kültürel değerler hakkında çatışır. Kadın, Türkiye'nin Avrupa gibi olmadığı için şu an işgal altında olduğunu ileri sürer. P. Loti'nin kitaplarından örnekler vererek iddiasını ispatlamaya

çalışır. Loti'nin *“Türk haremlerinden yüksek kültür içeri girdikçe kederlerimiz artıyor”* sözünü hatırlatır. Batı hayranı bu kadın, işgalcilerin İstanbul'a gelmeleriyle beraber memleketin terakkisinin hızlanacağını zanneder. Orhan, ona karşı çıkar ve Avrupalıların bize zarar verdiğini belirtir: *“Avrupalılar buraya medeniyet getirmeye gelmediler, hanımefendi! Bilakis, bizim ilerlememize mani olmak, bizi esir almak için geldiler. Polisimiz onların idaresindeyken kadınlarımıza daha çok istibdat yapılıyor”* (Bİ: 202). Genç adam, işgalcilerin gittikleri her yerde akıllı insanları yönetimden uzaklaştırdıklarını, İstanbul'da da aynısını yaparak yetenekli devlet adamlarını Malta'ya sürgüne gönderdiklerini hatırlatır. Batı uygarlığının aldatıcı görünüşüne kanan insanların gerçeği görmeleri gerektiğini ister.

Yanlış Batılılaşmanın eleştirilen en önemli yönü, kişilerin iki kültürlü yaşam içerisinde yaşadıkları karmaşadır. Bu karşıtlık ortamında, sosyal ve ahlakî değerlere bağlı olmayan insanlar yozlaşırlar. Orhan ve Necati, bu insanlardan bazılarına Beyoğlu'nda Vedia'yı gördükleri kafede rastlarlar. Ruslar gibi giyinmiş olan genç kız, yanındaki Madam Sofi'yle Fransızca konuşurken genç öğretmen, onların bulunduğu masaya gider. Bu esnada, kırbaçlı sivil bir polis yanlarına gelerek Müslümanların burada likör içmesinin yasak olduğunu bildirir. Kendisiyle karakola gelmelerini istemesine, Orhan ile Necati karşı çıkarlar. Polis, onları devlete başkaldırmakla suçlar ve oradan ayrılır. Vedia, bu adamın kötü bir şey yapmasını önlemek için ecnebi dostlarına telefon edip yardım etmek ister. Orhan, bir Türk polisini yabancılara şikayet etmenin yanlış olduğunu söyleyerek onu engeller. Genç kadın, kendi memleketinde karşılaştığı basit bir problemde bile Avrupalılara danışır. Vedia'nın bu davranışı, bazı kesimlerin devlet kurumlarına olan güveni yitirdiğini gösterir.

Vedia, kafeden ayrıldıktan sonra kırbaçlı polis yanında birkaç sivil polisle birlikte Orhan ve Necati'yi karakola götürür. Burada Ayıboğan İbrahim adında zabıt, onlara işkence yapacağını söyleyerek tehdit eder. Bu arada Vedia'nın yanındaki kadın Madam Sofi, İtilaf devletlerinin zabıtlarına telefon açıp onları anlatır. İtilaf zabıtları da karakolu telefonla arayarak iki gencin serbest bırakılmasını isterler. Bunu duyan Ayıboğan İbrahim ve diğer zabıtların iki gence olan davranışları birden değişir. Necati, zabıtların işgalci subaylardan aldıkları emirle birden değişmelerine daha da kızar. İki adam, oradan ayrılırken memleketteki ahlakî çöküntünün ne kadar kötü bir hale geldiği

hakkında konuşurlar. Orhan, Avrupa medeniyetinin işgalci zihniyetinin halkın karakterini kötü yönde nasıl değiştirdiğini düşünür:

“Fakat herifin telefonla emir aldıktan sonra küstahlığın zirvesinden, birdenbire zilletin eteklerine de yuvarlanması, kendi şahsına ait bir ahlak veya seciye düşkünlüğünden ziyade bir cemiyet vakasına benziyordu. Orhan biliyordu ki, devrinin birçok asayiş memurları bu Tayfur ve bu Ayıboğan İbrahim gibi zebunküştürler; biraz eğilene tekme atmak ve biraz yukarıdan alana yalvarmak eteğine sarılmak onlarda müşterek bir mizaç haline gelmişti” (Bİ: 154).

Orhan ile Necati, İstanbul halkının işgal karşısındaki duruşunu eleştirirler. Gittikleri her yerde ahlakî ve sosyal değerlerden uzaklaşmış zabıtlar ve memurlarla karşılaşır. Necati, işgal edilen nice ülkenin olduğunu, fakat hiçbir yerde İstanbul’daki gibi bir vaziyetin yaşanmadığını Orhan’a anlatır. O, halkın alafranga kültüre olan hayranlığıyla ahlakî değerlerinden uzaklaşarak İtilaf devletlerinin işini kolaylaştırdığını öne sürer. Romanda neredeyse bu iki adam dışında sosyal ve kültürel değerlere tam manasıyla sahip çıkan yoktur. Kahramanlar ya hayvanat öğretmeni Hüsni Bey gibi kendi selametini arar ya Süleyman gibi komünist idealler peşinde koşarlar ya da Samiye Hanım gibi Türk düşmanı kesilirler. İki genç öğretmen, bu tür insanlarla ahlakî ve sosyal değerler konusunda sürekli tartışır. Hüsni Bey’i milletine olan güvenini kaybetmekle suçlar, Süleyman’ı dinî değerlerden koptuğu için eleştirir, Samiye Hanım’ı da milletini hakir gördüğünden karşılarına alırlar. Asıl mücadele ettikleri ise Samiye Hanım ve yalının temsil ettiği alafranga kültürüdür. Yalı, adeta milleti içten kemiren bir yer olarak tasvir edilir. Kadının kocası Halim Bey, hayatı Avrupa’da geçmiş toplumun ahlakî değerlerine önem vermeyen bir kişidir. Yalının balkonunda kadınlı erkekli verdiği partiler nedeniyle çevredekiler ona düşman kesilir. Necati, yalının memlekete verdiği zararı, işgalcilerin vermediğini iddia eder.

Peyami Safa, Batılılaşmanın toplumda neden olduğu ikilemleri Samiye Hanım’ın yeğeni Vedia üzerinde somutlaştırır. Bu kız, Doğu’yu temsil eden Orhan ile Batı’yı temsil eden Rüştü arasında bocalar. Orhan, onunla kafasından yaralanan Cemil’i yalıya götürdüğünde tanışır. Daha sonra Vedia, Orhan’ı doğum gününe davet ederek aralarındaki samimiyetin artmasını sağlar. Doğum gününde Rüştü ile Orhan, kıza Doğu

ve Batı insanların farklı ruh dünyalarını yansıtan ayrı hediyeler verirler. Genç kız, erkeklerin aldığı hediyelerin kendisinde uyandırdığı değişik duyguları Orhan'a anlatır:

“Siz bana aniverserimde o güzel şiir antolojisini hediye ettiniz. Başucumdan ayırmıyorum. Rüştü bana bir pudriyer getirdi. Şık güzel... Fakat iki obje arasındaki farkı ben hissetmez miyim? İnsan hayatında birçok pudriyerler kullanır; birini alınca ötekini atar. Fakat sizin getirdiğiniz şiirler her zaman taze” (Bİ: 338).

Vedia, Orhan'da samimiyetin, Rüştü'de ise sadece faydaya dayanan güzellik ve sevgi anlayışının geliştiğini ifade eder. Genç kız, bu düşünceleriyle Doğu'yla Batı uygarlığının estetik değerlerini mukayese eder ve tercihini Orhan'dan yana koyar. Bu tercihi rağmen genç kız, Rüştü'nün kendisine sağlayacağı zengin hayat hakkındaki tereddütlerinden sıyrılamaz. Orhan, Bahri Bey ve Rüştü arasında sıkışıp kalan bu kızın durumu toplumdaki ahlakî çözümlerle ilişkilendirilebilir. Bahri Bey, Vedia'nın ikilemelerinin toplumun genelinde meydana gelen bir sorun olduğunu düşünür:

“İnkırazın bir de içerisinden görülüşü var. Ruhların kalplerin, seciyelerin inkırazı. Ben belki iyi anlatamıyorum. Düşman şehre girmiş ne çıkar? Davranır, kovarız; fakat bir de fenalığın bin çeşidi ruhlarımızı işgal etmiş. Ahlakımız, faziletimiz işgal altında... Şu aşığıdaki ecnebiler bizim yalıya zorla girmediler ya... Biz çağırırken geldiler. Çünkü ruhumuz esir. Bu da bir şey değil. Seciye yok bizde, Orhan Bey. Bana her taraf bataklık gibi görünüyor” (Bİ: 242).

Eski bir asker olan Bahri'ye göre Batı uygarlığı memleketin ahlakını ve faziletini işgal altına aldığından, Vedia gibi genç kızlar bir çıkmazdadırlar. Memleketin bu hale gelmesine neden olanların bu yalıdaki alafranga hayranlarının olduğunu ve bunların millete işgalcilerden daha fazla zarar verdiğini belirtir. O da Orhan gibi yalıdakilerle sosyal ve ahlakî değerler konusunda çatışır. Bahri Bey, genç öğretmenin samimi ve dürüst olduğunu görünce duygularını onunla paylaşır. Orhan'ı Vedia'ya karşı dikkatli olması konusunda uyarır. Vedia'nın ona aşıkmiş gibi görüldüğü halde içindeki alafranga tutkusunun, onu Rüştü'den ayırmayacağından bahseder. Genç kızın yıkılacak bir duvar gibi sağa sola sallandığını fakat nereye devrileceğinin belli olmadığını anlatır.

Romanda, Avrupa olabildiğince gaddar ve insani değerlerden uzak bir kıta olarak anlatılır. Necati, Batı'nın emperyalist tutumunu komünist fikirli Süleyman'la tartışır. Süleyman da Orhan ve Necati gibi memleketin işgalden kurtulması için mücadelenin şart olduğunu düşünür. Onu diğerlerinden ayıran milliyetçi olmamasıdır. O, bütün Şark'ın bütün sömürülen milletlerin topyekûn Garp'ın baskısından kurtulması gerektiğini savunur. Avrupa'nın sömürgelerini genişletmesinin nedenini Doğu'nun statik yapısına bağlar. Ona göre sömürgeciler bu durumdan faydalanarak güçlerini pekiştiriyorlar. Emperyalist güçlerin Doğu'nun kaderci anlayışını kullanarak rahatça istediklerini yaptıklarını söyler ve dinî değerler konusunda Necati'yle çatışır.

Biz İnsanlar'da, görünüşte basit gibi görünen bir taş atma olayından sonra Mütareke Dönemi İstanbul'unda iyiler ile kötüler arasındaki çekişme anlatılır. Tarafların düşüncelerini şekillendiren temsil ettikleri Doğu veya Batı kültürleridir. Şark'ın iyi yönlerine vurgu yapılır ve Batılılaşmayı yanlış algılayan kişilerin sosyal ve kültürel değerlerden uzaklaştıkları dile getirilir.

2. 10. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda, Ferit Batı hayranı babasından etkilenerek Türk milletinin sosyal ve dinî değerlerinden uzak bir hayat sürer. Babası, oğluna bütün Avrupa münevverlerinin kendisi gibi Allah'a inanmadığını iddia ederek onun fikir dünyasını şekillendirir. Babasının bu düşüncesinin tesirinde kalan Ferit, soyut olan her şeyi inkar eder ve nihilist olur. Çevresindekilerle sağlıklı ilişkiler kuramaz ve toplumdan uzaklaşma ihtiyacı hisseder. Zaman zaman sohbet ettiği muhtara Türk ve Müslüman olmadığını, bu yüzden memleket meseleleriyle ilgilenmediğini söyler. Ferit'in durumu, Neşet Toku'nun şu görüşleriyle ilişkilendirilebilir: "*Giderek dünyevileşen bireyler, yanılısamalar ve manipülasyonlar hariç, genel itibariyle kendilerini düşünürler. Kendini düşünmenin sonucu da yabancılaşmak ve uzaklaşmaktır*" (Toku 2002). Maneviyatı reddeden fikirleriyle Ferit, bir pansiyon odasında insanlardan kopuk bir hayat yaşamaya başlar. Yazarın sözcülüğünü yapan Yahya Aziz, onun bu durumdan kurtulmasına yardımcı olur. Ferit, Yahya Aziz sayesinde dinî değerler hakkında çatıştığı toplumla arasına koyduğu mesafeyi kaldırır.

Büyük Ada'da kaldığı evde yaşadığı metapsişik hadiseler sonunda kaybettiği dinî değerlere kavuşarak Allah'a inanır.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda, Ferit'in alafranga hayranı babasının bütün zevkleri maddidir ve cinsel hazza dayalıdır. Genç adam, Selma'yla olan ilişkisini devam ettirme konusunda ikilemler yaşarken babasının kendisine söylediklerini hatırlar: “*Babam daima haklıdır. Peşimden gelen köpeğin mevcut olmadığını söylediği zaman da aşkın bir ahmaklık olduğunu söylediği zamanda*” (MNK: 131). Ferit, bu fikirlere belli bir süre bağlı kalır ve Selma'yla olan ilişkisini tensel zevk alabilmek için devam ettirir. Fakat istediğini gerçekleştiremeyince cemiyetin ahlak ve namus anlayışını suçlar. Mensubu olduğu cemiyetin ahlakî değerlerini eleştirerek toplumla çatışır. Nihilist genç, Matmazel Noraliya adında inzivaya çekilmiş bir kadının dinsizlikten kurtulmasının hikayesini öğrendikten sonra düşüncelerinde birtakım kırılmalar yaşar. Yahya Aziz'in telkinleriyle de babasından kapıldığı ateizmden vazgeçer.

2. 11. Yalnızız'da Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Değer Çatışmaları

Yalnızız'da, modernleşme sürecindeki Türkiye'de insanların yaşadığı ruhsal huzursuzluklar vurgulansa da Batılılaşmanın beraberinde getirdiği birtakım yozlaşmalar, romanın olay örgüsü içerisinde önemli bir yer tutar. Yazarın diğer romanlarında olduğu gibi Doğu-Batı meselesi iki erkek arasında bocalayan bir kadının yapacağı tercih çerçevesinde ele alınır. Bireylerin gelişen olaylar karşısında yaşadıkları ikilemler, hem kendileriyle hem dönemin toplumunda yaşanan çözümlerle ilgili önemli bilgiler verir. Romanda Doğu-Batı meselesi ekseninde ahlakî ve sosyal değerler çatışması işlenir.

Avrupa'nın sosyal ve kültürel değerlerinin körü körüne taklit edilmesinin kişiler arası ilişkilerde yol açtığı kırılmalar, *Yalnızız*'da öne çıkan temel sorundur. Samim'in mutlu bir birliktelik yaşadığı Meral, hafifmeşrep arkadaşı Feriha'dan etkilenerek zengin iş adamı Şakir Bey'le Paris'e gitmeye karar verir. Samim, kız arkadaşının bu isteği karşısında dayanılmaz sıkıntılar yaşamaya başlar. Teselliyi yazmakta olduğu “Simeranya” adlı kitabında bulur: “*Bu kitap benim, içinde yaşadığım obsesyonun mevzuunu da değiştirebilir. Meral'e karşı tek müdafaam o olur*” (YZ: 134). “Simeranya”, çıkmaza giren adamın, huzur ve mutluluğu yakaladığı ülkenin adıdır.

Samim'in hayali ülkesi, bugünkü Batı uygarlığının her şeyi madde ile ölçen anlayışına karşı tasarlanır. Avrupa zihniyeti, insanları asıllarından koparıyor ve giderek insani değerleri yok ediyor. Modernleşen Batı dünyası, madde sahasında zıtlıkları bir araya getirebildiği halde bunu manevi alanda gerçekleştirmekten çok uzaktır. "Simeranya"da bu dip zıtlıklar barışacak ve huzurlu bir yaşam sürülecektir.

Samim, kız arkadaşının kendisini bırakıp zengin bir adamla Paris'e gitmek istemesi nedeniyle onunla ahlakî değerler konusunda çatışır. Meral'in maddi olanı seçmesine anlam vermez ve bu konuda onunla tartışır. Genç kız, erkek arkadaşına dürüst davranmayarak mensubu olduğu toplumun ahlakî kurallarına aykırı davranır. Samim'e kendisiyle evleneceğini söylediği halde Şakir Bey'le evlenme planları yapar. Ayrıca kendisi yirmi iki yaşında olduğu halde, altmış iki yaşında biriyle evlenmeye niyetlenerek, sosyal bir değer olarak evlilikte aranan denklik konusuna muhalif davranır. Genç kızın hem erkek arkadaşına yalan söylemesi hem yaşlı bir insanla evlenmeyi göze almasının asıl nedeni Avrupa'ya gidebilmektir. İstanbul'un kiremitli binaları ile Paris sokaklarını sürekli karşılaştırması yaşadığı ülkeden ve kültürden bıkmısıyla ilintilidir. Paris'te gezip göreceği yerleri, alacağı kıyafetleri hayal ederek memleketinden bir an önce kaçmak ister. Arkadaşı Feriha, Batı'yı öyle bir anlatır ki genç kız cennete kavuşacakmış gibi bir hisse kapılır. Hatta Feriha, Meral'e "*Paris'i görünce boynuma sarılacaksın, hem sen ki taşkınlığı sevmezsin, vallahi zıp zıp sıçrayacaksın*" (YZ: 218) diyerek Avrupa'yı olduğundan daha güzel bir yer şeklinde tarif eder.

Meral'in abisi Ferhat, kardeşinin Şakir Bey'le evlenip Avrupa'ya gitmesine karşı çıkar. Babası Nail Bey'e de durumu anlatır ve Meral'i odaya kilitleyerek kaçmasına engel olur. Genç kız, odadayken iki kültür arasında bocalamasından dolayı kendisiyle hesaplaşmaya başlar. Samim'i aldatmasından duyduğu vicdan azabı nedeniyle kendisini affetmeyeceğini söyler. Genç kızın ruhsal çözümlemesi yapılır:

"Demek yaşıyor bu ahlak değerleri. Canlı canlı. Ve ben onları teptim bugün. Evvelce de çiğnedim. Demek ben kötüyüm... Samim bilmiyor ama bilmesinden daha fena bir his içinde. Hissediyor. Büsbütün fena bu. Kötülüğüme hudut çizemiyor. Ve iğreniyorum benden şu dakika" (YZ: 304).

Meral'in yaşadığı iç çatışmanın nedeni fazilet ve dürüstlük gibi ahlakî değerleri yok saymasıdır. O, bu ruh haline daha fazla dayanamayarak intihar eder. Edebiyatta ölüm ve intihar hakkında araştırma yapan Müslüm Yücel, Peyami Safa'nın Meral'i intihara yönelterek genç kızın Avrupa'nın taşlaşmış medeniyetinden uzak tutmaya çalıştığını iddia eder (Yücel 2007: 358). Bir anlamda genç kızın aşırı Batı hayranlığı cezalandırılarak Batılılaşma taraftarlarına bir mesaj gönderilir.

Yalnızız'da, Meral gibi Avrupa'ya kaçmak isteyen biri de Samim'in yeğeni Selmin'dir. Bu kız, annesi Mefharet'le bir türlü anlaşamayıp sosyal değerler konusunda çatışır. Kendi başına hareket etmek isteyen Selmin, annesinin baskılarından Avrupa'ya kaçarak kurtulabileceğini zanneder. Bu isteğini, abisi Besim'le paylaşır: “Avrupa'ya gitmeyi düşünüyorum. Orada rastgele biriyle evleneceğim. Karar vermedim daha” (YZ: 128). Genç kız, elindeki para ile birkaç ay Fransa'da yaşayabileceğini dayısına anlatır. Samim, yeğenin inatla hareket ettiğini bu yüzden yanlış yola girdiğini belirterek onu kaçma isteğinden vazgeçirmeye çalışır. Selmin'in evden ayrılmak istemesinin asıl nedeni, kendisini baskı altında tutan annesinden intikam almaktır. Dayısı bunu bildiği için yeğenin aklıyla hareket etmediğini, bu yüzden doğru karar veremediğini kendisine söyler.

Peyami Safa'nın romanlarında Doğu-Batı meselesi bağlamında yaşanan çatışmaların büyük bir kısmı ahlakî, sosyal ve kültürel değerler ile ilgilidir. Yazar, Avrupa'ya özenen yozlaşmış bireylerin karşısına, sosyal ve kültürel değerlere bağlı kahramanları çıkarır. Bu kişiler, yazarın sözcüleri sayesinde rakiplerinin hile ve aldatmalarının üstesinden gelirler. *Şimşek*'te Ali, *Mahşer*'de Muharrir Kerim Bey, *Canan*'da Selim, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*'nda Hasta Çocuk, *Bir Tereddüdün Romani*'nda Muharrir, *Fatih-Harbiye*'de Ferit, *Biz İnsanlar*'da Necati, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Yahya Aziz, *Yalnızız*'da Samim yazarın adına konuşur. Bu kahramanların ortak yanı, Doğu-Batı medeniyet karşıtlığından bir senteze ulaşabilmeleridir. Safa, Doğu-Batı meselesi hakkındaki temel tezlerini, bu kişiler aracılığıyla romanlarına aktarır. Peyami Safa'nın romanlarında Doğu-Batı meselesi bağlamında kahramanlar arasında yaşanan değer çatışmaları romanlara dağılımı şöyle gösterilebilir:

ROMANLAR	DEĞER ALANLARI			
	Ahlaki Değer Çatışmaları	Sosyal ve Kültürel Değ. Ç.	Dini Değ. Ç.	Estetik Değ. Ç.
ŞK	-Alafranga hayranı bir erkeğin, kadınların kocalarını aldatmasını sıradan görmesi. -Bir adamın, sadakat ve dürüstlüğü çağ dışı bir alışkanlık olarak görmesi.	-Alafranga hayranı bir adamın, evli bir kadınla ilişkiye girmeyi meşru görmesi. -Alafranga hayranı bir adamın, aile kurumunu gereksiz görmesi.	-Bir adamın, tevekkül etmeyi saçma bulması.	
SK	-Alafranga hayranı bir gencin, bir kıza sahip olmak için yalan söylemesi.	-Bir ailenin, mensubu olduğu toplumun örf ve adetlerine aykırı davranarak Avrupalılar gibi yaşaması. -Bir kadının, içinde yaşadığı toplumun geleneksel giyim tarzını kabalıkla itham etmesi. -Genç bir kızın, artist olmak için bir erkekle nikahsız beraber yaşaması.	-Genç bir kızın, alafranga hayranlığı nedeniyle dini vecibeleri küçümsemesi.	-Bir kıızı, Doğu toplumlarının estetik zevkleriyle dalga geçmesi.
BA	-Alafranga hayranı bir erkeğin, birden fazla kadınla ilişkide bulunmayı asri hayatın gereği olarak görmesi. -Bir adamın, eşine yalan söylemesi.	-Genç bir kızın, alafranga hayatı yaşamak için ailesini terk etmesi. -Bir adamın mensubu olduğu halkın adetlerine aykırı davranması.		
CN	-Bir adamın, alafranga hayranı bir kadın yüzünden eşini aldatması. -Avrupalı gibi yaşayan birinin, iffetli bir kadına kocasını aldatmasını söylemesi.	-Bir adamın, mensubu olduğu toplumun namus anlayışını eleştirmesi -Bir kadının, Türk toplumu için önemli olan aile, nikah ve namusu gereksiz görmesi.	-Bir adamın, genç bir kadından dini kaidelerden uzak yaşamayı önermesi.	-Bir adamın, güzelliği tensel zevkten ibaret görmesi.
MR	-Avrupa hayranı bir adamın, eşinin kendisini aldatmasına ses çıkarmaması.	-Avrupa hayranı bir ailenin, halkın kültürünü hakir görmesi. -Bir ailenin, çocuklarının milli kültürü öğrenmesine engel olması		
DHK	-Bir kızın, Avrupa'ya gidebilmek için aşık olduğu kişi yerine başka biriyle evlenmesi.	-Avrupa hayranı kişilerin, konuştukları ana dile hakaret edip yabancı bir dili övmeleri.		
FH	-Bir kızın baloya gitmek için sözlüsüne yalan söylemesi. -Genç bir kızın, babasına dürüst davranmaması.	-Genç bir kızın, Avrupalıların giyim tarzlarının, Türk toplumunun giyim tarzından üstün olduğunu iddia etmesi.	-Alafranga hayranı bir kızın, mensubu olduğu dinin çağdışı olduğunu iddia etmesi.	-Genç bir kızın, Doğu'nun estetik zevklerinin çağdışı olduğunu iddia etmesi
BTR		-Bir kadının, Avrupalılar gibi giyinmeyi medeniyetin gereği olarak görüp mensubu olduğu toplumu bu konuda hakir görmesi.		
MNK	-Bir gencin, alafranga hayranı babasından etkilenecek mensubu olduğu cemiyetin namus anlayışını eleştirmesi.	-Bir gencin, kendisini içinde yaşadığı toplumun mensubu olarak kabul etmemesi.	-Bir gencin, Avrupalı filozoflardan etkilenecek Allah'ı inkar etmesi.	
Bİ	-Bir memurun İtilaf devleti subaylarına yalacılık etmesi. -Avrupa kültürü içinde büyütülmüş bir kızın, aynı anda iki erkekle birlikte olması.	-Bir kadının, yaşadığı toplumu aşağılaması. -Bazı insanların, milletlerine hakaret edilmesini olağan karşılamaları. -Bir ailenin, toplumun örf ve adetleriyle uyum olmayan partiler düzenlemesi.		
YZ	-Bir kızın, Avrupa'da istediği yaşama kavuşmak için erkek arkadaşına yalan söylemesi. -Alafranga hayranı bir kızın, fazilet ve dürüstlüğü maddi çıkarlara değişmesi.	-Genç bir kızın, Avrupa'ya gidebilmek için annesine saygı göstermesi.		
Toplam Çatışma Sayısı	15	19	6	3

Tablo 1: Doğu-Batı Meselesi Bağlamında Tespit Edilen Değer Çatışmaları

Toplumda meydana gelen kırılmalar, Safa'nın romanlarında işlenen temel problemlerden biri olarak gözüktür. Her romanda, Avrupa'yı taklit etmekten öteye gidemeyen yozlaşmış bir kişi ve bu kişinin karşısında, Batı medeniyetinin bilim ve teknik alanında takip edilmesine inanan, ancak milli kültüre ve İslam dinine bağlı kalınmasını savunan biri bulunur. Olay örgüsü içerisinde bu iki kahraman bir şekilde karşılaşır ve aralarında çatışma başlar. Batılılaşmayı yanlış algılayanlar, memleket meselelerine duyarlı olmakla beraber mensubu oldukları kültürden nefret ederler. *Mahşer*'de Seniha Hanım ve Mahir Bey, *Şimşek*'te Sacit, *Sözde Kızlar*'da Behiç, *Fatih-Harbiye*'de Macit, *Bir Akşamdi*'da Kamil, *Canan*'da Canan ve Orhan Bey, *Bir Tereddüdün Romani*'nda Vildan, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda Doktor Ragıp, *Biz İnsanlar*'da Rüştü ve Samiye Hanım, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit, *Yalnızız*'da Meral ve Selmin alafranga hayranıdır. Bu kişilerin ortak yanı ahlakî, dinî, sosyal ve kültürel değerlere aykırı davranışlarıdır. Bunların karşısında Doğu'yu temsil eden *Mahşer*'de Nihat, *Şimşek*'te Müfit, *Sözde Kızlar*'da Faik ve Nadir Bey, *Fatih-Harbiye*'de Şinasi ve Faiz Bey, *Canan*'da Bedia ve Abdullah Bey, *Bir Tereddüdün Romani*'nda Muharrir, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'da Hasta Çocuk, *Biz İnsanlar*'da Orhan ve Necati, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Yahya Aziz, *Yalnızız*'da Samim vardır. Çatışma zemini, Batı'nın zevk ve eğlence kültürüne özenenlerin, Türk toplumunun ahlakî, sosyal ve kültürel değerlerine aykırı davranması nedeniyle gelişir.

Doğu-Batı meselesi bağlamında, daha çok dürüstlük, doğruluk, sadakat, saygı ve samimiyet gibi ahlakî değerler konusunda çatışmalar öne çıkar. Alafranga kültüre özenen kişiler, bu gibi değerlere önem vermeyerek mensubu oldukları toplumdan farklı bir şekilde yaşarlar. Karşılarındaki Doğu'yu temsil eden kahramanlar ise ahlakî değerlere bağlı kalır ve romanın sonunda genellikle istediklerine kavuşurlar. Batı'yı temsil edenler yalancı, saygısız ve hilekâr oldukları için Doğu'nun saygılı ve dürüst insanlarıyla ahlakî değerler konusunda çatışırlar. Safa, her romanında Doğu ile Batı'yı temsil edenleri bir şekilde karşı karşıya getirir. Yazarın yapmak istediği, iki medeniyetin mukayesesini iki insan karakteri üzerinden göstermektir. Bu iki uygarlığın ahlakî değerlerindeki farklılıkların oluşturduğu ikilem, çatışmaların temel nedenlerinden biridir.

İncelenen romanlarda, Batılılaşmayı yanlış algılayan kahramanların sosyal ve kültürel değer çatışmalarının meydana gelmesini tetikledikleri görülür. Örf ve adetlere uymak, geleneksel aile hayatı, giyim ve kuşam gibi sosyal ve kültürel değerler hakkında çatışma yaşanır. Doğu'yla Batı uygarlıklarının değişik kaynaklardan beslenmeleri, birbirinden farklı kültürel ve sosyal değerlere sahip olmalarını sağlamıştır. Safa, söz konusu romanlarında bu değer farklılıklarının kişiler arasında neden olduğu çatışmalara değinir. Sosyal ve kültürel değerler, insanların olay ve olgular hakkında aynı fikre sahip olmalarını sağlayarak toplumsal birlikteliğe yardımcı olur. Alafranga hayranlarının toplumsal birlikteliği sağlayan sosyal ve kültürel değerlerden uzaklaşması, bu değerlere bağlı kişiler ile çatışmalarına yol açar. Kişilerin uyuşamadıkları asıl konular gelenek ve görenekler gibi sosyal değerlerdir. Batı'yı temsil eden kahramanlar, Doğu kültürünü küçümser ve Doğu toplumlarının medeniyetten uzak olduklarını iddia ederler. Karşılarındaki Doğu'yu temsil edenler ise yaşadıkları toplumun kültürel ve sosyal değerlerinin Batı'nın değerlerinden üstün olduğunu savunurlar.

Avrupa'nın yozlaşmış yönünü temsil edenler, dinî değerlere riayet etmezken Doğu'yu temsil edenler İslam dinine saygı duyarlar. Allah'a inanmak, dinî nikâh, ezan ve ibadetler konusunda dinî değer çatışmaları yaşanır. Alafranga hayranlarının peşinden koştukları tek şey, maddi tatminliktir. Bu yüzden, manevi doyuma ulaşmak gibi bir amaçları yoktur. İncelenen romanlarda Avrupa'nın Hristiyan değerleri ile Türkiye'nin İslami değerleri arasında herhangi bir çatışma tespit edilmedi. Dinî değer çatışmaları, Batı hayranı kişilerin benimsedikleri pozitivist ve maddeci görüşlerinin İslam dininin değerleriyle çelişmesinden kaynaklanır. Ayrıca yozlaşan kesimlerin dinî yasakları çiğnemekten ayrı bir zevk aldıkları görülür. Bazı kahramanlar ise dinî değerleri sorguladıkları halde geçirdikleri birtakım dönüşümler sonucu din ile barışırlar. *Biz İnsanlar*'da Orhan, *Sözde Kızlar*'da Belma, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit, *Canan*'da Lami dinî değerlere muhalif davranmasına rağmen sonradan değişim geçirerek dine yönelirler.

Batılılaşmanın yanlış anlaşılması daha çok mimari, giyim tarzı ve güzellik anlayışı ile ilgili estetik değer çatışmalarını tetikler. Genelde Avrupa ile Doğu'nun estetik zevkleri kıyaslama yoluna gidilir. Bugünkü Avrupa'nın estetik değerlerinin göze

hitap etmekten başka bir anlam ifade etmediği tezi sürekli ortaya atılır. *Fatih-Harbiye*, *Sözde Kızlar* ve *Mahşer* estetik değeri çatışmalarının yaşandığı romanların başında gelir.

3. SİYASÎ ve İDEOLOJİK DEĞER ÇATIŞMALARI

Bu bölümde, Safa'nın incelenen romanlarında siyasî fikir ayrılıklarından kaynaklanan değer çatışmalarına değinilecektir. Değer çatışmaları, ilk yazılan romandan son yazılan romana göre yorumlanacaktır. Böylece Peyami Safa'nın siyasî duruşundaki değişim ve dönüşümler ile romanlarındaki siyasî değer çatışmaları arasındaki ilişki de ortaya konulacaktır.

Bireyler, günlük hayatta devletin yapısı, yönetim şekli, bürokrasisi ve kanunları hakkında konuşur, onları yorumlar veya eleştirirler. Bunları yaparken benimsedikleri dünya görüşü çerçevesinde tavırlar takınırlar. Bireylerin devlete ve siyaset mekanizmasına karşı duruşları siyasî değerleri beraberinde getirir. Siyasetin kapsamı alanına giren konular ile ilgi tutumlar, birer siyasî değer olarak ele alınabilir. Siyasî değer çatışmalarından kast edilen ise kişinin benimsediği siyasî fikirlerinin toplumun, devletin ya da başka bir kişinin siyasî eğilimleri ile uyuşmama durumudur.

Peyami Safa, gazete köşelerinde siyaset ile ilgili savunduğu düşüncelerini romanlarında sözcülüğünü yapan kahramanlar aracılığıyla dile getirir. Nazım Hikmet ve onun gibi komünist fikirli yazarlarla girdiği tartışmaların benzerlerine incelenen romanlarda rastlamak mümkündür. Siyasî görüşü maneviyatla yoğrulmuş bir milliyetçi genç, Safa'nın hemen hemen bütün romanlarında protagonist kişidir. Bu türden idealize edilen kahramanlar; ahlakî, dinî, sosyal ve kültürel değerleri dejenere insanlara karşı savunur.

Söz konusu eserlerde, kahramanlar siyasî ve ideolojik görüşler çerçevesinde olay, olgular hakkında konuşur ve tartışır. Peyami Safa'nın romanlarının genel şeması Berna Moran'ın belirttiği gibi Doğu'yu temsil eden bir erkek, Batı'yı temsil eden bir erkek, ikisi arasında bocalayan bir kadın ve yazarın kendisini temsil eden bilgili biri şeklindedir (Moran 2008a: 220). Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Bir Tereddüdün Romanı* dışında ele alınan bütün romanlarında bu tekniği uygular. Toplumun yapısı, hak, hukuk, millet ve devlet düzeni hakkında fikirlerini seçtiği sözcüler (*Biz İnsanlar'da* Necati, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda* Yahya Aziz, *Canan'da* Selim, *Şimşek'te* Ali) aracılığıyla anlatır. Bu tekniği uygularken siyasî

düşüncelerini metne serpiştirerek okuyucuyu yönlendirir. Bu açıdan bakıldığında eserlerinin birer tezli roman olduğu söylenebilir. Yazar, bu yöntemi kullanarak zıtlıkların çatışmasından okuyucuların sentezlere varmasını sağlar.

Genel itibariyle siyasî ve ideolojik değer çatışmaları, kahramanların hayata bakışlarının uyuşmamasından kaynaklanır. Materyalizm, idealizm, komünizm, düalizm, Safa'nın incelenen romanlarında öne çıkan siyasî fikirlerdir. Ayrıca siyasî ideolojilerin neden olduğu kaotik ortamdan kaçış için spiritüalizm ve mistisizm gibi düşünce sistemleri *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ve *Yalnızız*'da öne çıkar.

3. 1. Şimşek'te Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Şimşek'te, yazarın sözcüsü rolündeki Ali ile Müfit'in olayları değerlendirmesi arasındaki karşıtlıklar, siyasî değerler çatışmasına örnek teşkil eder. Siyasî değer çatışmalarını yorumlayan Ali, romanın olay örgüsü içinde önemli bir yer tutar. Müfit'in sıkıntılı ve şüpheli davranmasının altında düşünce dünyasındaki zıtlıkların etkili olduğunu bilir. Müfit ile Sacit'in Pervin'e sahip olmak için mücadele etmelerini siyasî bir boyutta ele alır:

“Ali'nin anlayışına göre bu mücadelenin İstanbul, Türklük ve insanlık cemiyetiyle doğrudan doğruya alakası ve irtibatı vardı; bu cemiyet, bu iki muarız taraftan hangisine kıymet ve kuvvet veriyorsa onun galebe edeceği muhakkaktı” (SK: 64).

Ali, zayıf karakterli ve dürüst olan Müfit'i Türk milletiyle; güçlü fakat yalancı ve hilekâr Sacit'i Batı zihniyeti ile özdeşleştirir. Sözcünün yaptığı bu benzetme, romanın I. Dünya Savaşı sırasında İstanbul'daki olay zamanıyla uygunluk gösterir. Müfit'in zayıf bünyesi dönemin zor şartlarındaki imparatorlukla; Sacit'in sahtekârca davranması Batılı devletlerin saldırgan politikalarıyla özdeşleştirilir. Nitekim Ali'nin Müfit ile Sacit'i mukayese etmesi, Peyami Safa'nın fikrî eserlerindeki siyasî düşünceleriyle aynı paraleldedir:

“Sen ameli bir adamsın. Gayelerin mahdut ve hedeflerine giden yol kısadır, bunun için istediğine çabuk malik olursun. Müfit'in kadından istediği nedir? Bir saniyelik zevk mi? Hayır o bir kadına tamamıyla ebediyen malik olmak onu yalnız kendisine

hasretmek ister. Başkasıyla münasebetine asla dayanmaz dehşetli kıskançtır ve yalnız bir kadını severek ötekilerinden mahrum yaşamaya katlanabilir. Çünkü mefkûreci olduğu için onda vahdete karşı iştiyak vardır. Mefkûreciler faniliklerinin ıstırabını herkesten fazla hissettikleri için ebediyete müştaktırlar. Müfit, Şarklıdır mutasavvıftır vahdeti sever aşkında eflatunidir ve bir hayali muhallin tahakkukunu bekleyerek daima içine çeker. Sen böyle değilsin bir nevi asri donjuansın. Başını bir kadının göğsünde tuttuğun müddetçe onu seversin başka anlarda asla” (SK: 82).

Sacit’in düşünce dünyasında maddi tatminlik esas gaye iken, Müfit manevi zevkleri ile ebedi zevkin peşindedir. Sacit ve Müfit’in kişilikleri üzerinden, yanlış Batılılaşan insanlar ile manevi değerlere saygı gösteren insanların karşılaştırılmak istendiği söylenebilir. Müfit’in fikir dünyasında doğruluk, samimiyet hâkim olduğu için olup bitenlere kolay kolay anlam veremediği görülür. Tek düşüncesi şehvet olan Sacit’in kendi yeğeninin zevcesine göz dikeceğine akıl erdiremez. İkisinin çatışması yukarda söz edildiği gibi milletin o dönemde içinde bulunduğu karmaşaya benzetilir. Sacit’in ahlaksızlıkları ön plana çıkarılarak, okuyucunun maddi düşünceden manevi düşünceye yönelmesinin amaçlandığı ileri sürülebilir. Sacit’in kişiliği ekseninde maddeci değer sistemi, ahlaksızlık ve hilekârlıkla bir tutulur.

3. 2. Sözde Kızlar’da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Sözde Kızlar’da, olayların geçtiği dönemin bürokrasisi ve bazı çıkarıcı kişilerin kanundaki eksiklikleri kendi menfaatlerine göre kullanması eleştirilir.

İlk siyasî değer çatışması, Behiç’in yakın arkadaşı Siret’in kanunlardaki birtakım aksaklıkları kendi menfaatine göre kullanmasıyla ortaya çıkar. Siret, evlenme vaat ettiği Naciye Hanım’ın kızı Güzide’yle gayrimeşru bir ilişki yaşar. Daha sonra Güzide’den ayrılarak Nazmiye Hanım’ın kızı Nevin ile arkadaşlık kurar. Naciye Hanım Siret’in, henüz on yedi yaşındaki kızıyla gayrimeşru ilişki kurduğunu öğrenince mahkemeye başvuracağını, Nazmiye Hanım’a anlatır. Aslında Siret’le kızını evlendirerek ondan para kazanma amacıyla olan bu kadın, Siret’e kızıyla evlenmesini aksi halde onun hakkında suç duyurusunda bulunacağını söyler. Siret, Güzide’yle evlenmeyi kabul ederek köşkteki herkesi şaşırır. İşin altında başka bir şeyin olduğunu bilen Behiç, Siret’e ne yapmak istediğini sorar. Aldığı cevap dönemin hukuk anlayışındaki

aksaklıkları ortaya koyar: “*Ne gibi olacak, Güzide’yi boşamak için iki yüz lira kâfi. Bizde bu talak kanunu olduktan sonra, izdivaçtan hangi erkek korkar? Zaten bu neticeyi tahmin ediyordum*” (SK: 101).

Erkeklerin talak (boşanma) kanununu kendi çıkarları için kullandıklarını söyleyen Siret, işlediği suçtan kanunlardaki boşluklardan faydalanarak kurtulmayı planlar. Güzide ile evlendikten birkaç ay sonra boşanma bedelini ödeyip yaptığı ahlaksızlığı örtebileceğini zanneder. O, boşanma kanununu kendi menfaati doğrultusunda kullanarak devletle çatışır. Hâlbuki boşanma kanunu bazı sorunlar sebebiyle geçinemeyen çiftlerin kolayca ayrılmalarına olanak sağlar. Erkeğin ayrılırken kadına verdiği paraysa kadının hayatını idame ettirmesi içindir. Naciye Hanım, bu paraya sahip olma hayalinde, Siret ise vereceği para ile davadan kurtulma peşindedir.

Sözde Kızlar’daki diğer bir siyasî değer çatışması, köşk halkının Türk milletinin işgalden kurtulacağına inanmamasıyla ilgilidir. Köşk halkı için önemli olan partiler, balolar ve doğum günleri gibi eğlencelerdir. Bir parti sırasında milliyetçi Nadir, Yunanlıların taarruza geçtiklerini ve Anadolu’da işlerin hiç iyi gitmediğini söylemesine karşın Nevin bu konular hakkında konuşmamasını ister: “*Demin ne güzel eğleniyorduk. Bu bahisleri bırakalım... Harp, taarruz, ağır topçu bilmem nesi? ... Bunları halletmek bize mi düşer*” (SK: 55)? Nevin, devletin işgal edilmesi ve milletin esir olmasını umursamayarak milletin siyasî değerleri ile çatışır. Ailenin diğer bireyleri ve misafirler de Nevin’den pek farklı düşünmezler. Yozlaşan bu insanlar için Anadolu’nun düşman işgali altında olması ve Türklerin savaşı kazanıp kazanmamaları umurlarında değildir. Oluşturdukları alt kültürde zevk ve eğlencelerini düşünmekten, Anadolu’daki savaşa vakit ayıramazlar. Nadir Bey, Mebrure ve Faik köşk halkının siyasî duruşlarını eleştirerek onlara karşı koyarlar.

3. 3. Mahşer’de Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Mahşer’de, siyasî ve fikrî açıdan değer çatışmaları alafranga hayranlarıyla millete sadık kişiler arasında gelişir. Romanın başkahramanı Nihat, Çanakkale Savaşı’nda yaralandıktan sonra İstanbul’a aç, sefil ve işsiz bir şekilde döner. Hayatta en büyük gayenin millete hizmet etmek olduğuna inan genç adam, iş bulabilmek için

başvurduğu bütün resmi dairelerden olumsuz cevap alır. Maarif müdürlüğünden savaşta yaralandığı için askerden terhis edildiğini, bu yüzden kendisine uygun bir iş verilmesini ister. Bu isteği koltuklarında kendi rahatlarını düşünen müdürler tarafından reddedilir. Maarif müdürüne gazi olduğunu ve ona iş verilmesi gerektiğini söyleyince siyasî bir değer çatışması yaşanır. Maarif müdürü Nihat'a: "*Efendim, hep gaziyiz... Cephede vazifenizi yapmışsınız bana ne*" (MR: 21) diyerek devlet ve millet için savaşan kişilere kıymet vermediğini ortaya koyar. Maarif müdürü, millet ve vatan için fedakârlık yapanlara saygı duyması gerekirken, bulunduğu makamı bu yönde kötü kullanır. Millete ve vatana hizmet etmeyi önemsemeyerek Nihat ile çatışır.

Nihat, iş ararken başvurduğu bir yerde Seniha adında zengin biriyle tanışır. Seniha Hanım, Nihat'a Beyoğlu'ndaki evlerinde küçük kızına Fransızca dersi vermesini teklif eder. İşsizlik ve açlıktan bıkan Nihat, kadının bu teklifini kabul eder. Genç adam, Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey'in kızları Perizat'a Fransızca dersi verirken küçük kızın Türkçeden nefret ettiğini görür. Perizat'ın Türkçe konuşmaktan nefret etmesinin, ailenin Türk milletinin yüce değerlerine inanmamalarından kaynaklandığını düşünür. Seniha Hanım ve eşinin milletlerinin değerlerini inkâr etmelerine bir derecede anlam vermesine rağmen, küçük kızın onlar gibi olmasına öfkelenir:

"Haydi, ötekiler neyse, fakat bu mütecessis insan yavrusunun, harpten gelen bir ihtiyat zabitini, kıyafetsizliği için kolay kolay mazur görmeyeceğini düşünürken, gülümsedi... Nihat'ı en ziyade korkutan bu çocuktur... Bütün şu birkaç aylık istikbalinin ona, Perizat'ın şanlı al bayrağını okuyup okumama arzusunun bağlı olduğunu anlıyordu" (MR: 39).

Bir ailenin mensubu olduğu milletin yüce değerleri yerine Avrupalı değerlerin büyüklüğüne inanması konusunda fikir çatışması yaşanır. Nihat, ailenin bu durumunu görünce cephede ölümle burun buruna geldiği günlerini hatırlar. Uğruna savaştığı insanların kendi milletlerine sırt çevirmelerine bir türlü inanamaz. Genç adam, romanın ilerleyen kısımlarında ailenin ve İstanbul'un durumu karşısında tek çıkış yolunun ihtilal olduğu düşüncesine kapılır.

Mahşer'de, mebusların ve bürokratların görevlerini yerine getirmedikleri sık sık dile getirilerek eleştirilir. Halkın mebuslardan nefret etmeye başlamasının nedeni, mebusların makamlarını kendi menfaatlerine göre kullanmalarındır. Bu mebuslardan biri de Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey'in dostu Alâeddin Bey'dir. Bu adam, bulunduğu mebusluk makamını Seniha Hanım ile ilişkisini devam ettirmek için kullanır. Seniha Hanım da eşi Mahir Bey'in yolsuzluklarını örtbas etmek için mebusan yararlanır. Alâeddin Bey, Mahir Bey'in vagon işlerinin yolunda gitmesi için hükümetteki siyasî gücünü kullanır. Alâeddin Bey'in yaptıkları bunlarla da kalmaz, kızı yaşındaki Muazzez'e sahip olmaya çalışır. Bir siyasetçinin devletin ve milletin menfaatini koruması yerine şahsî çıkarlarının peşinde gitmesi nedeniyle çatışma yaşanır. Nihat, bu mebusun durumunu değerlendirir:

“Bizde meşrutiyetten beri, tam bir hürriyetle kendine mebus çıkarabilen kaç vilayet, kaç sancak vardır? Kim bilir, bu herife rey vermediği için dayak yiyen hapsedilen, açığa çıkarılan, fırkadan, hatta memleketten kovulan kaç vatandaş vardır, yoksa öyle intihab edildiği şehrin haritada bile yerini bilmeyen, İstanbul'da Mahir Bey'lerin zevcelerini istifraş eden, genç kızları kandırmaya özenen, keyf ehli, sarhoş, hatta... Hırsız, hükümet kuvveti ile Cihet-i Askeriye'nin vagonlarını ticari malları, mali müessese işlerini ele geçiren, kazandığı parayı doymak bilmeyen hayvani etine yediren bu adama, bir tek hakiki Türk bile rey vermez” (MR: 130).

Nihat, dönemin seçim sistemini eleştirerek insanların tanımadıkları kişileri seçmek zorunda kaldıklarını ve Alâeddin Bey gibi siyasetçilerin oylarını halka baskı yaparak topladığını düşünür. Yoksa siyasî gücünü menfaatleri için kullanan birini, hakiki bir Türk seçmenin seçeceğine ihtimal vermez.

Romanda, siyasetçilerin ve devlet memurlarının düzenbazlığı dile getirilen siyasî aksaklıklardan biridir. Muazzez'in dayısı Mahir Bey, Muazzez'e miras kalan apartmanın tapusunu hileyle ve memurlara rüşvet yedirerek kendi üzerine alır. Nihat ile Muazzez, bunu tapu dairesindeki yaşlı memurdan öğrenirler:

“Mahir Bey, bu işte mutlaka para yedirmiştir? Hele iş dalavereli mi? Büyüğüne de küçüğüne de ortancasına da hademesine de mübaşirine de para. A oğul... Bu devlet niye belini doğrultmıyor? Şimdi açtırma kutuyu söyletme kötüyü” (MR: 155).

Memurlar, milletin çıkarlarını korumaları gerekirken rüşvet alıp kanunsuzluk yaparak makamlarını bu yönde kötü kullanırlar. Nihat, devletin kötü gidişatı bile rüşvet yiyen memurların kanunlara aykırı davranmasına bağlar. Paranın her şeye muktedir olduğu ve Mahir Bey gibi insanların maddi güçleriyle işlerini yaptıkları düşüncesi ağır basar. Nihat'ın arkadaşı Rıza, devlet düzeninde para gücünü kullanarak insanların kanunları rahatça çiğneyebildiklerini anlatır. Hatta hapisten çıkmayı polislere para yedirerek başardığını söyler:

“Para sayesinde, zekâsı ve parası olan adam için kanundan korku yoktur. Para karşısında erimeyen vicdan yoktur beyler! Gözlerinizi açın! Ben size gördüklerimi söylüyorum. Bana kanunla adaletten bahsedenin şaşırırım aklına. Hele ahlak diyene şinanay, şinanay”
(MR: 194).

Rıza, kanunların parası olanlara işlemediğini ifade ederek memurların yaptıkları yolsuzlukları dile getirir. O, memurların devletin düzeni için kanunlara riayet etmesinin şart olduğunu; fakat para kazanma hırsının memurların kanunlara uymasına engel olduğunu ileri sürer.

Mahşer'de, fikrî ve siyasî değer çatışmalarının Nihat'ın davranışlarında birtakım dönüşümlerin yaşanmasına yol açtığı görülür. Genç adam, Muazzez'i dayısı Mahir Bey'in yanından kaçırarak onunla evlenir. Birkaç ay Muazzez'in takıları ile geçinseler de sonunda oturdukları evin kirasını ödeyemeyecek kadar paraları tükenir. Nihat, memurların yolsuzluklarına ve siyasî sistemin baskılarına daha fazla dayanamayarak ihtilal için arkadaşlarını toplar. Muazzez, kocasının bu düşüncesinden cayması ve tercümanlık yapmasını ister. Genç kadın, sadece ikisinin mutluluğunu isterken Nihat kendileriyle beraber toplumun da mutlu olması için mücadele eder. Toplumun mutluluğu amacıyla girişilen ihtilal, Nihat'ın hapse atılmasıyla son bulur. Genç adamın hapiste tanıştığı doktor, devlet düzeninin halkı ezdiğinden ve memurların yaptığı yolsuzlukların sosyal adaletsizliğin artmasına neden olduğundan bahseder. Bir zamanlar kendisinin de memleketin selamete kavuşması için ihtilal fikrine kapıldığını söyleyen doktora göre zabıtların asıl ilgilendikleri siyasî olaylardır:

“Bu memlekette zabitanın vazifesi bildiği şey, hükümete casusluk etmek, hükümeti düşürmek isteyenleri enselemektir. Şu müdüriyette en muteber yer kısm-ı siyasîdir, üst

tarafı hava, Ahmet Mehmet'i vurmuş, Hasan Hüseyin'in malını çalmış, polis müdürüne vız gelir" (MR: 241).

Doktor, devletin asıl vazifesi olan fakirlik, hırsızlık gibi toplumsal sorunları halledeceğine siyasî fikirlerle mücadele etmesinden dolayı mevcut siyasî düzen ile çatışır. Bu dönemin devlet adamlarını tatmin edecek yegâne olayın siyasî bir gencin ölümü olduğunu düşünür. Nihat ile doktorun düşünceleri ve devlet memurlarının uygulamalarının bulunduğu zemin, siyasî bir karşıtlığın doğmasını tetikler.

Nihat, hapisten çıktıktan sonra Muazzez'in kendisini terk ettiğini öğrenir. Bunun üzerine yaşadığı mahalleden ayrılarak derbeder bir şekilde yaşamaya başlar. Haksızlıklar ve adaletsizliklerin üstesinden gelemeyeceğini fark edince denize atlayarak intihara kalkışır. Fakat dalgalar onu kıyıya sürükleyerek hayatta kalmasını sağlar. Yaşama isteğini yeniden elde ettikten sonra Muazzez'i aramaya koyulur. Onu bir partide Alâeddin Bey'in yanında görür. Muharrir Kerim Bey, ona Muazzez'in hastalığından ve Seniha Hanım'ın onu yataktan kurtarmasından bahseder. Nihat da hapse girdiğini, Muazzez'in kendisini bıraktığını ve intihara kalkıştığını anlatır. Yazarın sözcülüğünü yapan Muharrir Bey, genç adamın içine düştüğü kötü durumdan kendisinin değil cemiyetin sorumlu olduğunu iddia eder:

"Felaketinizin menşeleri yalnız şahsınızda değil, cemiyete de rica olunmalıdır. Teheyüce fazla kabiliyetiniz var. Başkalarının ıstıraplarını da yükleniyorsunuz. Hatta sizin şahsî dediğiniz ıstırapların menşei de cemiyettir. Sizin bütün maceranızı başından sonuna kadar tane tane tahayyül ediyorum: eğer kıymetleri hercümerc olmuş, dağılık, mütereddi bir cemiyetin içinde olmasaydınız, o şahsî felakete de uğramazdınız. Türkiye'de daha birçok seneler, birçok gençler kendilerini ölüme atacaklardır. Bu mütereddi cemiyete şuur vermek için: sen büyüsun senin binlerce senelik mazin var, cengâversin, hünerversin, sanatkârsın, fazılsın, bütün milletlerin en yükseğisin demek bir saflıktır. Cemiyetlerde inkırazın fena bir alameti de tekebbürdür" (MR: 304).

Muharrir'e göre toplumda mertliğe, cesarete, dürüstlüğe ve fazilete önem verilmemektedir. Eğer Nihat, başka bir toplumda yaşasaydı intihara teşebbüs etmeye kalkmazdı. Muharrir, konuşmasının devamında Darwin'in güçlü olanın zayıf olanı

ezdiği fikrinin, toplumda kabul gördüğünü söyler ve bu durumu eleştirir. Kerim Bey, toplumda fedakârlığın yerini dalaverenin almasından dolayı mevcut düzenle çatışır.

3. 4. Bir Akşamı'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Bir Akşamı'da, fikir çatışmalarının ilki mutluluğa bakış konusunda ortaya çıkar. Meliha, İzmit'te ailesinin yanında yaşadığı sıkıntılardan kurtulmak için uzaktan akrabası Kamil ile İstanbul'a kaçar. Fakat ailesini geride bırakıp İstanbul'a gelmesi huzursuzluğuna çare olmaz. Kamil, Meliha'ya ailesinden ayrılması yüzünden ıstırap çekmemesini ve "Saadet bir faraziyedir" (BA: 34) düşüncesine inanmasını ister. Meliha, ilk başlarda mutlu olmanın bir varsayım olduğu düşüncesine katılmasa da romanın ilerleyen bölümlerinde Kamil gibi düşünmeye başlar:

— Mesudum, Kâmil!

— İyi.

— Farz ediyorum ki babam da mesuttur.

— Doğru.

— Çünkü saadet bir faraziyedir, değil mi Kamil" (BA: 73).

Hayatta mutlu olmayı sadece bir varsayım olarak görme, Kamil'in okuduğu kitaplardan öğrendiği bir fikir olup ben merkezlidir. Bu fikre göre maddî tatminliklerle mutlu olunabilir, kendin mutluyusan herkesin mutlu olabileceğini düşünmek gereksizdir. Toplumun veya başkasının mutluluğu bireyin şahsî mutluluğundan daha önemli değildir. Kamil'in düşüncesi, asri bir düşünce olarak tanıtılır ve sadece kendi mutluluğunu peşinde koşanların sahip olacağı türdendir. Bu görüşe göre Türk toplumunun sosyal yapısının değişmesi gereklidir. Fakat bireylerin istekleriyle toplumda yerleşmiş olan değerler birbirinden farklıdır. Lukacs, Kamil gibi roman kahramanlarının durumunu şöyle açıklar: "*Roman kahramanlarının psikolojisi daimonik olanın eylem alanıdır. Biyolojik ve sosyolojik hayat, kendi içkinliğinde kalmaya yönelik güçlü bir eğilim barındırır; insanlar yalnızca yaşamak ister, yapılırsa bozulmadan kalmak ister*" (Lukacs 2007: 95). Kamil, her zevki tatmak ister fakat önünde aşması gereken toplumun genel tutum ve davranışları vardır.

Mutlu olmak, *Bir Akşamı*'da en fazla tartışılan konuların başında gelir. Kamil, Meliha'nın eski karısı hakkında hiçbir şey sormayacağından çok emindir. O, mesut olanlar ile ahmakların ancak Meliha gibi inandığını düşünür. Kamil, genç kızın mesut olmak için kendisine inandığını; inandığı için de mağlup olduğunu Cevat'a anlatır: “*Bu (inanmak), şahsiyetimizi kaybettiğimiz ve harici tesirlere tabi olduğumuz zamandır. Bir şeye inanmak, bir tesire mağlup olmaktır. İman bir cezbedir. Telkin altında kalışın azamisi. Ve hür bir müfekkire inanmaz*” (BA: 133).

Kamil, inanmayı bir tür yenilgi telakki ederek bu çağın gereği olarak inanmaktan vazgeçilmesi gerektiğini iddia eder. Birine inanmak toplum tarafından mağlup olmak şeklinde algılanmaz, bilakis inanmak Türk toplumunda yüce bir değer olarak kabul edilir. Cevat da Kamil'inkine benzer bir düşünceye sahiptir. O, bu asırda inancın geçerliliğini yitirdiğini savunur:

“Cevat, kendi kendine hep bu asrın Rönesans'ını izah etmeye uğraşır, durur. Şöyle izah ediyor: on dokuzuncu asrın sonunda insanlık, bütün Allahlarını öldürmüştür. Bu asır inanmaz, imansız ve mefkûresizdir. Yaşamının gayesi ancak yaşamaktan ibaret zannettiren telakkinin umumileşmesi, maziden kalma bütün kıymetleri altüst etmiştir. Bu hercümercin iktisadi hayatta tecellisi: komünizm; bedii hayatta tecellisi: Dadaizm; ahlakî hayatta tecellisi: Bir alay donjuan” (BA:137).

Hayatın tek gayesinin “yaşamak için yaşamak” olduğuna inan Cevat, bu asrı (20. yüzyıl) imansız ve mefkûresiz diye adlandırır. Cevat'ın savunduğu fikirler üzerinden Batı dünya görüşünün ikilemleri ortaya konulur. Cevat, Kamil gibi toplumun yüzyıllardır kabul ettiği hayat tarzına karşı gelir. Türk toplumu bilindiği gibi İslamiyet'in genel prensiplerinden olan “iman etmeyi” yüce bir değer kabul eder. Batı hayranı asri gençler, bu yüce değer yerine şahsî çıkarlarını ön planda tutarak mensubu oldukları toplum düzenine karşı gelirler.

3. 5. Canan'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Canan'da, yazarın sözcülüğünü yapan Selim, Lami'nin Canan ile evlenmek istemesi konusunda yaşadığı tereddütlerden vazgeçmesini söyler. Lami, eşi Bedia'yı bırakıp Canan'la birlikte mutlu bir hayat sürme amacındadır. Fakat Canan ile evlenirse

bunun Bedia için çok kötü olacağını düşünerek vicdan azabı duyar. Genç adamın eşine karşı hissettiği sevgiden ziyade acımayla karışık bir merhamet duygusudur. Selim, Lami'nin asri bir genç olduğunu bildiği için bu duygudan kurtulması gerektiğini anlatır: *“Her ne türde olursa olsun merhamet iradenin miskinliğidir. Bizim kendi acimizin bir nevi şuurudur ki yine en çok bizi muzdarip eder. Kimse kimseye acımasaydı, hiçbir insan acınacak halde bulunmazdı”* (CN: 41).

Selim, merhameti iradesizliğin işareti şeklinde ele alır ve merhametin en çok kişinin kendisine ıstırap verdiği ileri sürer. Toplumda merhamet etmek fikrî iyi karşılanmasına rağmen Selim, merhamet duygusundan sıyrılmak gerektiğini iddia ederek yaşadığı toplumla ideolojik yönden çatışır. Onun merhamet duygusu ile ilgili düşüncesi materyalist bir yaklaşımdır. Nitekim Lami'nin Bedia'yı bırakırsa büyük bir günah işleyeceği fikrine Selim'in verdiği cevap aynı doğrultudadır: *“Günah işlemek vesilesi nadiren elimize geçer, en faziletkâr adamların bile hayatta bekledikleri şey bu fırsattır. Bana günahsız bir zevk gösteremezsin. Manevilerini bir tarafa at. Saadet ve günah aynı mahiyetin iki türlü ismidir”* (CN: 41).

Romanda, kural ve düzen hakkında bir siyasî değer çatışması yaşanır. Selim, maneviyatı bir tarafa atmasını isteyerek Lami'yi günah korkusundan kurtarmaya çalışır. Her türlü zevkin günah kabul edilen şeylerde olduğunu, buna inanan birisinin günah işlemeyeyim diye hiçbir zevki tadamayacağını iddia eder. Selim, genç adama maneviyatı yok sayıp kural kaide tanımadan hareket etmesi gerektiğini belirtir. Kanun ve nizama göre hareket etmeden mutlu olunabileceğine inanarak bir devlette olması gereken nizama aykırı davranır.

Canan'da, Selim'in fonksiyonu Lami'nin ikilemlerden kurtulmasına yardımcı olmaktır. Özellikle Lami'nin, *Canan*'ın nasıl bir düşüncede olduğunu bilmemesini eleştirir ve olayı anlamasını ister:

“Dur yine itiraz etmek istediğini anlıyorum, çocuğum emin ol ki sen bir çocuksun. Bu kadın bir ikbalperesttir dikkat et. Bu kelimeyi gel tahlil edelim. İkbâl hırsı hodbinliğin galeyan derecesinde ifratıdır. Ya maddi ya gayri maddi olur. Maddi olursa talep ettiği şey paradır. Manevi olursa talep ettiği şey şan ve şereftir. İster servet ister şöhret için

olsun her türlü ikbal hırsı bütün öteki ihtiraslar gibi ruhtaki diğer arzuları telef eder ve tek başına saltanat sürer” (CN:160).

Selim, Canan’ın yükselme tutkusuna kendini kaptırdığı için Lami’yi diğer erkeklerle aldattığını vurgular. Ona göre yükselme fikrine kapılan bu kadın için kanun, hak, hukuk ve ahlak gibi şeyler önemli değildir. Canan, yükselmek uğruna toplumun örf ve adetleriyle çatıştığı gibi kocasını aldatmakta herhangi bir sakınca görmez. Selim, bu kadının kocasını aldatmasını normal karşılar. Bir İngiliz okulunda pozitivist felsefe ışığında eğitim görmüş olan Selim için hadiselerin ehemmiyeti nedenleriyle ilişkilidir. Canan’ın ölümü ile ilgili söyledikleri onun düşünce dünyasını yansıtır:

“Biz şimdi bir facianın eşhası değil miyiz? Facia? Ben böyle büyük kelimelerden hoşlanmam. Bir insan ölümünün bence bir lamba sönmekten fazla kıymeti yoktur. Akıl için hiçbir hadise ne korkunç ne de gülünçtür. Çünkü bu muayyen sebeplerin tabii neticesidir. Ben şimdi bu geceki akıbeti daha evvelki sebeplerin mecmuuna raptetmeye yani bu vakanın determinizmini bulmaya çalışıyorum” (CN: 216).

Selim, manevi dinamikleri göz ardı ederek bir insanın ölümünü bir lambanın sönmesine benzetir ve sahip olduğu ideoloji nedeniyle toplumla çatışır.

3. 6. Bir Tereddüdün Romanı’nda Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Bir Tereddüdün Romanı’nda, I. Dünya Savaşı sonrası bireyin toplumla bağının zayıflaması, mevcut siyasî ve sosyal düzen içerisinde kendini ifade edememesi işlenir. Romanın başkahramanı Muharrir, toplumsal ve siyasî baskıları üstünden atabilmek için bohem bir yaşam sürer. Kadın kahraman Mualla da Muharrir gibi kendi dünyasına çekilmiş ve sıkıntılılarından kurtulmak için bir çıkış yolu arar. Bir arkadaşının tavsiyesiyle okuduğu Muharrir’in “Bir Adamın Hayatı” adlı romanı, genç kızın daha önce okuduğu kitaplara benzemez. Mualla, sanki kendisi için yazıldığını hisseder. Kitabı okurken arkadaşı Rüştü aracılığıyla Muharrir’le tanışır ve birçok ortak yönlerinin olduğunu öğrenir. Muharrir, onun kafasını kurcalayan sorulara tek tek cevap verir. Bu arada Muharrir’in bütün kitaplarını okuyan Vildan adında Avrupa hayranı bir kadın ortaya çıkar. Muharrir’le medenileşme, Batılılaşma ve kadın hakları konusunda tartışır.

Aralarında geçen konuşmalarda dönemin siyasî atmosferi ve mevcut ideolojiler hakkında önemli bilgiler mevcuttur.

Muharrir, yazdığı romanda kendi düşüncelerini anlatmaya dikkat eder. Eserinde sokaklarda yaşayan adam, devlet mekanizmasındaki bazı aksaklıkları eleştirir. Adam, yirminci yüzyıl insanının özgür olamadığını; bu yüzden gece yarısı sokaklarda yalnız gezerek hürriyetine kavuşabildiğini belirtir. İdeolojilerin insanlara özgürlük, eşitlik ve adalet gibi vaatlerde bulunmasına rağmen bunların çoğunu gerçekleştiremediklerini düşünür. Muharrir'e göre, bir devlette olması gereken adalet ve özgürlüğün sağlanmaması kişileri ahlaksızca davranmaya iter. Muharrir, insanların çıkarlarını korumak uğruna özgürlüklerinden taviz vermelerinin köpeklerde bile rastlanmayan bir alçaklık olduğunu iddia eder:

“İnanınız ki en cesur yaşayan biziz; üç büyük korku bizde yoktur: sefalet, hastalık, ölüm korkusu. Bu en büyük üç zaaftan kurtulduk. Biz kaldırım çocukları ve kaldırım köpekleri, insanların ve hayvanların en kuvvetlisiyiz. Ölümden korkmuyoruz ki hastalıktan korkalım, hastalıktan korkmuyoruz ki sefaletten korkalım, sefaletten korkmuyorum ki, dolgun bir karın sıvamak ihtiyacıyla hamilerimizin önünde el pençe divan duralım ve onlara ‘Afiyeti devletiniz nasıldır efendim?’ diye soralım” (BTR: 94).

Dönemin siyasî sistemleri, bireyleri kendine bağlı yaşamaya zorladığından hürriyet kavramı yok olmuştur. Vatandaşların sefalete düşmemek için devletin koruyuculuğuna ihtiyaç duymaları, özgürlükle çelişen hareketlerde bulunmalarına neden olur. Oysaki Muharrir'in eserinde anlattığı kaldırım adamının böyle bir derdi yoktur; onun ne bir koruyucuya ihtiyacı vardır ne de aç kalma endişesi vardır.

Muharrir'in kitabında mutlak özgürlüğün temel siyasî değer olarak kabul edildiği söylenebilir. Şunu da ilave etmek gerekir ki, *Bir Tereddüdün Romani*'ndeki eleştiriler yirminci asrın köhneleşmiş devlet düzenlerine yöneliktir. Bu yüzyılın siyasî düzenlerinin sebep olduğu günlük hayattaki bazı problemler, vurgulanan asıl konudur.

Modern insanın ikilemleri, onu güzel ve dürüst olmaktan uzaklaştırır. Giydiği elbiseler nasıl ki bireyin vücudunu örtüyorsa sarf ettiği sözler de gerçek karakterini

gizler. Muharrir, bu durumu çağdaş hayatı savunan Vildan'a anlatır: *“Hepimiz güzelleşmek için yalan elbiseleri arıyoruz ve çıplak hakikati örtmeğe, gizlemeğe çalışıyoruz; hatta kefen bile çıplak ceddimizin çirkinliğini gizlemek için beyaz bir yalandır, değil mi”* (BTR: 118). Muharrir'e göre bu yalanların yayılmasına yüzyılın siyasî gelişmelerinin ve ideolojilerinin insanları mecbur etmesi neden olur. Öyle ki Muharrir modern çağda yetişen bütün insanların alçak olduğunu ileri sürer. İkili ilişkilerdeki yozlaşmaların insaniyeti yok etmeye başladığını ifade eder: *“Bu dünyada herkes alçaktır, fakat alçak olduklarını bilenler daha az alçak. Yıkılıyor her şey yıkılıyor! Dinle”* (BTR: 177). Muharrir'in üzerinde durduğu asıl konu, yukarıda bahsedildiği gibi insanın yaradılışı ile uyuşmayan yirminci asrın siyasî akımlarının sosyal hayatı mahvetmesidir.

Muharrir, ideolojilerin, anarşist fikirlerin meydana çıkmasını tetiklediğinden bahseder ve bireylerin toplumdan kaçarak tereddüde saplanıp kaldıklarını belirtir:

“Hepsini bu tereddüt mahvetti. Kimi kozmopolit ve milli duyguların medd ü cezri arasındaki cinsi ve âşkane meyilleriyle aile ve dostluk vefasının çarpışması içinde ve hepsi mevcudatla alakaları kesilerek enerjilerini kaybederek, bir muvazene unsuru olmaktan çıkarak tereddütün çocukları olan fuhuş, alkol, sefalet ve şifasız bir bedbinlik içinde hastalandılar, parasız kaldılar, süründüler, perişan olup gittiler. Hiç biri klasik ve ezeli ahengi hissetmemişti ve hepsi asrın geçici anarşisini devrin hakiki işaretlerinden biri sanmıştı ve nihayet canlarından usanmıştı” (Safa, 1999b: 198).

Hem Muharrir'in hem Mualla'nın yaşadıkları bunalımın, çağdaş hayatın kendiliğinden bir sonucu olarak görülebilir. Ertuğrul Turan'ın modern insan ile ilgili ifade ettikleri, *Bir Tereddüdün Romanı*'ndaki sıkıntıların temel noktası olarak değerlendirilebilir: *“Modern insan müthiş bir indirgemecedir. Tanrıyı önemsizleştirerek, bir anlamda onun yerini alarak insancılık'ın son aşamasını gerçekleştirdi. Bu eşitlik sonunda kutsal olan, büyü olan kalmadı”* (Turan 2009). Muharrir, Mualla'ya bu asrın kutsal olan her şeyi değersizleştirdiğini anlatır. Hiçbir değeri tanımamayı alışkanlık edinen insanlığın sonu tereddüttür:

“Sonra bütün bir alemin, bütün eski Avrupa ve Asya medeniyetlerinin, bütün bu güzel mazinin vücuduyla de ruhiyle de suya düştüğünü anlatıyor ve teessüs etmiş kıymet

sistemlerinin yıkılmağa mahkûm olduğunu kurtulamayacağını iddia ediyor: artık Allah, artık aristokrasi, artık burjuvazi, artık şahıs, mülkiyet, artık vatan, artık millet yok! Diye bağırıyor, fakat amele sınıfının da bunlarla beraber gideceğini ve komünizmin de kapitalizmle beraber mahvolacağını ilan ediyor. O halde nereye gidiyoruz? Tereddüt” (BTR: 202).

Bir Tereddüdün Romanı’nda, açık bir şekilde eleştirilen siyasî akım komünizm ve onunla beraber gelişen anarşi eğilimidir. Muharrir, dünyada olup bitenlerin hiçbirinin iç açıcı olmadığını, bir bilinmezliğe doğru gidildiğini okuduğu bir kitaptan alıntılarla açıklar. İnsanlar, içinde yaşadıkları sefil hayattan kurtulmak için tek çıkış yolunu anarşizmde görürler. Fakat hakikat gibi görünen yalan, onları sıkıntılardan kurtarmak bir yana daha kötü bir duruma sürükler. Muharrir, Vildan’a komünizmle beraber kapitalizmin de sonunun geldiğini; çünkü iki siyasî sistemin insanlığa çare olmadığını söyleyerek bu iki ideolojiye karşı bir duruş sergiler.

3. 7. Biz İnsanlar’da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Biz İnsanlar’ın olay örgüsü, Mütareke Dönemi İstanbul’undaki siyasî ayrışmalar ve yozlaşan kesimlerin kendi milletlerine olan inançlarını kaybetmeleri üzerine kuruludur. Romanın başkahramanı Orhan, Boğaziçi’nde yatılı bir okulda edebiyat öğretmenliği yapar. Babasının dini yanlış yorumlaması ve uygulaması, Orhan’ın materyalist fikirlere merak duymasını etkilemiştir.

Bir gün okulda, babası hapisanede olan Tahsin adında bir öğrencinin kendisine “eşek Türk” diye hakaret eden Cemil’in kafasını taş ile kırması, Orhan’ın düşüncelerinde birtakım kırılmaların başlamasına neden olur. Genç öğretmen, olayın basit bir taş atmadan ibaret olmadığını, çocukların birbirine “eşek” diyerek hakaret edebileceğini, fakat bir milletin bütün fertlerini hedef alıp aşağılamanın altında başka sebeplerin olduğunu düşünür. Başı kırılan Cemil’i yalıda oturan Fransız hayranı ailesine götürdüğünde olup biteni öğrenmeye başlar. Cemil’in annesi Samiye Hanım, oğlunun Tahsin’e “eşek Türk” demesini haklı bulur ve Orhan’ı dikkatsizlikle suçlar. Kadın, okul müdürüne Tahsin’i okuldan atmasını, aksi halde kendi çocuğunu okuldan alacağını

söyleyerek tehdit eder. Orhan, müdürün Samiye Hanım'ın Cemil'i okuldan alma tehdidinden korkmasına ve Cemil'in hareketini basit görmesine kızar:

“Eşek Türk sözü yalnız bir çocuğa değil, etrafındaki bütün çocuklara, bütün bir idare tedris bünyesine, bütün bir cemiyete, müdür bey! Size ve çocuğunuza büyük babanızın mezarına ve bütün tarihimize tevcih edilmiş bir hakarettir. Çocuğun evinde bu söz her gün tekrarlanıyor, her gün, sabah akşam, duvarlara, tavanlara vuruluyor. Müdür bey! Burası bir Türk mektebi değil midir ” (Bİ: 41)?

Orhan, müdürün milli değerleri bir tarafa atarak Cemil'den kazandığı parayı düşünmesine anlam veremez. Müdüre Tahsin'in okulda kalması şartıyla kendisinin ayrılacağını söyler. Orhan'ın okuldan ayrılması öğretmenler arasında tartışma konusu olur. Milli menfaatleri korumanın, şahsî çıkarların peşinden koşmaktan daha önemli olduğuna inan Orhan ile milletini hakir gören müdür arasındaki tartışmanın benzeri diğer öğretmenler arasında da başlar. Okuldan ayrılma kararından sonra öğretmenler, Orhan'ın hareketini küçümserler. Necati, genç öğretmenin davranışının yüceliğini diğer öğretmenlere anlatır:

“...şu odanın içinde milli namusuna sahip tek bir adam gösteremezsiniz ki milliyeti müdafaa eden bir çocuk aleyhine, Fransız bayrağına sığınarak bütün milletine küfür eden bir soysuz piçi himaye için reyini versin. Neydi adı taş atanın? Hüseyin mi? Tahsin mi? Onun attığı taş, bugün bu saatte Anadolu da harp eden bütün Türklerin tek bir madde içine sıkıştırılarak teksif edilmiş ruhudur! Elinden her şeyi alınmış bir halkın son silahıdır, gözleri dönmüş bir ümitsizliğin yere eğilir eğilmez kapıldığı ilk tabiat kuvvetidir” (Bİ: 63).

Tahsin'in Cemil'e attığı taşa büyük anlamlar yükleyen Necati, siyasî görüşünün milletine hakaret edenlerle mücadele etmek olduğunu belirtir. Onun fikirlerine, hayvanat muallimi Hüsnü Bey karşı çıkar ve Necati'nin söylediklerinin sıradan, edebiyat yapmak için sarf edilen laflar olduğunu savunur. Eskiden de bu tür düşüncelerin epey gündemde olduğunu, fakat hiçbirinin millete fayda sağlamadığını söyler:

“Bu milletten geçmiş artık evlat. Tarihi mühletini ikmal etmiş bu millet. Siz gençler alın ele de görelim bakalım. Onu da gördük Jön Türkler dediler, daha bilmem ne

dediler. Bizi muharebeye sokup bu hale getirenler, perişan edenler hep o Jön Türkler, daha doğrusu bön Türkler değil mi” (Bİ: 66)?

Hüsnü Bey, Türk milletinin artık mücadele azminin kalmadığına inanarak mensubu olduğu toplumla siyasî değer çatışması yaşar. Onun aksine Necati, milletin ne kadar kötü durumda olsa da zor şartların üstesinden gelecek imana sahip olduğunu belirterek milletine olan inancını ortaya koyar. Hayvanat muallimi, İttihat ve Terakki cemiyeti iktidarı zamanında Kafkaslar ve Balkanların tekrar ele geçirileceğine inandığını, fakat şimdi İzmir’in bile elden gittiğini; onun için millette ve gençlerde hiçbir ümidinin kalmadığını ifade eder. Bu adamı milletinden soğutan şey, Samiye Hanım gibi yozlaşması değil, milletin içinde bulunduğu felaketin büyüklüğüyle alakalıdır.

Müdür muavini de Hüsnü Bey gibi milletine olan inancını yitirmiş biridir. Cemil’in Tahsin’e “eşek Türk” demesinin üzerinde durulması gerektiğini düşünen Necati’ye olayı abartmaması gerektiğini söyler: “*Bir de Türk demiş olsun, bir yerine iki kelime*” (Bİ: 68). Necati ikinci kelime ile bütün milletin aşağılandığını ve hafife alınmayacak bir söz olduğunda ısrar eder.

Biz İnsanlar’da, milletin yüceliğine inanan ideal tipler Necati ile Orhan’ın karakterleri üzerinde canlandırılır. Kişisel çatışmalar yerine milletin bütün fertlerini ilgilendiren çekişmelerin işlenmesi de ideal tipte olan insanları canlandırma amacıyla ilintilidir. *Biz İnsanlar*, incelenen romanlar arasında milleti ilgilendiren sorunlara en fazla eğilenidir. Bu bağlamda Osman Gündüz, romanın Safa’nın eserleri içinde farklı bir yerinin olduğuna işaret eder:

“Hemen hepsinde bireyin sorunlarının ve içsel çatışmalarının yerini toplum sorunları yani ulusal sorunlar almıştır. Söz konusu çatışmalarda değer ölçüsü ise iyi-kötü üstün aşağı, haklı haksız ahlaklı ahlaksız, namuslu- namusuz gibi zıtlıklardır” (Gündüz 2007).

Orhan, okuldan ayrılırken öğrencilere sınıf arkadaşları Tahsin’e sahip çıkmalarının milli bir vazife olduğunu belirtmesi romanın temel tezini ortaya koyması açısından önemlidir. Öğrencilerin milli değerlerini müdafaa eden Tahsin’e

acımamalarını borçlarını ödemelerini ister. Genç öğretmenin bu davranışıyla verilmek istenilen mesaj, insanların milleti için fedakârlık yapan kişilere sahip çıkmasının bir ödev olduğudur. Orhan, okuldan ayrıldıktan sonra parası olmadığından kömür alamaz ve donma tehlikesi geçirir. Necati'nin yardımıyla başka bir okulda öğretmenlik yapmaya başlar ve içinde bulunduğu kötü durumdan bir nebze olsun kurtulur.

Romadaki diğer bir siyasî değer çatışması, Orhan ve Necati ile Süleyman arasında yaşanır. Necati, Orhan'a iş bulma konusunda yardımcı olduktan sonra onu komünist fikirli arkadaşı Süleyman ile tanıştırır. Süleyman da Orhan ve Necati gibi işgal güçlerine karşıdır; fakat onun savunduğu fikirler milli değildir. Orhan, daha önce babasından öğ alabilmek için merak ettiği materyalist düşüncenin etkisiyle Süleyman'ın fikirlerine ilgi duyar. Genç öğretmen, yazarın romandaki sözcülüğünü de yapan arkadaşı Necati'nin uyarılarıyla bu etkiden kurtulur. Süleyman, Necati ve Orhan'ı eleştirerek politikayla az ilgilendiklerini, olay ve olguları doğru yorumlamak için işçi sınıfı gözü ile siyasete bakmaları gerektiğini söyler:

“Burjuva münevveri böyledir, hepsi de sizin gibidir: politikayı diğer insan faaliyetlerinden apayrı sanırsınız. Her şeyin aksiyon ve politika olduğunu bilmezsiniz. Senin de benim de yediğimiz ekmeğin, içtiğimiz kahvenin fiyatı dünya politikasına bağlıdır. Değil bir münevver olarak alelade menfaatlerinin müdafaasını ve hesabını düşünen okuryazar bir işçi sıfatıyla politikayı hararetle takip etmelisiniz. Sen ne hocalığı yapıyordun? Edebiyat değil mi? Felsefe mi yoksa? İster edebiyat ister felsefe, politikasız olmaz. Politika hiçbir şeyden ayrılmaz” (Safa 1999:110).

Dünya politikasının içilen kahveden yenilen ekmeğe kadar her şeyi etkilediğini düşünen Süleyman, ister edebiyatçı olsun ister felsefeci olsun herkesin politika ile ilgilenmesinin kaçınılmaz olduğunu iddia eder. Onun siyasî görüşüne göre toplumun her ferdi bir şeyleri düzeltmekle mükelleftir. Bu da ancak ferdin politikayla ilgilenmesiyle mümkündür. Burjuva sınıfının politikayı ayrı bir faaliyet olarak görmesine şiddetle karşı çıkan Süleyman, bu konuda Necati ve Orhan'ı burjuva münevveri gibi davranmakla suçlar. Necati'nin onun hangi fikirde olduğu sorusuna kapitalizme karşı olduğu cevabını verir:

“Ben bütün bir kapitalist sistemle mücadele taraftarıyım. İmtiyazlı ve müstehlik burjuva sınıfına karşı işçinin uyanmasını istiyorum. Davayı bizim vaziyetimize tatbik edeyim: Avrupa kapitalizmi şarktaki bütün müstemlekelerinin ve ayrı müstemlekelerinin iktisadi ve kültür inkişafını tehir etti, hala da ediyor. Eski ric’î ve sağ ideolojileri suni olarak oralarda hâkim kılmaya çalışıyor. İşine öyle gelir” (Bİ: 110).

Süleyman’a göre kapitalist devletler, sömürdükleri ülkelerde eski sağ ideolojileri dirilterek hâkimiyetlerini pekiştiriyor. Süleyman, nasyonalizm konusunda Necati ve Orhan ile çatışma yaşar. Orhan ve Necati gibi bugünkü milliyetçilerin de bilmeyerek kapitalist düzene hizmet ettiklerini savunur. Çünkü kapitalist devletlerin istediği milliyetçilik eski ve sağ görüşüdür. Onun karşı olduğu milliyetçilik burjuva milliyetçiliğidir. Kendisini farklı bir konuma getirerek hem milli davaya hizmet etme gayesinde olduğunu hem de milliyetçiliği yok saydığını ileri sürer: “*Benim için ‘sınıf var, millet yoktur.’ Zahirde ‘milli’ görünen bütün antagonizmler hakikatte sınıf kavgasıdır. Belki anladınız ben tarihi materyalistim*” (Bİ: 112).

Komünist genç adam, toplumla ilgili planlarını hayata geçirebilmek için mücadelenin kaçınılmaz olduğunu ileri sürer. Necati, onun materyalist fikirlerle bir toplum tasarlamasına karşı çıkar ve Ankara hükümetinin komünist olmadan milli mücadeleyi başarıya ulaştıracağını söyler. Necati’nin, Kurtuluş Savaşı’nın büyük milletin küçük milleti ezdiğinden küçük millet olmadığını göstermek amacıyla başladığı şeklindeki düşüncesine, Süleyman karşı çıkarak mücadele davasının hem ekonomik hem de sosyal boyutunun olduğunu belirtir:

“Avrupa kapitalizminin istismarcı ve dediğin gibi imlacı, tecavüzcü hali değil mi? Zaten büyük millet küçük milleti imha etmek ister. Bizim vazifemiz küçük ve aciz olmadığımızı ispat etmek! Diyorsun ve davayı tamamiyle siyasî milli çerçevesinde bırakmak istiyorsun. Hâlbuki dava aynı zamanda içtimai ve iktisadidir. Hem ilk önce iktisadidir” (Bİ: 118).

Süleyman’ın itirazları Anadolu’daki mücadelenin yöntemi ile sınırlı kalmaz. Yapılan mücadelenin yüzyıllardır aynı tarzda tekerrür ettiğini ve bunun millete hiçbir fayda sağlamadığını iddia eder:

“Peygamberin yeşil sancağı altında yürüdünüz; fakat bütün bu cihatlar yalandı ve hükümetlerinizden başka kimsenin menfaatine hizmet etmiyordu. Esaretten ve sefaletten kurtulamıyordunuz. Başkaları için ölüyor ve hiçbir şey kazanmıyordunuz” (Bİ: 129).

Süleyman, milletin dinin etkisi altında gelişen siyasî değerleriyle, sadece hükümetlere fayda sağladığı için çatışır. Necati, bu noktada Süleyman’a katılmayarak, emperyalizme karşı savaşılan herkesin sınıf amacı yerine kendi milleti adına savaşmaları gerektiğini savunur. Sınıf amacı için savaşıldığında daha sonra Avrupa’nın milletin aleyhine çalışacağını söyler:

“Türkiye’nin Avrupa emperyalizmiyle mücadele eden sosyalist gruplarla birleşmesine de çok taraftarım. Fakat zaferi kazanırsak, memleket sulha kavuştuktan sonra biz artık bu sınıf davasına giremeyiz. Avrupa’dan aleyhimize yeniden bir sürü ihtiras uyandırmakta millet olarak hiç menfaatimiz yoktur” (Bİ: 134).

Romanda, materyalizm düşüncesi hakkında çelişkiler yaşayan Orhan’dır. Babasının dini yanlış yorumlaması genç öğretmenin daha çocukken dine karşı mesafeli olmasına neden olur. Taş atma hadisesinden sonra yalı halkının Türk milletini aşağılaması ve kurtuluşu işgal devletlerinin safında yer almada görmeleri Orhan’ın düşüncelerinde ciddi değişmelerin olmasına neden olur. Hayranı olduğu materyalizm ve Avrupa medeniyetinin iç yüzünü öğrendiğini itiraf eder:

“Orhan bütün bu felaketlerden kurtulmanın sırrını materyalist olmakla bulmuştu. Şimdi böyle olduğunu da ancak şimdi fark edebiliyor; ancak şimdi anlıyor ki medeniyetin adını materyalizm koymuştu ve tekniğin madde bilgilerinin inkişafıyla materyalizmi birbirine karıştırmıştı” (Bİ:141).

Yazar, *Fatih-Harbiye* ve *Sözde Kızlar* romanlarında olduğu gibi, *Biz İnsanlar*’da da sosyal ve kültürel değerler hakkında tereddütler yaşayan kahramanı belli merhalelerden geçirerek onun milletin değerleriyle barışmasını sağlar. Peyami Safa, romanlarında zararlı fikirlere karşı milletin yararına olacak iyi fikirleri ön plana çıkarır. Romandaki siyasî değer çatışmaları şöyle gösterilebilir:

Dejenere Kişiler	Siyasî Düşünceler		İdealize Edilen Kişiler	
Yalı Halkı	Milli Mücadele başarılı olması mümkün değil. İşgal Devletleri ile işbirliği yapılmalı.	↔ ↔ ↔ ↔	Milli mücadele başarılı olacaktır. İşgal devletleri ile mücadele edilmeli.	ORHAN ve NECATİ
Müdür Muavini	Şahsî çıkarlar söz konusu olduğunda milletine sırt çevrilebilir.		Milletine yapılan hakaretlerin üzerine gidilmesi gerekir.	
Süleyman	Milli devlet düzeni yerine komünist düzen getirilmeli.		Komünist veya başka bir devlet düzeni yerine milli devlet düzeni getirilmeli.	
Hüsnü Bey	Milli mücadeleye inanmak saflıktır.		Milli mücadeleye inanmak ve bu uğurda yaşamak yüce bir değerdir.	

Tablo 2: *Biz İnsanlar'da*, Orhan ve Necati'nin romanın diğer kahramanlarıyla çatıştıkları siyasî konular.

Necati ve Orhan'ın savunduklarının yazarın toplumda görmek istediği vatansever kişilerde bulunması gereken fikirler olduğu düşünülebilir. Goldmann'a göre eser ile esere konu olan sosyal grup arasında yazarın arabuluculuğu sayesinde bir denge oluşturulur. Bu sayede yazar vermek istediği mesajı daha rahat verir (Goldmann 2005: 47). Peyami Safa, bu romanda değer çatışmalarını işlerken yozlaşmış tipler ve milliyetçiler arasındaki dengeyi Necati vasıtasıyla gerçekleştirir.

3. 8. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda; nihilizm, Marksizm, spiritüalizm (ruhçuluk) ve milliyetçilik gibi fikirler hakkında kahramanların tartıştıkları görülür.

Siyasî ve ideolojik değer çatışmaları, romanın başkahramanı Ferit'in çevresiyle yaşadığı bazı problemlerle gelişir. Genç adamın materyalizmden nihilizme, nihilizmden maneviyata, maddeden manaya yönelişi romanın kurgusunu oluşturur. Onun benimsediği materyalist ve nihilist görüşler, Türk toplumunun sosyal ve geleneksel devlet düzeniyle çelişen türdendir.

Siyasî değer çatışmalarından biri, Ferit'in üniversiteden arkadaşı Muhtar ile milliyetçilik konusunda ortaya çıkar. Ferit, mensubu olduğu milletin yüceliğine inanmaz, Türk milleti ile ilgili övücü sözlerden rahatsızlık duyar. Ruha, Allah'a ve milletine inanmamayı babasından ve annesinden öğrendiğini tartıştığı Muhtar'a anlatır:

“Ben Türk değilim, insan değilim, hayvan değilim, tıbbiyeli değilim, felsefeci değilim, aşık değilim, zengin değilim, fertçi değilim, cemiyetçi değilim, milliyetçi değilim. Vafi Bey'in ecinniler arasında oturan iradesi çarpılmış, bir hafta sonra ne yapacağını bilmeyen tembel, hiçbir şeye yaramaz ve ömrünün yarısını Avrupa'da hariciye memurluklarında geçmiş ayyaş, zampara, hedonist, ciddiyetin yalnız hayvanlara yakıştığına inandığı için dünyanın bütün dramlarına kahkahayı basan ve bunun için 'Gülener' soyadını alan bir baba ile yarı sanatkar, yarı deli erkek düşkün, veremli, veremden iki yetişkin kızını kaybetmiş, ayyaş, kokainman, Paris'te okuduğu için kültürlü, genç yasta ölmüş bir ananın dejenere bir oğluyum” (MNK: 60).

Ferit, babasının din ve Allah ile ilgili düşüncelerinin tesirinde kaldığı için dinsizliği huzursuzluktan çıkış kapısı olarak kabul eder. Babası, oğluna Allah'a inananların ahmak olduğunu; Voltaire ve Anatole France gibi dâhilerin imansız olduklarını telkin eder. Genç adamın dinsiz ve nihilist olmasında, ailesinin ilgisizliği yanında dönemin Türk toplumundaki bazı aksaklıkların da etkili olduğu söylenebilir. Muhtar'ın katı milliyetçi anlayışı ve Vafi Bey'in dini yanlış yorumlayışı, Ferit'in milli ve manevi değerlerden daha da uzaklaşmasına yol açar. Önceleri materyalist olmasına rağmen çevresindeki Saim gibi solcuların ciddi olmayan hareketleri, onu bu siyasî görüşten de soğutur. Çareyi realite ile ilgili her şeyi yok saymada bulan Ferit, nihilist olur. Onun dinî değerlere sorgulayıcı bir gözle bakmasında tıp fakültesini bırakıp felsefe okuması, babasından kaptığı dinsiz düşünceleri daha ileri bir boyuta götürmesine neden olur. Ferit, insanın kendi varoluşu ile ilgili sorunları çözememesinin kendisinin nihilizmi seçmesini etkilediğini söyler:

“İnsanın düşünmeye başladığı tarihten beri –ameli ve teknik işleri müstesna- hiçbir meseleyi halledebileceğine inanmadığı halde, meselelerin hepsini topyekûn reddetmekte de insan düşüncesinin cevherine ve şerefine aykırı bir inkâr konforunun cazibesine kapılıp aldanmak ihtimali olduğunu seziyordu” (MNK: 85).

Milan Kundera, her devirde yazılan bütün romanların ben’in bilmecesi üzerine eğildiklerini dile getirir (Kundera 2005: 35). *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nda, nihilist fikirler ile mutlu olamayan Ferit’in kendi “ben”i hakkında huzursuzluğu anlatılır. Yahya Aziz’in tavsiyesi ile taşındığı Büyük Ada’daki Matmazel Noraliya’nın evi, Ferit’in fikir dünyasında birtakım dönüşümlerin yaşanmasını sağlar. Daha önce bu evde oturan Matmazel Noraliya yaşadığı huzursuzluklardan inzivaya çekilerek kurtulmuştur. Bir gece evde Matmazel Noraliya’nın ruhu Ferit ile konuşarak kendi hayat hikâyesini anlatır. Bu olaydan sonra Ferit, nihilist fikirlerinden vazgeçerek Allah’a inanır. Kendisindeki değişimi Yahya Aziz’e anlatır:

“—Deminden beri bunun hayreti içindeyim. Sana söyleyecektim, dalmıştın. Bizi gören ve kendisi görünmeyen bir prensiple temas halinde gibiyim. Ruhumun mesamelerinden içeriye bir şeyler, mahiyetler kadar esaslı bir şeyler doluyor. Tabiatla her baş başa kalışında buna benzer, fakat daha belirsiz ve kaypak bir duygum vardı; hiçbir gün şimdiki kadar kuvvetli değildi” (MNK: 313).

Yazar, aileden aldığı fikirler ile içinde yaşadığı cemiyetin dinî ve milli değerleri ile çatışan nihilist bir genci bazı merhalelerden geçirerek ve kendi sözcülüğünü yapan Yahya Aziz’in telkinleri ile maneviyata ve mistisizme yönlendirir. Fatmagül Berktaş, Ferit’in kendi çıkış yolunu, beden ve bedenselliğin alt edilmesini içeren mistisizmde bulduğunu belirtir (Berktaş 1998). Ferit, ailesinde, materyalizmde ve nihilizmde bulamadığı huzuru mistik düşüncede yakalar. Yukarıda alıntılanan kısım Ferit’in roman boyunca ağzından çıkan tek huzur dolu cümleleridir. Yahya Aziz, Ferit’in mutluluğa kavuşmasını, Matmazel Noraliya gibi kendi “ben”i ile olan mücadelesini kazanmasına bağlar. Bütün dinlerin ve ideolojilerin kişiden istediği fani olmaktır. Yani dinin veya ideolojinin yüksek ideallerine hizmet etmek için kişisel zevklerini bir tarafa atmak:

“Matmazel Noraliya’nın koltuğu, onun yalnız kendi benine değil, bütün benlere, mücerret ben’e isyandır. Bütün dinlerin, fikirlerin ve politikaların tarihi bu isyanın

tarihidir. Dinler, insanın-iştah, şehvet, kazanç, hırsı ve kibir halinde-kuduran benini Allah da eritmeye çalışmışlardır. Hümanizm onu insanlık idealinde uyuşturmaya savaşır. Nasyonalizm fena fil'millet'i emreder. Ben'in Allah'ta yok olmaya koşması azizleri, insanlıkta yok olmaya koşması dâhileri millette yok olmaya koşması kahramanları yaratmıştır. Bütün bu ideallerde müşterek olan şey benin fenasıdır” (MNK:280).

Yahya Aziz, Matamazel Noraliya'nın mistik düşünceye yönelmesini, insanlık tarihi boyunca bütün fikirlerin yapmak isteyip de yapamadıkları isyanın neticesi olarak değerlendirir. Onun düşüncesi, Albert Camus'un fikirleriyle paraleldir: *“İster yükselsin, ister alçalsın, isyan eden adam, gerçek varlığının tanınması için ayaklanmış olmakla birlikte, her iki durumda da olduğundan başkası olmak ister”* (Camus 2010: 86). Matamazel Noraliya'nın isyanı başka bir kişi olmaktır. Babasının Müslüman annesinin Hristiyan olmasının üzerinde oluşturduğu fikrî karmaşa, Matamazel Noraliya'nın böyle bir gayret içinde olmasını etkiler. Hristiyanlık kültürü ile büyütülen Noraliya (Nuriye) huzuru bulamayınca İslamiyet'e yönelir ve inzivaya çekilir. Yahya Aziz, bocalayan bütün insanların huzuru bulmak için Matamazel Noraliya gibi mistisizme yöneleceğini ileri sürer. Ferit de nihilizm ve materyalizmde umduğu huzuru bulamayınca Yahya Aziz'e danışır. Yahya Aziz, onu mistisizmle tanıştırmakla genç adamın yaşadığı ikilemlerden kurtulmasına yardımcı olur.

Ferit, sadece mistisizm konusunda değil, siyasî konularda da Yahya Aziz'e danışır. Yahya Aziz, sosyalizm ve nasyonalizm (milliyetçilik) ve liberalizm gibi siyasî görüşleri eleştirerek bu fikirlerin insanlığa bir fayda sağlamadığını iddia eder. Özellikle liberalizmin sömürü kültürünü geliştirdiği vurgular:

“Hürriyet mesuliyeti gerektirdiği halde, liberalizmin fikir hürriyetinde de kazanç hürriyetinde de sorun yoktur. İstedığınız kadar yanlış düşünebilir, fakiri sömürerek istediğiniz kadar kazanabilirsiniz. Liberalizm gafletinizi, sömürücülüğünüzü ve kibrinizi hudutsuz planına naklederek beninizi şahlandırmıştır” (MNK: 280).

Yahya Aziz'e göre liberalizm insanın varoluşu ile çelişen nakıs bir siyasî düzendir. O, bireylerin kendi benliklerini milletlerine, milletlerin ise Allah'a bağlanması gerektiğini savunur. Yahya Aziz'in Batı menşeli ideolojileri eleştirmesinin nedeninin,

liberalizm ve materyalizm gibi siyasî fikirleri savunanların Allah inancı ile aralarına bir mesafe koymaları olduğu düşünülebilir. Ona göre fertleri, daha disiplinli olan milletler dizginleyecek; milletleri ise daha üst mertebede olan Allah dizginleyecektir. Fakat onun tasarladığı siyasî düzen, çağın gerekleri nedeniyle teokratik olamaz. Bilakis Türkiye'nin içinde bulunduğu durum laik sistemi gerektirir:

“Bugünkü medeniyet ailesi içinde Türkiye için laik olmamak mümkün değildi. Bu bir intibak zaruretidir ve ayrı bir meseledir. Avrupa'yı aşmak için, evvela tam manasıyla Avrupalı olmalıyız; onun buhranlarını içinde yaşamalıyız ve onu onunla yaşamalıyız” (MNK: 281).

Yahya Aziz, Türkiye'de iki yüzyıldan beri yanlış uygulanan modernleşmeyi de eleştirir. O, Lale devrinden beri modernleşme amacıyla hayata geçirilen yeniliklerin yanlış uygulandığını vurgular; şayet Avrupalı olmak isteniliyorsa önce Avrupa'nın geçtiği yolların takip edilmesini önerir.

Yahya Aziz'in çatıştığı siyasî fikirler, liberalizm ve sosyalizmdir. O, bu iki görüşün, insana hak ettiği değeri verememelerini eleştirerek bir tür senteze ulaşmaya çalışır. Ona göre ne komünizmin adaletsiz sermayeyi dağıtma kaidesi ne de kapitalizmin köleleştirici düzeni insanlığa fayda sağlar. Onun ekonomik anlayışında üretim ile adil paylaşım arasında dengeli bir ilişki vardır:

“Tasarladığım ekonomik dünya, nazari bakımdan çok sadedir; istihsali vücuda getiren sermaye ve çalışma arasında adil bir paylaşım olmalıdır. Sermaye aslan payını almamalıdır. Bu ikisinden birinin tahakkümü üstüne kurulmuş ve kurulacak kapitalist veya komünist cemiyetlerin arasında, içtimai adalet bakımından fark olmadığına kaniim. Ne çalışmayı sermayeye, ne de sermayeyi çalışmaya esir eden, fakat ikisini de birbirine karşı denkleştiren bir nizam imkânsız değildir” (MNK: 283).

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda, ileri sürülen bu düşüncelerin yazara ait olduğu söylenebilir. Nitekim Peyami Safa “Sosyalizm-Marksizm-Komünizm” adlı fikrî eserinde Yahya Aziz'in söylediklerine benzer şekilde komünizm ve kapitalizmi eleştirir: “İnsanın davasını ya komünizm gibi işkembeye veya kapitalizm gibi doymak bilmeyen

bir keyif ve kazanç hırsına bağlayan iki hayat telakkisi arasındaki çarpışmada, dünyanın vahşi bir orman nizamı içinde kalmasına şaşılır mı” (Safa 1999d: 166)?

Yahya Aziz, Platon’un *Devlet* adlı eserine benzer bir toplum yapısı tasarlar. Onun siyasî ve ekonomik düzeni anlatırken sürekli komünizm ve kapitalizmin ileri sürdükleri değerleri eleştirmesi yazarın ona verdiği sözcülük görevinin bir gereğidir. *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*, siyasî ve fikrî değer çatışmaları bakımından Peyami Safa’nın en zengin romanlarından biridir. Safa, yirminci yüzyılın ilk yarısında Türkiye’de gündemde olan hemen hemen bütün ideolojilerden bahseder. İdeolojilerin eksik yönlerini anlatarak okuyucuyu aydınlatmaya çalışır. *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nda, kahramanların siyasî ve fikrî değerleri şöyle gösterilebilir:

KAHRAMANLAR	SİYASİ ve İDEOLOJİK DEĞERLER
Ferit (Nihilist)	Cemiyet için hiçbir değer yoktur.
Yahya Aziz (İdealist Maneviyatçı)	Milletine ve Allah’a bağlı insanların olduğu cemiyet idealdir. Ekonomide adaletli davranmak esastır.
Vafi Bey (Ümmetçi)	Bireylerin İslamiyet’e bağlı olduğu cemiyetler idealdir.
Muhtar (Milliyetçi)	Cemiyette Milliyetçilik esastır.
Matmazel Noraliya (Sipritualist)	Toplumda huzur bulmak imkânsızdır. Onun için kişi inzivaya çekilmeli.
Saim (Marksist)	Proletaryanın (işçi sınıfı) hakkı gözetilmeli.

Tablo 3: Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nda kahramanların savunduğu siyasî fikirler.

Özetle *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nda, siyasî değer çatışmaları şu şekillerde ortaya çıkar: Ferit’in milletinin değerlerine inanmaması, Saim’in mevcut düzenin işçileri korumadığını düşünmesi, Vafi Bey’in devletin laik düzeni yerine teokratik düzeni savunması, Muhtar’ın devleti daha da milliyetçi olması gerektiğini savunarak mevcut yönetimi eleştirmesi, Yahya Aziz’in Liberalizm ve Marksizm’e karşı

gelmesidir. Yazar, siyasî değer çatışmaları içerisinde romanın başkahramanı Ferit'in Yahya Aziz'in benimsediği düşüncelere inanmasını sağlayarak idealist-maneviyatçı fikri galip getirir.

3. 9. *Yalnızız*'da Siyasî ve İdeolojik Değer Çatışmaları

Yalnızız'da, yirminci asırda Türk toplumunun yaşadığı gelişmeler ve değişimler neticesinde, bireylerin birbirlerinden uzaklaşması ve birbirlerine yabancılaşması işlenir. Aslen Arnavut olan Samim, Mefharet ve Besim kardeşler Yeşilköy'de aynı evde yaşarlar. Onlarla birlikte Mefharet'in kızı Selmin ve oğlu Aydın da kalmaktadır. Selmin, Ferhat adında milliyetçi bir gençle nişanlıdır. Samim de Ferhat'ın kardeşi Meral ile inişli çıkışlı bir aşk yaşar. Ferhat, başka milletleri hor görece kadar milliyetçi, Meral alafranga hayranı, Samim ütöpik fikirlidir.

Romanın başkahramanı Samim, siyasî ve sosyal meselelerden kaynaklanan kaotik ortamın oluşturduğu baskıyı üstünden atabilmek için "Simeranya" denilen hayali bir ülke tasarlar. Gerçek hayatta arzulanıp da bulamadığı sosyal ve siyasî düzeni hayali ülkesinde oluşturur. Turan Karataş, *Yalnızız* romanında üç meselenin olduğunu ifade eder: yalan, dip zıtlık ve Doğu-Batı arasında Türk insanının kendi beni ile çatışması (Karataş 2002). Samim'in "Simeranya"sında bu üç sorunun oluşturduğu sıkıntılar kaybolur. Ağâh Sırrı Levent de "Simeranya"da zıtlılıkları tasfiye eden bir ahengin olduğunu belirterek kahramanın huzur arayışını vurgular (Levent 1952). Romanda mevcut siyasî düzen yerine başka bir sistem kurulması, milliyetçilik, materyalizm ve sosyalizm konusunda çatışmalar yaşanır.

İlk siyasî tartışma, eve yemeğe gelen komünist kanun kaçağı meçhul adam hakkında yapılır. Üstü başı yırtık pırtık bu adama, evin hizmetçisi gizliden yemek verir. Besim, adamın bu halinden siyasî sistemleri sorumlu tutar. Siyasî sistemlerin hiçbirinin gerçek hayata uymadığını, hem kapitalizmin hem sosyalizmin birer görüşten ibaret olduğunu ve hayata tatbik edilemeyeceklerini ileri sürer. Besim'in eleştirilerinin asıl hedefinde sosyalizm vardır:

“Bizim mutfağa yanaşma kedi gibi dadanan aç adam, kendi hatalarının mı, içtimai nizamın mı kurbandır? İşsiz kalmak çoğu zaman tembelliğin, ahlaksızlığın, beceriksizliğin cezası değil midir? Sendikalar veya sosyalist devlet bu cezayı mükâfata çeviriyor ve işsizi besliyor. İşsizi besliyor işte bunu anlamıyorum” (YZ: 88).

Besim, sosyalist rejimin işsizliği arttırdığını ve insanları çalışmamaya sevk ettiğini savunur. Samim, Besim’in fikirlerini doğru bulmayarak işsizliğin kapitalist rejimlerin bir silahı olduğunu söyler. Mutfağa dadanan aç adam örneğini de içtimai bir sorun olarak görülmemesi gerektiğini, daha çok adamın bireysel problemi olduğunu ifade eder. Samim, devletin işsizleri koruyup aynı zamanda çalışanların hakkını gözetmesinin, kazancı ayarlaması ile mümkün olacağını düşünür. Besim, bütün siyasî ideolojileri yok sayarken Saim ideolojilerden bir sentez kurmaya çalışır. Devlet rejimi ile ilgili bu tartışma roman kahramanlarının kişilikleriyle ilgili ipuçları verir. Samim, idealist ve hayalci; Besim, umutsuz ve karamsardır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Samim, devletin sosyal ve siyasî yapısı hakkındaki düşüncelerini “Simeranya”da ortaya koyar. Platon’un ideal devlet düzenini yansıtan “Simeranya”nın siyasî ve sosyal düzeni hakkında şunları söyler:

“Esasen Simeranya, herkesin her sosyal harekette samimi ve tam iştirakini sağlayan yeni bir cemiyet yapısının adıdır. Bu iştirak, şimdiki dünyamızda olduğu gibi, vatandaşın yalnız politika sahasında ve yalnız dört senede bir sandığa attığı bir oy pusulasıyla değil, bütün sosyal müesseselerde herkesin, her gün ve her an müşterek bir ideale doğru bütün davranışlarını ahenklendiren yeni bir cemiyetin bünyesinde ve normal işleyişinden doğar. Tamamıyla fonksiyonel bir bünye hareketinin tabii neticesidir” (YZ: 136).

Samim, dönemin oy verme usulü ve vatandaşların devlet ile olan zayıf bağlarını eleştirerek mevcut siyasî sistemle çatışır. Herkesin yüce ideal uğruna toplumun her sahasında birlikte hareket etmesi gerektiğini söyler.

Samim, “Simeranya”yı bir ütopya tarzında tasarlamıştır. Hayalî ve yersiz anlamına gelen ütopya kelimesini ilk defa on altıncı yüzyıl İngiliz düşünürü Thomas More kullanır. More, *Ütopya* eserinde bir ülke tasviri yaparak “ideal bir toplum ve devlet düzeni kurgular. *Ütopya* ile “Simeranya” arasında önemli farklar bulunur.

Ütopya'da özel mülkiyet bulunmazken “Simeranya”da özel mülkiyet bulunur ve devletin adaletli davranması temel esastır. “Simeranya”nın daha çok Platon’un *Devlet* adlı eserinde özellikleri sıralanan ülkeye benzediği düşünülebilir. *Devlet*'te amaçlanan ideali yakalamak “Simeranya”da müşterek ideale kavuşmak şeklinde tanımlanır. Yazarın, Samim’in fikirleri üzerinden kendi siyasî ve sosyal düzenini ortaya koymaya çalıştığı ileri sürülebilir. Peyami Safa, Samim’in düşüncelerine paralel bir şekilde bugünkü (20. asır) dünyanın komünizm ile kapitalizm arasında sıkıştığını ileri sürer: “*İnsanın davasını ya komünizm gibi işkembeye veya kapitalizm gibi doymak bilmeyen bir keyif ve kazanç hırsına bağlayan iki hayat telakkisi arasındaki çarpışmada, dünyanın vahşi bir orman nizamı içinde kalmasına şaşılır mı*” (Safa 1999d: 166)? Samim’in hayal ülkesinin vücut bulmasında toplumun yalanı günlük hayatta sıradan bir şekilde kullanmasının etkili olduğu görülür. Onun ülkesinde siyasette ve sosyal hayatta yalana yer yoktur.

“Simeranya” ülkesinin doğuşu, biraz da Samim’in realiteden kaçmasıyla ilgilidir. Sevgilisi Meral, son zamanlarda ona çok soğuk davranır. Meral, arkadaşı Feriha’ya özenerek Avrupa’ya kaçma planı yapar. Kız arkadaşının başına bir felaket geleceğini düşünen Samim, onu kararından vazgeçiremeyince çareyi hayallere sığınmakta bulur. Samim, Meral’in söylediği yalanlar ve bu yalanların verdiği huzursuzluk nedeniyle “Simeranya”da yalanın yasak olacağını söyler.

Samim, yazacağı kitap ile Meral’e karşı kendisini savunacağını umar: “*Bu kitap benim içinde yaşadığım obsesyonun mevzuunu da değiştirebilir. Meral’e karşı tek müdafaam olur*” (YZ: 134) . Roman boyunca bu sıkıntıyı üzerinden atamayan Samim Meral’in intihar etmesiyle bu durumdan kurtulur.

“Simeranya” ülkesi, insanların zıtlıklar içerisinde yaşadığı dünyanın realitesinden kaçtığı yerdir. Samim, ülkesinin özelliklerini sayarken modern insanların hayatla ilgili düşüncelerini eleştirir. Ona göre modern dünya gereğinden fazla maddiyatçıdır. Maddecilik anlayışı, insanın varoluşuyla tebelleş olan manayı değersizleştirdiğinden cemiyette insani bağlarda bir zayıflama meydana gelir. “Simeranya”da madde ruhun katılmış halidir. Samim, ülkesinde insanların madde ile maneviyat arasında bir sentez kuracağını kardeşi Mefharet’e anlatır:

“İnsan elektrik ışığında olduğu gibi pozitif ve negatif hayırlı bir senteze kavuşturabilir. Bunu madde sahasında yapabilmiştir de manevi sahada henüz kendi zıtlıklarının esiridir. Çünkü bilgisi ve kendi kendisi hakkındaki ölçüsü madde sahasını henüz aşamamıştır. Madde derken bugünkü manasını alıyorum. Yoksa Simeranya’da maddenin katılma bir ruh ve ruhun beş duyumuzla idraki mümkün olmayan ince bir madde olduğu kabul edilmiştir” (YZ: 163).

Yalnızız’da, idealleştirilerek anlatılan “Simeranya”nın yazarın kendisinin savunduğu siyasî düzen olduğu ileri sürülebilir. Nitekim Safa, Marksistlerin sosyalizmi bir ütopya şeklinde algıladıklarını “Nasyonalizm Sosyalizm Mistisizm” adlı eserinde şöyle ifade eder: “*Sosyal adaletsizliğe tepki olarak sosyalizm, Marksistlerce bir ütopya telakki edilir. Bu ütopya sahipleri, bu adaletsizliklere sebep olan rejimler yerine kafalarında daha iyi sistemler tasarlarlar*” (Safa 2003: 126). Yazar, fikrî eserlerinde eleştirdiği Marksist düşünceye karşı *Yalnızız*’da kendi ütopyasını oluşturarak cevap verir. Bunu yaparken de Friedrich Nietzsche, George Wilhelm Friedrich Hegel, Fuzuli, Jean-Jacques Rousseau, Johann Wolfgang Goethe, Konfüçyüs, Martin Heidegger, Pierre Loti, Platon gibi düşünürlerin fikirlerini kendi iddiasını ispatlamak için kullanır. Mehmet Tekin yazarın montaj tekniğini kullanarak adı geçen düşünürlerin fikirlerini harmanlamaya çalıştığını ifade eder (Tekin 1999: 259). Samim, sözü edilen düşünürlerin fikirlerini kullanarak siyasî ve sosyal düzenle ilgili ileri sürdüğü tezleri çevresindekilere kabul ettirmeye çalışır. Bilindiği gibi Peyami Safa komünizme karşı muhafazakârlığı savunmuş, Nazım Hikmet gibi komünist edebiyatçılarla tartışmalara girmiştir.¹¹ Bu tartışmalardan romana yansıyan tarafların olduğunu söylemek mümkündür. Yazarın sık sık tekrarladığı Avrupa’nın Allah inancına yöneldiği ve bugün birçok tanınmış bilim adamının dindar olduğunu romanda Samim tekrarlar:

“İnsanın hayvanlığını medenileştirdiği kadar, medeniyetini de hayvanlaştıran bu çağda, beş asır tek ayağı üstünde topalladıktan sonra, yirminci asrın her biri iflas eden büyük ihtilâl ve dünya harpleriyle yıkılmak üzere olduğunu gösteriyor. Yirminci asrın yalnız spiritualist filozoflarında değil, tabiat âlemlerinde de tabiatı aşan metafizik prensiplere ve Allah’a doğru bir yöneliş görüyoruz. En büyük zekâlarda, artık iki ayağına da yere basan yeni bir dünya hasreti doğduğu seziliyor” (YZ: 189).

¹¹ Ergun Göze, Peyami Safa ile Nazım Hikmet arasında uzun yıllar süren münakaşayı inananlar ile inanmayanlar arasındaki kavga olarak değerlendirir (Göze 1981: 2).

İnsanlığa hizmet etsin diye ortaya atılan ideolojiler (sosyalizm ve kapitalizm) sonu gelmeyen savaflara neden olduğundan, insanlık bir arayış içine girmiştir. Sadece ruhçu bilim adamlarında değil, pozitif bilimlerle uğraşanlarda da Allah'a bir yönelme söz konusudur. Mevcut siyasî fikirlerin, dinî değerleri reddetmelerinden dolayı eleştirildikleri görülür. Çünkü vaat ettikleri refaha ulaşmak çok uzaktadır; onlar yüzünden meydana gelen ihtilâller ve büyük savaflarla insanlık bir uçuruma sürüklenmektedir. Samim'in siyasî düşüncesine göre maneviyattan ve Allah inancından uzak bir sistem düşünülemez. Samim, yazarın deyimiyle işçi diktatörlüğüne neden olan sosyalizm ve doymak bilmeyen açgözlü kapitalizmle çatışır. *Yalnızız*'da gerçek dünya ile ütopya arasındaki siyasî değer farklılıkları tabloda şöyle gösterilebilir:

Gerçek Dünya (Sosyalist ve Kapitalist Düzen)	Hayali Dünya (Simeranya)
Adaletsiz bir seçim sistemi, Sanatın sadece bazı insanların himayesinde olması, İşsizlik ve haksız kazancın olduğu bir yapı, Maddeyi temel değer alan düzen, Allah inancının yok sayılması.	Adaletli seçim sistemi, Sanatın herkesin katılacağı bir etkinlik olması, Herkesin çalıştığı bir devlet, Maneviyatı temel değer alan düzen, Allah inancının temel referans alınması.

Tablo 4: Yalnızız'da, Simeranya ile mevcut devlet düzenleri arasındaki siyasî değer farklılıkları.

Peyami Safa, benimsediği siyasî değerlerin okur tarafından kabul edilmesi için dejenere kahramanları, eleştirdiği materyalizm, sosyalizm ve kapitalizmi savunanlardan seçer. Bu kahramanların karşısına, okuyucunun yol bulması için kendi sözcülerini çıkarır. Safa'nın tasarladığı ideal siyasî sistemin bir yönü milliyetçiliğe diğer yönü maneviyata dayanır.

Fatih-Harbiye'nin yazarı, siyasî ve ideolojik çekişmeleri yaşamıyla paralel bir şekilde romanlarına yansıtır. Örneğin *Mahşer*'de işlediği siyasî değer çatışmaları işgal dönemi İstanbul'un özelliklerini yansıtır. 1939'da yazıp 1959'da yayımladığı *Biz İnsanlar*'da, dünyada ve Türkiye'de yükselen milliyetçi söylemlerin etkisinin olduğu görülür. Safa, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nu istiprizma cemiyeti ile sıkı bağlarının olduğu 1945 ile 1950 yılları arasına kaleme alır. 1951'de yazdığı *Yalnızız* romanı, Safa'nın yeryüzünde görmek istediği devlet düzenini simgelemesi bakımından önemlidir. Samim'in tasarladığı "Simeranya" ülkesi, mevcut siyasî akımlara karşı muharririn fikrî dünyasının eserinde vücut bulmuş hali olarak değerlendirilebilir. Safa'nın incelenen romanlarında yaşanan siyasî ve ideolojik değer çatışmalarının romanlara göre dağılımı şöyle gösterilebilir:

ROMANLAR	SİYASİ DEĞER ÇATIŞMALARI		
	SİYASİ ve İDEOLOJİK GÖRÜŞLER	Çatışmaya Yol Açan Davranışlar	Çatışma Sayısı
ŞK	-Materyalizm -Maneviyatçılık	-Bir adamın, şahsi çıkarları milletin çıkarlarından üstün görmesi	1
SK	-Milliyetçilik -Materyalizm	-Bir kişinin, kanunları kendi menfaati için kullanarak milleti aldatması. -Bir adamın, milletin bağımsızlığını kazanacağına inanmaması	2
BA	-Materyalizm	-Genç bir adamın, materyalist düşünce sisteminin toplumda yayılmasını istemesi. -Bir kişinin, milletin çıkarlarını koruyacağı yerde şahsi çıkarlarını korumaya çalışması.	2
CN	-Materyalizm -Maneviyatçılık	-Bir kişinin, devletin kanunlarını hiçe sayarak davranması	1
MR	-Sosyalizm -Milliyetçilik	-Bir kişinin, bulunduğu siyasi makamı şahsi çıkarlarına göre kullanmak. -Bir adamın, seçimlerde hile yaparak mebus olması. -Bir adamın, devletin kanunlarına inanmaması. -Bir kişinin, mevcut siyasi düzeni yıkıp yerine sosyalizmi getirmeyi planlaması.	4
DHK			0
FH			0
BTR	-Kapitalizm -Sosyalizm	-Bir adamın bütün siyasi sistemleri eleştirmesi. -Bir adamın, dünya düzenin sağlanamayacağına inanması.	2
MNK	-Nihilizm -Materyalizm -Sosyalizm -Milliyetçilik	-Genç bir adamın, mensubu olduğu milleti inkar etmesi. -Bir adamın, materyalizmin hakim olmasını istemesi. -Bir adamın, sosyalizm ve liberalimin son bulacağına inanması. -Genç bir adamın, milletinden olmayanı hakir görmesi.	4
Bİ	-Milliyetçilik -Materyalizm -Sosyalizm -Emperyalizm	-Bir adamın mensubu olduğu milleti aşağılaması. -Bazı insanların ülkeyi işgal edenlerle işbirliği yapması. -Bir adamın, milletin bağımsızlığına kavuşmayacağına inanması. -Bir kişinin, milletine hakaret edenlere ses çıkarmaması. -Bir adamın, sosyalizmi devlet rejimi haline getirmek için mevcut düzenin yıkılması gerektiğini iddia etmesi.	5
YZ	-Milliyetçilik -Kapitalizm -Sosyalizm -İdealizm	- Bir adamın, sosyalizm ve kapitalizmin insanlığa hiçbir fayda sağlamayacağına inanması. -Bir kişinin, herkese eşit ücret verilmesini eleştirmesi. -Bir adamın, milletinden olmayanları eleştirmesi. -Bir kişinin, seçim sistemini eleştirmesi.	4
Toplam Çatışma Sayısı			25

Tablo 5: Siyasi Değer Çatışmalarının Romanlara Dağılımı

Karşıt fikirli kahramanlar hak ve hukuk, devletin ekonomik anlayışı, yönetim biçimi ve devlet memurların vazifeleri hakkında çatışır. Dejenere tiplerin, kimi zaman devletin bazı organlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanması, kimi zaman işgalci kuvvetlerle işbirliğine girişmesi, siyasî değer çatışmalarını tetikler. *Mahşer*'de Mahir Bey, vagon işinde daha fazla para kazanmak için mebus Alâeddin Bey'i kullanır. *Biz İnsanlar*'da Samiye Hanım, gücünü koruyabilmek uğruna işgalcilerle işbirliği yapar.

İslamiyet'in yanlış yorumlanması, siyasî değer çatışmalarına zemin hazırlayan diğer bir konudur. *Biz İnsanlar*'da Orhan, İslamiyet'i taassupla savunan babasının bilim ve tekniğe karşı tavır takınması nedeniyle materyalist olur ve dinî kuralları çiğner. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit, din ile ilgili sorulara yanlış cevap veren Muhtar yüzünden nihilizmden uzun süre kurtulamaz.

4. ESKİ-YENİ ANLAYIŞLARI BAĞLAMINDA DEĞER ÇATIŞMALARI

Bu bölümde, Safa'nın söz konusu romanlarında kahramanlar arasında yaşanan çatışmalar eski-yeni değer anlayışları bağlamında ele alınacaktır. Değer çatışmaları tespit edilirken, eski anlayıştakiler ile yeni anlayıştakiler arasındaki sorunlar üzerinde durulacaktır.

Türk toplumunun on dokuzuncu yüzyılda başlayan iki kültürlü yaşam tarzı, birçok alanda sosyal uyumsuzlukların ve çekişmelerin yaşanmasını beraberinde getirir. Günlük hayatın hızla değiştiği Tanzimat Dönemi'nde, çoğunun İslam dininin şekillendirdiği sosyal ve kültürel değerler, Batılılaşma taraftarı çevrelerce eski kabul edilirken Avrupa'yla yaşanan yoğun münasebetlerin etkisiyle kültür ve edebiyat alanındaki birtakım değişiklikler ise yeni telakki edilir. Bu farklı iki anlayış, edebiyat ve kültür alanında eski-yeni tartışması adı altında uzun yıllar sürer. Yirminci yüzyılda da eski-yeni tartışmalarının devam ettiğine değinen Peyami Safa, “yeni” kelimesinin kimi çevrelerce yanlış kullanıldığını söyleyerek bu kullanımı eleştirir: “*Hiçbir devirde ‘Yeni’ yaftası, hayatta, muaşeret tarzında, güzel sanatlarda gençliği dolandırmak için bugünkü kadar manasından uzaklaştırılarak kullanılmamıştır*” (Safa 1999a: 242).

Sözde Kızlar, Şimşek, Bir Akşamdı, Canan, Mahşer, Bir Tereddüdün Romanı, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu ve Biz İnsanlar'da eski-yeni anlayışları farklılığından kaynaklanan değer çatışmaları işlenir.

4. 1. Şimşek'te Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

Şimşek'te, olay örgüsü Pervin'in eşi Müfit'i aldatması üzerine kuruludur. Pervin, kocasıyla evlenmeden önce Müfit'in dayısı Sacit ile uzun süreli bir ilişki yaşar. Müfit ile evlendikten sonra bu ilişkiyi devam ettirerek hasta olan Müfit'in ruhen ve bedenen çökmesine neden olur. Romanın birçok yerinde kadın-erkek ilişkisi hakkında kahramanların fikirlerinin birbiriyle uyuşmadığı görülür. Kadın-erkek ilişkisi değerlendirilirken sıkça üzerinde durulan konu “eski” ile “yeni” anlayışlardır. Kahramanlar, ahlakî, sosyal ve kültürel değerleri kadın-erkek ilişkisi çerçevesinde tartışırlar.

İlk çatışma ahlakî değerler konusunda, Sacit ile Pervin arasında yaşanır. Pervin, eşini aldatmaktan dolayı pişmanlık duyar ve buna bir son vermeyi düşünür. Yaptığı ahlaksızlığa katlanamadığını ve Müfit ile birlikte köşkten ayrılmak istediğini Sacit'e söyler. Sacit, genç kadının kendisini Müfit'e hasretmesine gerek olmadığını, gayrimeşru ilişkiye devam ederse mutlu olacağını ileri sürer. Aile kavramının Pervin için çok uzak olduğunu, bu yüzden eskiler gibi düşünmemesini ister:

“Eskiler gibi düşünme. Bugün hayat başka. Bir şey bil; kalp yoktur. Bir şey daha bil: herkes kendi için yaşar. Bunları düşünmeden kabul et, Müfit gibi olmak felakettir. Gecelerini bir hastanın hırıltılı göğsü üstüne eğilmekle mi geçireceksin” (ŞK: 110)?

Sacit, bugünün dünyasında sadakat, bağlılık gibi ahlakî değerlerin unutulduğunu, bu yüzden herkesin kendisini düşünmesi gerektiğini ve mutluluğa ancak cinsi duyguların doyurulmasıyla ulaşılabileceğini iddia eder. Ona göre dürüst davranmak, eski kafalıktan başka bir şey değildir. Yeni anlayıştaki kişilerin maddiyatta düşkünlükleri Sacit'in karakteri üzerinde canlandırılır. Sacit'in düşüncelerine mukabil Pervin, dürüst olmak ve aşkı hakkıyla yaşamayı savunur. Fakat Sacit, her seferinde kurnazlığını kullanarak genç kadının bu fikirlerden caydırır.

Sosyal ve kültürel değerlerin yok olduğu düşüncesi, *Şimşek*'te vurgulanan temel problemlerden biridir. Kadınların giderek başkalaştığı ve ahlaksızlığa sürüklendiği Nazikter kalfanın Müfit'e söyledikleriyle ortaya konulur. Müfit, evde Pervin'i bulamayınca Nazikter kalfadan malumat alır. Ama o Pervin'in nereye gittiğini bilmediğini ve şimdiki kadınlarının bir yere giderken hiçbir haber vermediğini söyleyerek sosyal ve kültürel değerlerin yok olmasından bahseder. Nazikter kalfa, sözlerinin devamında şimdiki kadınların sosyal ve kültürel değerlerden uzaklaştığına ve eski kadınların nasıl sadık birer eş olduklarına değinir:

“Onlarda sevgi vardı, gönül vardı, fedakârlık vardı: onlar bir yuva bellemişlerdi, onun üstüne titrerlerdi; onlar evlerinin taşını, toprağını bile severlerdi; hem de haysiyetli, azametli insanlardı; onlar hastaya bakmasını bilirlerdi; karşılındakinin içinden geçeni anlardı; kabil mi, haddine düşmüş mü ki bir kocalı kadın, eskiden böyle, geç vakitlere kadar sokakta kalsın, evdekileri merakta bıraksın” (ŞK:151).

Nazikter kalfa, örf ve adetlere bağlı kadınların bugün kaybolmalarından yakınarak geçmişe bir özlem duyar. Bir aile için olmazsa olmaz kabul edilen bağlılık, dürüstlük gibi değerlerin yerine serbestçe hareket etmenin geçtiğini belirtir. Toplum tarafından yüce bir değer kabul edilen aşkın eskide kaldığını hüznülenerek dillendirir.

Sosyal ve kültürel değerler hakkında bir tartışma da Pervin'in yakın arkadaşı Behire ile Müfit arasında geçer. Behire, Müfit'i eşi hakkında uyarmak için evine çağırır. Müfit'in kapıldığı vehimlerin aşka bakışından kaynaklandığını ve genç adamın eskilerin dünyayı algılama tarzını bırakması gerektiğini söyler:

“En korktuğum şey budur. Sizin kadar büyük sevmek cesarettir. Ben yapamam doğrusu... Anlatamam, sizin aşkınız... Ne diyeyim? Pek eski bir şey... Yani eski adamların aşkına benziyor... Bizim aramızda hiç böyle sevgi olmadı. Onun için sizin halinize merakla bakıyoruz, diyoruz ki bu bin sene evvelki insanların sevişmesine benziyor. Hani eski zamanlarda çok sevişen kimseler varmış? Acemlerde mi, Araplarda mı? Söyleyiniz canım... Meşhurdur... Aklıma geldi: Leyla ile Mecnun, işte siz mecnuna benziyorsunuz” (ŞK: 138).

Behire, Müfit'in eşi hakkındaki şüphelerden kurtulmasının, kültürel ve sosyal değerlere karşı düşüncelerini değiştirmesiyle mümkün olacağını iddia eder. Yeni anlayışta olan bazı kesimlerde aldatmak, sadakatsizlik had safhadadır; onlar için eşin hak hukukunun korunması o kadar da önemli değildir. Hatta Pervin, vicdan azabından Müfit'in de onu aldatması ile kurtulacağını düşünür. Yazar, bu noktada araya girerek geleneklerin asrileşmesi neticesinde Pervin'in aldatmasının normal karşılandığını, Müfit'in azap çekmesinin de geleneksel kabul edildiğini anlatır ve eski-yeni anlayışlarının temel ayrılık noktalarından birini ortaya koyar:

“Hakikatte bu tenakuz, cemiyette, an'anenin his olunmayacak derecede değişmesindedir. Eski kıymetler cetveline göre Müfid'in bu vefası ahlakî bir tekâmül, yeni kıymetler cetveline göre hem biraz idrak, biraz da irade eksikliğidir. Her insan, her devirde, an'anevi bir intikal içinde bulunduğu için bu tenakuzu güç kavrar veya kavrayamaz. Asri muaşakaların ıstıرابı, temayüllerde vahdetsizlik ve ittıratsızlık, tabii sevklerle izzetinefsin ve ahlakî meyillerin cidali, ihanet, mukabele-i bilmisil ve intikam duyguları, vicdan azapları bu an'ane inkılâbından gelir; bu inkılâp ezeli olduğu kadar da ebedi olduğu için

her zaman her yerde ve her devirde, aşk vak'aları bu tenakuzdan kurtulmayacaktır. Bu tenakuzun sebepleri ne kadar ruhi iseler, o kadar da içtimaidirler” (ŞK: 200).

Değişen algılar, bireylerin değer yargılarını dönüştürür; aşk, sadakat, dürüstlük gibi konularda bazı yozlaşmaların yaşanmasına neden olur. Eskiden Müfit'in duruşu takdir edilirken; bu zamanda Sacit ve Behire gibileri için Müfit zayıf bir insandan başka bir şey değildir.

Müfit'in acı çekmesi, sembolik bir anlam verecek şekilde kurgulanmıştır. Aldatmayı meşru gören bir çevrede sadakati ve doğruluğu ahlakî bir değer gören birinin yaşananlara katlanma gücü zayıflar. Müfit'in etrafında bulunanların, şeref gibi bazı ahlakî değerlere inanmadıkları ortadadır. “*Şerefın ölmesi, bir kavram olarak varlığının silinmesi, beraberinde ahlakî bayağılaşma sürecinin başlattığı gibi bireye karşı duyulan saygının azalmasına ve insanlık dışına doğru genel bir sürüklenişe neden olur*” (Berger, Kellner 2000: 97). Sacit'in, Behire'nin, Suat'ın ve Pervin'in Müfit'i zayıf görüp saygı göstermemelerinin nedeni, ahlakî bir değer olan şeref ve haysiyet duygularını kaybetmeleriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

4. 2. Sözde Kızlar'da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

Sözde Kızlar'da, yozlaşmış kişiler (Behiç, Nevin, Selma, Salih) Avrupa kültürü ile gelen iyi ya da kötü her yeniliği körü körüne savunurken; sosyal ve kültürel değerlere bağlı kahramanlar (Mebrure, Fahri, Nadir) eskiden beri süren değerlere sahip çıkarlar. Mebrure, Fahri, Nadir gibi kahramanlar, gelenek ve göreneklere sadık olmalarının yanında eğitilmiş ve kültürlüdürler. Mebrure, İzmir'de Batı tarzı eğitim veren bir okulda öğrenim görmüş, piyano çalmayı ve Fransızca konuşmayı bilen, görgülü bir kızdır. Nadir, Anadolu'daki milli mücadeleyi yakından takip eden kültürlü bir memurdur. Nadir ve Mebrure, sosyal ve kültürel değerleri Belma'nın babası Mustafa Efendi'nin yaptığı gibi taassupla korumak yerine ikna ve ispatlarla savunurlar. Bu kahramanların, yazarın toplumda görmek istediği ideal insan tipini temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Romanda, eski-yeni konusunda ilk tartışma Nazmiye Hanım'ın kızı Nevin'in doğum gününde estetik değerler konusunda ortaya çıkar. Behiç'in yüzüne pudra sürmesine kızan Belma, pudra sürmenin kadına has bir durum olduğunu ileri sürer. Salih, tartışmayı başlatarak erkeklerin pudra sürmeleri gerektiğini, hatta sürme sürmenin eski bir adet olup sünnet-i seniyyeden kabul edildiğini söyler. Doğum günündekiler, Nazmiye Hanım'ın fikrini açıklamasını isteyince, o eski kadınlar ile yeni kadınları mukayese eder: *“Ben şimdiki taze kadınlara şaşıyorum, bazıları yüzlerine dalga dalga pudra sürüyor, adeta üçüncü devresinde bir verem gibi bembeyaz kesiliyor”* (SK: 43). Nazmiye Hanım, erkekler ve kadınların toplumun kendilerine biçilen rollere göre giyinişlerine ve süslenmelerine dikkat etmeleri gerektiği görüşündedir. Köşk halkı içerisinde, yozlaşmış yapının bir parçası olan bu kadının makyaj konusunda eski anlayıştan yana olması onun, romandaki işlevinin dışında bir davranış sergilemesi olarak görülebilir.

Erkeklerin makyaj yapıp yapmamaları hususundaki bu kısa tartışma, roman kahramanlarının sosyal ve estetik değerleri hakkında ipuçları verir. Salih, bir erkeğin güzel görünmesi gerektiği için pudra sürmesini, sürme sürmeye benzeterek eski anlayışlarla bir bağlantı kurar. Nazmiye Hanım ise şimdiki kadınların güzelleşmek uğruna aşırı makyaj yapmalarının onları çirkinleştirdiğini söyleyerek yeni kadın tipi ile arasına bir mesafe koymaya çalışır.

Sözde Kızlar'da, Türk milletinin sosyal ve kültürel değerlerini savunan kişi olayların merkezindeki Mebrure'dir. Onun köşk halkı için düşündükleri, yeni ve yozlaşmış yaşam anlayışı yerine, eski de kabul edilse, toplumun değerlerinden yana olduğunu gösterir:

“Mebrure pekiyi dikkat etti ki, bu insanlar şu evde, birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için yan yana gelmişlerdi. Bu maksada yürümek için başkaları tarafından Kutsi tanınan her şeyi hurafe sanıyorlar, korkmaktan çığnıyorlardı” (SK: 67).

Köşk halkı, kendilerine ait bir alt kültür meydana getirir ve yaşadıkları toplumla aralarına bir mesafe koyarlar. Köşkteki hayattan tedirgin olan Mebrure, bir an önce babasını bulup İstanbul'dan ayrılmayı düşünür.

Siret, Nevin ve Behiç, Mebrure'nin temel aldığı sosyal ve dinî değerleri, çağ dışı görerek kabul etmezler. Onlar, sürekli yeni zevkler peşindedirler ve tatmin olmaktan çok uzak bir görüntü çizerler. Siret'in, Nevin'in doğum günü için Behiç'e söyledikleri, yozlaşmış insanların sosyal ve ahlakî değerlere niçin önem vermediklerini gösterir: *“Monşer sana bir şey söyleyeyim mi, artık çay davetlerinden, aniverselerden, parti döplezirlерinden bıktım. Her zaman aynı simalar, aynı sözler, aynı oyunlar, aynı tuvaletler... Ne bir yeni zekâ, ne bir yeni eğlence, ne bir yeni hadise”* (SK: 40).

Siret'in sözleri ile sürekli bir yenilik peşinde koşan insanların sonu olmayan tutkularının esiri olacağı mesajı verilmek istendiği, roman sonunda bu kişilerin düştükleri kötü durumdan çıkarılabilir. Safa, yirminci asrın temel sorunlarından biri olarak gördüğü maddeci değer anlayışının bu insanların davranışlarını şekillendirdiğini düşünür. *20. Asır, Avrupa ve Biz* adlı kitabında bu durumu şöyle ifade eder:

“Baştan başa maddeye bağlı bir değerler sistemi içinde ahlakın uğrayacağı inkılap, dostluğu bir alış veriş, aşkı bir cins ticaret, aileyi-kalırca- bir şikayet haline sokacak, bütün hayır ve fazilet duygularını, merhamet ve şefkati ortadan kaldıracaktır” (Safa 1999a: 75).

Köşk halkı aşka, dostluğa ve aileye maddeci bir anlayışla yaklaşarak eskiden birer yüce değer kabul edilen aşkı ve dinî değerleri hurafe olarak değerlendirir. Yüce değerlerin geçmişte kalmış olduğu, romanın değişik yerlerinde tekrar edilir.

Sözde Kızlar'da, eski-yeni anlayışları bağlamında ahlakî değer çatışmaları işlenir. Mustafa Efendi oğlu Salih'e eski eğlencelerle yeni eğlenceler arasındaki farkı anlatır:

“Bizim zamanımızda eğlence başka türlü idi: mesela, bir cuma günü Alemdağı'na gitmeye hazırlanırdık. Üç gün evvel masraf düzerdik. Patlıcan mevsimi halis Edremit yağından dolma doldurur, helva yaptırır. Öper, hovardalığı hiç çaktırmazdık” (SK: 83).

Mustafa Efendi'ye göre eski zamanlarda eğlencelerin ahlakî değerlere uygun bir tarzda yapılıyordu. İhtiyar adam, şimdiki gençlerin “yeni” anlayış altında pavyonlarda tangolar gibi eğlendiğini ve ahlakî değerlerden uzaklaştığını dile getirir. Kendi zamanındaki gençlerin ihtiyarların ellerini öptüğünü, zamanın gençleri gibi babalarına karşı çıkmadıklarını söyler. Eski değerlerin yok olup gittiğinden yakınan sadece Mustafa Efendi değildir. Nadir Bey'in annesi Hayriye Hanım, “yeni” adet adı altında yaşanan ahlaksızlıklar ve yozlaşmaların toplumu değiştirdiğine işaret eder. Örf ve adetleri değiştirme arzusunun eski zamanlarda görülmediğini, şimdiki gençlerin değişme merakı nedeniyle sosyal ve kültürel değerlere yabancılaştığını belirtir:

“Bu zamanın gençlerine, tazelerine, ne oldu bilmem ki? Bir delilik, mahallelerini, evlerini beğenmiyorlar... Hayatlarını değiştirmek istiyorlar... Baksana, Hatice bile, hoca Mustafa efendinin kızı ile aktrist olacağım diye tutturuyordu. Ben mutaassıp bir kadın değilim. Genç kızların memur, muallime, mağazalarda tezgâhtar olmalarına itiraz etmem. Tiyatroya gitsinler, kızmam. Amma aktrisliği zihnim almıyor, bir Müslüman kızına yakıştıramıyorum, ayıp değil a... zaten oyuncular, bizde, kim ne derse desin, adi insanlar” (SK: 203).

Sosyal ve kültürel değerlerin giderek yok olmasından yakınanlardan biri de Mebrure'dir. Genç kızın Nadir'in verdiği sır hakkında düşündükleri, toplumda güven ve dürüstlüğün azaldığını gösterir: “*Genç adam, Mebrure'ye vaktiyle bir sırdan bahsetmişti. Fakat sır ne demek? Bu zamanda her şey basit... İnsanlar arasında büyük sırlar kaldı mı*” (SK: 159)?

Sözde Kızlar'da, eski-yeni bağlamında yaşanan çekişmeler ahlakî ve kültürel değerlerin unutulması hakkında yoğunlaşır. Köşk halkı, yeni hayat tarzına çoktan uyum sağladığı için bu değerlerin yok olmasıyla ilgilenmedikleri gibi Nadir ve Mebrure'yle bunun hakkında çatışırlar. Türk toplumunun geçmişte kalan değerleri, zamanın ahlaksızlıkları anlatılarak özlem duyulacak bir özelliğe büründürülür. Ahlakça çökmüş kişilerin yeni anlayıştan yana olmaları, sosyal ve kültürel değerlere bağlı kahramanların eski anlayışı savunuyor görüntüsünü verir.

4. 3. Mahşer’de Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

Mahşer’de, eski-yeni anlayışları bağlamında değer çatışmaları, ahlakî, sosyal ve kültürel alanlarda belirginleşir. Romanın başkahramanı Nihat, özel ders vermeye gittiği evde Muazzez adında genç ve güzel bir kızla tanışır. Muazzez, Nihat’a ev halkının yozlaşan hayat tarzını ve oturdukları apartmanın durumunu anlatır. Genç kız, dayısı Mahir Bey ile eşi Seniha Hanım’ın yaptıkları düzenbazlıklardan bıkar ve bir an önce evden ayrılmak ister. Genç kızın yaşadığı apartmandaki ev, yeni yaşam biçimini simgeler. Muazzez; Seniha Hanım ve Mahir Bey’in ahlaksızlıkları ve yolsuzluklarıyla özdeşleşen apartmanı eski Türk evleri ile kıyaslar:

“Bilmezsiniz... Yalnızlığı o kadar özlüyorum ki. Bu apartman hayatı beni bitirdi. Vallahi eski Türkleri takdir ediyorum. Büyük konakların o geniş rahat sofalarında, odalarında ne iyi yaşamış olacaklar. Böyle dört duvar arasına sıkışmışta ne zevk var bilmem ki” (MR: 48).

Genç kız, bu asrın apartmana sıkışmış hayatından bıktığını dile getirerek geçmişe bir özlem duyar. Eski Türk evlerinde bulunan sadeliğin ve ferahlığının apartmanlarda bulunmadığını iddia ederek geçmişte kalan estetik yapıları hüznle anar. Muazzez, rahat ve huzurlu yaşam koşullarının medenileşen apartman hayatında değil, eski Türk konaklarında olduğunu söyleyerek yeni anlayış ile çatışır. Nihat da Muazzez gibi Beyoğlu’nun yükselen apartmanları içerisinde kendini yabancı hisseder. Evlendiklerinde apartman yerine eski İstanbulluların geniş ve aydınlık evlerinde yaşamayı tercih ederler. Bu tercih, yeni hayattan kaçış olarak düşünülebilir. Seniha ve kocasının yaptığı ahlaksızlıkların mekânı apartman olduğundan Nihat ve Muazzez eski kabul edilen estetik zevklere yönelirler. İki genç, evlendikten sonra sosyal ve kültürel değerlerin Beyoğlu’na göre daha iyi yaşandığı Fatih’e yerleşir.

4. 4. Bir Akşamı’da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

Bir Akşamı’nın başkahramanı Meliha, mutlu olmak için ailesini terk edip Kamil ile beraber İstanbul’a gelir. Burada eski ve yeni anlayış farklılıklarının yol açtığı çatışmalar, kadınlar ve erkekler arasındaki hak ve hürriyetlerle ilintili olarak işlenir.

Özellikle ahlakî, sosyal ve kültürel değerlerin değiştiği; aşk, doğruluk, sadakat gibi yüce değerlerin eskiye nazaran azaldığı vurgulanır. Kahramanlar, eski ve yeni anlayışlarının hangisine göre davranılması gerektiği konusunda birbirleriyle çatışlar. Yazar da roman boyunca sık sık araya girerek modern hayatı eleştirir ve ahlakî yozlaşmalar hakkında kendi fikrini ortaya koyar.

Meliha'nın düştüğü durum, yirminci asrın temel sorunlarından biri olarak ele alınır:

“İşte, Meliha, kelebek kadar bile hüviyeti bariz olmayan meçhul, isimsiz, firari, fettan, uçsuz bir emel peşinde heveslerinin ve ihtiraslarının coşkunluğunu hissederek yaşadığını anlamıştı. Yaşamak arzusu, asrın düsturu... Bu kelebek tutulduğu anda bütün lezzetler kaybolur, bütün vehimler silinir ve dünyevi tatların rengarenk bulutları arasında korkunç bir şey görünür: Boşluk. Derin bir can sıkıntısı ruhu kaplar. Can sıkıntısı, asrın hastalığı” (BA: 102).

Romanda, bu asırdaki emelleri gerçekleştirme hevesinde olan insanlara karşı bir duruş ortaya konulur. Meliha'nın can sıkıntısının temelinde, asrın getirdiği dünyevi tatların peşinde koşma tutkusu vardır. Bu asrın anlayışında, kişinin tatmin olmak için her türlü arzusunun peşinden koşması asıl prensiptir. Fakat modern insanların, amaçlarına ulaştıktan sonra kendilerini büyük bir can sıkıntısı içerisinde buldukları sosyologlar tarafından sıklıkla dile getirilen bir görüştür.

Bu asrın hayat görüşünün geçmişle kıyaslandığı bir tartışma, Kamil ile Cevat arasında geçer. Cevat, arkadaşı Kamil'in Meliha'yla evlenip düzenli bir hayat süreceğine inanmaz. Onun gibi bir donjuanin evlilikle yetinmeyeceğini çok iyi bilir. Tartışmanın başında Cevat, şimdiki hayat telakkisinin örf ve adetleri yok saymak olduğunu, ahlakî ve sosyal değerlerin geçmişe göre geçerliliğini yitirdiğini ileri sürer: “*Bu asrın büyük seciyelerinden biri fevk'al-itiyada meclubiyetidir. Eskiler itiyada zevk bulurlardı. İtiyada karşı harp açan ilk asır budur. Hatta bu savlet, Rönesans'dakini de geçer*” (BA: 106).

Kamil, eşini aldatırken gayet tabii davrandığını söyleyerek ahlaksızca bir şey yapmadığını savunur. Kamil'in hayat görüşüne göre bir kadın mutlu olabiliyorsa

istediği gibi hareket edebilir. Cevat ise Kamil'in Meliha'yı geleneklere uygun bir şekilde anne ve babasının rızasını almak yerine, onlardan izinsiz İstanbul'a getirip onunla evlenmesini yirminci asrın bir gereği olarak değerlendirir. Cevat da Kamil de sosyal ve ahlakî değerlere aykırı hareket etmelerine rağmen çatışmalarının nedeni karakterleridir. Kamil, istediğini elde etmek için her türlü kuralı çiğneyen, ihtiraslı bir adam olarak tanıtılır. Fakat bu asırda "ilca" (içtepi) ile hareket edilir, ihtirarla hareket etmek geçmişte kalmıştır. Bu durum, Meliha'nın birlikte araba gezintisine çıktığı, Ferdi'nin kişilik özellikleri anlatılırken dile getirilir:

"Ferdî bir yeni adamdır. Demek istiyorum ki tam bir asır kadar yaşlıdır ve geçen asırdan pek cüzi bir tarzı tefekküre tevarüs etmiştir; her türlü idealizm ona meçhuldür; en büyük hakikat kendi varlığıdır; tamamıyla ilcaî yaşar, aldanmak ve aldatmak arzusundan başka hiçbir ihtirası yoktur; onu en çok yoran faaliyet, her şeye karşı lakaytlığını gizlemek için sarf ettiği cehttir ve onu en çok eğlendiren de bundan ibarettir. Öyle ise kadınların tecessüslerini kolayca ve şiddetle tahrik edebileceğini anlarız. Bu istemeden donjuan'dır. Kamil'in zıddıdır. Zira birbirine zıt iki donjuan tasavvur edebiliriz: biri ihtiraskardır, öteki ilcaîdir. Bu, aynı zamanda eski ile yeninin de farkıdır. Zamanımızda ihtiraslar değil, ilcalar hâkimdir" (BA:136).

Ferdî, karakterize edilirken modern hayatın panoramasının sunulmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Asrileşmiş insanlar, kendi çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen, aldatmayı hoş karşılayan, şehvet tutkunu kişiler biçiminde sunulur. Onlar, ahlaka, dine ve geleneklere karşı tutum sergilerler. Şimdiki insanlar, içlerinden nasıl gelirse öyle hareket etmeyi mutlak özgürlüğün bir gereği olarak gördükleri için davranışlarını sınırlayacak sosyal değerlere inanmazlar. Bu da onların bu değerlere bağlı kişilerle birtakım çekişmeler yaşamalarını tetikler. Çağın insanının, başkalarına danışmadan hareket ettiği ve olaylar hakkında düşünmekten bile aciz olduğu ifade edilir:

"Cevat'ın gayri asri bir hastalığı vardır: düşünmek. On dokuzuncunun sonlarında dünyaya geldiği için olacak, her şeyin müsebbibülesbabını araştırmak illetinden kendini kurtarmaz. Yani bu kahramanımız bir mütefekkindir, sakalsız bir mütefekkir" (BA:137).

Bir Akşamdı romanında, Kamil'in bir kadınla nikâhsız ilişkide bulunması ve Meliha'nın kocasını aldatması ahlakî değer çatışmasına, Kamil'in Meliha'yla ailesinden habersiz evlenmesi sosyal değer çatışmasına örnek verilebilir. Bu çatışmalara yol açan yukarıda bahsedildiği gibi kişilerin mensubu oldukları toplumun sosyal ve kültürel değerleriyle çelişen yeni hayat tarzlarıyla ilgilidir.

4. 5. Canan'da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

Canan'da, yeni hayat tarzını benimseyenler ile gelenek ve göreneklerine bağlı kişiler arasında ahlakî, dinî, sosyal ve kültürel değerler konusunda tartışmalar yaşanır. Eski ile yeni anlayış farklılığı hakkında Selim, Lami'yle çatışır. Lami, eşi Bedia'yı bırakıp Canan'la evlenme konusunda bazı tereddütler yaşar. Onu bırakırsa büyük bir günah işleyeceğini düşünür ve bir çare bulmak için Selim'e danışır. Selim, Lami'nin düşüncelerinin geçmişte kaldığını söyleyerek gençliğinde istediklerini yapamazsa ihtiyarlandığında asla yapamayacağını ileri sürer. Selim'in düşünceleri, Lami'nin dinî değerler konusunda yaşadığı ikilemlerin daha da artmasına neden olur. Selim'in bu asrın zevklerinin maddi olduğunu manevi zevklerin geçmişte kaldığını savunmasına karşın genç adam aşk gibi manevi zevklerin maddi zevklerle kıyaslanamayacağı fikrindedir.

Lami, Canan ile evlendikten sonra da Selim'le tartışmaya devam eder. İki arkadaş arasında dinî değerler konusundaki çatışma, Canan'ın yaptığı ahlaksızlıklar hakkında yoğunlaşır. Lami, Canan'ın kenisini aldatmasının mümkün olmadığına, namusun, nikâhın ve kanunun buna engel olduğuna inanır. Hâlbuki Canan onu, Selim'in de aralarında bulunduğu, birçok erkekle uzun zamandan beri aldatmaktadır. Selim, arkadaşının evlilik ve aşk konuları hakkındaki düşüncelerinin geçmişte kaldığını belirtir:

“Nikâh bir insana adetçe fazla temellük hakkı verir. Her gece zevcenle yatarsın fakat biz, en fazla haftada bir kere ve... Çok masrafla... Aileye gelince, bu mefhum, yüksek ve münevver sınıfın adetleri arasından çekiliyor. Orta sınıf da, bugün yarın o vaziyete gelecek. Vasati Avrupa'da, şimdi, cinsi kıskançlık, tarihten bir sahife olmuştur” (CN: 205).

Selim; aldatmak, ihanet etmek gibi sosyal hadiselerin Avrupa’da sıradan mevzular haline geldiğini, zamanla bizde de aynı durumun yaşanacağını savunur. Lami, dostunun düşüncelerine katılmayarak Canan’ın ahlakî ve kültürel değerlere bu kadar uzak olacağını düşünmez. Genç adam, eşi Canan’ın onu para için birçok erkekle aldatmasının görülmemiş bir şey olduğu fikrindeyken Selim, bu tür düşüncelerinin geçmişte kaldığında iddia eder.

Canan’da, Avrupai yaşama özenen bugünün kadınlarının, sosyal bir değer olarak kabul edilen aile kurumuna saygı göstermedikleri ve ahlakî bir değer olan dürüstlüğe aykırı davrandıkları görülür. Canan’ın para kazanmak ve şöhret elde etmek için kocasını zengin kişilerle aldatmasının, çağın yozlaşan sosyal düzeniyle bir ilişkisinin olduğu düşünülebilir. Peyami Safa, bu konu hakkında “*Kadın, Aşk, Aile*” adlı eserinde geçmişte kadınların sosyal ve ahlakî değerlere şimdikinden daha fazla bağlı olduklarını vurgular: “*Bu asrın başından beri kadının istedikleri ve iştahları arttı. Eskiden onu evinden dışarı çıkmaktan ürperten kibar ve çekingen ihtirası, bugün sokaklara uğramış, büyük meydanlara doğru koşuyor ve bizden her şeyi istiyor*” (Safa 2007c: 17).

Canan gibi bir kahramanın davranışlarıyla yirminci yüzyıl kadınlarının ahlakî ve sosyal değerlerden nasıl uzaklaştığı gösterilmeye çalışılır. Romanda, Selim’in nikâhı gereksiz görmesi dinî değer çatışmasına; Canan’ın kocasını aldatması ahlakî değer çatışmasına örnek verilebilir.

4. 6. Bir Tereddüdün Romanı’nda Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

Bir Tereddüdün Romanı, Peyami Safa’nın kendi hayatından kesitler sunduğu eseri olmasından dolayı önemlidir.¹² “Eski” ile “yeni” anlayışlar, Mualla ile Vildan’ın karakterleri üzerinde canlandırılır. İkisi de Muharrir’le evlenmek istemektedirler. Fakat Muharrir’in evlenmek istediği kadın Mualla’dır. Muharrir, ısrarla kendisiyle evlenmek

¹² *Bir Tereddüdün Romanı*’nda özellikle tereddüdün anlatıldığı kısımlar, Peyami Safa’nın o günlerde yaşadığı bunalımları, iç hesaplaşmasını ve tereddütleri yansıtmaları bakımından çok önemlidir. Bu konuyla ilgili bk. AYVAZOĞLU, Beşir (2007), *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul: Kapı Yayınları, s. 193.

isteyen Vildan'ın teklifini kabul etmez. Mualla da Muharrir'e kesin bir cevap vermez. Muharrir'in Vildan ve Mualla'yla farklı zamanlarda yaşadığı çatışma “eski” ile “yeni” anlayışların kıyaslanması biçimindedir.

Gelenek ve göreneklerine bağlı olan Mualla, bir arkadaşının aracılığıyla okuduğu romanın yazarıyla tanışır. Mualla ile Muharrir asrileşme, günün toplumsal yapısı ve kadın-erkek ilişkileri hakkında konuşurlar. Muharrir, fikirlerini savunurken eski hayat ile yeni hayat anlayışlarını mukayese ederek sosyal ve kültürel değişimlerin neden olduğu toplumsal yozlaşmalara değinir. Ailenin asrileşmesine karşı çıkar ve eski aile yapısını savunur:

“Ailenin asrîsi olamaz. Binlerce senelik mazisi olan bu müessesese, radyo veya çarliston gibi yeni bir buluş değil ki... Asri bir dans salonu, asri bir kadın, perukâr, asri bir bar anlaşılır şeylerdir; asri bir aile? Hayır! Asri namaz, asri kible ve asri imam olamayacağı gibi. Daha doğrusu birer çalgılı kahve veya bar taklidi haline gelen danslı meclisleriyle bugün ki ailenin ve kırk defa büyütülmüş bir kümeden farklı olmayan harem hayatıyla eski ailenin gülünç taraflarını atarak ananenin hoşuma giden taraflarını istinat eden bir ev yapmak hayali içinde yaşamaya başladım” (BTR: 48).

Muharrir, sosyal bir kurum olan ailenin köklerini gelenek ve göreneklere dayandırır. Çağdaş aile düzenine karşı olmasının nedeni, ailenin bu çağda yok olmakla karşı karşıya kalmasından kaynaklanır. Muharrir'e göre nasıl ki, asri bir imamın ve asri bir namazın olması mümkün değilse ailenin de yenisi olamaz. Muharrir, eski aile düzenini savunmasına rağmen bazı yönlerini de eleştirir. Ona göre eski aile düzeni kişileri bazı yönlerden özgür olmaktan yoksun bırakır ve kapalı düşünmeye sevk eder. Kendine göre bir sentez yaparak eski ile yeniyi bir araya getirir: “*Eski ailelerin kapalı ahlakî terbiyesiyle yeni ailelerin açık fikri terbiyelerini haiz bir genç kız. İşte benim ilk tasavvur ettiğim Muallâ Hanım*” (BTR: 49).

Bir Tereddüdün Romanı'nda, eski-yeni anlayışları bağlamında estetik, ahlakî ve sosyal değerlerin karşılaştırıldığı görülür. Muharrir, şimdiki kızlar ile eski kızların özelliklerini Mualla'nın karakterini tasvir ederken verir. Bu kıyaslama, kültürel değerler ile bu asırda oluşan yeni değerler hakkında ipuçları vermesi bakımından dikkat çekicidir:

“Eski kızlar hisleriyle ve ihtiraslarıyla yaşıyorlardı, Şimdikiler yalnız heveslerinin peşinden gidiyorlar; sizde ikisi de olmayan bir şuur zenginliği var. Kitap sizin nazarınızda tuvalet eşyası meyanında olmadığı için yalnız anlamak yahut düşünmek için okuyorsunuz. Onun için paraya ait bütün iddialardan kaçarak maddenin benim içimde aldığı manayı zenginleştirmeye çalışıyorum” (BTR: 53).

Mualla'nın heveslerine göre davranmaması, sosyal ve kültürel değerlere bağlılığının bir sonucu olarak ele alınabilir. Çünkü toplum içinde arzu ve isteklerine düşkün insanların ayıplandığı görülür. Mualla'nın tuvalet giymek yerine kitap okumayı seçmesi kültürel bir tercih olarak ele alınabilir. Türk toplumunun geleneksel elbiselerinde tuvaletin olmadığı bilinir ve onu giyenler mensubu oldukları toplumun sosyal ve kültürel değerlerine aykırı davranırlar. Mualla, benimsediği sosyal ve kültürel değerlere uygun bir şekilde paraya ve maddi çıkarlara önem vermez.

Bir Tereddüdün Romanı 'nda, tartışılan bir konu da yeni anlayıştaki kişilerin bazı gelenek ve görenekleri unutmasıdır. Bu kişiler, evlenmek yerine nikâhsız yaşamayı seçerek ahlakî ve dinî değerlere aykırı davranır. Muharrir, bu çağda dinî buhranların ve ahlakî yozlaşmaların, insanları ikilemlere sürüklediği için eski değerlere karşı bir cephe alındığını iddia eder:

“Milli ve beynelmilel cereyanlar, dinî lazühdi cereyanlar, ahlakî ve gayri ahlakî cereyanlar bütün beşeri iradeyi ikiye bölüyor ve tereddüde düşürüyor. Onun için izdivaçlar azalıyor ve gençler tereddüde düşüyorlar, izdivaç en azından bir tek şeye inanmaktır. Bu çılgın bu kudurmuş tereddüt ve şüphe devrinde sarsıntıya en çok hisseden müessese izdivaçtır. Fakat şüpheyeye ve tereddüde lanet savurmadan evvel hakkını verelim. Zekânın en sivri noktası şüphe ve tereddüttür” (BTR: 178) .

Toplumda değer çatışmalarının yaşanmasının bir nedeni de yeni gelişmelerin mevcut sosyal yapı ile zıtlık göstermesidir. Muharrir, bu asırdaki gelişmelerin geçmişte yerleşmiş olan dinî, ahlakî ve sosyal düzenle çeliştiğinden, bireylerin karşılaştıkları yeni durumlara tereddütle yaklaştığını dile getirir.

4. 7. Biz İnsanlar'da Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

Biz İnsanlar'da, eski anlayışı savunanlar ile yeni anlayışı savunanların karşı karşıya gelmesi, kendisiyle beraber dinî, sosyal ve kültürel değer çatışmalarını doğurur. İlk çatışma, Orhan ve Necati ile komünist fikirli arkadaşları Süleyman arasında Türk toplumunun bazı algılayışları hakkındadır. Süleyman, çağdışı kabul ettiği dinî, sosyal ve kültürel değerler nedeniyle İstanbul'un işgal altında olduğunu iddia eder. Komünist fikirli Süleyman, divan edebiyatının topluma hiçbir şuur kazandırmadığını savunur:

“Canı kim cananı için sevmese cananı sever – canı için kim ki cananın sever canın sever. Kaç yüz senedir bu herzelerle kafa dolduruyoruz. Bu edebiyat hangi sınıfa, hangi ezilmiş halka, hangi zümreye şuur vermiştir? Ne yetiştirmiştir? Hangi tekâmüle yaramıştır” (Bİ: 115)?

Süleyman'ın dünya görüşüne göre edebiyat toplumda sınıf bilincini yerleştiriyorsa iyidir. Divan edebiyatının bu bilinci yerleştirmekten uzak olduğunu ve insanların ancak hayallerini beslediğini ifade ederek kültürel değerleri yok saymaya kalkışır. Orhan ise Süleyman'ın tümünden reddedici fikirlerine karşı çıkararak divan edebiyatının toplumun hislerini yansıttığını söyler.

Romanda, işgal dönemindeki toplumda görülen ahlaksızlıkların devrin bir özelliği olduğu düşüncesi sıkça tekrarlanır. Orhan, karakolda tartıştığı memurun işgal güçleri komutanlarına karşı yaptığı yalakalıkları değerlendirir. Genç öğretmen, bu memurun hareketiyle toplumdaki yozlaşmanın kamusal alana yayıldığını arkadaşı Necati'ye anlatır:

“Fakat herifin telefonla emir aldıktan sonra küstahlığın zirvesinden, birdenbire zilletin eteklerine de yuvarlanması, kendi şahsına ait bir ahlak veya seciye düşkünlüğünden ziyade bir cemiyet vakasına benziyordu. Orhan biliyordu ki, devrinin birçok asayiş memurları bu Tayfur ve bu aylı boğan İbrahim gibi zebunküştürler; biraz eğilene tekme atmak ve biraz yukarıdan alana yalvarmak eteğine sarılmak onlarda müşterek bir mizaç haline gelmişti” (Bİ:154).

Orhan, bu durumun yaşanmasını toplumun sosyal ve kültürel değerlerden uzak kalmasına bağlar. Toplumda, ahlakî ve sosyal bir değer olarak kendinden kuvvetsiz olanı ezmek kötü bir davranış kabul edilir. Aynı şekilde kendinden güçlü olana yalakalık etmek toplum tarafından hoş karşılanmaz. Genç öğretmen, karakoldaki memurun ahlaksızca davranmalarına ve Süleyman'ın eski değerlere yüz çevirip çareyi Rus rejiminde bulmasına, umumi ahlak bozukluğunun sebep olduğunu düşünür. Orhan, insanların işgalin neden olduğu karmaşa içerisinde hangi yöne gideceklerini bilemedikleri için sosyal ve kültürel değerlere yabancılaştıklarına inanır.

4. 8. Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Değer Çatışmaları

*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'*nda, kahramanlar eski-yeni anlayışları bağlamında daha çok ahlakî tutum ve davranışlar hakkında tartışılır. Ferit, kız arkadaşı Selma'ya eski kadınların terbiyeli oluşlarından bahsederek onların şimdiki kadınlar gibi ahlaksızlığa sürüklenmediklerini belirtir:

“—Demin Amerikan mecmualarını karıştırıyordum. Bacak yağıyor. Operetler, müzikholler, filmler, caddeler, her yer bunlarla dolu değil mi? Babam söylerdi: eskiden vücuttaki uzuvlardan pek çoğunun adını söylemek ayıpmış: Meme, karın, kalça, bacak, baldır, ayak gibi sözlerden birini ağza almadan evvel bir “affedersiniz” deyip sesi alçaltmak lazımmiş. Şimdi bacağını göstermek ve beğendirmek bile ayıp değil” (MNK: 73).

*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'*nda, kadınların bedenlerinin mahrem kabul edilen yerlerini göstermeleri, konusunda ahlakî değer çatışması yaşanır. Ferit'in kız arkadaşı Selma, vücudunun mahrem bölgelerini başkalarının göreceği şekilde giyinir. Ferit, onu Amerikalılara benzeterek ona ahlaksızca giyindiğini söyler. Ferit'in Selma'ya yönelttiği eleştiri aslında yazarın çağdaş yaşam tarzına bakışıyla paraleldir. Bilindiği gibi Peyami Safa, Batılılaşmayı kılık ve kıyafet değişikliğinden öteye götüremeyen anlayışın karşısında durur. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'*na bu açıdan bakıldığında Sevim Kantarcıoğlu'nun da belirttiği gibi Peyami Safa'nın felsefesine uygun bir yapıdadır (Kantarcıoğlu 2007: 90).

Eski-yeni anlayışları bağlamında yaşanan değer çatışmalarının romanlara dağılımı, değer alanlarına göre şöyle gösterilebilir:

ROMANLAR	DEĞER ALANLARI			
	Ahlaki Değer Çatışmaları	Sosyal ve Kültürel Değ. Ç.	Dini Değ. Ç.	Estetik Değ. Ç.
ŞK	-Bir kişinin, bugünün insanın, eşini rahatça aldatabileceğini iddia etmesi. -Bir kişinin yalan söylemeyi asrın düsturu olarak görmesi.	-Bir adamın, bu devirde herkesin kendi çıkarları peşinde koşması gerektiğini söylemesi. -Bir kişinin, geleneklerin yok olması gerektiğini söylemesi. -Bir kadının, kocasından habersiz istediği gibi davranması.		
SK	-Bazı erkeklerin kadınlar gibi makyaj yapmak istemeleri. -İnsanların eskiye nazaran doğru ve dürüst davranmamaları	-Bir kişinin, eğlencede sınır tanımayarak toplumun örf ve adetlerinin çağdışı olduğunu iddia etmesi. -Bazı insanların, mensubu olduğu toplumun geleneklerine göre yaşamak yerine, Avrupalılar gibi yaşaması ve bu yaşam tarzını savunması. -Bir adamın, evliliği çağdışı olarak görmesi.	-Bir adamın, dini vecibeleri çağdışı ve hurafe olarak görmesi.	-Bir adamın güzel görünmek uğruna eski alışkanlıklara hakaret etmesi.
BA	-Bir adamın, eşine sadık davranmayı eski bir adet olarak görmesi. -Bir kadının, kocasını başka erkeklerle aldatması.	-Genç bir kızın, ailesinden habersiz bir erkekle evlenmesi. -Bir adamın, sadece kendi menfaatini düşünmesi.		
CN	-Bir erkeğin, evlenmeden bir kadınla beraber olmayı modern hayatın gereği olarak değerlendirmesi.	-Bir kadının, para için eşini aldatması.	-Bir adamın, dini nikahı gereksiz görmesi.	
MR		-Bazı insanların, geleneklerle dalga geçmesi.		-Bir kızın, apartmanlarda yaşamak yerine eski ve geniş evlerin tercih etmesi
DHK				
FH				
BTR	-Bir kadının, evlenmeyi çağdışı olarak değerlendirmesi.	-Bu asrın insanların parayı temel değer olarak görmeleri. -Bir kişinin, bu asırda aile kurumun gereksiz olduğunu söylemesi.		
MNK	-Bugünün kadınlarının mahrem yerlerini, başkalarına göstermede sakınca görmemeleri.			
Bİ	-Bir kişinin, çıkarları için yalalaklık etmesi.	-Bazı kesimlerin, milletin çağ dışı bir kültüre sahip olmakla suçlaması		
YZ				
Toplam Çatışma Sayısı	9	13	2	2

Tablo 6: Eski-Yeni Anlayışları Bağlamında Tespit Edilen Değer Çatışmalarının Romanlara Dağılımı

Safa'nın romanlarında, eski-yeni anlayışları bağlamında çatışmalar sosyal ve kültürel değerler konusunda yoğunlaşır. Yeni hayat tarzını savunanlar, örf ve adetleri çağ dışı bularak mensubu oldukları milletin sosyal ve kültürel değerleriyle çatışırlar. Yazar tarafından idealleştirilen tipler ise geleneksel hayat tarzını savunurken memleketin bilim ve teknik alanında ilerlemesi gerektiğini düşünürler. Geleneksel yaşam tarzı, dinî kurallara riayet etme, anne ve babaya saygı eski anlayışta olanlarla yeni anlayışta olanların anlaşamadıkları konulardır. Söz konusu romanlarda, eski anlayışta olan iki tip kahraman vardır: ilki gelenek ve görenekleri taassupla savunanlar, diğeri gelenek ve görenekleri savunduğu halde bazı yeniliklerin yapılması gerektiğini düşünenler. *Biz İnsanlar*'da Orhan'ın babası, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Muhtar ve *Sözde Kızlar*'da Mustafa Efendi ilk tipten kahramanlara örnek verilebilir. İkinci tip kahramanlar arasında ise *Biz İnsanlar*'da Nadir, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Yahya Aziz, *Fatih-Harbiye*'de Ferit vardır. *Yalnızız*'ın yazarı, romanlarında genel itibariyle ahlaksızlıklar yeni anlayışta olan insanların karakterlerinde canlandırır.

5. CİNSİYET FARKLILIĞINDAN KAYNAKLANAN DEĞER ÇATIŞMALARI

Bu bölümde, incelenen romanlarda cinsiyet farklılığının neden olduğu değer çatışmalarına değinilecektir. Konunun daha iyi anlaşılması için öncelikle değerlerin cinsiyete göre farklılaşması ve bu konu hakkında Safa'nın görüşleri üzerinde durulacaktır.

Erkekler ile kadınların kabul ettikleri değerlerin birbirlerinden farklı olup olmadığı hakkında fazla bir şey söylenmediği görülür. Güngör'e göre bunun sebebi bu alanda yapılan çalışmaların daha çok kadınlar ile erkekler arasındaki psikolojik ayrımlar üzerinde yoğunlaşmasıdır (Güngör 2010: 81). Cinsiyetler bazında değer kavramının psikolojinin araştırma alanı içerisinde değerlendirilmesi, yapılan çalışmaların sonuçlarıyla paralellik gösterir. Kadınlar ile erkekler arasındaki değer farklılıklarının, psikolojik nedenlere bağlanması Freud'un "özdeşim"le ilgili görüşlerine dayanır. Freud, erkek çocukların babalarını, kız çocuklarının annelerini model alarak değerleri öğrendiklerini ileri sürer (Freud 2008: 81). Bu taklit neticesinde çocuklar, özdeşim kurduğu cinsiyetin değerlerini benimserler.

Değerler, cinsiyete göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmasa da kadınlar ve erkeklerin değer yargıları, bazı durumlarda birbiriyle uyuşmayabilir. Buna yol açan değişkenleri, biyolojik özelliklerle beraber her kültürün cinsiyetlere farklı anlamlar yüklemesinde de aramak gerekir. Toplumun olay ve nesnelere yüklediği anlamlar, farklı cinsiyettekilerin tutum ve davranışlarını da yönlendirir. Toplumsal cinsiyet üzerine inceleme yapan Ayşe Çiftçi, bu durum hakkında şu örneği verir: Türk toplumunda öğretmenlik kadınlar için ideal bir meslek görüldüğünden, bu algılayış sosyal ve kültürel bir değere dönüşür (Çiftçi 2010). Aynı şekilde askerliğin güç ve cesareti gerektirmesinden, daha çok erkekler tarafından tercih edilmesi çoğu toplumda sosyal bir değer haline gelmiştir.

Peyami Safa, cinsiyete göre değerlerin değişiklik göstermesi konusunda Freudiyen düşüncelere sahiptir. Erkekler ile kadınların genetik olarak birbirine benzememesinin olaylara, olgulara ve nesnelere birbirinden değişik anlamlar yüklemesini etkilediğini söyler:

“Dünyanın her yerinde, beş yaşındaki kız çocuğunun 1 numaralı oyuncacı bebek, aynı yaştaki erkek çocuğunun 1 numaralı oyuncacı tüfektir. Bu tercih farkı iki yaşında belirmeye başlar. Çevreden gelen tesirleri terbiyelerin neticesi olamaz” (Safa 2007c: 17).

Safa, kadınların genetik özellikleri nedeniyle erkeklerden farklı değerlere sahip olduğunu dile getirir. Batı memleketlerinde kadınlara verilen yanlış hürriyetlerin toplumsal ilişkileri bozduğuna, bu yüzden kadınlar ile erkeklerin birbirlerine karşı vazifelerini unuttuğuna değinir.

Peyami Safa, kadınlar ile erkeklerin aile içi rolleri ve toplumsal görevleri hakkında birçok yazı kaleme alır ve romanlarında bu türden konulara değinir. Bu konulardan biri, kadınların toplumsal görevlerinin siyasî gelişmeler paralelinde nasıl değiştiğiyle ilgilidir: “*Kadın meselesi insanın insan hakkındaki telakkisine bağlıdır. Bu telakki buhran geçirdiği için, kadının en ileri Batılı memleketlerinde de endişe mevzuu olduğunu görüyoruz*” (Safa 2007c: 76). Marksist ideoloji örneğinden yola çıkarak kadınların annelik vazifesi dışında işlere yönlendirildiğini iddia eder. Son yüzyıllarda insanlığın geçirdiği buhran sonucu kadın-erkek ilişkisinin de bozulduğunu söyler. Romanlarındaki ideal kadın ve erkek tipler sayesinde bu buhranın oluşturduğu kaotik ortamdan çıkma çarelerini ortaya koyar.

Cinsiyet farklılığından kaynaklanan değer çatışmaları, incelenirken yukarıda bahsedilen hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Erkekler ile kadınların olay ve olguları yorumlarken başvurdukları kriterlerin değişik olması, ele alınan romanlardaki çatışmaların nedenlerinden biridir. Bu uyuşmazlıkların temelinde, kadın kahramanlar ile erkek kahramanlar arasındaki değer yargılarının farklılığının olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, eserlerinde cinsiyetlere yaşadıkları muhite göre özellikler verir. Şişli, Beyoğlu gibi Batı kültürüne ayak uydurmuş yerlerde yaşayan kadın ile erkek kahramanların ahlakî değerlere yabancı oldukları görülürken; Cerrahpaşa ve Fatih gibi semtlerde yaşayan kadınlar, milli ve dinî değerlere ya bağlıdır ya da sonradan bu değerlere yönelirler. Kadın kahramanlar, erkek kahramanlara nazaran, ahlakî, sosyal ve kültürel değerler ile ilgili daha fazla dönüşüm geçirirler. Moran, Peyami Safa'nın

romanlarında kadın kahramanların dönüşüm geçirmelerini, iki tip erkek arasında yaptıkları seçimle alakalı olduğunu ifade eder:

“İki tip erkeğin başka bir değişle, iki değerler sisteminin arasında kalan bu kızların yapacakları tercih, temelde yine madde ile ruh arasındadır ve Batı uygarlığına, konforlu asri hayata ve özellikle Batı modeli adama karşı duydukları zaafa yazar fena halde öfkelenir, onları yüzeysellikle, hatta bilinçsizlikle suçlar” (Moran 2008: 226) .

Değer çatışmalarının bir kısmı, kadınların iki erkek arasında tercih yaparken hatalı davranmalarıyla meydana gelir. Fatmagül Berktaş da bu durumu vurguladıktan sonra yazarın cinsiyet konusuna sıkça değindiğini ifade eder:

“Peyami Safa, gerek cinselleşmiş düalizmi çok kullanması gerek psikolojik ögelere ve çeşitli felsefi akımlarına yaptığı göndermeler dolayısıyla toplumsal cinsiyete ilişkin klişeleri ve toplumsal/bireysel kaygıların nasıl bu alana aktarılıp çözülmeğe çalışıldığını açık seçik izlememize olanak verir” (Berktaş 1998) .

Kendi alt kültürlerini oluşturan çevrelerde yaşanan yozlaşmaların yol açtığı çatışma ortamı, kadın-erkek çekişmesini de tetikler. *Sözde Kızlar*, *Canan*, *Mahşer*, *Şimşek*, *Bir Akşamdı*, *Bir Tereddüdün Romanı* ve *Yalnızız*' da cinsiyet farklılığının neden olduğu değer çatışmaları işlenir.

5. 1. Şimşek'te Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları

Peyami Safa, *Şimşek*'te kadın-erkek ilişkisine diğer romanlara göre daha fazla değinir. Sadakat, dürüstlük, doğruluk ve itimat gibi ahlakî değerlerin cinsiyet düzeyinde hangi anlamlara geldiği ortaya konulur. Pervin, Müfit ile evleneli henüz iki ay olduğu için eş olmanın ahlakına ulaşmaktan uzak bir görüntü çizer. Evlenmeden önce Müfit'in dayısı Sacit ile başladığı ilişkiyi devam ettirerek, bir eşte bulunması gereken sadakat ve dürüstlüğe aykırı davranır. Ahlakî bir değer olarak, toplum içerisinde aile kurumunun devamı için; bir kadından beklenen kocasına bağlı kalmasıdır. Fakat Pervin, bu değere göre davranmayarak Müfit ile çatışır.

Pervin, toplumun ahlakî değer anlayışına ters hareket ederek bir eş olmanın sorumluluklarının ne olduğunu idrak edemez: *“Koca, koca kocam; benim bir kocam var. Bu o kadar şaşılacak şey değil. Bütün evli kadınların kocaları var. Fakat bu his bu türlü kadınlara geliyor; bu türlü, yani, henüz evlenmiş kadınlara”* (ŞK: 8). Genç kadının böyle bir düşünceye sahip olmasında biraz da Müfit’in zayıf karakterinin etkili olduğu söylenebilir. Pervin’in bir erkekten beklediği, güçlü irade ve kadınları etkileme gücü kocasında mevcut değildir. Bu özelliklere, Sacit sahiptir; fakat o da dürüst ve sadık değildir. Arzuladıklarını ne Müfit’te ne de Sacit’te bulan Pervin, hem evliliğini sürdürür hem de kocasını aldatır.

Genç kadın, yaptığı ahlaksızlığı örtebilmek için kocasının kendisine olan güveninin devam etmesini ister. Müfit’in şüphelerini gidermek ve itimat edilecek bir kadın olduğunu ispatlamak için gerçek kişiliğini saklamaya çalışır:

“Pervin her kadın kadar bunu bilirdi, en zeki ve hassas erkeklerin bile inanmaya ve aldatmaya ne kadar muhtaç olduklarını, en kudurtucu şüphe anlarında bile kadının teminatına nasıl inandıklarını ve aldandıklarını bilirdi. Fakat erkeğe bu itimadı verebilmek için gayet sakin, sinirsiz, mantıklı ve akıllı olmak lazımdı. Erkeğin en ziyade hangi noktada şüphelerinin türediğini ve kuvvetlendirdiğini anlamak, bilhassa orada kanaat vermeğe çalışmak ve ortadaki mühim izleri mahirane tevillerle silecek büyük yalanlar, hakikatten ziyade hakikate benzeyen yalanlar bulmak lazımdır” (ŞK: 41).

Pervin’in endişelendiği asıl nokta, er geç eşinin yaptıklarının farkına varmasıdır. Bunun önüne ancak Müfit’i şüphelendirmeden davranarak geçebileceğine inanır. Sacit ile olan ilişkisini Müfit’in bilmesini istememesi, sadece korkuyla alakalı bir durum değil, aynı zamanda genç kızın kocasına merhamet göstermesinden kaynaklanır. Müfit’in de Sacit gibi hem vücuduyla hem ruhuyla diri olmasını gerektiğini düşünür. Fakat kocası hasta olmasıyla beraber ruhen de zayıf bir adamdır. Pervin, kocasını aldatmaya devam ederek iki erkek arasında bir yerde yaşar. Bu çarpık durumu idare edebilmesine hayret eden Behire, kadınların erkeklerden beklentilerini anlatır: *“Şüphe etmeyen erkek yoktur. Erkeklerin şüphelerine kızarız ama şüphe etmezlerse daha ziyade kızarız değil mi Pervinciğim? Anlat kızum. Nasıl idare ediyorsun”* (ŞK: 53). Behire, erkeklerin kadınlara göre daha fazla şüpheli olduklarını ve bunun onların karakterinin bir parçası olduğunu vurgular. Şüphelenme, erkeklerin toplum içinde kadınlara karşı

konumlarının gereği olarak şekillenir. Ataerkil bir toplumda kadınların hal ve hareketlerini sınırlayan, karşı cinsin değerler sistemidir. Behire, Müfit'in genel kabulün dışında davrandığını ileri sürer.

Behire, Pervin ile konuştuktan sonra Müfit'i evine davet edip onunla eşi hakkında görüşür. Hasta adam, eşinin son zamanlarda çok farklı davrandığını, ondan şüphelenmeye başladığını anlatır. Kadın, Müfit'in bunaldığını görünce karısının yaptıklarını söylemeye karar verir. Müfit'in hissettiklerinin, erkeklere has bir durum olduğunu ve bu durumdan ıstırap duymaması gerektiğini belirtir. Behire, Müfit'in sıkıntılı olmasının nedenini, bir erkek olarak kadınların ruhunu anlayamamasına bağlar: “...erkekler, ne kadar zeki ve hassas olurlarsa olsunlar, kadının ruhunu tamamıyla anlayamazlar. Anlayamadıkları için bazı yanlışlıklar yaparlar” (ŞK: 130). Behire'ye göre kadınlar ile erkeklerin ahlakî değerlere bakışları arasında önemli farklar mevcuttur. Müfit'in kadınların neye önem verdiklerini bilmediği için eşine karşı yanlış davrandığına inanan Behire, genç adamı karısına karşı uyarır.

Şimşek'te, cinsiyetler arasındaki değer çatışmalarında yol gösterici, yazarın sözcüsü Ali'dir. Müfit'in yakın arkadaşı Ali, Sacit ile Müfit arasındaki çekişmenin altında başka sebeplerin olduğuna inanır. Müfit ve Sacit'le ayrı ayrı konuşarak kadın ve erkeklerin olay ve olguları yorumlama tarzlarını açıklar. Yazar, Ali'nin fikirleri üzerinden erkekler ile kadınların nelere değer verdiklerini ifade eder:

“Ali'nin anlayışına göre kadın hassasiyetinde, şahsî ve içtimai meyelanlar en şiddetli dereceleri ile faaliyettedirler; bir kadın hem şiddetle hodbin, beğenilmeye ve sevmeye erkekten ziyade muhtaç, erkekten ziyade süslenmeye meclup, erkekten çok malına ve canına düşkün, erkekten fazla kıskanç, mütecessis, ihtiyatkâr ve korkaktır; hem de şiddetle diğerbin, merhametli ve fedakârdır, başkalarının ıstıraplarını erkekten daha sürat ve ciddiyetle tehvine koşar. Böyle olması da tabidir. Zira kadın erkekten ziyade hassastır ve bu iki zıt meyelan arasında muvazene bulabilmek için her ikisinde de şiddetli olmaya mecburdur. Müfit'le Sacit'in mücadelesi, Pervin'de hangi nevi meyelanlar zümresinin galip olduğunu da gösterecek ve kadın ruhiyatını biraz daha aydınlanmasını sağlayacaktır” (ŞK: 64).

Ali, kadınların erkeklerden daha hassas olduklarını, beğenilmenin ve sevilmenin onlar için başta gelen konu olduğunu iddia eder. Kadınların başkalarının dertlerini erkeklerden daha ziyade üstlenen merhametli bir yaratılışa sahip olduklarını söyler. Onlar, aynı zamanda süslenmeye, mala ve cana erkeklerden daha çok düşkündürler. Ali, Pervin'in Müfit ile Sacit arasında yapacağı seçimde, onda kadınlara ait davranış özelliklerinden ağır basanın etkili olacağını düşünür. Süslenmeye, şan ve şöhrete değer veriyorsa Sacit'i seçecektir; fedakârlığı ve merhameti önemsiyorsa Müfit'e bağlı kalacaktır. Genç kadının durumu, yazarın da belirttiği gibi kadınlara özgü iki zıt yol arasında kalmaya benzer.

Şimşek'te, kahramanların tıkanıdığı noktada Ali konuşmaya başlar ve içinde buldukları çıkmazdan kurtulmalarına yardımcı olur. Müfit'in ve Sacit'in Pervin ile ilgili düşüncelerini yönlendiren Ali'dir. Sacit'e asri bir donjuan olduğunu, aşktan ve sadakatten bir şey anlamadığını söyleyerek, Müfit'i kendisine rakip gördüğü için Pervin'le gayrimeşru ilişkiyi sürdürdüğünü belirtir: “*Bir rakip, her erkekte mücadele iştiyakı doğurur. Müfit olmasaydı, Pervin'e ehemmiyet vermeyecektin*” (ŞK: 83). Ali, erkeklerin rakiplerini kıskandıkları için onları her türlü zevkten mahrum bırakmayı alışkanlık haline getirdiklerine inanır.

Sacit, yeğenini kıskanır ve onun Pervin'den ayrılması için elinden geleni yapar. Biraz da Pervin'in ancak iffetsiz kadınlarda bulunan karaktersizliğinden faydalanır. Ali, Sacit'e Pervin'in şahsiyetsiz biri olduğunu, bu yüzden kocasını aldattığını anlatır. Sacit ise kadınların genel olarak güçlü erkekleri seçtikleri halde Pervin'in hasta bir adamla beraber olmasına bir anlam veremez. Ali, ahlakî değerlere aykırı davranan Sacit'in kadınlarla ilgili düşüncelerini yorumlar:

“Öyle ise sen şöyle diyorsun: kadın zayıftır; erkeğin kuvvetine muhtaçtır; bunun için her yerde, her şeyde olduğu gibi kuvvete âşıktır; kuvvet ister maddi, ister manevi olsun kadını çeker; zayıf yani kadınlaşmış bir erkeğin şarklı erkeğin kadın üzerindeki tesiri mahdut olmak lazım gelir” (ŞK: 80).

Sacit, kadınların kuvvetten yana olmasına karşın Pervin'in Müfit gibi hasta biriyle evlenmesinin kabul edilmeyecek bir durum olduğunu düşünür. Ali, Sacit'in

bunun nedenini anlayamamasını, asri bir genç olmasına ve alafranga hayat tarzı içerisinde yetişmesine bağlar. Şarklı tipi temsil eden Müfit, dürüst olduğu gibi cinsel tutkularının esiri olmaktan da uzaktır. Yazarın sözcüsünün vurgulamaya çalıştığı, iffetli kadınların bir erkekte aradıkları ahlakî ve sosyal değerlerin Müfit'e mevcut olduğudur.

Ali, kadın ile erkekleri birbirini tamamlayan iki kutup olarak değerlendirir. Ona göre erkekler kadınlara değer verirken merhamet veya öfkeyle davranmak yerine onlara bir eşya nazarıyla bakmalılar. O, kadınların erkekler tarafından sahiplenmelerine sevindiklerini iddia eder. Kadın-erkek çatışmasını, zıtlıklardan garip bir bütünlüğün oluşması tarzında ele alır:

“Ali’ye göre kadın, ne öfkeye, ne merhamete, ancak erkek tarafından istihfafa layık bir mahlûktur. Bunu kadınlar da hissederler. Her kadında en galip seciye, erkek tarafından mal edilmek arzusudur... Erkek kendi kölesine esir olan hürriyetsiz bir efendiden başka nedir? Her iki cinsin birbirine oynadığı büyük tahakküm oyununda kadın esaretiyle galebe çalar, erkek hâkimiyeti ile mahkûm olur. Burada da zıtların garip bir vahdeti vardır” (ŞK: 249).

Kadınlar ve erkeklerin benimsedikleri değerleri yaşadıkları muhit, yetişme tarzları ve ailelerinden gördükleri eğitim etkiler. Sacit, babası Mahmut Paşa’ya özenerek kadınlara cinsel bir obje muamelesi yapar. Müfit, Mahmut Paşa’nın aksine faziletkâr ve dürüst annesi Ferhunde Hanım’ın gözetiminde yetişir. Pervin ise doğru dürüst bir aile hayatı yaşamadığından genç yaşta bir doktor ile evlendirilir. Peyami Safa, toplumun bireyden beklediği davranışı yerine getirebilmesinde aile kurumunun önemine dikkat çeker. Nitekim iyi ve ahlaklı yetişen kadınlar ve erkekler toplumun onlara biçtiği role göre hareket ederken; kötü yetişmiş olanlar ahlakî ve sosyal değerlere aykırı davranışlar sergiler.

5. 2. Sözde Kızlar’da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları

Sözde Kızlar’da, iyi kadın ile kötü erkek arasındaki çekişme etrafında değer çatışmaları yaşanır. *Bir Akşamdi*’de olduğu gibi kahramanların kadınlar ve erkekler hakkındaki yorumları ve değerlerin cinsiyetlere göre değişik özellikler göstermesi

önemlidir. Behiç'in Mebrure'ye sahip olmak için yaptığı dalaverelikler, kötü erkek tipinin ahlakî değerleri önemsemediği ortaya konulur. Behiç, bir süre Avrupa'da kalmış, kadınlarla ikili ilişki kurmada tecrübeli asri bir genç şeklinde tanıtılır. Behiç, Mebrure'yi daha önce tanıştığı kızlar gibi hemen kandıramayacağını anlayınca, kadınların zayıf oldukları konulara yönelir. Mebrure'ye tenis oynarken bileğini burktuğunu, kolonyayla ovmasına yardımcı olmasını ister. Uydurduğu bu yalanla genç kızın kendisine şefkat duymasını amaçlar. Bu oyunu daha önceleri birçok kızda deneyen Behiç, kadınların acıma ve şefkat duygularının erkeklere göre daha geliştiğini belirtir: *“Geçenlerde Güzide'ye de aynı oyunu oynamıştım. İnsan lüzum gördükçe vücudunun ötesini berisini kadınlara ovdurmalı”* (SK: 37). Mebrure'nin ilgisini üzerine çekecek şekilde hareket ederek istediğini elde edeceğini düşünür. Kadınların neye önem verdiğini iyi bildiğinden Mebrure'yi bir ölçüde etkiler. İstediklerini gerçekleştirmek için günlerce düşündükten sonra vardığı genel kanı erkekler ile kadınlar arasındaki ahlakî değer farklılığını ortaya koyar:

“Biliyorduk ki kadın işlerinde erkeklere muvaffakiyet veren bir tek hassa vardır, bir büyük kuvvet ki en mukavemetli kadınları zaafa düşürür, korku ve tereddütlerini giderir, tahminlerini altüst eder, inatçıları itaate, kurnaz ve işvebazları şaşkınlığa, safları emrivakiye sürükler, Havva'nın bütün kızlarını gafil avlar: NEFSE EMNİYET! Taarruza geçmek için evvela bununla silahlanmak, bu silahı ele geçirmek için de kadın muvaffakiyetiyle şımarık olmak lazım ” (SK: 58).

Kadınların güven duygusuna değer verdiklerini bilen Behiç, Mebrure'ye, güvenilecek birisi olduğunu ispatlamaya çalışır. Bu doğrultuda onunla birlikte Anadolu'ya gidebileceğini bile söyler. Mebrure, onun gerçekten iyi biri olup olmadığı konusunda tereddüt yaşar ve onu yakından tanımak için arabayla gezme teklifini kabul eder. Genç kızın tereddütlerini gidermek niyetiyle Behiç kendisinin bir kadının önemseyeceği karakterde olduğunu savunur:

“Mebrure Hanım, siz beni yanlış tanıyorsunuz, bizi İstanbul'un kalpsiz ve sefih erkekleri sanıyorsunuz, yanıyorsunuz. Her erkek gibi bizim için de gaye, bir aile tesis etmektir. Düğüne kadar yaşamaktan doymak, yorulmak isteriz, tek ailemize daha fedakâr ve sadık olalım” (SK: 103).

İffetli kadınların aile kurmak gibi sosyal ve kültürel değerleri önemsedikleri, Behiç'in Mebrure'ye verdiği bu teklifte ortaya konulur. Genç kız, bu sözlerden etkilendiği halde içindeki şüpheleri bir türlü atamaz. Behiç'i, Nadir Bey'in tanıştırdığı Fahri'yle kıyaslayarak hangisinden yana tercihte bulunacağı konusunda bir ikilem yaşar. Fahri, kültürel ve dinî değerlere bağlı olmasına rağmen karakter olarak zayıftır; Behiç ise ahlaksız olmakla beraber kendine güveni yerinde ve insanları etkileyebilecek bir izlenim verir. Mebrure, Belma'nın Behiç'in işlediği cinayeti itiraf etmesi ile yaşadığı ikilemden sıyrılır ve Anadolu'ya milliyetperver Fahri'yle beraber gider.

Sözde Kızlar'da, maddi menfaatlerin insanların birbiriyle olan ilişkilerini belirlemesinden dolayı kadınlar ve erkekler arasında ahlakî değer çatışması yaşanır. Alev Sınar Çılgın, bu romanda maddi menfaat ilişkilerinin, toplumun cinsiyete ait normlarında çözümlere neden olduğunu belirtir (Çılgın 2003). Toplumsal gelişmeler ve değişmelerin, kadınlar ile erkeklerin geleneksel değer algılayışlarının dönüşümünü hızlandırdığı söylenebilir.

5. 3. Bir Akşamı'da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları

Bir Akşamı'da, kahramanların olay ve olgular hakkında yaptıkları yorumlar, kadınlarla erkekler arasında değer çatışmalarının temelini oluşturur. Romanın başkahramanı Meliha, kadınların nasıl davranması gerektiği konusunda Kamil'in görüşlerine uyar. Kamil, kadın-erkek ilişkisine maddeci bir anlayış penceresinden bakarak kadını bir eğlence unsuru olarak değerlendirir. O, erkekler ve kadınların yaşama ihtiyacıyla hem birbirlerini sevdiklerini hem birbirlerinden nefret ettiklerini düşünür. Bir kadının neye önem verdiğini çok iyi bildiği için davranışlarının sonucunu hesaplamadan hareket etmeyi kendine prensip edinir. Karar verebilme yetisini yitirmiş olan Meliha ise mutlu olabileceğini düşünerek Kamil'in söylediklerini uygulamaya çalışır. Arzuladığı tek şey, başkalarının baskısı altında yaşayan genç kız olmaktan kurtulup kendi kararlarını veren bir kadın olmaktır. Ona göre genç kızların hürriyeti yoktur ve hiçbir şeye sahip değildirlere; evli kadınlarınsa malları ve onları koruyup kollayacak bir eşleri vardır. Geçmişini unutmak ve yeni bir şahsiyet kazanmak için ailesinden kaçarak isteklerini Kamil'le evlenmekle elde edeceğini umar.

Kamil, asri bir donjuan olduğundan kadınları aldatmakta oldukça mahirdir ve onlara ne zaman, nasıl davranacağını iyi bilir. Bu özelliği, Meliha'nın ondan şüphelendiği zamanlar rahatlıkla yalan uydurmasını sağlar:

“Şaşırtıcı bir sükûnetle hayır demesini bilir. Şaşırmadığı için şaşırtır. Kamil'in hissedişine göre kadınlar için zevk aldatmaktır ve aldatılmaktan şikâyet etmek de zevktir. Kadının insiyakı hilesi, erkeğe aldanmak suretiyle onu aldatmaktır. Hoş, felsefi olarak aldanmak aldatmaktır” (BA: 93).

Yazara göre kadınların kuvveti, erkeklerin hilelerine karşı onları aldatarak mukabele göstermektir. Kamil, karşılaştığı kadınların sadakate ve dürüstlüğe değer vermelerini genelleştirir ve Meliha'nın da aynı özellikte bir kadın olduğu kanaatine varır. Hatta onun gözünde bütün kadınlar bir tek kadın gibidir; hepsine sahip olmadan huzur bulamayacağı fikrindedir. Buna karşın Meliha aşka inanır ve Kamil'in sadece kendisini sevmesini ister. Genç kız, emellerine ulaşabilmek için İstanbul'a beraber geldiği bu adamla evlenir.

Kamil, eşine dürüst davranmak gibi ahlakî değerleri önemsemeyerek mensubu olduğu toplumun bir eşe atfettiği özelliklerden uzak bir kişilik sergiler. Katıldığı partilerde eşini gizlice farklı kadınlarla aldatır. Kocasının kendisine yalan söylediğini öğrenen Meliha da onu aldatarak intikam almayı dener. Romanda kadınların değerleri, göz ardı edildiğinde verecekleri tepkinin erkeklerden intikam almak olacağı tezi ortaya atılır.

Kadınlar ile erkekler arasında yaşanan çatışmalardan biri de aile içi roller konusundadır. Kamil, ailesinden koparıp İstanbul'a getirdiği genç kızını istediği gibi kullanmak için ona istibdat uygulamaya karar verir. Onun benimsediği hayat görüşüne göre, kadın erkeğin çizdiği sınırlar içerisinde hareket etmelidir. Kamil ve onun gibi erkeklerin, kadın ve aile hakkında düşündükleri şöyle anlatılır:

“Siz kıskanç erkekler-yahut sadece- siz, hakiki erkekler, bu zihni barbarlığı bilirsiniz. Konuşalım. İnsanda hiçbir duyguya güvenilmez; dinî, ahlakî veya âşıkane duyguların temeli üstüne emniyet bina edilemez; kadının yarım saatlik hürriyeti, sizi erkeklerin en zavallısı yapabilir. Bu imkân çıldırtıcıdır. Bütün imkânların kaybolduğu bu asırda, ailevi

emniyetinizi temin edecek hiçbir şey olmadığına vakıfsınız. Katileşelim. Üç ruhi vaziyette bulunabilirsiniz: kadının size daimi sadakatini farz etmek. İhanet ihtimalini kabul etmek ve bu rızanızı ifşa etmemek. İhaneti ihtimaline asla razı olmayarak, onu hapsedmek” (BA:109).

Erkekler kıskançsa dinî ve ahlakî değerlerin onların hayatında herhangi bir tesiri yoktur. Erkeklerde bulunan malik olma hissi, onları olabildiğince kadınlara hükmetmeye sevk eder. Kadınların yarım saatlik hürriyetleri bile erkeklerin ailede üstlendikleri role aykırıdır.

Bir Akşamı'da, yazar erkeklerin kadınlar hakkında üç türlü hisse kapıldığını ileri sürer: Birincisi kadınların daima sadık olduklarını varsaymak, ikincisi kadının onu aldatacağı ihtimalini kabullenmek, üçüncüsü aldatmasına rıza göstermemek. Cinsiyet ilişkilerinde erkeklerin bu üç ruh haline kapılmaktan kurtulamayacağı düşüncesi ortaya atılır. Erkeklerin doğasında kadına sahip olma arzusunun olduğu ileri sürülür. Kadınlar ise genel itibarıyla erkekleri hayatlarında merkez ederek özgürlüklerini onların eline verirler. Peyami Safa, “Kadın Ruhuna Dair Bir Kitap” adlı fıkrasında romanda anlatılanlara benzer bir şekilde kadın ruhunun erkeklerinkinden farklılıklarını vurgular: “*Kadın ruhu alterosantrik’tir; heyecanları kendinde değil, sevdiklerinde arar. Bu kendini başkalarına, sevdiklerine dağıtan cömert bir ruhtur. Sevdikçe, hürriyetten başlayıp en kuvvetli arzularını feda eder; feda ettikçe sever*” (Safa 2007c: 47). Meliha'nın ailesini bırakmasının bir nedeni de onun yazarın belirttiği “alterosantrik” ruh yapısına sahip olmasıdır. Genç kız, Kamil'den etkilenerek babasının hastalığını ve annesinin durumunu unuttur. Kocasının benimsediği farazi yaşama felsefesine ayak uydurmaya çalışarak huzuru yakalamayı hedefler. Genç kız, eşi onu aldatınca mutluluğu başka erkeklerde aramaya başlayarak dejenere bir tipe dönüşür. Meliha'nın bu durumuna karşın Kamil'in merkezi kendi benidir ve o ruhunu bir kadına teslim etmeyi zayıflık olarak değerlendirir. Karısını vicdani bir rahatsızlık duymadan aldatır, daha önce evlendiği kadını eşinden kolayca saklar.

Romanda, kadınlar ile erkekler arasında değer çatışması aşk konusunda belirginleşir. Kamil, aşkı kadınları elinde tutmak için kullanırken Meliha aşka yüce bir değer gözü ile bakar. Kamil'in aşka değer vermemesi asri anlayışa bağlanır:

“Her meyvenin kabuğu sert, içi yumuşaktır. Kamil’de kabuk yumuşak, iç serttir. İşte bir erkek cazibenin sırrı. Kamil’de bu yumuşaklık o kadar itiyat haline gelmiş ki bir mizaç ve seciye mükemmeliyetiyle görünür. Bert ona senin maskeni sevdim demişti. Heyhat asri aşkların çoğu bu tasallüfü ihtiraslarına mevzu yaparlar” (BA:187).

Asri donjuan, kadınların nazik erkeklere itibar ettiklerini bildiği için gerçek kişiliğini saklamayı alışkanlık edinir. Meliha’nın ailesini İzmit’te bırakıp bu adamla evlenmesinde onun nazik görünüşlü olması etkili olur.

Kamil’in eski eşi Bert’in Paris’ten İstanbul’a gelmesiyle Meliha’nın kocası hakkındaki düşünceleri değişir, erkekler hakkında ikilem yaşamaya başlar: “*Kamil bütün erkeklerin numunesi midir? O böyle, hepsi böyle mi? Fazilet, aptalların gözlerine bağlanan bir bez parçası mıdır? İşte en büyük tereddüt* ” (BA: 195). Genç Kız, eşinin gerçek yüzünü öğrendikten sonra erkeklere karşı bütün güvenini kaybeder ve inanma buhranı yaşar. Kamil’in Kurtuluş Savaşı’na katılmak üzere Anadolu’ya gitmesinden sonra her türlü ahlaksızlığı yapmaya başlar.

Yazar, erkekler ile kadınlar arasında yaşanan çekişmenin nedenini yanlış Batılılaşmaya bağlar. Kamil ve Meliha’nın mensubu oldukları milletin kadınlar ve erkeklerden beklediği davranışları sergilememeleri, sosyal ve kültürel değerlerden uzaklaşmaları ve bunun sonucunda birbirleriyle çatışmaları, aldıkları Batı tarzı eğitimle ilişkilidir. Kamil, modern eğitimi almış ve materyalist düşüncelere sahiptir; Meliha ise hasta bir baba ile hovarda bir annenin yanında, dinî ve milli değerlerden yoksun yetişmiştir.

5. 4. Canan’da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları

Canan’da, kadın-erkek ilişkileri hakkında çarpıcı tespitlerde bulunan Lami’nin yakın arkadaşı Selim’dir. Erkekler ile kadınları mukayese eder ve vücutça güzel olan kadınları sevmediğini belirtir. Selim, Hz. Havva’dan beri erkekleri cazibeleri ile büyülemelerinin kadınların en ayırt edici özelliği olduğunu düşünür. O, bir kadının en yüce değerinin güzel görünüp erkeği kendine bağlamak olduğunu iddia eder. Lami, Canan’ın diğer kadınlar gibi olmadığını söylemesine rağmen arkadaşı bu düşüncesine

karşı çıkar. Genç adam, bir kadının güzel olması ile beraber erkeklerde merak uyandıracak kadar gizemli olması gerektiğini savunur. Onun gözünde karısı Bedia, güzel olmakla beraber gizemli bir yanı olmayan ve sıradan biridir. Hâlbuki güzelliği ile herkesi kendine hayran bırakan Canan, müphem bir kişiliğe sahiptir. Selim, dostunun kadınlar hakkında yanlış fikirlere sahip olduğunu söyleyerek onun düşüncelerini değiştirmeye çalışır:

“ Evvela senin bu Canan’a aşkını anlamıyorum. Bir kadın harikulade güzel olabilir, fakat sevilmesi için bu mühim bir sebep değildir. Zaten Canan kim? Üç yaşındayken Adapazarı’ndan alınma satılığa çıkarılmış bir Çerkez kızı. Saraya getirilmiş on iki yaşına kadar büyütülmüş ” (CN: 39).

Selim, Canan’ın geçmişinin belli olmadığını, sosyal ve kültürel bir değer olarak erkeklerin evlenecekleri kadınların geçmişlerini bilmeleri gerektiğini söyler.

Lami ile Selim, erkeklerin evlenecekleri kadınlarda hangi özellikleri aramaları gerektiği konusunda çatışırlar. Selim, kadınların şüphe bırakmayacak şekilde erkekler üzerinde güven duygusu uyandırmaları gerektiğini savunur. Bedia da evlilik hakkında Selim’in düşüncelerine benzer fikirlere sahiptir. Canan gibi ahlakî değerlerden yoksun yaşayan kadınlara değer veren erkekleri anlayamadığını kardeşi Şemsi’ye anlatır:

“Bu kadının ne meziyetleri var? Anlamıyorum Şemsi. En ziyade buna kızıyorum. Erkeklerin açgözlülüklerine kızıyorum. Nedir? Bu kadında ne var? Yüzü boyalı upuzun boylu, süse düşkün... Yapmacıklı bir kadın... Nesini beğeniyorlar? Biraz şen, söz söylemesini, aldatmasını bilir bir mahlûk. Bence iğrenç bir mahlûk. Anlamıyorum. Vallahi meziyetleri olduğunu bilsem yüreğim yanmayacak” (CN: 103).

Genç kadın, kocasını Canan’ın peşinden sürükleyen şeyin erkeklerin kadınlardan daha fazla açgözlü olmalarına bağlar. Lami’nin yapmacık hareketlerde bulunan ve aldatmasını iyi bilen bir kadına aşık olmasına anlam veremez.

Canan’da, kültürel yozlaşmanın ve aile kurumunun bozulması kadınlar ile erkekler arasında değer çatışmalarına yol açar. Dinî ve milli değerlere bağlı kadınlar ile erkekler toplumun kendilerinden beklediği davranışı sergilerler. Bedia, sağlıklı bir aile

hayatı yaşarken Canan alafranga hayranı Şakir Bey'in yanında büyür. Canan, bir kadın olarak para kazanıp şöhret olmayı hedefler ve kocasını aldatır. Bedia ise Lami onu terk ettiği halde hiçbir erkekle beraber olmayı düşünmez. Sonunda aşkı yüce bir değer kabul eden genç kadın, kocasıyla tekrar bir araya gelerek amacına ulaşır.

5. 5. *Yalnızız*'da Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları

Yalnızız'da, realiteden kaçmaya çalışan Samim'in, yeğeni Selmin'le tartışması sırasında söyledikleri, kadınların kabul ettikleri değerlerin erkeklerin benimsediği değerlerden farklı olduğunu gösterir. Selmin, annesi Mefharet ile anlaşamamakta ve Fransa'ya gitme arzusunda. Ailesinin yanında kendisini baskı altında hisseden Selmin, annesine yalan söyleyerek gizlice eve yemek yemeğe gelen adamdan hamile kaldığını söyler. Samim, yeğenin bu yalanını ortaya atma nedenini ve karakterini yorumlar:

“Dışarıdan gelen tesirlere kafanla değil, inadınla mukavemet ediyorsun. Bu inat nedir bilir misin? Şahsiyetsizliğin yerini alan kör ve karanlık bir benlik duygusudur. İnsanı saadete de felakete de götürebilir. Önünü görmediği için düzlükte uçurum arasındaki farkı, adımını attıktan sonra anlar. Sen bu eksiğini tamamlamak için daima hesaplı hareketi de seviyorsun. Kadınların hemen çoğu böyledir, fakat senin kadar değil. İdraklerine ve iradelerine ait noksanları hesapları ve hileleriyle telafi etmek isterler. Kadının fendi... Hikâyesi. Bu fend kelimesinin sonundaki lüzumsuz d harfi yok mu? Bu harf onların cehaletini ve sırf içgüdüleri ile elde ettikleri iptidai hile tekniğini yüksek bir fen zannettiklerini gösterir. En yüksek mekteplerde okumak onları mutlaka bu karanlıktan kurtaramaz, çünkü bilmek için bilgi kâfi değildir, anlamak da lazımdır” (YZ: 145).

Samim, kadınların benlik duygusu ile hareket ettiğini, bir işe kalkışırken hissiyatlarına göre davrandıklarını ve hata yaptıklarının farkına sonradan vardıklarını ifade eder. Kadınları mutluluk hissine ulaştıran her şeyin onlar için bir değer olduğunu düşünür. Samim, karşı cinsin mutluluğu elde tutmak amacıyla bilgiye sahip olmalarına rağmen bu bilgiyi anlama kapasitesine sahip olmadıklarını savunur. Yeğeni Selmin, dayısının kadınlarla ilgili düşüncelerine önem vermez ve annesiyle arasındaki tartışmayı sürdürür.

Selmin, annesine saygı göstermeyerek ahlakî değerleri sorgular. Genç kız için Avrupa'ya gitme arzusu, bir tutkuya dönüştüğünden annesiyle arası iyice açılır. Yılmaz Özbek, ahlakî değerlerle sürekli çatışma içerisinde olan tutkuların, bazen kendi sınırlarını aşabileceğini ve tehlikeli olabileceğini belirtir (Özbek 2005: 17). Samim, bu noktada yeğenini annesine sayısızca davranmaması gerektiği konusunda uyarır.

Samim'in yeğenine yönelttiği eleştiriler, Safa'nın kadınlara yaklaşımıyla aynı doğrultudadır. Onun "Kadınların İstekleri" adlı yazısında kadınların en büyük hastalığının isteklerini ve iştahlarını kontrol edememeleri olduğu dile getirilir: "*Bu asrın başından beri kadının istedikleri ve iştahları arttı. Eskiden onu evinden dışarı çıkmaktan ürperten kibar ve çekingen ihtirası, bugün sokaklara uğramış, büyük meydanlara doğru koşuyor ve bizden her şeyi istiyor*" (Safa 2007c: 17). Samim'in de Selmin'e anlatmak istediği; bir türlü arzularını dizginleyememesinin ve ailesinin kabul etmediği davranışlarda bulunmasının yanlış olduğudur.

Yalnızız'da, yazarın bu bölümde incelenen diğer romanlarında olduğu gibi kadınlar ile erkekler arasındaki değer çatışmalarına yol açan asıl neden, sosyal değişim ve dönüşümlerin bireylerin dünyalarında meydana getirdiği kırılmadır. Samim'in kız arkadaşı Meral, yaşlı bir insanla ilişki kurarak arzuladığı maddi menfaati elde etmeyi planlar. Samim, kız arkadaşının ahlaksızlığını, dejenere ortamın bireylerin değer yargılarında oluşturduğu karmaşalara bağlar. Meral'in davranışları üzerinden kadınların benimsediği sosyal değerlerin özelliklerini anlatır. Kadınların erkeklere nazaran övülmeyi daha çok sevdiklerini, bu yüzden zengin kişilerle evlenmeyi tercih ettiklerini düşünür. Bu doğrultuda Meral'in abisi Ferhat ve erkek arkadaşı Samim ile çatışmasının nedeninin şöhreti yakalama isteği olduğu söylenebilir. Erkek arkadaşı, herkesi kandırarak emellerine ulaşabileceğini sanan genç kızın durumunu devekuşunun kafasını kumlara gömmesine benzetir.

Yazar, yukarıda ele alınan romanları dışında *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, *Bir Tereddüdün Romanı* ve *Fatih-Harbiye*'de kadınlar ile erkekler arasında değer çatışmalarını işler. *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nun başkahramanı Ferit, kız arkadaşı Selma'yla giyinme konusunda çatışır. Ferit, kadınların beğenilmek endişesiyle olabildiğince dekolte giyindiklerini, erkeklerin şehvet duygularını kendi menfaatleri

doğrultusunda kullandıkları fikrindedir. Genç adam, kadınlara hürriyet verildiğinde alışkanlıklarını hemen değiştirmeye yeltendiklerine inanır.

Bir Tereddüdün Romanı'nda Muharrir, aşk ve aile konusunda erkekler ile kadınların birbirlerine karşı duruşlarını yorumlar. Genel olarak erkeklerin kadınları tanımadan evlendiğini, daha sonra pişman olduklarını Mualla'ya anlatır. Her iki cinsin de yalnızlıktan kurtulmak için evlendiğini, fakat evlendikten sonra tamamen yalnızlaştıklarını bir kitabında yazdığını anlatır:

“Kitaplarımın birinde yalnız kalmamak için evlendiğimizi, fakat evlendikten sonra daha ziyade yalnız kaldığımızı yazmıştım. Fakat yalnız kalmak korkusu kadar zevki de bir hakikattir. Ve zaman zaman ikisinin de üzerimde aynı derecede büyük birer amil olduklarını bilirim” (BTR: 52).

Muharrir'in bahsettiği kitap Peyami Safa'nın *Bir Akşamı* romanıdır. Safa, söz konusu düşüncelerini Meliha'nın yalnızlıktan kurtulmak için Kamil'le evlenmesi sırasında dile getirir. Kamil, Meliha'ya şunları anlatır: “*Yalnız kalmamak için evlenirler, Meliha Hanım. Evlendikten sonra bekârlıktan ziyade yalnız kalırlar, bütün evliler, Meliha Hanım*” (MNK: 16). Safa'nın vurgulamak istediği kadınların erkeklerden daha fazla ait olmaya ve bağlanmaya ihtiyaç duyduklarıdır. Fakat beklentileri erkeklerin onları aldatması nedeniyle boşa çıkar. Her iki romanda da toplum içinde kadın ile erkeklerin birbirleriyle çelişen değerlere sahip olmalarının çatışmaları tetiklediği tezi ortaya atılır. *Bir Tereddüdün Romanı*'nda, Muharrir bu çatışmanın oluşturacağı sıkıntılar nedeniyle uzun süre evlilikten uzak durur.

Fatih-Harbiye'de, yazar Neriman'ın kişiliğini anlatırken söyledikleri bütün kadınlara atfedilecek şekilde ele alınabilir. Neriman, görünüş olarak yeni olan her şeye karşı bir hayranlık ve merak duygusu içerisindedir. Ferit, onun bu duygusunun bütün kadınlarda bir değere dönüştüğünü ileri sürer: “*Zaten, soyut düşünce yeteneği eksik olan kadınlar ancak somut olarak görüneni kavrarlar, çünkü onlarda şuurlu olan, yalnız şeklin estetiğidir*” (FH: 116). Kadınların estetik zevklerinin göze hitap eden nesnelere yönelik olduğu düşüncesini savunan Ferit, Neriman'ın babasıyla çatışmasının nedenini şekle önem vermesine bağlar.

Mahşer'de, romanın başkahramanı Nihat ve Muazzez arasında bireyin mutluluğu ile toplumun mutluluğu konusunda yaşanan tartışmaya cinsiyet farklılığından kaynaklı değer çatışması gözüyle bakılabilir. Muazzez, içinde buldukları maddi sıkıntıdan Nihat'ın tercüme işine devam etmesiyle kurtulabileceklerini düşünür. Nihat, kendileriyle beraber bütün insanların fakirlikten kurtulup rahat bir hayat sürmesini ister. Alemdar Yalçın, Muazzez ile Nihat arasındaki bu fikir ayrılığına değinir:

“Muazzez ile Nihat hayata bakış tarzları nedeniyle çatışma yaşarlar. Muazzez buldukları tercüme işi ile rahat bir hayat ister. Oysa Nihat kendi ferdi mutluluğundan rahatsızdır. O, toplumun da sıkıntılarında kurtulabilmesi için mücadele etmeyi düşünmektedir” (Yalçın 2002:103).

Muazzez, Nihat'ın toplum uğruna mücadele etme fikri nedeniyle onu bırakıp dayısının evine geri dönmeyi bile tasarlar. Bazı kadınların kişisel menfaatlerini toplumun çıkarlarının önünde gördükleri mesajı verilir.

Cinsiyet farklılığından kaynaklanan değer çatışmalarının daha çok ferdi nedenlere bağlandığı görülür. Aslında yazarın bireyin şahsî problemleri üzerinden toplumsal sorunları dile getirmeye çalıştığı söylenebilir. Nitekim çağdaş anlamda romanın bir görevi sosyal meseleleri, ferdin şahsî yaşamında göstermektir. Romanın bu özelliğini, Ahmet Hamdi Tanpınar şöyle yorumlar: “*Her şeyden evvel şunu unuturuz: bir romanda anlatabilecek şeyin azamisi ferttir, muayyen bir cemiyetin muayyen bir zümresinin muayyen bir tarihi onda yaşamış olan ferdi ve bu fert de bizzat romancının kendisidir*” (Tanpınar 2005: 52).

Kadınlar ile erkeler arasındaki değer çatışmalarının çoğu, ahlakî ve sosyal değerler konusunda yaşanırken siyasî ve dinî değerler konusunda hiçbir çatışma görülmez. Kadınlar ile erkekler arasındaki değer çatışmalarının romanlara göre dağılımı şöyle gösterilebilir:

ROMANLAR	DEĞER ALANLARI			
	Ahlaki Değer Çatışmaları	Sosyal ve Kültürel Değ. Ç.	Dini Değ. Ç.	Estetik Değ. Ç.
ŞK	-Bir kadının, eşini aldatmaktan sakınca görmesi. -Bir adamın, evli bir kadınla gayrimeşru ilişki kurması.	-Evli bir kadından toplumun beklediği davranışların dışında hareket etmesi. -Bir kadının, erkeklerin dürüstlük anlayışlarını hafife alması.		
SK	-Bir erkeğin, kadınların merhamet duygularını kendi çıkarlarına göre kullanması			
BA	-Bir adamın, eşini aldatmada sakınca görmemesi.	-Bir erkeğin, evliliği bir kadını elde etmek için kullanması.		
CN	-Bir erkeğin, eşini bırakıp başka bir kadının güzelliğinin peşinden gitmesi.	-Bir kadının, kocasının değerlerini kendi menfaati doğrultusunda kullanması.		
MR	-Bir kadının, kocasının toplumun huzuru için çabalamasına karşı çıkması.			
DHK				
FH				-Kadınların, güzelliği sadece şekilsel olarak ele almaları.
BTR		-Karşı cinslerin birbirlerine saygı göstermemesi.		
MNK	-Kadınların, vücutlarını erkekleri etkilemek için kullanmaları.			-Bir kadının, erkeklerin estetik zevklerini amacına ulaşmak için kullanması.
Bİ				
YZ	-Bir kadının, şöhret uğruna erkek arkadaşını aldatması.	-Bir kadının, erkekleri şöhrete kavuşmak için kullanması.		
Toplam Çatışma Sayısı	8	6		2

Tablo 7: Cinsiyet Farklılığından Kaynaklanan Değer Çatışmaları

Kadınlar ile erkeklerin toplumun kendilerinden beklediği davranışları sergilememeleri özellikle ahlakî, sosyal ve kültürel değer çatışmalarını tetikler. Peyami Safa'nın romanlarında, kadın kahramanlar zayıf bir karakter görüntüsü çizer. Kadınlar, Doğu ile Batı medeniyetleri arasında tercih yapmakta çoğu kez zorlanır. Bu da kadınlarla erkeklerin tartışmalarına zemin hazırlar. Sadakat, dürüstlük ve bağlılık gibi ahlakî değerler; aileye bağlılık, geleneksel aile hayatının devamı gibi sosyal ve kültürel değerler konusunda kadınlarla erkekler çatışır. Genel bir bakışla romanlar ele alındığında, aile kurmak ve devam ettirmek için gerekli olan sadakat ve dürüstlüğü çığneyen erkekler, kadınların sıkıntı çekmelerine sebep olur. *Canan*'da, Lami karısı Bedia'ya, *Sözde Kızlar*'da Behiç Belma'ya, *Bir Akşamdı*'da Kamil Meliha'ya dürüst davranmaz. Bazen de kadınlar, Türk toplumunda erkekler için önemli olan sadakat ve bağlılık gibi ahlakî değerlere muhalif davranarak çatışmanın yaşanmasına neden olur. *Şimşek*'te Pervin kocası Müfit'i, *Canan*'da Canan Lami'yi, *Biz İnsanlar*' da Vedia Orhan'ı, *Yalnızız*' da Meral Samim'i aldatır.

Safa'nın bütün romanlarında yozlaşan kadınlar, Batılılaşma süreciyle başlayan alafranga tarzı zevk ve sefa havasına kapılır. *Şimşek*'te Pervin, *Mahşer*'de Muazzez, *Canan*'da Canan, *Bir Akşamdı*'da Meliha, *Sözde Kızlar*'da Mebrure, *Fatih-Harbiye*'de Neriman, *Bir Tereddüdün Romanı*'nda Vildan, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'da Nüzhet, *Biz İnsanlar*'da Vedia, *Yalnızız*'da Meral alafranga hayat tarzına özenir. Meral ve Canan yanlış Batılılaşmanın neden olduğu yozlaşma nedeniyle hayatlarını kaybederler. Meliha, İstanbul'da hayal ettiği mutlu bir yaşamı elde edemez ve İzmit'e geri döner. Muazzez, Mebrure ve Neriman kısa süre alafrangalara özenseler de tercihlerini Doğu'dan yana yaparlar. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda Nüzhet, Doktor Ragıp'la beraber Avrupa'ya gider, *Biz İnsanlar*'da Vedia ise kararsızlığı nedeniyle iki kültür arasında sıkışır kalır. *Bir Tereddüdün Romanı*'nda Muharrir'le tartışan Vildan, istediğini elde edemeyeceğini anlayınca bilinmeyen bir ülkeye gider.

6. NESİLLER ARASI DEĞER ÇATIŞMALARI

Bu bölümde, incelenen romanlarda nesiller arası kuşak çatışmasının değerler ile ilgili olanları üzerinde durulacaktır. Kahramanların benimsedikleri değerlerin neden olduğu çatışmaların yaşlarıyla bağlantısı ortaya konulacaktır.

Tanzimat Dönemi'yle başlayan Batılılaşma cereyanı, Cumhuriyet devrinde çağdaş bir toplum olma ideali çerçevesinde devam eder. Bu amaç doğrultusunda yapılan inkılâplar, günlük hayat tarzını hızla değiştirerek kişilerin davranışlarına yön veren değer yargılarında, birtakım dönüşümlere yol açar. Türk toplumunun yirminci yüzyılın ilk yarısında hızlı bir değişim geçirmesi ve geleneksel değerlerin yerine yeni değerleri yerleştirme çabası, eski değerleri bırakmakta güçlük çeken önceki nesiller ile yeni değerlere daha hızlı uyum sağlayan genç nesiller arasında anlayış farklılığından kaynaklanan çatışmaların yaşanmasına neden olduğu görülür. Nesil çatışması, günlük hayatta yaşlılar ile gençlerin olay, olgu ve durumlar hakkında yaşadıkları anlaşmazlıkları ifade eder. Peyami Safa, romanlarında değişim ve dönüşümlerin hızlı yaşandığı yirminci yüzyılın ilk yarısında, kuşaklar arasındaki çekişmelere ve uyumsuzluklara değinir.

Roman, içinden çıktığı toplumda meydana gelen değişim ve gelişimleri içinde bulunduran ve günlük hayatta her şeyi konu alan edebi bir türdür. Stevick, XVIII. yüzyılın başından günümüze kadar Batı kültürleri hakkında konuşulabilecek her şeyin roman içerisinde yer aldığını belirtir. Ona göre bu edebi türün üstlendiği görev, kültürlerin karakteristik özelliklerini ifade etmek, eleştirmek ve toplumsal dönüşümlere hizmet etmektir (Stevick 2004: 15). Stevick'in Batı romanının işlevi için söyledikleri genelleştirilebilir. Peyami Safa, yirminci yüzyılın ilk yarısında Türk toplumunun özelliklerini eserlerine yansıtır. O, Türkiye'de meydana gelen değişimlerin bireylere yansımalarını, bireylerin birbiriyle çekişmeleri etrafında ele alır. Yazar'ın söz konusu romanlarında, farklı yaş aralığında olan bazı kahramanlar çatışırlar. Mehmet Tekin Safa'nın romanlarında nesil çatışmalarının sıkça yaşanmasında şarklı tiplerin kullandığı dilin etkili olduğu fikrindedir:

“Onların [şarklı tip] bağlı buldukları klasik kültürümüze ait kelimelerle, terkipli cümlelerle konuşmaları, “eski” ile “yeni” kuşaklar arasındaki dünya görüşü, zevk ve kültür farklılığını açık bir şekilde ortaya koyar. Aradaki farklılık, aynı zamanda, P. Safa’nın romanlarının temel espirisini teşkil eden, kültürel düzeydeki bir “nesil çatışması”nın doğmasına da zemin hazırlar. Dil, bu çatışmaların göstergesi durumundadır” (Tekin 1999: 42).

Sözde Kızlar, *Canan*, *Biz İnsanlar* ve *Fatih-Harbiye*’de nesiller arası değer çatışmaları işlenir.

6. 1. Sözde Kızlar’da Nesiller Arası Değer Çatışmaları

Sözde Kızlar’da, Mustafa Efendi ve çocukları Salih ile Belma ahlakî, sosyal ve kültürel değerler hakkında tartışır. Eski bir İttihatçı ve yenilik taraftarı olan Mustafa Efendi, Cerrahpaşa’da imamlık yapar. İttihatçı hayranlığı ve yeniliklere olan merakı, halk arasında Con Hoca adıyla anılmasını sağlar. Con Hoca, çocuklarının terbiyesi ile ilgilenmez, onları kendi haline bırakır. Yeni düşünceli görünmesine rağmen eski değerlere bağlı olup, çocukları Belma (Hatice) ve Salih’in Avrupai yaşama özenmelerine kızar. Onun sadece alafranga fikirli görünmeye çalıştığını ve aslında öyle olmadığını Salih, Belma’ya anlatır: “*Ne bileyim ben? Herif kızmış işte... Sabrı tükenmiş olmalı. Bizim moruk yeni kafalı görünmek ister amma halis muhlis softadır*” (SK:79).

Salih ile Belma istedikleri gibi eğlenemediklerinden Cerrahpaşa’da yaşamaktan bıkarlar. Babalarının inatçılığı yüzünden İstanbul’un Müslüman gelenekleriyle özdeşleşen bu fakir semtine ve insanlarına katlanırlar. Belma, Beyoğlu’nda gittiği sinemaların etkisiyle aktris olmaya özenir ve milli kimliğinden uzaklaşır. Nazmiye Hanım’ın oğlu Behiç, onun bu şöhret merakını kullanarak ondan faydalanmaya çalışır. Belma’yı Avrupa’ya götüreceğini ve genç kızın aktris olmasına yardımcı olacağını söyler. Salih de Avrupalılar gibi olmaya çalışan, her türlü dalavereyi yapan, dinî değerlerle dalga geçen asri bir gençtir. İki kardeş, Cerrahpaşa gibi bir semitten çıkıp Avrupai bir hayat sürdükleri zaman mutlu olabileceklerini düşünür.

Belma ve Salih, babalarını ikna edip İshakpaşa’da buldukları yeni eve taşınma arzusundadırlar. Salih, babasına konuyu açmadan aralarında dinî değer çatışması

başlar. Mustafa Efendi, kabul ettiği dinî değerler çerçevesinde çocuklarının kendi kontrolünde olmaları gerektiğini belirtir:

“Burası Cerrahpaşa, bu evde oturanlar da dinî bütün Müslüman, mü’min adamlardır. Ben külhanbeylik, züppelik sevmem, şıllıklardan nefret ederim. Evimde oturanlar, benim ekmeğimi yiyenler, tayin ettiğim hatt-ı hareketin haricine çıkmamalıydı” (SK: 80).

Mustafa Efendi’nin davranışlarının üzerinde, İslam dinin yönlendirici etkisi vardır. Babayla çocuklar arasındaki geçimsizlik, çocuklarının dinî vazifelerini yerine getirmemesi sebebiyle daha da artar. Mustafa Efendi, her seferinde İslam dinin kaidelerinden bahsederek çocuklarının düştükleri rezaleti, dine sırt çevirmelerine bağlar. Salih’in dine lakaytsızlığını eleştirir:

“Sen neci oluyorsun? Zındığın birisin. Namaz niyaz yok. Kelime-i şهادet getir desem şaşırırsın. Var mı sana rakı, şarap, karı, çenk ve çigane, hey hey var mı sana para. İşte bu: dün yine mahkemeden celp geldi. Mübaşir seni arar, zabıta seni arar, mahalle imamı seni arar, bekçi seni arar, bakkal seni arar, kimi mahkemeye kimi karakola götürmek ister, kimi borcunu ödetmeye çalışır” (SK: 81).

Babasının söylediklerine karşın Salih, durumlarının kötülüğünü ve Belma’nın aktrisler gibi olmak istemesini Mustafa Efendi’nin kendilerine yanlış davranmasıyla alakalı olduğunu iddia eder. Aralarındaki sorunun temelinde yaşadıkları ve nefret ettiği evi görür. Mustafa Efendi de evdeki huzursuzluğun nedenini, çocuklarının dinî değerlerden uzak kalmalarına, Nafi Bey’in köşküne gidip gelmelerine ve köşkteki hayata özenmelerine bağlar. Bir tarafta huzuru dinî değerlerde bulan yaşlı baba ile diğer tarafta dinî, sosyal ve kültürel değerlere kayıtsız kalan iki nesil arasındaki sorun, çocukların babalarını yeni eve taşınmaya ikna etmeleriyle kısa süreliğine çözülür.

Mahallelinin Mustafa Efendi’nin çocukları hakkında yaptığı dedikodular, evdeki huzursuzluğu tetikler. Belma ile Salih çoğu gece eve geç gelir veya hiç gelmezler. Pahalı giysiler ve tuvaletler giyer, Nafi Bey’in köşkünde partilere katılırlar. Fakir bir semtte ve dinî değerlerine sadık bir muhitte bu davranışlar dedikodu malzemesi olur. Çevredekiler, onları Avrupalılara benzemeye çalıştıklarından “Tango” diye çağırıp, ayıplar. Salih bunun farkındadır ve babasına dedikodulara kulak asmamasını söyleyerek

kendisine de onlarca iftira attıklarını ifade eder. Belma ile Salih, babalarının dine saygısını bildikleri için onun bu yönünü kullanırlar. Nafi Bey'in köşkü hakkında mahallelinin anlattıklarını Salih yalanlar: “*Babacığım, bizim evden ayrıldığımız çok çok ayda iki kere... Gittiğimiz yerde Şişli’de Nafi Beyler... Namuslu, dindar bir aile... Sana yüz kere söyledim ki bu aile gibi namuslusuna dünyanın hiçbir yerinde tesadüf edilmez*” (SK: 83).

Sözde Kızlar'ın olay örgüsünün bir kısmını oluşturan Mustafa Efendi ile çocukları arasındaki çatışma, devrin diğer romanlarında da (Kiralık Konak, Sinekli Bakkal gibi) sıklıkla işlenir. Bu romandaki nesil çatışmasının farklı olan yönü, Mustafa Efendi'nin Avrupa hayranı çocuklarının dinî ve kültürel değerlere uygun davranmalarını istediği halde, kendisinin dinî değerlere göre yaşamamasıdır. Sosyal ve kültürel değerlere aykırı davranan Salih ile Belma, romanın sonunda yazarın vermek istediği mesaja uyum bir şekilde cezalandırılır. Belma, Behiç'ten kapıldığı frengi sebebiyle hastalanır. Behiç ile olan gayrimeşru ilişkiden duyduğu pişmanlıktan ötürü daha fazla dayanamaz ve intihar eder. Salih de Behiç'in karakola şikâyet etmesiyle polis tarafından hırsızlıktan tutuklanır. Mustafa Efendi ile çocukları arasındaki değer çatışmaları şöyle gösterilebilir:

Değer Alanları	Kişiler	
	Mustafa Efendi	Salih ve Belma
Sosyal ve Kültürel	Ev adabına uymak.	Babaya bağlı kalmadan serbestçe yaşamak, gece hayatı, partilere katılmak.
Ahlakî	Yalan söylememek, sözünün eri olmak,	Doğru konuşmamak
Dinî	Haramdan uzak yaşamak ve dinî vecibeleri yerine getirmek,	Dinî yaşam softalıktır.
Estetik	Cerrahpaşa'nın Müslüman evlerinin sadeliğinden hoşlanmak, Müslüman geleneklerine uygun giyinmeyi sevmek.	Şişli ve Beyoğlu'nun modern evlerinde yaşamayı istemek, Aktrisler gibi modern Giyinme, Makyaj yaparak güzel görünme.

Tablo 8: Mustafa Efendi ile çocukları arasındaki anlayış farklılıkları.

Sözde Kızlar'da, baba ile çocuklar arasındaki geçimsizlikten babanın savunduğu değerler haklı çıkarılır. Belma'nın ölmeden önce isminin ısrarla "Hatice" olduğunu söylemesi sırt çevirdiği ve sevmediği Türk toplumuna dönüşünü simgelediği düşünülebilir. Dinî, sosyal ve kültürel değerlere uymayan yozlaşmış gençler, bitmek tükenmek bilmeyen arzularının sonunda ya ölür ya da hapse girerler. Bu şekilde kurgulanan hazin sonda Salih ile Belma kendi benleriyle hesaplaşırlar. Belma, intihar etmeden önce Behiç'in işlediği cinayeti Mebrure'ye anlatarak vicdan azabından kurtulmaya çalışır. Polise yazdığı ihbar mektubu, Behiç'in işlediği cinayetin ortaya çıkmasını sağlar.

6. 2. Canan'da Nesiller Arası Değer Çatışmaları

Canan'da, bireylerin hayat telakkilerinin birbirine karşıt olmasının tetiklediği çekişmeler değer çatışmalarının temelini oluşturur. Lami, birkaç yıldır evli olduğu karısı Bedia'yı Canan adında güzel bir kadın yüzünden terk etmesinden sonra kahramanlar arasında huzursuzluklar artar. Nesiller arası değer çatışmaları; Şakir Bey ile Bedia, Abdullah Bey ile Lami, Canan ile Canan'ın annesi arasında geçer.

Lami, Canan ile tanıştıktan sonra çoğu gece Şakir Bey'in Kadıköy'deki köşküne misafir olur ve eve gelmemeyi alışkanlık edinir. Bedia, kocasının kendisinden soğuduğunu fark eder ve sıkıntılı bir ruh haline kapılır. Genç kadın, eşinin Şakir Bey'in yanında büyüyen Canan yüzünden eve gelmediğini düşünür. Lami'yi görmek ve neden eve gelmediğini öğrenmek için şirkete gider. Fakat Lami önceki gece arkadaşı Selim'de kalmış ve şirkete gelmemiştir. Bedia, olan biteni öğrenmek için Şakir Bey'le görüşerek bilgi almaya çalışır. Şakir Bey, Lami'nin birkaç gündür kendilerinde kaldığını, endişelenmesine gerek olmadığını söyler. Şakir Bey'in Bedia'ya Lami ile aralarındaki sıkıntıdan bahsetmesiyle tartışma başlar.

Şakir Bey, dış görünüşüyle ecnebilere benzeyen kadın-erkek ilişkilerinde ustalaşmış biridir. Bu yaşlı adam, Lami'nin yaptıklarını hoş karşılar ve gençlik zamanlarında böyle çapkınlıkların yapılabileceği, hatasız bir şekilde gençliğin yaşanamayacağı fikrindedir. Giyinişüyle ecnebilere benzeyen Şakir Bey, dünya görüşüyle de ecnebilere ayak uydurmaya çalışan yozlaşmış bir tiptir. Bedia'ya,

Lami'nin bir kadının peşinden koşmasına önem vermemesini söyleyerek kendisine göre mühim bir durumun olmadığını anlatır:

“Belki Lami, başka bir kadının peşindedir. İşte hepsi bu... İhtiyarladığımız gün anlayacaksınız ki şimdi size müthiş görünen bu şeyler... Hayatta pek olağandır. Bedia hanım kızım... Dünya pek acayip... Zevcelerini aldatmayan gençler pek sayılı” (CN: 18).

Genç kadın, bu sözlere katılmadığını ve yaşlı adamın aldatmayı pek tabii görmesini eleştirir. Şakir Bey, konuyu gene gençlik meselesine dayandırarak Lami'nin gençliğinde bu tür çapkınlıkları yapmazsa bir daha yapamayacağını savunur. Genç kadının olayları yorumlamasına ve bir nevi modern hayatın yaşandığı Kadıköy'de yaşamamasının sıkıntı çekmesine neden olduğunu ileri sürer. Yaşlı adam, kendisine göre bir kadın profili çizerek olayı ehemmiyetsiz görür:

“Eğer siz Kadıköy'ünde otursaydınız. Lami'nin hareketlerini daha tabii gördünüz. Şu bizim modern sayılan muhitlerimizde, böyle şeyler her zaman oluyor... Evet, felaketinizi takdir ediyorum. Fakat sabredin... Her şey geçer... Kıskanç olmayan kadına erkekler bayılırlar. Ehemmiyet vermeyin... En doğrusu bu” (CN: 18).

Şakir Bey'in sözleri ailesinden ahlakî terbiyeyi alan Bedia'yı şok eder. Müslüman değerlerine bağlı bir aile ve çevrede yaşayan genç kadın, yaşlı bir insanın bu sözleri sarf etmesine inanamaz. Yaşlı adam, tartışmanın devamında Bedia'ya sıkıntılarında kurtulmanın kıskançlıktan vazgeçmesiyle olacağını savunur. Sadakat, dürüstlük gibi değerleri önemsemeyen bu yaşlı adam, kendini açık fikirli, serbest ve geniş düşünceli biri olarak görür. İşi daha ileri götürerek Bedia'nın da kocasını aldatmasını önerir: “*Emin olunuz ki, erkeğe karşı kadının en büyük silahı budur. O zaman her şey düzelir, erkeğin de aklı başına gelir. Kısasa kısas*” (CN: 20)! Dinî değerlere sadık bir ailede büyüyen Bedia, Şakir Bey'in nazariyelerine aklının ermediğini belirterek ona kesinlikle katılmadığını söyler. Şirketten ayrılırken, Şakir Bey'in eşi Renknaz Hanım'ın kocasından çektiği acıları düşünür.

Yaşlı adam ile Bedia'nın çatışmasının benzeri, Bedia'nın babası Abdullah Bey ile Lami arasında yaşanır. Fakat bu çatışmada genç nesil Lami, Şakir Bey'e yakın

fikirlerine sahiptir; yaşlı nesil Abdullah Bey ise Bedia'yla aynı fikirleri paylaşır. Abdullah Bey, Bedia'nın üzüntüsüne dayanamayıp damadıyla konuşmaya gider. Lami ise çoktan eşinden boşanıp Canan ile evlenmeye karar vermiştir. Canan'la olan münasebetinin kaza ve kader çerçevesinde düşünülmesini ister. Abdullah Bey, Lami'ye başka bir kadın yüzünden kızını bırakmasının dinî değerlere aykırı olduğunu belirtir:

“Lami Bey, bir erkek başka bir kadını seviyorum, ne yapayım, kaza ve kader diye zevcesini boşayamaz. Başka bir kadını sevmek mazeret değildir. Çünkü insanların irade-icüz'iyesi vardır. Lami Bey, bu kaza ve kader meselesi derindir. O babda kütüb-i diniyeyi okuyunuz da, öyle konuşunuz. Cenab-ı Hakk'ın irade-i külliyesine karşı gelemeyiz, kaza ve kader budur” (CN: 112).

Abdullah Bey, dinî değerler ekseninde Lami ve onun gibi gençleri aşk konusunda eleştirir. Ona göre gençlerin peşinde koştuğu beşeri aşk aldattıcı ve geçicidir. Dünyada ve ahirette hakiki aşkın, aşk-ı ilahi olduğunu düşünür. Asri genç Lami, Abdullah Bey'in düşüncelerini hafife alarak dine ve ahlaka karşı düşüncelerini ortaya koyar: “-Efendim... yaşımı da hesaba katınız... Bendeniz de sizin yaşınıza gelirim, aşk-ı ilahiyi diğer aşklara tercih ederim” (CN: 112).

Konuşmanın devamında Lami, Abdullah Bey'in de gençliğinde hovardalıklar yaptığını, bu yüzden kendisini yadırgamamasını ister. Abdullah Bey'in nedamet getirdiğini söylemesi üzerine nedamete inanmadığını ve günahlarının affedilmeyeceğini iddia eder. Lami, dinî ve ahlakî değerleriyle yozlaşmış bir görüntü çizer. O, aşka ve aileye bakışı ile sosyal değerlerden uzaklaşan asri gençlerin tipik davranışlarını sergiler. Nefsi duygularını tatmin etmek için karısını hemen boşama kararı almasının neticesinde elde edeceğini zannettiği mutluluğa ulaşamaz.

Canan'da, Canan ile annesi birbirleriyle ahlakî, sosyal ve kültürel değerler konusunda çatışır. Canan, daha küçük yaşta saraya alınarak şımartılmış bir kızdır. Şakir Bey, Canan'ı yanına alarak alafranga kültür içerisinde büyütür. Güzelliği ile etrafındakileri mest eden Canan'ın en büyük arzusu para kazanıp zengin bir hayat sürmektir. Lami ile evlendikten sonra çocukluğundan beri görmediği annesi bir gün evlerine gelir. Canan, annesinin kendisine sarılmasını ve hasret gidermesine karşı

çıkarak onu reddeder. Annesini her seferinde iterek bir yaşlı insana saygı göstermesi gerekirken onu aşağılar. Yaşlı kadın, Ali'nin Canan'ı kucakladığını Lami'ye söyleyerek Canan'ın gerçek yüzünü ortaya koyar. Annesi Canan'ı kendi elleriyle öldürür ve evden kaçar. Kız ile annesi arasındaki anlaşmazlığın toplumsal bir sorunun neticesinde meydana geldiğini söylemek mümkündür. Aile kavramının gitgide yok olmasının sonuçlarını, Selim Lami'ye anlatır:

“Canan da ikbal hırsının muhiti saraydır. Bu kadın terbiye tarikiyle Osmanlı hanedanının tul-i emeline tevarüs etmişti ama tahlilde pek dikkat edilecek bir nokta var: Canana bütün kuvveti ailesinden geliyordu. Aile muhabbeti irademizi köstekleyen zaafın en büyüğüdür. Canan bundan kurtulmuştu ve azametini bu hürriyetinden alıyordu. Sonra anası karşısına çıkınca ona en büyük düşman kızı oldu” (CN: 217).

Canan'ı içinde bulunduğu duruma sürükleyen sebep, aile kurumundan yoksun yozlaşmış bir çevrede büyümesidir. Anneyi kabul etmemesi de kendi dünyasında “anne” kavramının yerleşmemesiyle ilgilidir. *Canan*'daki nesiller arası değer çatışmalarını şöyle gösterilebilir:

Değer Alanları	Kişiler	
	<i>Abdullah Bey, Bedia</i>	<i>Şakir Bey, Lami</i>
Sosyal ve Kültürel	Aile kurumu önemlidir, Zevcenin hak ve hukuku korunmalıdır, Gençliğin aldatıcılığına kanılmamalıdır.	Şahsi zevkleri aileden daha önemlidir, Gerektiğinde zevcelerin hak-hukukları önemsememeli, Gençlik hevesi ile yapılan hovardalıkların hoş karşılanması gerekir.
Ahlakî	Evliyken başka kadınlarla olmak yanlıştır.	Evliyken başka kadınlarla olmakta bir sakınca yoktur.
Dinî	Aldatmak haramdır, Aşk kutsaldır, Tövbe ve nedamet etmek gerekir.	Medeni toplumda gayrimeşru ilişkinin haramlığı söz konusu değildir, Aşk cinsel isteklerin tatmininden ibarettir, Tövbe etmek yersizdir.

Tablo 9: Canan'da kahramanlar arası anlayış farklılıkları.

6. 3. Fatih-Harbiye’de Nesiller Arası Değer Çatışmaları

Fatih-Harbiye’nin konusu, Doğu-Batı kültürleri arasında bocalayan Neriman’ın Macit’in daveti üzerine baloya gidip gitmemesi konusunda gelişir. Neriman ile babası Faiz Bey arasında estetik, sosyal ve kültürel değerler konusunda nesil çatışması yaşanır. Neriman, Macit ile görüşmeye başladıktan sonra yaşadığı semte (Fatih), sözlüsü Şinasi’ye ve alaturka müziğe karşı bir bıkkınlık duyar. Köprü’nün karşısında (Beyoğlu) yaşayan genç kızların kendisi gibi yaşamadığını düşünerek modern hayata özenir. Genç kız, önceleri Şinasi’yle evlenip mutlu bir hayat süreceğini düşünürken, şimdi Beyoğlu’nun çekici havasına kapılır. Bu durum kendisinde nedenini bilmediği bir sıkıntıya yol açar:

“Şinasi de koca olarak bu eve gelebilir ve herkesin paylaştığı müşterek bir saadet içinde, Neriman, vicdan azabı duymadan me’sut olabilirdi. Fakat ne idi ara sıra Neriman’ı yakalayan o kuvvetli arzu ki bunların hepsine karşı nefret, isyan uyandırıyordu” (FH: 47).

Faiz Bey, kızındaki değişimleri hisseder ve onunla konuşmaya çalışır. Bir sabah kızını Fransızca “Bonjur Matmazel” diyerek karşılması babayla kız arasında tartışmanın başlamasına neden olur. Babasının her hitabından sonra “Matmazel” demesi Neriman’ı sinirlendirir. Genç kız, kafası gideceği balo ile karışık olduğu için muvazeneyi kurmakta zorluk çeker. Faiz Bey, kızının karmaşık ruh halini iyi anladığından konuşmasını sürdürür. Neriman, daha fazla dayanamayıp uzun süredir bastırıldığı duygularını babasına haykırır: “*Eee... Akşama kadar söyleyin. Zaten bu evde sıkıntıdan patlıyorum. Sizin yaşınız başka benimki başka. Benim yerimde olsanız ne yapardınız? Bu savaş evde çıldırdınız*” (FH: 51).

Faiz Bey’in Beyoğlu ve civarındaki yozlaşmış hayatın Türk toplumunun gelenek ve görenekleriyle uyuşmadığına inanmasına karşın Neriman Fatih’teki hayat tarzının babası gibi yaşlandığını düşünür. Yaşlı adam, sosyal ve kültürel değerler çerçevesinde kızının kendisine bağlı kalmasını isterken; Neriman asri gençler gibi kendi yolunu çizmekten yanadır. İki farklı anlayışın uyuşmazlığı, baba ile kız arasında

soğukluğun giderek artmasını tetikler. Genç kız, Şinasi'ye yaşadığı sıkıntıyı, babası ile özdeşleştirdiği Fatih'teki hayatta bağladığını söyler:

“Niçin mi? Çünkü ben artık bir Fatih kızı olmak istemiyorum, anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlamıyor musun” (FH: 67)?

Neriman, Türk toplumunun kültürel değerlerini tek tek sıralayarak bunların kendi arzularını tatmin edemediğini belirtir. Genç kız, güzelin yeni adetlerde (alafranga kültürde) bulunduğunu iddia ederek estetik değerler konusunda mensubu olduğu milletle çatışır. Ezandan, helvacıdan hoşnutsuzluğunu dile getiren Neriman, dinî ve sosyal değerlerden farklı olarak Avrupalı bir yaşam sürme arzusundadır.

Faiz Bey, başka bir tartışmada kızının yeni adetlere çok fazla itibar ettiğini, hâlbuki eski değerlerimizi Avrupalıların bile araştırdığını ve saygı gösterdiklerini ifade eder. Kızı babasını sürekli Doğu klasiklerini okuması ve yeni kitapları hiç bilmemesi nedeniyle eleştirir. Baba ise bir İngiliz kızına bile Sadi'yi sorduğunda bileceğini, ama kızının bilmediğini söyler. Baba ile kız arasındaki tartışma Neriman'ın baloya gitmekten vazgeçmesi ile son bulur.

Romanın sonunda Batılılaşma meraklısı Neriman, milli değerlerine bağlı Faiz Bey'in savunduğu fikirleri kabul eder. Fethi Naci Neriman'daki bu dönüşümün Safa'nın vermek istediği mesajla ilintili olduğunu vurgular:

“Peyami Safa, Neriman'daki değişimi göstermiyor, Neriman'ın inandığı değerlerden uzaklaşmasını ve roman sonunda tekrar bu değerlere dönmesini, roman dünyasının kendine özgü gelişimi ve değişimi içinde somut olarak göstermiyor; bunu içindir ki roman kişileri Peyami Safa'nın bildirisini ileten birer araç olarak kalıyor” (Naci 2009: 203).

Fatih-Harbiye'de, yaşanan nesil çatışmasının da yazarın vermek istediği mesajla ilgi olduğu düşünülebilir. Doğu'yu temsil eden Faiz Bey'in değerlerini, Batılılaşmayı

temsil eden Neriman'ın değerlerine galip getirerek Batı medeniyetinin değerlerinin insanı yozlaştırdığı mesajını verir. Babayla kız arasında değer çatışmaları şu şekilde gösterilebilir:

Değer Alanları	Kişiler	
	<i>Faiz Bey</i>	<i>Neriman</i>
Sosyal ve Kültürel	Gelenek ve göreneklere göre yaşamak.	Avrupalı bir hayat yaşamayı istemek.
Ahlakî	Babanın sözünü dinlemek.	Kendi başına hareket etmeyi istemek.
Dinî	Dinî kurallara uymak.	Dinî değerleri çağ dışı görmek.

Tablo 10: Faiz Bey ile Neriman arasındaki anlayış farklılığı.

6. 4. Biz İnsanlar'da Nesiller Arası Değer Çatışmaları

Biz İnsanlar'da, işgal altındaki İstanbul'da yozlaşan hayat içerisinde genç edebiyat öğretmeni Orhan'ın başından geçenler anlatılır. Orhan, materyalist fikirleri olan dürüst ve vatansever bir gençtir. Romanın iki yerinde Orhan'ın babası ile dinî ve kültürel konular hakkında çatıştığı görülür.

Baba ile oğul özellikle din, eğitim ve ahlak konusunda tartışırlar. Orhan, arkadaşı Necati'ye materyalist olmasının, babasının kendi üzerinde baskı kurmasından kaynaklandığını anlatır. Genç öğretmen, sırf babasının benimsediği değerlere aykırı davranmak için okul sıralarından beri ruhu inkâr etmeyi, var olan her şeyi gözle görmeyi kendine prensip kabul eder. Babasının mutaassıplığının hiç kimsede bulunmadığını düşünen Orhan, gitgide dinî değerlerden soğuduğunu, materyalist olmasına babasının neden olduğunu belirtir:

“Acaba diyordum kendi kendime ben de... Benim materyalist fikirlere saplanmış, denize düşenin, yılanı sarılmasına mı benziyor? Anladın değil mi? Evimin cehennemi içinde bana biraz serinlik verebilecek bir bu fikirler vardı. O halde bak işte şüphe buradan başlıyor o halde benim bu fikirlere bağlanışım, onları doğru bulmaktan ziyade babamın

taassubuna karşı nefretimin babamın istibdadına karşı isyan ihtiyacının neticesi miydi? Ve yahut böyle bir nefret ve isyan ihtiyacının sevkiyle mi ben o fikirleri doğru bulmaktan hoşlanıyordum” (Bİ: 104)?

Orhan’ın babası oğlunu sinemaya göndermez, pozitif bilimlerin insanları dinsizleştirdiğine inanır. Genç adam, doktor olmak ister fakat babası bütün doktorların farmason (dinsiz, imansız) olduğunu söyleyerek onun bu isteğinin önüne geçer. Aynı şekilde Darülmualim’de hocaların öğrencilerin sarıklarını çıkarttıkları için oğlunun oraya da gitmesini istemez. Babasının İslamî değerlere ters düşecek her şeye engel olması, Orhan’ın dinî değerleri sorgulamasına yol açar. Babasının dinî kurallar çerçevesinde giyinmeye verdiği öneme karşın Orhan, sarığı başından çıkarıp ayağının altında çiğner. Sarığı başından atmasının sembolik bir anlamının olduğunu düşünmek mümkündür. Sarıkla birlikte inancını da kafasından atması, materyalist dergiler ve kitaplar okumaya başlamasıyla ilişkilidir. Babasının kabul ettiği bütün değerleri yok saymaya girişen genç adam, talebelerin camiye gitmemelerini teşvik edince okul yönetimi tarafından okuldan uzaklaştırılır. Annesi ve babasının ölümüyle hem onlara hem de dine karşı olan öfkesinin yerini bir umursamazlık alır.

Orhan, babasının istediği tarzda bir kişi olmak istemediğinden düzenli bir hayat yaşayamaz. İçinde biriktirdiği öfkeyi babasının benimsediği değerleri yok sayarak gidermeye çalışır. Öğretmenliği seçmesini de babası ile arasındaki sürtüşmenin neden olduğunu Vedia’ya söyler:

“Ben darülmualiminde okudum ve bitirmedim. Maksadım muallim olmak değildi. Maksadım yalnız babamın istediği şey olmamaktı. Asıl merakım bilmekten ziyade anlamaktı. Bir meslek sahibi olmayı düşünmedim. Muallimlikte hayatı şöyle böyle kazanmak mümkündü. Bu kadarı da bana yetişir dedim” (Bİ: 214).

Romanda, baba ile oğul arasında yaşanan çatışmanın sebebi, babanın dini yanlış yorumlamasına bağlanılır. *Biz İnsanlar*’da, dinin yanlış anlatılmasının çocukları milli ve manevi değerlerden soğutacağı mesajı verilir. Materyalizm gibi maneviyatı yok sayan fikirlerin, genç nesilleri peşinde koşturmasına anne ve babaların milli ve dinî değerleri yanlış uygulamalarının neden olduğu gösterilmeye çalışılır. *Biz İnsanlar*, bu bağlamda bir tez savunan roman olarak görülebilir. Nesillerin yaşadığı değer

çatışmalarında suçlu dini yanlış yorumlayan anneler ve babalardır. Dinî değerler, aile vasıtası ile çocuklara aktarılır. Ailenin dinî değerleri yanlış öğretmesi, çocukların bu değerleri benimsemelerini geciktirebilir. Nitekim bu konuda Peyami Safa, milli ve dinî değerlerin aktarım organı olarak gördüğü ailenin perişan halde olduğunu ileri sürer: “*Din müesseselerimiz perişan haldedir. Manevi irşat ve telkin organlarında, cihazlardan ve elemanlardan mahrumuz. Bütün sosyal müesseselerimiz, buhran içindedir*” (Bİ: 248).

Biz İnsanlar’daki nesiller arası yaşanan değer çatışmaları şöyle gösterilebilir:

Değer Alanları	Kişiler	
	<i>Orhan’ın Babası</i>	<i>Orhan</i>
Ahlakî	Babanın sözünden çıkmamak.	Kendi seçimlerini yapmak.
Dinî	İslami Eğitim, Pozitif bilimleri günah görmek Camide ibadet etmek.	Modern eğitim, Günah, haram kavramlarına inanmamak, Camii yerine okulu seçmek.

Tablo 11: Orhan ile babası arasındaki anlayış farklılığı.

Roman ilerledikçe Orhan, materyalist fikirlerden koparak manevi değerlere yönelmeye başlar. Öğretmen olduğu okulda yaşanan taş atma hadisesi ile Batı kültürünün gerçek yüzünü görmeye başlar. Safa, bu romanında diğer romanlarında olduğu gibi bir senteze gider ve iyi yetişmiş, bilimsel düşünceye açık bir öğretmeni dinî, sosyal ve kültürel değerlerle barıştırır.

Nesiller arası değer çatışmalarının romanlara göre dağılımı şöyle gösterilebilir:

ROMANLAR	DEĞER ALANLARI			
	Ahlaki Değer Çatışmaları	Sosyal ve Kültürel Değ. Ç.	Dini Değ. Ç.	Estetik Değ. Ç.
ŞK				
SK	-Çocukların, babalarına saygısızlık yapmaları. -Çocukların, babalarını gericilikle itham etmeleri.	-Çocukların, babalarının savunduğu örf ve adetlere karşı gelmeleri. -Çocukların, babalarının yaşadığı kültüre kayıtsız kalmaları.	-Çocukların, babalarının dini yaşam tarzını softalık olarak görmeleri.	
BA				
CN	-Bir damadın, yaşlı kayınpederine saygı göstermemesi. -Yaşlı bir adamın, genç bir kadından iffetsizce davranmasını istemesi.	-Bir adamın, kayınpederinin örf ve adetleriyle dalga geçmesi. -Yaşlı bir adamın, örf ve adetlere aykırı davranmayı savunması.	-Bir damadın, kayınpederinin savunduğu dini değerleri çağdışı görmesi. -Yaşlı bir insanın, genç bir kıza dini kuralları çiğnemeyi tavsiye etmesi.	
MR				
DHK				
FH	-Bir kızın, babasını çağdışı olduğunu söyleyerek aşağılaması.	-Genç bir kızın, babasını gelenek ve göreneklere göre yaşamasını eleştirmesi. -Genç bir kızın, babasının kültürel değerlerinden nefret ettiğini söylemesi.	-Bir çocuğun, babasının saygı gösterdiği ezandan nefret etmesi.	-Bir genç kızın, babasının aksine geleneksel musikiyi sevmediğini söylemesi.
BTR				
MNK				
Bİ	-Bir çocuğun, babasına saygı göstermemesi ve istediği gibi hareket etmesi.	-Bir adamın, babasıyla olan çekişmesi sonucu mensubu olduğu toplumun kültüründen nefret etmesi.	-Bir adamın, babasıyla yaşadığı geçimsizlikten sonra günah ve harama inanmadığını söylemesi.	
YZ				
Toplam Çatışma Sayısı	6	7	5	1

Tablo 12: Nesiller Arası Değer Çatışmalarının Romanlara Dağılımı

Yazar, nesiller arası değer çatışmalarında, maneviyattan yana olanları haklı çıkartıp maddeden yana olanları cezalandırır. *Sözde Kızlar*'da, Belma ile Salih, *Canan*'da, Canan roman bitiminde cezalandırılır. Belma intihar eder, Canan annesi tarafından öldürür, Salih hapse atılır. *Fatih-Harbiye* ve *Biz İnsanlar*'da ise babaları ile maneviyat konusunda tartışan kahramanlar roman sonunda dönüşüm geçirerek maneviyata yönelirler. *Canan*'da, Abdullah Bey ile çatışan Lami'nin Canan'ın gerçek yüzünü öğrendikten sonra ailesine geri dönmesi, genç adamın mensubu olduğu toplumun sosyal ve kültürel değerlerinin yüceliğini kabul etmesi anlamına gelir.

Çatışmaların bir nedeni de aile kurumundaki aksaklıklarla ilgilidir. Sağlam aile temeli olan kişiler arasında, *Fatih-Harbiye* dışında, herhangi bir geçimsizlik yaşanmaz. *Canan*'da, Abdullah Bey ile kızı Bedia arasında çatışma yaşanmaması düzenli bir aile hayatına sahip olmalarının etkisi vardır. Aynı romanda Canan ile annesinin çatışmasının sebebi, Canan'ın aile hayatının getirdiği değerlerden yoksun yaşamasına bağlanabilir. Ramazan Gülendam, Peyami Safa'nın romanlarındaki kahramanların karakterlerinin oluşmasında aile kurumunun önemine vurgu yapar:

“...(Safa'nın) bütün romanlarında, ele aldığı karakterlerin iyi veya kötü yetişmelerindeki, şahsiyetlerinin oluşmasındaki en önemli faktörün aile olduğunu vurgular. Sözgelimi *Sözde Kızlar*'daki sağlam milli ve dinî temeller üzerine kurulmuş bir ailenin bir kızı olan Mebrure'nin şahsiyetinin olumlu şekillenmesinde ailesinin rolü ne kadar büyük ise aynı romandaki Behiç, Nevin ve Belma'nın, *Bir Akşam*'daki Meliha'nın, *Yalnızız*'daki Meral'in veya *Matmazel Noraliya*'nın *Koltuğun*'daki Ferit'in olumsuzlukları da ailelerinin ve yetiştikleri çevrenin büyük rolü vardır” (Gülendam 2006: 113).

Nesiller arası değer çatışmalarının romanlarda işleniş tarzı, romanın kurgusuna göre farklılık gösterir. *Sözde Kızlar*'da, Mustafa Efendi dinî ve milli değerleri savunurken; *Canan*'da Abdullah Bey ve kızı Bedia dinî ve milli değerlerin yüceliğine inanır. *Fatih-Harbiye*'de, genç kız Neriman'ın Batılılaşma merakı, *Biz İnsanlar*'da Orhan'ın babasının dinî yanlış yorumlaması nesil çatışmasının yaşanmasını tetikler. Hem Neriman hem Orhan, babalarının kabul ettiği değerleri benimsemek yerine Batı kökenli hayat telakkilerine yönelir.

Yaşlı kişilerin karakterleri, kabul ettikleri değerlere göre değişiklik gösterir. *Canan*'da, Abdullah Bey dinî ve milli değerlerine bağlı iken Şakir Bey, gezip gördüğü Avrupa'nın modern diye adlandırdığı yaşam tarzını savunur. Yaşlı nesillerde görülen bu durum genç nesiller için de geçerlidir. *Canan*'da, Lami ve Canan milli ve dinî değerlere sırt çevirirken Bedia bu değerlere göre davranmaktan taviz vermez. *Sözde Kızlar*'da, Salih ile Belma, mensubu oldukları toplumun sosyal ve kültürel değerlerinden kaçmaya çalışırken; Mevrure bu değerlere göre hareket eder.

Kahramanların dinî, sosyal ve kültürel değerleri yanlış yorumlaması çatışmaları tetikler. Çocuklar ile babaları arasındaki değer çatışmalarının nedeni, *Sözde Kızlar*'da Mustafa Efendi gibi yaşlıların dinî yanlış uygulamasıyla alakalıdır. Çılgın, bu konuda Mustafa Efendi'nin durumunu şöyle açıklar:

“Batılılaşmayı sazlı sözlü eğlence ve mahallenin genç kızlarına göz koymak şeklinde anlayan, din görevlisi olmasına rağmen mesleğiyle çelişen bir yaşam biçimi süren baba Salih ile Hatice'ye karşı daima kayıtsız kalmış, onları alabildiğine serbest bırakarak aslında onların felakete sürüklenmelerine neden olmuştur” (Çılgın 2003).

Biz İnsanlar'da, Orhan'ın babası da İslam dinini yanlış yorumlar kaçır, bütün Hristiyanların öldürülmesi gerektiği gibi sözler söyleyerek oğlunun hem dinden soğumasına hem de kendisiyle anlaşamamasına yol açar. *Fatih-Harbiye* dışında sosyal ve kültürel değerlere bağlı anne ve babalar ile çocukları arasında herhangi bir çekişme yaşanmaz. *Canan*'da, Abdullah Bey ile kızı Bedia, *Sözde Kızlar*'da Hayriye Hanım ile oğlu Nadir ahlakî ve sosyal değerlere bağlıdır. Peyami Safa'nın sadece *Fatih-Harbiye*'de bu genel özelliğin dışına çıktığı görülür. Faiz Bey, sosyal ve kültürel değerlere sadık biri olduğu halde kızı Neriman alafranga hayat tarzına özenir. Romanın sonunda, Neriman alafranga tutkusundan vazgeçip babasının fikirlerini kabul eder.

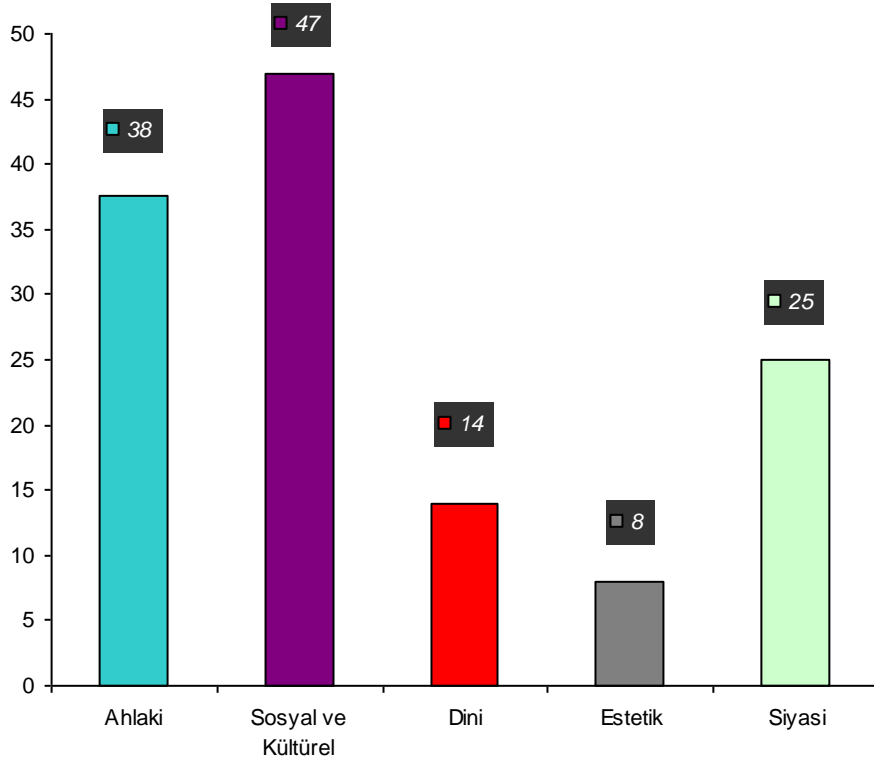
Şimdi buraya kadar tespit ettiğimiz bütün değer çatışmalarının romanlara dağılımını gösterelim:

Romanlar	Değer Alanları				
	<i>Ahlakî</i>	<i>Sosyal ve Kültürel</i>	<i>Dinî</i>	<i>Estetik</i>	<i>Siyasî</i>
Şimşek	6	6	1	-	2
Sözde Kızlar	6	9	3	1	1
Bir Akşamdı	5	5	1	1	2
Canan	6	6	5	1	1
Mahşer	1	4	-	1	4
Dokuzuncu Hariciye Koğuşu	1	1	-	-	-
Fatih-Harbiye	3	4	2	3	
Bir Tereddüdün Romanı	1	4	-	-	2
Matmazel Noraliya'nın Koltuğu	2	1	1	1	4
Biz İnsanlar	4	5	1	-	5
Yalnızız	3	2	-	-	4
Toplam	38	47	14	8	25

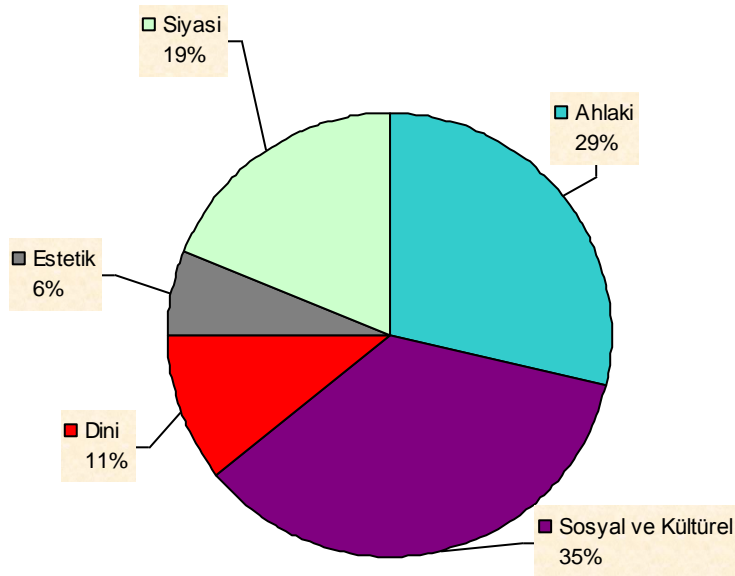
Tablo 13: Peyami Safa'nın incelenen romanlarında, tespit edilen değer çatışmalarının romanlara dağılımı.

Tespit edilen çatışmaların, yarısından fazlası ahlakî, sosyal ve kültürel değerler ile ilgilidir. Bu değerlere, günlük hayatta diğer değerlere göre daha fazla başvurulması, ahlakî, sosyal ve kültürel değer çatışmalarının çok olmasının sebebi olarak görülebilir. Ayrıca, Peyami Safa'nın romanlarındaki kurgunun Doğu-Batı meselesi üzerine kurulu olması, sosyal ve kültürel değer çatışmalarının sıkça işlenmesini sağlamıştır. Değerler çatışmasının oranları ve sayıları şu grafiklerle gösterilebilir:

Şekil 1

-Ahlakî: 38

-Sosyal ve Kültürel:47

-Dinî: 14

-Estetik: 8

-Siyasî: 25

Toplam: 132

Şekil 2

Peyami Safa'nın ele alınan romanlarında, ahlakî değer çatışmaları içerisinde daha çok sadakatsizlik, sefahate kapılmak, sarkıntılık yapma, saygısızlık, karşı cinse zorla sahip olmayı istemek, genç bir kızı kirletme, haksızlık yapmak, riyakârlık, yalan söylemek, gayrimeşru eğlencelere katılmak vardır. Sosyal ve kültürel değerler çatışmalarında; gelenek ve göreneklere aykırı davranmak, giyim ve kuşam konusunda başka milletleri taklit etme, alafranga eğlence tarzı öne çıkar. Haksız davranmak, özgürlüğü küçümsemek, eşitliğe inanmamak, adaletsiz davranmak ve bulunduğu idari konumu şahsî menfaatlerine alet etme siyasî değer çatışmalarının başta gelenleridir. Allah'a inanmak, İslami kurallara göre yaşamayı eleştirmek, dinî vecibelerle dalga geçmek tespit edilen belli başlı dinî değer çatışmalarıdır. Aşırı makyaj yapma, alafrangalar gibi süslenmek, geleneksel zevklerle dalga geçmek öne çıkan estetik değer çatışmalarıdır.

Ahlakî, sosyal ve kültürel değer çatışmalarının çok işlenmesi, yazarın okuyucuya vermek istediği mesajla ilintilidir. Safa'ya göre modernleşen toplumlarda, inanç buhranı yaşandığı için ahlakî değerlerde yozlaşmalar meydana gelir. Böyle toplumlarda yaşayan insanlar her türlü ahlaksızlığı yapmaya müsaittirler: “*Fani hayatın dışında hiçbir mana bulmayan adam, bir daha görmeyeceği bu dünyanın bütün lezzetlerine kavuşmayı bir felsefe haline getirmiştir*” (Safa 2003: 60). Ahlakî değerler çatışmalarının çok görüldüğü *Sözde Kızlar*'daki Behiç, *Canan*'daki Şakir Bey, *Mahşer*'deki Seniha Hanım ile Mahir Bey, *Biz İnsanlar*'daki Samiye Hanım Safa'nın bahsettiği türden insanlardır.

Tespit edilen toplam 132 çatışmanın romanlara dağılımı farklılık gösterir. Safa'nın ilk yazdığı romanları *Şimşek*, *Canan*, *Mahşer* ve *Sözde Kızlar*'da ahlakî, sosyal ve kültürel değer çatışmaları, son yazdığı üç romanı *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, *Biz İnsanlar* ve *Yalnızız*'da ise siyasî değer çatışmaları daha fazladır. Siyasî değer çatışmalarının yazarın son romanlarında yoğunlaşmasının nedeni, Safa'nın bu yıllarda gazete köşelerinde sol düşünceli muharrirlerle giriştiği kalem kavgalarının romanlarına yansımaları olarak görülebilir. Safa, dinî değerler konusunda muhafazakar olmasına karşın ele alınan eserlerinde bu türden değer çatışmalarına fazla değinmez. Bunun yazarın ahlakî değerler ile dinî değerleri aynı kategoride değerlendirmesiyle ilgili

olduğu düşünülebilir. Estetik değeri çatışmaları ise yazarın en az değindiği konulardan biridir.

7. İNCELENEN ROMANLARIN OLAY ÖRGÜLERİ

7. 1. Şimşek (1923)

Şimşek romanının olay örgüsü, Pervin'e sahip olmaya çalışan Sacit ve yeğeni Müfit arasındaki çekişme üzerine kuruludur. Sacit, babasından miras kalan köşkte yeğeni Müfit ve Müfit'in eşi Pervin ile beraber yaşayan dejenere bir kişidir. Babasının ona öğrettiği alafranga çapkınlıkları harfiyen yerine getirir. Müfit ise annesinin terbiyesiyle büyüyen, yumuşak huylu, dürüst ve sadık biridir. Dedesinden miras kalan köşkte hastalığından dolayı nefret ettiği dayısıyla birlikte kalmaya, kendini mecbur hisseder. İki farklı fitrattaki bu kişiler arasında, gerilime neden olan Pervin'dir. Daha önce bir doktorla evlenen bu kız, doğru dürüst bir aile hayatı yaşamamış ve ahlakî değerlerden yoksun büyümüştür. Müfit'i aldatmak istememesine rağmen her seferinde Sacit'in kurnazlığına boyun eğer. Kocasını onu Sacit ile beraber aynı odada görmesinden sonra aralarında geçimsizlik başlar. Pervin, Müfit ile evlenmeden önce Sacit ile olan ilişkisini devam ettirir. Hastalığından muzdarip olan Müfit, karısından şüphelenmesine rağmen olup biteni uzun süre fark edemez. Bir gün işteyken rahatsızlanarak eve erken döner ve Sacit ile Pervin'i aynı odada görür. O günden sonra Pervin'in kendisini aldatıp aldatmadığını öğrenmek için yakın çevresinden malumat toplar.

Müfit, Pervin'in ne yaptığını araştırırken çantasında eve gelen dostlarından birinin telefonunu bulur. Eşinden şüphelenen genç adam, duygularını yakın arkadaşı Ali'ye anlatır. Ali, onu Pervin ve Sacit hakkında uyarmasına rağmen Müfit eşinin kendisini aldatacağına bir türlü inanamaz. Köşkteki partilere katılan Pervin'in arkadaşı Behire, Müfit'i evine çağırarak eşinin kendisini aldattığını, acı çekmek istemiyorsa onun da eşini başka bir kadınla aldatması gerektiğini söyler. Genç adam, Pervin hakkında söylenenleri duyduktan sonra köşkten ayrılmaya karar verir. Huzuru bulmak üzere Teyzesi'nin Çengelköy'deki evine taşınır. Sacit, gerek babasından kalan mirasın paylaşılması gerek Pervin'den faydalanmaya devam etmek için yeğenin köşkten ayrılmasına karşı çıkar.

Çengelköy'de dayısının zorbalıklarından uzak olduğundan Müfit nispeten daha iyi olur. Pervin de kocasının kendisini bırakıp gitmesinden sonra daha fazla dayanamaz

ve o da köşkü terk eder. Çengelköy'deki eve geldiğinde Müfit, onunla görüşmek istemez ve kendisini rahat bırakmasını söyler. Bu arada Sacit, olup biteni öğrenmek ve onları köşke geri getirmek için yanlarına gelir. Müfit dayısını karşısında görünce hastalığı daha da artar ve yatağa düşer. Kocasına bakmak isteyen Pervin, Sacit'in bütün ısrarlarına rağmen köşke geri dönmeyi reddeder. Sacit, Pervin'den faydalanmak için bir gece evde kalır ve Müfit yatakta hasta bir şekilde uyurken Pervin'e sahip olmaya çalışır. Müfit, çakan bir şimşegin odayı aydınlatmasıyla eşinin kendisini dayısıyla aldattığını gözleriyle görür ve yataktan çıkıp Sacit ile dövüşür. İki adam dövüşerek birbirini öldürür, cesetlerini gören Pervin de delirir ve oradan koşarak uzaklaşır.

7. 2. Sözde Kızlar (1923)

Mebrure, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesinden sonra İstanbul'a uzaktan akrabası Nafi Bey'in köşküne gelir. Manisa'da haber alamadığı babasını bulana kadar burada kalmaktan başka bir çaresi olmayan genç kızın başından geçenler romanın olay örgüsünü oluşturur. Köşkte, Nafi Bey'in eşi Nazmiye Hanım ve çocukları Behiç ile Nevin'in hayat tarzlarına uyum sağlamayan Mebrure, kendisini yalnız hisseder. Nazmiye Hanım, Siret, Behiç, Nevin, Güzide gibi zenginler, alafranga yaşamaya ayak uydurmaya çalışan Belma ile Salih gibi fakirler ve arada bir yanlarına gelen milliyetçi Nadir değişik muhitten insanlardır. Mebrure, bir parti sırasında Yunan taarruzunun başladığından haber veren Nadir Bey'e dikkat eder. Köşkteki diğer insanlara göre memleket meseleleriyle ilgilenen bu adam, genç kıza babasını bulmasına yardımcı olabileceğini söyler. Mebrure, bundan sonra köşk halkından giderek uzaklaşmaya başlar, babasının Manisa'da olduğunu öğrenince köşkü terk eder ve Anadolu'ya Nadir'in tanıştırdığı milliyetçi Fahri'yle gider.

Mebrure ile Behiç arasında gelişen çekişme romandaki ana kurguyu oluşturur. Behiç, bir süre Avrupa'da kalan ve kadınları kandırıp onlardan faydalanma konusunda oldukça mahir biridir. Köşke gelen genç kızdan da hemen faydalanmak ister. Mebrure'nin onu her seferinde reddetmesinden sonra genç kızın istediği bir kişiliğe bürünerek amacına ulaşmaya çalışır. Mebrure'ye onunla Anadolu'ya geleceğini ve mutlu bir hayat yaşamak istediğini belirtir. Bu arada Mebrure, Nadir Bey'in yardımıyla muhacirin dairesinde babasını aramaya devam ederken Fahri'yi yakından tanır. Behiç'in

aksine Fahri, memleketin sorunlarına karşı duyarlı, sosyal ve kültürel değerlere bağlı biridir. O da Mebrure'ye kendisiyle beraber Anadolu'ya gidebileceğini söyler. Genç kız, zengin Behiç ile fakir Fahri arasında tercih yapmakta güçlük çekerken Belma, ona Behiç'in işlediği cinayeti anlatır. Behiç, Belma'ya aktris olmasına yardımcı olacağını vaat ederek yıllarca ondan faydalanır. Belma, Behiç'le olan ilişkisi sonucu hamile kalır. Çocuğunu doğurmak istemesine karşı çıkan Behiç, bir gece hekim çağırarak onu aldırır. Behiç, Avrupa'dayken kaptığı frengiyi Belma'ya bulaştırmış ve çocuk tam gelişmemiştir. Belma'nın bütün yalvarmalarına rağmen çocuğu korulukta gömen Behiç, daha sonra Belma'yı bir tarafa atar. Önceki ismi Hatice olan Belma, frenginin etkisiyle yatağa düşer. İntihar etmeden önce de Behiç hakkındaki her şeyi Mebrure'ye anlatır.

Mebrure, Behiç'in yaptıklarını öğrenince Anadolu'ya Fahri'yle beraber gitmeye karar verir. Bu arada uzun zamandır haber alamadığı babasının Anadolu'da hayatta olduğu haberini alır. Fahri'yle beraber Anadolu'ya babasının yanına giderken roman biter. Behiç ise Belma'nın intihar etmeden polise gönderdiği ihbar mektubuyla hapse atılır.

Sözde Kızlar'da, birbiri içine girmiş üç olay örgüsünden söz edilebilir: 1- Mebrure'nin babasını bulmaya çalışması, 2- Mebrure'nin Behiç'le çatışması, 3- Bu iki olay örgüsü arasındaki diğer gelişmeler. Roman, Mebrure'nin babasını aramasıyla başlar, babasını bulmasıyla biter. Fakat asıl önemli olan Behiç ile yaşadığı çatışmadır. Bu çatışma Anadolu-İstanbul, madde-mana, Doğu-Batı, ahlaklı-ahlaksız bazen de kadın-erkek şeklinde işlenir.

7. 3. Mahşer (1924)

Nihat, Çanakkale Savaşı'nda omzundan yaralanınca erken terhis olur ve doğup büyüdüğü İstanbul'a geri döner. Savaş başlamadan önce öğretmenlik yapan Nihat, bu mesleğe geri dönmek için başvurduğu her yerden olumsuz cevap alır. Fatih'te yanında kaldığı arkadaşı Faik'e daha fazla yük olmamak için bir an önce bir iş bulması gerektiğini düşünerek aklına gelebilecek her yere gider. Bir iş başvurusu sırasında Seniha Hanım adında zengin bir kadın, ona Beyoğlu'ndaki evinde kızına Fransızca dersi

verme teklifinde bulunur. Fakirlikten epey bunalan genç adam, kadının teklifini kabul eder ve ertesi gün Beyoğlu'na gider.

Nihat eve geldiğinde Seniha Hanım, ona kızı Perizat'a Fransızca dersi vermesi yanında bazı hesap işlerini de yapmasını ister. Genç adam, Fransızca dersi verirken Perizat'ın Türkçe konuşmak istemediğini görür. Seniha Hanım ve eşi Mahir Bey'in alafranga hayranı olmalarının, küçük kızın Türkçe konuşmak istememesinde etkili olduğunu düşünür. Bu arada Mahir Bey'in yeğeni Muazzez, Nihat'a Seniha Hanım ile eşinin vagon işinde yaptıkları yolsuzlukları tek tek anlatır. Genç kız, annesi ve babasını kaybettiğinde küçük yaşta olduğundan dayısı Mahir Bey, Muazzez'e miras kalan apartmanın tapusunu, memurlara rüşvet vererek üzerine aldırır. Ayrıca Seniha Hanım ve Mahir Bey, vagon işindeki çıkarlarını koruyabilmek için Muazzez'i Alâeddin Bey adında yaşlı bir mebusla da evlenmeye zorlarlar. Nihat, Bir gün Alâeddin Bey'in sarhoş halde Muazzez'e sarkıntılık etmesine karşı çıkınca Mahir Bey tarafından evden kovulur. Genç adam, Beyoğlu'nda bir kafede Muazzez ile gizlice buluşur ve onu kendisiyle beraber Fatih'e gelmeye ikna eder.

Nihat ile Muazzez evden kaçtıktan sonra Fatih'te Faik'in de yardımıyla kiralık bir ev bulurlar. Daha sonra Muazzez ile Nihat, Nihat'ın yakın arkadaşlarının yardımlarıyla evlenirler. İlk birkaç ay Muazzez'in mücevherleriyle geçinseler de Nihat'ın iş bulamamasından dolayı aralarında huzursuzluk başlar. Muazzez, ikisinin mutluluğu için çabalarken Nihat, milletin de refaha kavuşması gerektiğini düşünür. Bu arada devrimci Rıza'dan etkilenerik memlekette ihtilalın yapılması konusunda arkadaşlarıyla anlaşır. Muazzez, Nihat'ın sorumsuzca davranmasına daha fazla dayanamaz ve hastalanır. Bir gece polisler, Nihat'ı devrim yapmak suçundan alıp karakola götürürler. Nezarete atılan genç adam, burada kendisi gibi bir vakit ihtilal fikrine kapılmış bir doktor ile tanışır. Doktor, memleketin kötü halinin, sosyal adaletsizliğin ve fakirliğin nedenlerinin ülkedeki cehaletten kaynaklandığını anlatır. Burada aklı fikri hasta yatağında bıraktığı eşinde olan Nihat'ın düşüncelerinde birtakım kırılmalar meydana gelir. Nezaretten çıktıktan sonra, eve geldiğinde Seniha Hanım'ın gelip Muazzez'i götürdüğünü ev sahibinden öğrenir. Muazzez'in kendisini terk ettiğini düşünen Nihat günlerce sokaklarda avare avare dolaşır. En sonunda bu adaletsiz dünyada yaşamanın bir anlamının olmadığına kanaat getirir ve intihar etmeye karar

verir. Kendisine bir taş bağlayarak denize atlar; fakat dalgalar onu kıyıya geri getirir ve ölmekten kurtulur. Biraz tereddütte kaldıktan hemen sonra Muazzez'i aramaya koyulur. Bir köşkün penceresinden içeri baktığında Muazzez'in Alâeddin Bey'le beraber olduğunu görür. Oradan ayrılır ve Seniha Hanım'ın evinde tanıştığı Muharrir Kerim Bey'in evine gider. Başından geçenlerin hepsini tek tek muharrire anlatır. Kerim Bey de Muazzez'in kendisini aradığını fakat bir türlü bulamadığını söyler. Genç adama intihar etmekten vazgeçmesini, memleketin içinde bulunduğu kötü durumdan kendisini suçlu bulmaması gerektiğini belirtir. Kerim Bey'in Nihat'a bir iş bulması ve Muazzez'le tekrar bir araya gelmesini sağlamasıyla roman biter.

7. 4. Bir Akşamdı (1924)

Bir Akşamdı'nin olay örgüsü Meliha'nın ailesini bırakıp huzuru bulmak amacıyla Kamil ile beraber kaçması üzerine şekillenir. Lakin genç kız, Kamil'in görüldüğü gibi biri olmadığını öğrenince kendisi de dejenere birine dönüşür. Meliha, hasta babası ve kaprisli annesiyle beraber İzmit'te mutsuz bir hayat sürer. Yanlarına kısa süreliğine misafirlige gelen Yüzbaşı Kamil Bey cepheden yeni gelmiştir. Meliha'nın İstanbul'daki alafranga hayata merakını görünce ondan faydalanmaya çalışır. Meliha, bir gece Kamil'le birlikte İzmit'ten ayrılır. Kamil, Avrupalı eğitim almış, her türlü kural ve kaideyi yok sayan bir kişiliğe sahiptir. Meliha'yı mutlu edeceğini vaat ederek onu ailesinden koparıp İstanbul'daki evine getirir.

Kamil'le beraber mutlu olacağını düşünen Meliha, hasta babasını İzmit'te bıraktığı için vicdan azabı duyar. Kamil, genç kıza mutlu olacağını farz ederek bütün sıkıntılarını kurtulacağını, babasını unutmamasını söyler. Meliha, Kamil'i evliliğe ikna ettikten sonra bütün dertlerinin biteceğini umar. Lakin asri bir donjuan olan Kamil için evlilik, aile gibi şeyler değersizdir. Genç kızla evlenmesine rağmen onu hafifmeşrep kadınlarla aldatır. Meliha'nın kocasına olan güveni Kamil'in eski eşi Bert'in çocuğuyla beraber Paris'ten dönmesiyle biter. Kamil, Bert'e ayrı bir ev kiralar ve bazen Meliha'da bazen eski eşinde kalır. Kocasının gerçek yüzünü öğrendikten sonra genç kızın mutlulukla ilgili fikirlerinde bazı dönüşümler meydana gelir. Bu dünyada artık mutlu olamayacağına inan Meliha, babasının ölüm haberini duyunca hayallerini tamamen kaybeder.

Savaşa meraklı olan Kamil, Kurtuluş Savaş'ına katılmak üzere Anadolu'ya gider ve bir Yunan kurşunuyla ölür. Eşinin kendisini bırakmasından sonra Meliha, ahlakî değerlerden uzaklaşır ve yabancı erkeklerle düşüp kalkar. Bir gün annesi Meliha'yı görmek için yanına geldiğinde ondaki değişimleri fark eder. Anne ve kızın İzmit'e geri dönmesiyle roman biter.

7. 5. Canan (1925)

Lami, eşi Bedia'yla kayınpederi Abdullah Bey'in yalısında beraber yaşar. Çalıştığı şirketin sahibi Şakir Bey'in, evlat edindiği kızı Canan'a aşık olduğundan beri Bedia'ya soğuk davranır. Son zamanlarda Şakir Bey'in Kadıköy'deki köşkünde düzenlenen partilere katılarak eve gitmemektedir. Bedia, Lami'nin neden eve gelmediğini öğrenmek için şirkete gittiğinde kocasını orada bulamaz. Şakir Bey'le durumu konuştuğunda Lami'nin kendisini başka bir kadınla aldattığını öğrenir. Bu arada Lami yakın dostu Selim'in uyarılarına rağmen Bedia'dan ayrılıp Canan'la evlenmeyi planlar. Genç adam, eşinden boşanmadığı halde Canan'la birlikte yaşamaya başlar. Kayınpederi Abdullah Bey'in ve Selim'in bütün uyarılarına rağmen Bedia'ya boşar ve Canan'la evlenir.

Evliliğin ilk aylarında Canan'la mutlu yaşayan Lami, eşinin pahalı giysi tutkusu ve yeni eve taşınma isteği nedeniyle maddi sıkıntı çeker. Eşini memnun etmek için Şakir Bey'den borç para alarak yeni ve daha pahalı bir evi karısı için kiralar. Buna karşın Canan, kocasını Selim, Ali, Şinasi, Müsteşar Orhan ve daha sonra onu Avrupa'ya götürmeyi vaat eden Mısırlı zengin bir adamla aldatır. Güzel ve cazibeli bir kadın olan Canan, çocukken sarayda şımartılmış ve Şakir Bey'e verilmiştir. Ahlakî değerlerden yoksun büyütüldüğü için Canan kocasına yalan söyleyerek Mısırlı zengin adamla Avrupa'ya gitme planı yapar. Bir gün Lami, vapurdayken yanında oturan adam Canan'ı, Beyoğlu'nda zengin bir adamla mücevhercide gördüğünü söyler. Lami, vapurdaki adamın söylediklerine benzer dedikoduları başkalarından da duymasına rağmen eşine iftira edildiğini düşünerek bahsedilenlere kulak asmaz.

Bir gün bozuk bir Türkçeyile konuşan yaşlı bir kadın evlerine gelerek Canan'a annesi olduğunu söyler. Canan, onu iterek evden ayrılmasını istemesine Lami, karşı

çıkar. Bu arada Canan, kocasını başka erkeklerle aldatmaya devam eder. Bir parti sırasında Ali, Canan'ı kucaklamak isterken yaşlı kadın onları görür. Olanları Lami'ye anlatmaya çalışırken Canan'la kavga etmeye başlar. Yaşlı kadın, kızının kafasını karyolanın demirine vurup öldürdükten sonra evden bağırarak kaçır. Lami, başına gelenleri yakın arkadaşı Selim'le paylaşır. Selim, Canan'ın kendisi dâhil Lami'yi birçok erkekle aldattığını, ama onun bir türlü karısının yaptıklarına inanmadığını, bu yüzden bunların başına geldiğini anlatır. Lami, mutluluğun eski eşi Bedia'nın yanında olduğunu anlayarak Vaniköy'deki yalıya geri döner. Roman Lami'nin Bedia'dan özür dilemesiyle biter.

7. 6. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu (1930)

Peyami Safa'nın en tanınan romanlarından biri olan *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nun başkahramanı on beş yaşında hasta bir çocuktur. Bacağındaki kemik hastalığı nedeniyle günlerce hastanede kalır. Annesiyle beraber yoksul yaşayan çocuk, uzaktan akrabaları Paşa'nın konağına istirahat etmek için gider. Burada kendisinden yaşça büyük olan Paşa'nın kızı Nüzhet'e aşık olur.

Hasta Çocuk ile Nüzhet geceleri gizlice buluşurlar. Bir gece Nüzhet, çocuğa babasının kendisini Ragıp adında bir doktorla evlendireceğini söyler. Bu arada Hasta Çocuk, bir gün Nüzhet'in annesinin kendisinden uzak durması yönünde kızını uyardığını işitir. Nüzhet'in evleneceğini öğrenince çocuğun hastalığı daha da yükselir. Bir akşam Doktor Ragıp Bey, Paşa'nın verdiği yemek münasebetiyle konağa gelir. Hasta Çocuk, yemekte Ragıp Bey ve Paşa'yla yabancı dil konuşma hakkında tartışır. Doktor Ragıp Bey ve Paşa, Fransızca konuşulması gerektiğini savunarak çocuğa karşı çıkarlar.

Nüzhet'in doktor ile evlenip Avrupa'ya gideceğinin kesinleşmesinden sonra Hasta Çocuk, konaktan ayrılır. Hastalığı dayanılmaz hale gelince doktorlar kendisine bacağının kesilmesinin icap ettiğini söylerler. Epey korkan çocuk buna karşı çıkar ve bacağının kesilmesi yerine üç ay hastanede kalmaya razı olur. Ameliyat olarak bacağının kesilmesinden kurtulan çocuğun bir bacağı artık yere basamaz. Nüzhet'ten

aldığı mektupta kız, Ragıp Bey’le evlendiğini ve Paşa’nın rahatsızlandığını yazar. Roman çocuğun annesiyle birlikte hastaneden ayrılmasıyla biter.

7. 7. Fatih-Harbiye (1931)

Genç kız Neriman, geleneklerine bağlı babası Faiz Bey ile birlikte Fatih’te eski bir Türk evinde yaşar. Darülelhan’da nişanlısı Şinasi ile beraber alaturka müzik eğitimi almaktan epey sıkılır ve alaturka musikinın artık okutulmaması gerektiğini düşünür. Daha önce bir baloda tanıştığı Macit, Neriman’ını başka bir baloya davet eder. Bir önceki baloda giydiği giysiyi, tekrar kullanmak istemeyen genç kız, babasından yeni bir kıyafet almak için para almaya bir türlü cüret edemez. Bu arada Neriman, nişanlısı Şinasi’yle olan iletişimini gidererek kısar. Genç kız, bir gün Şinasi’ye arkadaşına misafirlige gideceğini söyleyerek Macit’le buluşmaya gider. Neriman, bundan sonra sürekli Batı’yı temsil eden Macit ile Doğu’yu temsil eden Şinasi’yi çeşitli yönlerden birbiriyle mukayese eder.

Neriman, olaylar geliştikçe Doğu’yla Batı’yı değişik özellikleriyle kıyaslar. Bir akşam evdeyken babasına Doğu’nun kedi gibi tembel ve miskin olduğunu, Batı’nın köpek gibi çalışkan ve atılgan olduğunu söyler. Faiz Bey, kızına karşı çıkararak Doğu’nun bir şey yapmıyormuş gibi görünmesine rağmen tefekkür ettiğini, Batı’nın ise çok iş yapıyor olmasına karşın tefekkürden yoksun olduğunu dile getirir. Yaşlı adam, bu yüzden Doğu’nun üstün olduğunu, hatta bunu Batılıların da bildiğini iddia eder. Faiz Bey, bir İngiliz kızına *Sadi*’nin kim olduğu sorulduğunda hemen bileceğini, fakat Neriman’a sorulduğunda hiçbir cevap alınamayacağını ifade eder. Baba, kızına Avrupa’nın görüldüğü gibi olmadığını, bu yüzden hayran olmanın kötü sonuçlara neden olacağını söyler.

Faiz Bey, kızındaki değişimden endişe duyarak onu uyarmaya çalışır. Bir sabah, Neriman’ı odada görünce Fransızca ‘bonjour’ diyerek selamlar. Neriman, babasının kendisine bir mesaj göndermek istediğini görünce dayanamaz ve babasına kızmaya başlar. Babasından, Fatih’ten, ezandan ve helvacıdan nefret ettiğini, artık bu evde yaşamak istemediğini söyler ve odadan ayrılır. Baloya gideceği gün yaklaştıkça Neriman’ın sıkıntısı daha da artar. Babasından giysi için para alamayacağını anlayınca

baloya gitme ümitleri tamamen tükenir. Bir gece, Şinasi, Ferit, Faiz Bey ve yakın arkadaşları birlikte Doğu'yla Batı medeniyetleri hakkında konuşurken Neriman'da aralarına katılır. Genç kız, konuşmaların sanki kendisi için yapıldığı hissine kapılır. Roman, uzun süredir Macit ile Şinasi arasında tercih yapmayan Neriman, babası ve arkadaşlarının tartışmalarından sonra baloya gitmekten vazgeçmesiyle son bulur.

7. 8. Bir Tereddüdün Romanı (1933)

Romanın olay örgüsü Muharrir-Mualla, Muharrir-Vildan ilişkisi üzerine kuruludur. Mualla, arkadaşlarının tavsiyesiyle Muharrir'in "Bir Adamın Hayatı" adlı romanını okur. Roman bohem hayat yaşayan bir adamın otel odasındaki yalnızlığıyla ilgilidir. Mualla, özellikle adamın "beni yalnızlığa bırakmayın" haykırışına dikkat eder. Arkadaşı Rüştü'ün aracılığıyla romanın yazarıyla tanışır. Muharrir, Mualla'ya aşık olur. Mualla, Muharrir'i tanıdıkça "Bir Adamın Hayatı"ndaki adamın Muharrir'in kendisi olduğunu anlar. Mualla'yla Muharrir, insanlığın modern hayatta geçirdiği krizler hakkında konuşurlar. Muharrir, Mualla'nın kültürlü biri olduğunu ve yalnızlığını onunla gidereceğini düşünür. Mualla'ya evlenme teklif eder; fakat uzun süre bir cevap alamaz.

Bir Tereddüdün Romanı 'nda, femme fatale (ölümcül kadın) tipine örnek olan Vildan, uzun süre Avrupa'da kalmış bilgili ve kültürlü biridir. Muharrir'in eserlerini okumuş ve onu yakından tanımaktadır. Muharrir'le modernleşme, kadın hakları, Batılılaşma gibi birçok konuda tartışır. Muharrir'e evlenme teklif eder. Mualla'dan herhangi bir teklif alamayan Muharrir, Vildan'ın da kendisine güven verememesinden dolayı evlenmek konusunda tereddüt eder. Roman Vilda'nın bir gün bilinmeyen bir yere gitmesiyle biter.

7. 9. Biz İnsanlar (1939)

Romanın başkahramanı Orhan, Boğaziçi'nde özel bir okulda memleket meselelerine duyarlı genç bir öğretmendir. Çocukken babasının İslam dinini yanlış yorumlaması nedeniyle pozitivist fikirleri benimser ve dinî değerlere karşı bir tavır takınır. Genç öğretmen, bir gün okulda nöbetçiyken Tahsin adında bir öğrenci Cemil adında başka bir öğrencinin başını, kendisine "eşek Türk" diye hakaret etmesinden

dolayı taşla kırar. Bu olay, Orhan-Vedia ilişkisinin ve Orhan-Süleyman fikir çatışmasının doğmasına zemin hazırlar. Orhan, yaralanan Cemil'i evine götürdüğünde çocuğun annesi Samiye Hanım'ın Türk olan herkese hakaret ettiğini, Cemil'in de "eşek Türk" hakaretini ondan öğrendiğini anlar. Bu alafranga hayranı kadın, kocası Halim Bey'den kalan yalıda işgal öncesinde Almanlarla, işgal sırasında ise Fransızlarla partiler düzenler. Hatta İstanbul işgal edildiğinde yalıya Fransız bayrağı asar. Samiye Hanım, yalıda çalışan hizmetçilere durmadan hakaretler eder, onları "eşek Türk" diye çağırır. Tahsin'in babası Mustafa da yalıda çalışırken Samiye Hanım onu aşağılar, adam dayanamaz ve kadına yumruk atar. Samiye Hanım, işgalci dostlarının yardımıyla Mustafa'yı hapse attırır. Bu dejenere kadın, Orhan'a Tahsin'i okuldan attıracağını ve Cemil'i başka bir okula alacağını söyler. Orhan, yalıdan ayrıldıktan sonra okulda çoktan taş atma hadisesiyle ilgili tartışmalar çıkmıştır.

Okul müdürü ve muavinin Samiye Hanım'ın tehditlerinden dolayı burslu okuyan Tahsin'i okuldan atmalarına Orhan karşı çıkar. Genç öğretmen, taş atma hadisesinin bütün sorumluluğunu üzerine alarak Tahsin'in okulda kalmasını sağlar. Okul müdürüne olayın yaşandığı gün nöbetçi olduğunu, bu yüzden asıl suçlunun kendisi olduğunu ve istifa etmek istediğini söyler. Samiye Hanım'ın yapacaklarından korkan müdür, Orhan'ın istifasını hemen kabul eder. Genç öğretmen, okuldan ayrıldıktan sonra uzun süre işsiz kalır. Evinde onu donmaktan yakın arkadaşı Necati, kurtarır. Necati, arkadaşına başka bir okulda iş bularak Orhan'ın içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasını sağlar. Orhan'ı, arkadaşı komünist fikirli Süleyman'la tanıştırır. Süleyman da Necati ve Orhan gibi emperyalizme karşıdır, fakat milliyetçi değil marksisttir. Necati'yle özellikle dinî değerler konusunda çatışırlar. Bu tartışmaları izleyen Orhan, pozitivist fikirlerinden sıyrılarak idealizme yönelir.

Biz İnsanlar'ın olay örgüsü, Orhan ve Necati gibi milliyetçi gençlerle Samiye Hanım, Rüştü, okul müdürü gibi yozlaşmış kişiler arasındaki çatışma üzerine kuruludur. Samiye Hanım'ın yeğeni Vedia, başından yaralanan Cemil'i eve getiren Orhan'ı doğum gününe davet eder. Genç kızın doğum gününde yalı, işgal subayları ve alafranga hayranı Rüştü gibilerini doldurur. Sadece Bahri Bey adında eski bir subay davranışlarıyla diğer misafirlerden farklı bir görüntü çizer. Bahri Bey, Orhan'ı doğum gününde memleket meseleleri hakkında konuşmasından oldukça hoşlanarak onunla özel konuşur. Orhan'a

Anadolu’da işgal devam ederken yalıda düzenlenen partilerden bahseder. Bahri, Vedia’ya olan aşkını ve Vedia’nın Rüştü’yle evlenmek konusunda tereddüt etmesini tek tek anlatır.

Orhan, doğum gününde Vedia’ya bir şiir antolojisi hediye eder. Genç kız, Orhan’ın hediyesini Rüştü’nün hediye ettiği mücevherle karşılaştırarak Orhan’inkini beğendiğini söyler. Bu arada Bahri Bey, Vedia’ya sahip olamadığı için intihar eder. Orhan’ı Vedia’nın kararsız biri olduğu konusunda Bahri Bey daha önce uyarmıştır. Samiye Hanım da Vedia’nın fakir bir öğretmenle evlenmesinden ziyade Rüştü’yle evlenmesini istemektedir. Genç kız, bir gün Samiye Hanım’la tartıştıktan sonra yalıdan ayrılır. Bu ayrılma sırasında rahatsızlanarak menenjit –tüberlülük (beyin tümörü) teşhisiyle tedavi altına alınır. Elazığ’da akrabalarından kalan mirası aldıktan sonra İstanbul’a dönen Orhan, Vedia’nın rahatsızlandığını öğrenince hastaneye gelir. Vedia’nın eşyaları arasında bir not defteri bulur. Roman genç öğretmenin defterde Vedia’nın kendisiyle ilgili düşüncelerini okuması ve bunun sonucunda kalp krizi geçirip ölmesiyle biter.

7. 10. Matmazel Noraliya’nın Koltuğu (1949)

Matmazel Noraliya’nın Koltuğu’nun olay örgüsü, pozitivist ve materyalist fikirlere sahip Ferit’in yaşadığı bir takım parapsikolojik olaylar ekseninde gelişir. Ferit, tıp fakültesini yarıda bırakıp felsefe okumuştur. Annesini iki ablasını veremden kaybeden Ferit, Avrupa’daki babasından da haber alamaz. Yüksekaldırım caddesinde eski bir pansiyonda değişik muhitten insanlarla birlikte kalır. Pansiyondaki bir takım olağan dışı olayları, materyalist fikirlerle açıklamaya çalışsa da bir türlü tatmin olamaz. Aynı pansiyonda kalan dindar Vafi Bey ile olanları paylaşır. Fakat ondan da tatmin edici bir cevap alamayınca Sorbon’da eğitim gören Yahya Aziz’e durumu anlatır. Yahya Aziz, Ferit’e normalüstü olayları bilim ve İslam dinin ışığında açıklamaya çalışır.

Ferit, alafranga hayranı annesi ve dinsiz babasının din, millet ve cinsellikle ilgili düşüncelerinden etkilenir. Osmanbey’de oturan sevgilisi Selma’ya tensel bir yakınlık duyar. Babasının “bütün filozoflar dinsizdir” fikrine kapılarak kendisi de Allah’a

inanmaz. Mensubu olduğu Türk milletine karşı bir nefret duyar. Bu düşünceleri, Yahya Aziz’le tanıştıktan sonra değişmeye başlar. Yahya Aziz, Ferit’e huzur bulması için Büyükkada’da bir pansiyon önerir. Büyükkada’daki pansiyona taşınan Ferit, burada daha önce yaşamış olan Matmazel Noraliya adında münzevi bir kadının hikayesini, Madam Fotika’dan öğrenir. Matmazel Noraliya, gençken girdiği bunalımdan tasavvufa sığınarak sıyrılmıştır. Ferit, Matmazel Noraliya’nın hatıra defterini okuyup başından geçenleri bütün ayrıntısına kadar öğrenir. Bir gece Noraliya’nın pansiyonda kaldığı üst odaya gider ve onun koltuğuna oturur. Matmazel Noraliya’nın resmine bakarak mistik bir olay yaşar. Bu olayın ne anlama geldiğini ona Yahya Aziz anlatır. Genç adam, etkilendiği materyalist fikirlerden Yahya Aziz’in yardımıyla sıyrılır ve Allah’a inanır. Roman Ferit’in tekrar Selma’ya dönmesiyle biter.

7. 11. Yalnızız (1951)

Samim, kardeşı Besim ve ablası Mefharet’le Yeşilköy’de babasından miras kalan bir evde birlikte kalırlar. Mefharet’in Selmin adında bir hovarda kızı ve Galatasaray Lisesi’nde okuyan Aydın adında bir oğlu vardır. Samim, felsefeyle ilgilenen entelektüel biridir. Meral’le geçmişe dayanan bir arkadaşlığı son zamanlarda kopma noktasına gelir. Samim, hayatta mutluluğu yakalayamayacağına inanarak not defterine “Simeranya” adında bir ülke hayalini yazar. Ablası ve kardeşine Simeranya’nın nasıl bir yer olduğu konusu hakkında bilgi verir.

Yalnızız’ın olay örgüsü birbiriyle bağlantılı dört çatışma üzerine kuruludur: Mefharet-Selmin, Samim-Besim, Samim-Meral, Ferhat-Meral. Bu çatışmalardan ilki Mefharet ile kızı Selmin arasındadır. Bir gün Selmin’in erkek arkadaşı Ferhat, Mefharet’le Türklük-Arnavutluk konusunda tartışır. Arnavutları aşağılayınca kendisi de bir Arnavut olan Mefharet, Ferhat’ı evden kovar ve ona bir daha kızıyla buluşmamasını söyler. Annesinin erkek arkadaşına kötü davranmasına kızan Selmin, ondan intikam almaya karar verir. Kızının yataktan geç kalkması ve midesinden rahatsızlanmasından şüphe eden Mefharet, onun hamile olduğunu düşünür. Selmin, annesine eve yemek yemeye gelen yoksul adamdan hamile kaldığını söyler. Samim, Selmin’in böyle bir şey yapmayacağını bildiği için onunla özel konuşur. Selmin, annesinden intikam almak için

böyle bir yalanı uydurduğunu dayısına itiraf eder. Mefharet, kızının hamile olmadığını öğrenince biraz rahatlar.

Besim ile ağabeyi Samim arasındaki siyaset hakkındaki tartışma, *Yalnızız*'daki diğer bir çatışmadır. Besim, eve karnını doyurmak için gelen yoksul adamın bu durumdan olmasından devleti suçlu tutarak ancak komünizmin bu tür sorunları çözeceğini iddia eder. Samim, komünizmin hak etmeyenlere de devletin zenginliğinden pay verdiğini bu yüzden başka haksızlıkların doğacağını savunarak kardeşine karşı çıkar. Simeranya'sında herkesin çalıştığı kadar kazanacağını ve devletin çalışmayacak durumda olanlara bakacağını söyleyerek Plato'nun *Devlet* adlı eserine benzer bir siyasî düzen ortaya atar. Samim, Besim ile eğitim, kadın hakları ve tarih hakkında tartışır. Özellikle Batılı yazarlardan yaptığı alıntılarla fikirlerini ispatlamayı hedefler.

Samim'in mutlu olamaması sonucu hayali bir ülke tasarlaması, romanın temel kurgusunu oluşturur. Böyle bir yola başvurmasında kız arkadaşıyla yaşadığı geçimsizliğin etkisi görülür. Meral, Feriha adında hafifmeşrep bir kadınla kurduğu dostlukla Samim'den uzaklaşır. Meral, zengin bir hayat yaşamak için Feriha ile Paris'e gitme arzusundadır. Samim, kız arkadaşını bu isteğinden vazgeçiremeyeceğini anlayınca ondan ayrılır. Bu arada Ferhat, kız kardeşi Meral'in Feriha ile Paris'e kaçmaması için onu odasına kilitler. Meral, abisinin baskısına dayanamayarak intihar etmeye karar verir. Eteğine biraz benzin döktükten sonra bir mektup yazar. Uzun süre odada tedirgin bir şekilde dolandıktan sonra elindeki çakmağı aniden tutuşturarak kendini istemeden yakar. Samim, olayı duyunca Meral'in intiharının beklenen bir son olduğunu Mefharet'e anlatır. İkinci bir çatışma ise Ferhat ile kız kardeşi Meral arasında yaşanır. Ferhat, Mefharet'in kendisini evlerinden kovmasına kızar ve Meral'e bir daha Samim'le görüşmemesini söyler. Meral, ağabeyinden habersiz Samim'le buluşur. Feriha'yla Paris'e kaçarak zengin bir adamla evlenme hayaline Ferhat engel olur. Abisinin kendisini odaya kilitlemesinin tahammül edemeyerek intihar etmeye karar verir. *Yalnızız*, Samim'in Meral'in intiharını yorumlamasıyla biter.

SONUÇ

Bu çalışmada, Peyami Safa'nın on bir romanında ahlakî, siyasî, dinî, estetik, sosyal ve kültürel değer çatışmaları incelendi. Değer çatışmaları ile romanların kurguları arasındaki ilişkiler ortaya konularak yazarın siyasî ve ideolojik duruşunun değer çatışmaları üzerindeki etkisi üzerinde duruldu. Değer çatışmalarıyla ilgili şu sonuçlara varıldı:

1- Safa'nın bütün romanlarında ahlakî, sosyal ve kültürel değer çatışmaları daha fazla yer tutar. Ahlakî, sosyal ve kültürel değer çatışmalarının çok olmasının iki nedeni vardır: a) Ahlakî, sosyal ve kültürel değerlerin günlük hayatta diğer değerlere göre daha yaygın olması, b) Sosyal ve siyasal değişimlerin bu değerler üzerinde daha çok etkili olması. Ahlakî bir değer olarak *dürüst davranmak* ile ilgili on dört çatışma; sosyal ve kültürel bir değer olan *gelenek ve göreneklere göre yaşamak* ile ilgili on bir çatışma tespit edildi.

2- Yazarın son yayımladığı romanlarında değer çatışmaları, Safa'nın gazete köşelerinde bazı sol düşünceli muharrirlerle giriştiği kalem kavgalarının benzerini hatırlatan türdendir. *Biz İnsanlar*'da Orhan'ın Süleyman ile olan tartışması, *Bir Tereddüdün Romanı*'nda Muharrir'in Vildan'la çekişmesi, *Yalnızız*'da Samim'in çevresindekilerle yaşadığı geçimsizlik ve *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Yahya Aziz'in Ferit'i yönlendirmesi bu duruma örnek verilebilir. Bu romanlarda, genelde sosyalizm, nasyonalizm, marksizm, komünizm ve liberalizm eleştirilir ve yeni bir siyasi sistem modeli ortaya konulur. Hak, milletin çıkarlarını korumak, eşitlik öne çıkan siyasi değerlerdir. Siyasî bir değer olarak *milletin çıkarlarını korumak* ile ilgili dokuz çatışma tespit edildi. Peyami Safa'nın romanlarına bakıldığında bütün siyasi ideolojilerin bir noktada eleştirildiği görülür. Nitekim yazar, son yazdığı romanı *Yalnızız*'da siyasi ideolojilere karşı yeni bir siyasi değerler sistemini "Simeranya" ülkesiyle ortaya koyar.

3- Dinî değer çatışmalarının çoğu, İslamî yaşama saygı göstermemekten kaynaklanır. *Dini vecibelere uymak* hakkında dört değer çatışması tespit edildi. Bu çatışmaların ayırt edici özelliği, hepsinin yaşlı kahramanlar ile genç kahramanlar

arasında yaşanmasıdır. *Yalnızız*'ın yazarı, ahlaki değerleri dini değerlerle birlikte ele alır. Nitekim ele alınan romanlarda, ahlakî değerlere bağlı kahramanlar İslam dinine de saygılıdırlar.

4- Söz konusu romanlarda, estetik değer çatışmaları diğer değer çatışmalarına göre daha azdır. Bunun nedeni, yazarın daha çok toplumsal yozlaşmaya eğilmesiyle açıklanabilir.

Gerilimin artması, karşıt durum ve kişilerin bir araya getirilmesiyle olur. Kahramanların eğitim düzeyleri, siyasi görüşleri, inançları, yaşları ve cinsiyeti değer çatışmalarının yaşanmasında belirleyicidir. Bir kahramanın benimsediği ahlaki, siyasi, dini, estetik, sosyal ve kültürel değerlerin, toplumun veya başka roman kişinin kabul ettiği değerlere aykırı olması çatışmanın temelini oluşturur.

Değer çatışmalarının bir kısmı, kahramanların iç dünyalarında yaşadıkları çelişkilerden kaynaklanır. *Bir Akşamdı* romanında Meliha'nın ve *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit'in çevreleriyle çatışmalarının bir nedeni de iç dünyalarındaki çelişkilerdir. Bazen de yazar bizzat kendisi ya da sözcüleri aracılığıyla yozlaşmış kahramanlarla çatışır. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda Hasta Çocuk'un Doktor Ragıp'la, *Bir Tereddüdün Romanı*'nda Muharrir'in Vildan'la, *Yalnızız*'da Samim'in çevresindekilerle yaşadığı çatışmaların odağında yazar vardır

Bütün romanlarda, ana kurgu aşağı yukarı aynı olmasına karşın değer çatışmalarının ortaya çıkması farklılık gösterir. Değer çatışmalarının oluşumu iki şekilde meydana gelir: İlki, milli ve manevi değerlere bağlı kişilerin yozlaşmış ortamlara girerek alafranga hayranları ile çatışması neticesinde ortaya çıkar. *Mahşer*'de Nihat'ın, *Biz İnsanlar*'da Orhan'ın, *Sözde Kızlar*'da Mebrure'nin, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda Hasta Çocuğun çevreleriyle yaşadıkları değer çatışmaları bu türdendir. Diğer çatışma şekli ise, kahramanların buldukları yerden ayrılmaları veya ayrılmak istemeleriyle ilgilidir. *Şimşek*'te Müfit'in, *Bir Akşamdı*'da Mualla'nın, *Bir Tereddüdün Romanı*'nda Muharrir'in, *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda Ferit'in, *Yalnızız*'da Samim'in çevreleriyle çatışması bu türdendir.

Peyami Safa'nın romanları yazıldıkları günden bugüne önemli bir okuyucu kitlesi tarafından okunmaktadır. Bunun bir nedeni yazarın romanlarında, değişen ve dönüşen değerleri anlatmasıdır. Değer çatışmalarının tespiti ve sınıflandırılmasının yapıldığı bu çalışmanın, Safa'nın romancılığının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Baran (2002), “Değişen Dünyada Bilim ve Değerler”, Muğla: *Muğla Üniversitesi Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, s. 15-29.
- AKSOY, Süreyya Elif (2009), “Peyami Safa’nın Romanlarında Modernleşme ve Mekân”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ANDERSON, Benedict (2007), *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (Çev. İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- ARIK, Şahmurat (2001), “Cumhuriyete Kadarki Türk Romanında Değerler Çatışması” , *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AULARD, Alphonse (1987), *Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- AYTAÇ, Gürsel (2003), *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul: Say Yayınları.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2000), “Peyami Safa'nın Matmazel Noraliya'nın Koltuğu Adlı Romanında Esere Yansıyan Şahıslar Dünyası”, İstanbul: *Türk Yurdu Dergisi Roman Özel Sayısı*, s.153-159.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2003), “Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi C. 23, S. 1*, s. 133-146.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2000), *Doğu-Batı Arasında Peyami Safa*, İstanbul: Ufuk Kitapları.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2007), *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- BELGE, Murat (2009a), *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- BELGE, Murat (2009b), *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- BERGER, Peter-KELLNER, Hansfried (2000), *Modernleşme ve Bilinç*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- BERKES, Niyazi (1978), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- BERKTAY, Fatmagül (1998), “Yeni Kimlik Arayışı, Eski Cinsel Düalizm: Peyami Safa’nın Romanlarında Toplumsal Cinsiyet”, Ankara: ODTÜ “*Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyetinin 75 Yılına Toplu Bakış*” Uluslararası Kongresi, s. 86.
- BOLAY, Süleyman Hayri (2009), *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Nobel Basımevi.
- BUDAK, Selçuk (2009), *Psikoloji Sözlüğü*, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- BÜRÜN, Vecdi (1978), *Peyami Safa İle 25 Yıl*, İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- CEVİZCİ, Ahmet (2005), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- CÜCELOĞLU, Doğan (2003), *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ÇETİN, Nurullah (2002), “Tanzimat Döneminde Türk Romanı” , Ankara: *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, Yıl: 6, S. 65/66/67 s. 23-44.
- ÇILGIN, Alev Sınar (2003), “Edebiyata Yansıyan Kriz: Sözde Kızlar ve Zaniyeler Örneği”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Sos. Bil. Dergisi*, Yıl: 4, S. 4, s. 150.
- ÇİFTÇİ, Ayşe (2010) “Değerler Psikolojisi Nedir?”, [www. aktuelpsikoloji. com/haber.php? haber_id=5012](http://www.aktuelpsikoloji.com/haber.php?haber_id=5012).
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2003), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitapevi.
- DİNO, Güzin (2008) , *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- DÜZCE, Mehmet (2008),“Peyami Safa’nın Romanlarında Sosyal Değişim ve Din”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- DOĞAN, Mehmet (1976), “Peyami Safa'nın İki Romanı”, Ankara: *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı*, C. XXXIV, S. 298, s. 57–68.
- EAGLETON, Terry (2009), *Eleştiri ve İdeoloji Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma* (Çev. Savaş Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ELİOT, Thomas Stearns (2007), *Edebiyat Üzerine Düşünceler* (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- ENGİNÜN, İnci (2006), *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1939–1923)*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ERMAN, Eva (2007) “Conflict and Universal Moral Theory: From Reasonableness to Reason-Giving”, Stockholm: *Political Theory, Volume 35, No. 5, pp. 598-623*.
- FİNN, Robert P. (1984), *Türk Romanı* (Çev. Tomris Uyar), İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- FREUD, Sigmund (2008), *Psikanaliz Üzerine* (Çev. A. Avni Öneş), İstanbul: Say Yayınları.
- GALİP, Ali (2007), *Tartışılan Roman, Etik ve Estetik Boyutuyla*, Ankara: Algılayan Yayınevi.
- GIDDENS, Anthony (2005), *Sosyoloji* (Çev. Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınevi
- GOLDMANN, Lucien (2005), *Roman Sosyolojisi* (Çev. Ayberk Erkay), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- GÖLE, Nilüfer (2010), *Modern Mahrem (Medeniyet ve Örtünme)*, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÖZE, Ergun (1981), *Peyami Safa-Nazım Hikmet Kavgası*, İstanbul: Selçuk Yayınları.
- GÖZE, Ergun (1993), *Peyami Safa*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 750 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Türk Büyükleri Dizisi/31.
- GÜÇLÜ, Abdülbaki (ve diğerleri), (2003) *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- GÜNDÜZ, Osman (2007), “Yakın Dönem Tarihsel Romanlarında Çatışma alanları ve Tarihsel Romanların “Ulusal Kimlik” Edinmedeki Rolü” , Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma. Enstitüsü. Dergisi* S. 35, s. 35.
- GÜLENDAM, Ramazan (2006), *Eğitim ve Öğretim Anlayışıyla Peyami Safa*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜMÜŞ, Semih (1991), *Roman Kitabı*, İstanbul: Adam Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1981), *Ekonomi Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1993), *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- HÖKELEKLİ, Hayati (2011), *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- HUNTINGTON, Samuel (2004), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* (Çev. Cem Soydemir/ Doç. Dr. Mehmet Turhan) , İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- İNALCIK, Halil (1998), “Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün”, Ankara: *Doğu-Batı Dergisi*, S. 2, s. 13–35.
- İNSEL, Tolga (2009), “Canın Gerilimi ve Düşman Yabancı, Politeia’da Kişinin Savaşımı”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 48, s. 49–62.
- JANKİ, Dadi (2005), *İnsani Değerler* (Çev. Bülent Özsoy), İstanbul: Okyan Us Yayınları.
- KANTARCIOĞLU, Sevim (2007), *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- KAPLAN, Mehmet (2003), *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınlar.
- KARACA, Tülin (2010), “Peyami Safa’nın Kitap Halinde Yayımlanmış Eserlerinde Güzel Sanatlar” ,*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARAMAN, Hayreddin (1982), *Mukayeseli İslam Hukuku I*, İstanbul: Şefik Matbaası.

- KARATAŞ, Turan (2002), “Peyami Safa'nın Yalnızız Romanı”, Ankara: *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, S. 65/ 66/ 67, s. 604-611.
- KORKMAZ, Ramazan (2004), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1939–2000*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- KONGAR, Emre (2004), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- KÖKNEL, Özcan (2007), *Çatışan Değerlerimiz (Aileden Topluma, Politikadan İnançlara, Sevgiden Aşka Kadar...)*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KUNDERA, Milan (2005), *Roman Sanatı* (Çev. Aysel Bora), İstanbul: Can Yayınları.
- LEE, Nan A. (1997), “Peyami Safa'nın Fikrî Eserlerinde Doğu-Batı”, Ankara: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.1997/ I, S. 545, s. 551.
- LEE, Nan A. (1997), *Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu-Batı Sorunsalı*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- LEVENT, Agah Sırrı (1951), “Matmazel Noraliya'nın Koltuğu Peyami Safa”, Ankara: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Kasım 1951 C. 1, S. 2 s. 17– 22.
- LEVENT, Agah Sırrı (1952), “Peyami Safa'nın Yeni Romanı: Yalnızız”, Ankara: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Kasım 1952 C. 1, S. 6 s. 334–342.
- LEWIS, Bernard (2008), *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Boğaç Babür Turna), Ankara: Arkadaş Yayınları.
- LUKACS, George (2007), *Roman Kuramı* (Çev. Cem Soydemir), İstanbul: Metis Yayınları.
- MARDİN, Şerif (1992), *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARDİN, Şerif (2004), *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MORAN, Berna (2008a), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- MORAN, Berna (2008b), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MORE, Thomas (2008), *Utopia* (Çev. Mina URGAN) , İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- NACİ, Fethi (2009), *Yüzyılın 100 Türk Romanı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OKAY, Orhan (1991), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ORTAYLI, İlber (2008), *Avrupa ve Biz*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖNAL, Mehmet (1989), “Peyami Safa İmzalı Romanlarda Fiktif Yapı” *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZBEK, Yılmaz (2005), *Postmodernizm ve Ahımlama Estetiği*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- ÖZCAN, Tarık (2000), “Romanda Sosyal Ortam”, *Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Temmuz 2000, s. 99–109.
- PARLA, Jale (2008), *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (vd.) (2006), *Servet-i Fünun Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PLATON (2008), *Devlet* (Yay. Haz. M. Cüneyt Özcan), İstanbul: Parıltı Yayınları.
- SAFA, Peyami (1995), *Türk İnkılâbına Bakışlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (1997), *Kavga Yazıları* (Haz. Ergun Göze), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- SAFA, Peyami (1999a), *20. Asır Avrupa ve Biz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (1999b), *Bir Tereddüdün Romanı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (1999c), *Biz İnsanlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (1999d), *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2000a), *Canan*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2000b), *Mahşer*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- SAFA, Peyami (2002), *Bir Akşamdı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2003), *Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- SAFA, Peyami (2006), *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2007a), *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2007b), *Fatih- Harbiye*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2007c), *Kadın, Aşk, Aile*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2007d), *Sözde Kızlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2007e), *Şimşek*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAFA, Peyami (2007f), *Yalnızız*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SAUSSURE, Ferdinand De (1976), *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar), Ankara: TDK Yayınları.
- SEYYAR, Ali (2003), *Ahlak Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- SIMPSON, Brent (2004), “Social Values, Subjective Transformations and Cooperation in Social Dilemmas”, Carolina: *University of South Carolina, Social Psychology Quarterly, Volume 67, No. 4, 385-395.*
- STEVICK, Philip (2004), *Roman Teorisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞİRİN, Zehra (2010), “Peyami Safa'nın Ahlak Anlayışı”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞİRİNOĞLU, Cenk (2008), “Peyami Safa'da Dejenere Toplum”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2003), *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitapevi.

- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2005), *Edebiyat Makaleleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TARANCI, Cahit Sıtkı (1940), *Peyami Safa Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Semih Lütüfî Kitapevi.
- TEKİN, Mehmet (1999), *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TEKİN, Mehmet (2003), *Peyami Safa İle Söyleşiler*, Konya: Çizgi Kitapevi.
- TEKİN, Mehmet (2008), *Roman Sanatı I (Roman Unsurları)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TEZCAN, Mahmut (2010), *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- TİMUÇİN, Avşar (2002), “Ahlak Değerlerinin Bilgi Temeli”, Muğla: *Muğla Üniversitesi Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, s. 44–48.
- TODOROV, Tzvetan (2010), *Yazın Kuramı* (Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TOKU, Neşet (2002), “Değerlerin Dilemması: Subjektiflik ve Objektiflik”, Muğla: *Muğla Üniversitesi Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri*, s. 102
- TOWNSEND, Dabney (2002), *Estetiğe Giriş* (Çev. Sabri Büyükdüvenci), Ankara: İmge Kitapevi.
- TUNALI, İsmail (2007), *Estetik*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- TURAN, Ertuğrul R. (2009), “Agon: Kökendeki Savaşın Öyküsü”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 48, s. 44–56.
- Türkçe Sözlük (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UÇ, Himmet (2006) , *Roman Eleştirisi Terimleri*, Ankara: Bizim Büro Yayınevi.
- USLU, Berna (2009), “Peyami Safa'nın Romanlarında Mutsuzluğun Kaynakları”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WEBER, Max (1995), *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı* (Çev. Özer Ozankaya), Ankara: İmge Kitapevi.

- YAKUPOĞLU, Mukadder (2009), “İnsanın Kendi Doğasıyla Savaşı”, Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 48, s. 92- 103.
- YALÇIN, Alemdar (2002), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısında Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920–1946*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- YÜCEL, Müslüm (2007), *Edebiyatta Ölüm ve İntihar*, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- YIKAN, Zülfikar Uğur (2004) “Peyami Safa’nın Server Bedi İmzalı Romanları”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ZÜRCHER, Erik Jan, (2009) *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi* (Çev. Yasemin Saner), İstanbul: İletişim Yayınları.